

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ADMINISTRATĂ DE UNIVERSITATEA LIBERĂ
INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris:

C.Z.U. 342.7 (043.3)

VLĂESCU GEORGE

**ASIGURAREA
DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT**

Specialitatea: 522.01- Drept Constituțional

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

Smochină Andrei,

dr.hab. în drept, prof. univ.

Autor :

CHIȘINĂU, 2021

© VLĂESCU GEORGE, 2021

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, rusă și engleză)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. ANALIZA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL DE CERCETARE A ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE	18
1.1. Cercetări și studii privind asigurarea dreptului omului la un trai decent	18
1.2. Reglementările juridice internaționale și naționale privind asigurarea dreptului omului la un trai decent	35
1.2.1. Reglementările în tratatele internaționale	35
1.2.2. Reglementările în legislația României și a Republicii Moldova	41
1.3. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curților Constituționale	46
1.4. Concluzii la Capitolul 1	54
2. EVOLUȚIA, DETERMINANȚII ȘI EFECTELE NE/RESPECTĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT	57
2.1. Evoluția noțiunilor și factorilor premergători dreptului la un trai decent	57
2.1.1. Corelația dintre educație, echitate și bunăstare în relațiile cu statul și dreptul	57
2.1.2. Puterea publică și încrederea/așteptările indivizilor	68
2.1.2.1. Dimensiunea juridico-socială a puterii	68
2.1.2.2. Puterea <i>versus</i> încrederea și așteptările indivizilor	73
2.2. Drepturile omului, determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent în România și Republica Moldova	80
2.2.1. Drepturile omului, evoluție, conceptualizare, clasificări	80
2.2.1.1. Conceptualizare, teorii și clasificări	80
2.2.1.2. Demnitatea umană – conținut, dinamică și legături cu alte valori și drepturi	85
2.2.2. Principiul proporționalității, determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent	90
2.2.2.1. Principiul proporționalității și restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților	90
2.2.2.2. Determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent	95
2.2.2.2.1. Determinanții dreptului la un trai decent	95
2.2.2.2.2. Garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent	101
2.3. Concluzii la Capitolul 2	103
3. DIFICULTĂȚILE ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT, INSTRUMENTE ȘI MODALITĂȚI DE DEPĂȘIRE	107
3.1. Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate	107
3.2. Modalități și instrumente de depășire a dificultăților în asigurarea dreptului la un trai decent	126
3.2.1. Îmbunătățirea calității educației	126
3.2.2. Reformarea relațiilor dintre individ și stat/autorități	131
3.2.3. Dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a resurselor	139
3.3. Concluzii la Capitolul 3	145
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI	148
BIBLIOGRAFIE	161
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	190
CV al autorului	191

ADNOTARE

Vlăescu George, „*Asigurarea dreptului omului la un trai decent*”.
Teza de doctor în drept. Specialitatea 552.01- Drept constituțional, Chișinău, 2021.

Structura tezei. Lucrarea este împărțită sintetic în introducere, trei capitole, concluzii și recomandări, încheindu-se cu referințele bibliografice ce ilustrează un număr de 370 de izvoare. Ea se desfășoară pe un număr total de 160 de pagini cu texte de bază, iar rezultatele obținute se oglindesc în 12 articole și comunicări științifice.

Cuvinte cheie: Asigurare, trai decent, bunăstare, calitatea vieții, nivel de trai, echitate, protecție/securitate socială, putere de stat, garanții juridice, distanța față de putere, democrație participativă.

Domeniul de studiu. Drept Constituțional. Teza aprofundează cercetarea asigurării dreptului omului la un trai decent în regim democratic și prin caleidoscopul raporturilor juridice dintre omul de rând, pe de o parte iar, pe de altă parte, din perspectiva educației, legislației și a modului de exercitare a puterii executive a statelor, cu precădere pe teritoriile României și Republicii Moldova.

Scopul și obiectivele cercetării. Scopul cercetării are în vedere analiza aprofundată a *asigurării dreptului omului la un trai decent* și elucidarea particularităților legate de structura și conținutul acestui drept în vederea valorificării gradului de reglementare juridică și a transpunerii reglementării în viața omului de rând, mai exact în identificarea acelor cauze din sfera puterii publice care obnubilează finalitatea urmărită de acest drept, în vederea găsirii unor soluții, sperăm noi, apte să ranforseze statul de drept și democrația participativă și, totodată, să ofere alternative capabile să răspundă exigențelor traiului decent. În realizarea acestui scop vom avea în vedere următoarele obiective: stabilirea rolului educației în asigurarea dreptului omului la un trai decent, analizarea influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice și impactul economiei și modul de distribuire a resurselor.

Noutatea și originalitatea științifică. Lucrarea înțelege să-și esențializeze noutatea și originalitatea cercetării asigurării dreptului omului la un trai decent prin supunerea analizei acestui drept fundamental provocărilor antemenționate - venite din partea educației, legislației și a guvernărilor (inclusiv, economiei) -, precum și prin modalitățile inedite de depășire a dificultăților prin formula micșorării distanței față de putere (democrație participativă) care se reflectă în recomandările noastre de îmbunătățire a calității educației, de modificare a legislației și a modului de exercitare a puterii publice.

Problema științifică soluționată vizează elucidarea, în cadrul raportului dintre individ și stat, a *dreptului omului la un trai decent*, ca drept de sine stătător, dar mai ales ca drept complex care ia naștere prin interacțiunea cu alte drepturi fundamentale sau nefundamentale, lucru ce contribuie la eficientizarea reglementării și a garantării asigurării acestui drept în România și în Republica Moldova, astfel încât să răspundă nevoilor și aspirațiilor umane, în general, și a stării de prinoare, a liberei dezvoltări a omului și a siguranței individului uman, în special.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Recomandările și concluziile lucrării vin în întâmpinarea actualelor deficiențe de sistem (educative, legislative și executive) și, prin măsurile practice pe care le recomandăm, urmărim nu doar detensionarea relațiilor dintre stat și organismul social ci propunem reșezarea acestor relații într-un cadru normativ suplă și relaxat care să orienteze mersul societății pe făgașul unei civilizații cât mai autentice și orientate spre propriile interese fundamentate pe demnitate și pe libera dezvoltare a personalității umane. Ori, tocmai acest lucru presupune ocrotirea și garantarea sustenabilă a acelor valori de maximă importanță pentru societate care își au piatra de temelie în *asigurarea dreptului omului la un trai decent*.

Implementarea rezultatelor științifice. Recomandările și concluziile cercetării nu sunt lipsite de conținut practic. Dimpotrivă, pornind de la o analiză îndeaproape a realităților sociale și juridice, recomandările includ instrumentele și modalitățile concrete de îndeplinire a obiectivelor și finalității cercetării.

ANNOTATION

Vlăescu George, *"Ensuring the Human Right to a Decent Living"*.
Doctoral Thesis in Law. Specialty 552.01- Constitutional Law, Chişinău, 2021.

Thesis structure. The paperwork is divided into introduction, three chapters (the last chapter being the one that also includes recommendations), general conclusions, a bibliography consisting in a number of 370 sources and is developed on a total number of 160 pages with basic texts. The obtained results are published in 12 scientific articles.

Keywords: decent living, well-being, quality of life, equity, social protection/security, State power, fundamental human rights, distance from the governing power, participatory democracy.

Field of study. Constitutional right. The thesis is an insight of the research of ensuring the human right to a decent living in a democratic regime and through the kaleidoscope of legal relations between the common people on one hand and on the other hand, from the perspective of education, legislation and the way in which the States exercise their executive power, especially on the territories of Romania and the Republic of Moldova.

The purpose and objectives of the research. The purpose of the research consists in the in-depth analysis of *ensuring the human right to a decent living* and in elucidating the particularities related to the structure and content of this right in order to capitalize on the degree of legal regulation and the transposition of the regulation in the life of the common people, more precisely in identifying those causes from the sphere of the public power that obnubilate the purpose pursued by this right, in order to find solutions, we hope, able to strengthen the rule of law and the participatory democracy and, at the same time, to offer alternatives capable of responding to the demands of a decent living. In achieving this goal, we will consider the following objectives: establishing the role of education in ensuring the human right to a decent living, analysing the influences of the relationship between the individual and the state/public authorities and the impact of the economy and how resources are distributed.

Scientific novelty and originality. The paper understands to essentialize the novelty and originality of the research of ensuring the human right to a decent living by submitting the analysis of this fundamental right to the above-mentioned challenges - challenges arising from education, legislation and governments (economy included) – and also on the innovative ways to overcome the difficulties through the formula of reducing the distance to the governing power (participatory democracy), which is reflected in our recommendations to improve the quality of education, to modify the laws and to change the way in which public power is exercised.

The scientific issue solved consists in the elucidation within the legal relations between the individual and the State, of the *human right to a decent living*, as a self-standing right, but especially as a complex right that arises through the interaction with other fundamental or non-fundamental rights, which contributes to the efficiency in regulating and guaranteeing this right in Romania and in the Republic of Moldova, so as to respond to human needs and aspirations, in general, and to the state of wellbeing, the free development of man and the safety of the human individual, in particular.

Theoretical importance and applicative value of the paperwork. The recommendations and conclusions of the paperwork addresses the current deficiencies of the system (educational, legislative and executive) and, through the practical measures we recommend, we aim not only to relax the relations between the State and the social body, but we propose to re-state these relations in a flexible and relaxed normative framework meant to guide the society's course to the goal of a civilization as authentic as possible. Or, it is precisely this that requires the sustainable protection and guarantee of those values of maximum importance for the society that have the cornerstone in *ensuring the human right to a decent living*.

Implementation of scientific results. The research recommendations and conclusions are not devoid of practical content. On the contrary, starting from a close analysis of the social and legal realities, the recommendations include the instruments and concrete modalities for achieving the objectives and the purpose of the research.

АННОТАЦИЯ

Влэеску Георже. „Обеспечение права человека на достойную жизнь”. Диссертация на соискание ученой степени доктора права. Кишинэу, 2021.

Структура диссертации: введение, три главы, выводы и рекомендации, библиография из – 370 наименований, 160 страниц основного текста.

Полученные результаты были отражены в 14 научных статьях с общим объемом 4,5 а.л.

Ключевые слова: достойный жизненный уровень, право на социальное обеспечение, качество жизни, государственная власть, социальная защита, юридические гарантии, демократический режим

Область исследования: Специальность 552. 01 – Конституционное право

Цель и задачи диссертационного исследования. Основной целью исследования является комплексное проблемное представление юридической природы и проявлений института прав человека на достойную жизнь в механизме обеспечения основных прав и свобод личности, анализе проблем гарантирования и реализации, конституционных прав и свобод личности в условиях обеспечения права человека на достойную жизнь. А также в выработке предложений и рекомендаций, направленных на совершенствование законодательства и правоприменительной практики в сфере обеспечения права человека на достойную жизнь.

Исходя из этого, ставятся и конкретные задачи работы, очерченные, в своей основе, содержанием данного диссертационного исследования. Их суть в следующем: определение роли образования в обеспечении права человека на достойную жизнь, анализ взаимодействия отношений между личностью и государства/ публичных властей и влияние экономических механизмов на распределение ресурсов.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов заключаются в оценке достаточности конституционных норм, которые предусматривают обеспечении права человека на достойную жизнь в ходе анализа этого фундаментального права происходящие в сфере образования, законодательной и управленческой практики, в том числе управление экономикой, которые отражаются в наших рекомендациях по улучшению качества образования и законодательства а также в области реализации публичной власти.

Решенная научная проблема состоит в многостороннем исследовании и выявлении несовершенства конституционных механизмов регулирования и юридической защиты права человека на достойную жизнь и выявлению аспектов связанных с прямой связью между прямым действием с другими основными правами человека, которые будут способствовать повышению качества урегулирования и обеспечения этого права в Румынии и Республики Молдова

Теоретическая значимость и прикладная ценность работы. Рекомендации и выводы диссертационной работы свидетельствуют о наличии существенных недостатков в системе образования, деятельности законодательной и исполнительной власти. Рекомендуем конкретные практические меры по урегулированию отношений между государством и обществом с целью определения названных отношений в нормативное русло, направленные на свободное развитие личности, которые послужат в качестве краеугольного камня в обеспечение права человека на достойную жизнь.

Внедрение научных результатов: рекомендации и выводы исследования не освобождены от конкретных практических рекомендаций. Наоборот, включают механизмы и конкретные предложения по реализации предложенных, в результате исследования, рекомендаций.

LISTA ABREVIERILOR

alin.- alineat

BVerfGE – Decizii ale Curții Constituționale Federale a Germaniei (Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts).

CCM - Curtea Constituțională a Republicii Moldova

CCR – Curtea Constituțională a României

CDC – Convenția cu privire la drepturile copilului

CE – Comisia Europeană

CEDO – Curtea Europeană a Drepturilor Omului

dec.- decizie

CRCE - Centre for Research into Post-Communist Economies

CRJM - Centrul de Resurse Juridice din Moldova

CSM - Consiliul Superior al Magistraturii

DUDO – Declarația Universală a Drepturilor Omului

DIP – Distanța mare față de putere

ECRI - Comisia Europeană împotriva Rasismului și a Intoleranței

EPU- sesiunea Evaluării Periodice Universale

HCC – Hotărârea Curții Constituționale (Republica Moldova)

HG – Hotărâre de Guvern

INS - Institutul Național de Statistică

IPRE - Institutul pentru Politici și Reforme Europene

ÎCCJ - Înalta Curte de Casație și Justiție

JO- Jurnalul Oficial al Uniunii Europene

JOCE - Jurnalul Oficial al Comunităților

MCV - Mecanismului de cooperare și de verificare

MDC - Metoda deschisă de coordonare

M.O.- Monitorul Oficial

OCDE - Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică

OG – Ordonanța de Guvern

OHCHR - Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului

OUG – Ordonanța de Urgență a Guvernului

PE – Parlamentul European

PIDCP - Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice

PIDESC - Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale

PNUD - Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare

RSC - Responsabilitatea socială corporativă

TCF – Tribunalul Constituțional Federal (German)

UE – Uniunea Europeană

UNICEF - Fondul Internațional pentru Urgențe ale Copiilor al Națiunilor Unite

UPR - Universal Periodic Review

INTRODUCERE

Actualitatea temei investigate. Complexitatea realităților economico-sociale, marile probleme globale născute din tendințele de dezvoltare asimetrică a statelor și, în cadrul lor, a păturilor sociale, educația, transformările tehnologice și schimbările informaționale rapide, financiare, etc. au marcat, la acest început de mileniu, transformarea radicală a umanității. O transformare unde respectul față de om și calitatea vieții *per ansamblu* sunt amenințate tot mai virulent de flagelul subculturii și al sărăciei, unde legea tinde să devină un simplu și patetic ritual tehnico-juridic al exercițiului de putere. Tocmai acestea chestiuni aduc în planul cercetării noastre una dintre marile interogații ale postmodernității și anume **în ce măsură, astăzi, guvernele și legislațiile răspund aspirațiilor și nevoilor existențiale, mai exact nivelului normal/adecvat/decent de trai.** Iar o asemenea cercetare devine cu atât mai provocatoare în contextul în care asociem acest drept fundamental complex (asigurarea dreptului la un trai decent) cu necesitatea creșterii nivelului educațional al populației, educație care, așa cum bine știm, dă substanța așteptărilor și nevoilor omului, fiind și singura în măsură să-i împiedice dezumanizarea.

Așadar, actualitatea cercetării se oglindește în contemporaneitatea intrinsecă a realităților care fac obiectul temei supuse investigației – *asigurarea dreptului omului la un trai decent*. Un drept care vizează, în esență, condiția omului contemporan din România și Republica Moldova. Pe de altă parte, noutatea constă și în faptul că în întâmpinarea actualelor dificultăți ce afectează negativ acest drept fundamental, noi venim cu soluții legislative și de guvernare, inclusiv de ordin constituțional, extrase atât din frământările istorice ale societății (în special, ale societății românești și moldovenești), cât și din schimbările și aspirațiile societății actuale.

De altfel, însăși studiul *dreptul omului la un trai decent*, un drept care la rândul său este alcătuit sau se află într-o legătură „galactică” interactivă cu o multitudine nedefinită de multe alte drepturi, unele dintre ele chiar fundamentale și imprescriptibile, subsumează cercetării unor valori de maximă importanță pentru societate. O cercetare în cadrul căreia sistemele educaționale naționale joacă un rol deosebit¹, desigur alături de sistemul legislativ și cel de guvernare, lucru care evidențiază pe lângă profunzimea și complexitatea temei de cercetare și actualitatea acesteia.

Identificarea problemei științifice. Problema științifică pe care o lansăm spre cercetare constă în elucidarea, în cadrul raportului dintre individ și stat, a *dreptului constituțional al asigurării*

¹ CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria generală a dreptului*. București: Universul Juridic, 2007, p.18. ISBN 973-571-243-1

dreptului omului la un trai decent, în România și în Republica Moldova, fapt care generează necesitatea clarificării dimensiunilor și a conținutului său complex, în contextul unei societăți democratice, a rolului statului, instituțiilor și autorităților publice (inclusiv din perspective educaționale, administrative și economice), a dificultăților pe care le întâmpină realizarea acestui drept, precum și a modalităților și a instrumentelor necesare depășirii respectivelor dificultăți.

Ipoteza de cercetare are un caracter anticipativ și se axează pe relevarea dimensiunii juridico-sociologice pe care o ocupă, din perspective constituționale, dreptul asigurării traiului decent al omului, în cadrul relației dintre individ și puterea de stat.²

În susținerea fezabilității unei asemenea demers, vom expune mai întâi cercetările și studiile efectuate până în prezent cu privire la noțiunile, conceptele și teoriile indispensabile tematicii, inclusiv cadrul normativ și jurisprudențial al temei cercetate. Apoi, ne vom focaliza studiul pe examinarea evoluției istorice³, a garanțiilor și eșecurilor României și Republicii Moldova în asigurarea traiului decent al omului contemporan, eșecuri pe care, ulterior, le vom identifica în planul celor trei dileme ontologice ce mistuie societatea contemporană, referindu-ne mai exact la provocările care vin din partea:

- sistemului educațional;⁴
- din unghi execuțional, mai explicit din perspectiva modului defectuos al guvernării societății;⁵ și,
- din partea dreptului obiectiv, mai exact a ritualurilor și a vertijilor voluminoase de norme juridice incongruente și coercitive care, după cum bine se știe, au inundat spațiul vieții publice și private.⁶

Scopul și obiectivele tezei. Cercetarea se desfășoară în miezul conceptual al raportului dintre stat și individ și are ca scop *aprofundarea cercetării dreptului constituțional al asigurării dreptului omului la un trai decent, în România și în Republica Moldova, din perspective educaționale,*

² VLĂESCU, GE. Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței internaționale “Supervizare în psihoterapie”, Ediția a II-a, 28-29 iunie 2019, Timișoara, p. 263-270. ISBN 978-88-85813-66-3

³ VLĂESCU, GE. The “survival” of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living. În: Revista Anale. Seria Științe Economice Vol. XXIV, Ed. Eurostampa, 2019. p.159-167. ISSN 1582 – 2680

⁴ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. Educația- determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent. În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.85-94. ISSN 1857-4122

⁵ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței științifice cu participare internațională, dedicată aniversării a 27 de ani de la fondarea ULIM, 16-18 octombrie 2019.

⁶ VLĂESCU, GE. Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului. În: Revista de studii juridice universitare, ULIM, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.146-154. ISSN 1857-4122

administrative și economice, în vederea aducerii unei lumini clarificatoare asupra modalităților și instrumentelor necesare depășirii dificultăților pe care le întâmpină acest drept.

Sigur că asemenea provocări – consecințe ale unei veritabile crize de sistem - scot în relief drama prezentului, însă dau totodată expresie obiectivelor necesare atingerii scopului lucrării, **obiective** care constau în:

- stabilirea rolului educației în asigurarea dreptului omului la un trai decent;⁷
- analizarea influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice asupra asigurării dreptului omului la un trai decent; și
- impactul economiei asupra asigurării dreptului omului la un trai decent și modul de distribuire a resurselor.

Pentru a defini exigențele care ne călăuzesc pașii în atingerea acestor obiective care, finalmente, se vor reflecta în concluziile și recomandările de modificare a normelor constituționale, a legislațiilor naționale și a manierei exercitării puterii în stat, vom avea în vedere:

- fixarea cadrului doctrinar, legislativ și jurisprudențial al asigurării dreptului omului la un trai decent;
- analiza evoluției istorice și conceptuale a dreptului omului la un trai decent în cadrul raportului dintre puterea publică și individul uman și legăturile cu drepturile fundamentale ale omului, o analiză complexă focusată atât pe educație, echitate și bunăstare cât și pe încrederea/așteptările indivizilor (ca elemente ale traiului firesc al omului), în cadrul puterii de stat;
- cercetarea dreptului omului la un trai decent în lumina principiului proporționalității și al restrângerii drepturilor fundamentale;
- identificarea și analizarea garanțiilor și a factorilor determinanți care influențează asigurarea dreptului omului la un trai decent și relevanța în plan juridic și social a acestui drept fundamental (incluzând și consecințele nerespectării acestuia, precum slăbirea încrederii în autorități, corupția, sărăcia, și lipsa de coeziune socială, discrepanțele culturale și de civilizație între popoarele statelor europene);
- identificarea și analizarea dificultăților contemporane ale asigurării dreptului omului la un *trai decent* (dificultăți înțelese din perspectiva provocărilor educative, guvernamentale și legislative);

⁷ Educația, deși este puternic influențată de legislație și de maniera guvernării, totuși, am tratat-o ca pe un obiectiv distinct datorită importanței deosebite pe care o ocupă în cadrul sistemului social și al temei abordate.

- identificarea instrumentelor și a modalităților de depășire a dificultăților în asigurarea dreptului omului la un trai decent.

De altfel, așa cum se poate observa axiologia lucrării este afluită grijii statului față de om, această ființă mizericordioasă, adesea poziționată fără voia sa în centrul unei adevărate panoplii de comandamente politice versatile și irepresibile venite deopotrivă din partea dreptului pozitiv și a actelor de guvernare.

Fără îndoială că **metodologia** utilizată este revendicată de natura enciclopedică și interdisciplinară a temei, de rigoarea construcției și de interpretările critice, lucru ce denotă preponderența calitativă a prezentei cercetări, iar **metodele** folosite în procesul de investigare și cercetarea științifică sunt: metoda istorică, logică, comparativă și sinteza.

Totuși, pornind de la ideea că, prin metodele și argumentele utilizate, cercetarea noastră privește, în esență, găsirea unor soluții apte să remedieze cauzele și efectele atitudinii legislativului și executivului față de dreptul omului la un trai decent, apreciem că, odată identificate respectivele remedii, lucrarea și-a atins scopul urmărit.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Deși este neîndoielnic că noutatea științifică principală este dată de scopul și obiectivele tezei, îndrăznim să supunem atenției și faptul că prezentul demers științific este printre puținele lucrări care s-au preocupat de respectul cuvenit omului de rând din perspectiva decenței traiului și în coordonatele mai sus relatate. Pe de altă parte, reflecțiile directe, de detaliu, care aduc un suflu nou prezentei cercetări științifice se găsesc și în formulările teoretice ale autorului între care putem reține :

- abordarea noțiunii de *trai decent* din perspectivele largi⁸ ale normelor internaționale, europene și constituționale și ale psihologiei sociale (încrederea și așteptările populației) -, dincolo de orizontul “dreptului social” care, așa cum bine știm, tratează noțiunea la nivelul relațiilor de muncă, asigurărilor sociale și asistenței sociale;

- argumentarea necesității reconsiderării principiului *legitimității puterii de stat* din perspectiva creșterii calității vieții umane, în cuprinsul căreia funcțiile *educativă*, *legislativă* și cea *guvernamentală* se completează reciproc, pornind de la aserțiunile autorilor care statuează că legitimitatea puterii trebuie să depășească momentul electoral al acordării încrederii de către cetățeni, lucru care implică, pe de o parte, obligația deținătorilor puterii de stat de a-și păstra pe

⁸ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău 2019, p.79-85. ISSN 1857-4122

parcursul întregului mandat, între anumite limite rezonabile, nivelul de încredere obținut inițial, (iar tehnologia modernă este un mijloc promițător în această direcție) iar, pe de altă parte, de a acționa de așa manieră încât fiecare act al puterii de stat să se reflecte în finalitatea supremă a legii: binele comun;

- formularea unor propuneri *de lege ferenda*, unele destul de inedite, pentru remedierea dificultăților actuale (care alterează substanța și predictibilitatea statului de drept) în vederea garantării și asigurării respectării drepturilor fundamentale ale omului, în general, și a traiului decent, în special.

Problema științifică soluționată constă în elucidarea, în cadrul raportului dintre individ și stat, a *dreptului omului la un trai decent*, ca drept de sine stătător, dar mai ales ca drept complex care ia naștere prin interacțiunea cu alte drepturi fundamentale sau nefundamentale, astfel încât să răspundă cerințelor democrației și aspirațiilor umane, în general și traiului decent al omului, în special, ambele reprezentând premise ale atingerii fericirii publice și individuale.

Importanța și valoarea aplicativă a lucrării. În ceea ce privește relevanța cercetării, aceasta subsumează demonstrării faptului că nivelul ridicat de infracționalitate, de agresivitate, de anxietate și, în general, gradul de civilizație al unui popor, sunt consecințele concrete ale neprotejării elementelor fundamentale care țin de traiul normal al cetățenilor. În alte cuvinte, este vorba de atitudinea necorespunzătoare a deținătorilor puterii față de oamenii de rând, o atitudine care izvorăște din adâncurile neonorante ale istoriei milenare, bazate pe frică și pe inegalități sociale (printr-o distanțare exagerată a omului față de putere), în special în statele Europei de Est. O atitudine în care lipsa de respect s-a perpetuat până în zilele noastre sub cele mai variate forme,⁹ iar buna-credință – cândva for axiologic referențial al individului – a devenit astăzi un simplu concept juridic, măsurat și evaluat în termenii formali ai dreptului pozitiv. În marjele acestui arhetip social ignobil în care prețul munci a fost ținut sub nivelul demnității umane, iar fiscalitatea a escaladat normele morale ale creștinătății¹⁰, și-au jucat rolurile deținătorii puterii a căror grijă primordială a fost ținerea sub control și exploatarea populațiilor (uneori peste limitele suportabilității umane) și prea puțin confortul social.¹¹ O asemenea atitudine, ne-a împins în ultimele decenii la periferia unei

⁹ VLĂESCU, GE. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. Op.cit.

¹⁰ VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea, în lumina creștinismului*. În: Revista Economistul, nr.13-14, București, 2015, p.44-45. ISSN 1221-8669

¹¹ VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. În: Revista Economistul, nr.17, București, 2015, p.32-33. ISSN 1221-8669

lumi tot mai globalizate, într-o zonă a incertitudinilor legislative¹² și a devalizărilor economice sub toate formele, a sancțiunilor bancare, contravenționale, penale, politici ale căror consecințe – depopularea celor două state și umilirea ființei autohtone – nu au întârziat să apară.¹³

Toate acestea au împărțit, de-a lungul istoriei, Europa în două lumi distincte: „o lume” a toleranței și a unei bunăstări, să spunem, rezonabile (partea Occidentală a Europei) și „o altă lume”, cea a coerciției, a sărăciei și a presiunilor fiscale, fizice și morale (Europa de Est). Prima fiind acolo unde societatea civilă și mass-media sunt îndeosebi preocupate de stil, de muzică și de arte culinare, iar a doua ilustrează o societate polarizată de sărăcie, de limbajul justiției, al politicii, al legilor și autorităților.¹⁴ Prin urmare, relevanța practică a cercetării constă tocmai în ideea înlesnirii, prin măsuri și mijloace juridice eficiente (în care nivelul de trai joacă un rol vital) a apropierei celor două culturi, a micșorării *distanței față de putere* (un indicator sociologic de măsurare a distanței dintre omul de rând și autorități pe bază gradului inegalităților sociale și al inaccesibilității indivizilor la resursele economice). Un asemenea lucru ar fi de neimaginat în absența ocrotirii și garantării drepturilor fundamentale ale omului, drepturi care își au piatra de temelie în educație, respectiv în respectarea libertății și demnității umane, îndeosebi în *asigurarea dreptului omului la un trai decent*.

Aprobarea rezultatelor. Rezultatele cercetării își găsesc reflecția axiologică și juridică atât în publicațiile cât și în cadrul comunicărilor științifice efectuate în calitate de autor și coautor, cum ar fi :

Articole în reviste de specialitate

1. Vlăescu George. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p.106-126. ISSN 1582-9359.
2. Vlăescu George. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 87- 105. ISSN 1582-9359.
3. Smochină Andrei, Vlăescu George. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului*. În: Revista de Studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău 2019, p.79-85. ISSN 1857-4122.

¹² VLĂESCU, GE. *Consecințe-pe planul dreptului procesual - ale dezincriminării unei contravenții*. În: Revista „Dreptul”, nr.12/2008, p.165-172. ISSN: 1018-0435

¹³ VLĂESCU, GE. *Naționalism, globalism și... fiscalitate*. În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.82-85. ISSN 1221-8669

¹⁴ HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. *Culturi și organizații, Softul mental – Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*. Traducere din engleză de Zografi M. București: Humanitas, 2012, p.61-93. ISBN 978-973-50-3570-9

4.Vlăescu George. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living.* În: Revista Anale. Seria Științe Economice Vol. XXIV, Ed. Eurostampa, 2019, p.159-167. ISSN 1582 – 2680.

5. Vlăescu George. *Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului.* În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.146-154. ISSN 1857-4122.

6.Smochină Andrei, Vlăescu George. *Educația- determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent.* În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.85-94. ISSN 1857-4122.

7. Vlăescu George. *Consecințe-pe planul dreptului procesual - ale dezincriminării unei contravenții.* În: Revista „Dreptul”, nr.12/2008, p.165-172. ISSN: 1018-0435.

Articole în alte reviste

8. Vlăescu George. *Naționalism, globalism și... fiscalitate.* În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.82-85. ISSN 1221-8669.

9. Vlăescu George. *Coeziunea economică... concept sau slogan!* În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.48-50. ISSN 1221-8669.

Comunicări științifice

10. Smochină Andrei, Vlăescu George. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială.* Conferința „Știință, educație, cultură”, Vol. II, 2020, Comrat, Moldova, 15 februarie 2020, p. 353-360.

11. Smochină Andrei, Vlăescu George. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate.* Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței științifice cu participare internațională, dedicată aniversării a 27 de ani de la fondarea ULIM, 16-18 octombrie 2019.

12. Vlăescu George. *Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent.* Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței internaționale “Supervizare în psihoterapie”, Ediția a II-a, 28-29 iunie 2019, Timișoara, p.263-270. ISBN 978-88-85813-66-3.

Sumarul compartimentelor tezei

În **capitolul 1**, denumit “*Analiza situației științifice în domeniul de cercetare a asigurării drepturilor omului la un trai decent și identificarea problemelor de cercetare*”, vom prezenta opiniile și rezultatele cercetărilor exprimate până în prezent asupra sau în legătură cu tema

investigată, așa cum le-am putut identifica în tratatele și revistele de specialitate, în diverse studii, lucrări, monografii, articole online etc. și, de asemenea, vom expune reglementările normative și jurisprudențiale ce vizează tema investigată.

Expunerea doctrinară a *asigurării drepturilor omului la un trai decent* ne dezvăluie, în primul rând, faptul ca în pofida importanței și complexității acestui drept fundamental, mult peste așteptări, a rămas, totuși, o temă destul de puțin cercetată până în prezent. Ea a fost abordată parțial sau tangențial și, de cele mai multe ori, ca o categorie aparținătoare *dreptului securității sociale*, cuprinzând relațiile asigurărilor sociale și relațiile de asistență socială¹⁵, respectiv “*dreptului social*”, care include, pe lângă securitatea socială, relațiile de muncă¹⁶ și, rareori, în mod dispartat și conjunctural, cu prilejul studiilor privind drepturile fundamentale ale omului sau chiar în unele cazuri de spețe (de exemplu, în jurisprudența instanțelor europene și constituționale).

Așadar, am constatat că *asigurarea drepturilor omului la un trai decent* se înfățișează astăzi ca un subiect căruia îi lipsește o cercetare și un cadru normativ pe măsura vastității și complexității pe care o reclamă, motiv pentru care am cutezat să realizăm un studiu aprofundat, multiaspectual și nu atât din perspectiva omisiunilor constatate cât mai ales din unghiul importanței și a poziției ierarhice pe care o ocupă în cadrul drepturilor funciare ale omului, desigur în vederea elucidării și valorificării gradului de reglementare juridică pe care-l ocupă acest drept în România și în Republica Moldova.

Și, în sfârșit, prin îmbinarea cadrului doctrinar și jurisprudențial cu cel normativ, am reușit în acest prim capitol să oferim claritate și rigoare temei supuse cercetării, precum și acelor elemente care au orientat și au dat substanță problemelor cheie ale cercetării, mai exact: *în ce măsură dreptul pozitiv și guvernele statelor răspund nevoii asigurării dreptului omului la un trai decent, care sunt dificultățile pe care le întâmpină un asemenea drept și cum pot fi acestea depășite*.

În **Capitolul 2**, intitulat “*Evoluția, determinanții și efectele ne/respectării dreptului omului la un trai decent*”, vom face pasul de la partea descriptivă a capitolului 1 către partea analitică a cercetării. Această etapă ne dezvăluie, mai întâi, evoluția conceptului de *asigurare a dreptului omului la un trai decent*, dar și factorii conjuncturali care au influențat de-a lungul timpurilor un asemenea proces. Și, ne referim aici îndeosebi la zbuciumul antitetic și interminabil între omul de rând și autoritățile statului care, în numele “*binelui comun*”, prin constrângere și intimidare l-au

¹⁵ ȚICLEA, A., GEORGESCU, L. *Dreptul securității sociale*. Curs universitar. Ediția a VII-a, actualizată. București: Universul Juridic, 2016, p.17. 978-606-39-0714-2

¹⁶ PĂTRAȘCU, D.-O. *Drept social*. București: Universul Juridic, 2014, p.16. ISBN 978-606-673-471-4

deposedat de-a lungul secolelor de resursele subzistențiale¹⁷, fără să primească ceva în schimb, sau primind prea puțin.

Acest lucru nu putea să conducă decât la **pierderea încrederii** omului în stat și în autorități, lăsându-și amprenta atât în atitudinea autoritară și parazitară a statului modern și contemporan, cât și în reticența și precaritatea încrederii omului modern față de autorități și instituțiile statului fiindcă, așa cum bine remarca prestigiosul gânditor german, G. Schmolders, omul are față de stat exact imaginea care se reflectă în grija statului față de el.¹⁸ Desigur, așa cum vom remarca, nu se poate vorbi de același lucru în Europa Occidentală, unde autoritățile au reușit să cultive încrederea cetățenilor astfel încât implementarea principiilor statului de drept nu a întâmpinat mari dificultăți.¹⁹

Revenind la fracturarea relației juridice dintre om și stat (pe fondul lipsei de încredere), prezenta cercetare **identifică** o asemenea problemă la nivelul României și Republicii Moldova, ca fiind consecința precarității respectului față de *drepturile și îndatoririle fundamentale ale omului* (inclusiv, față de traiul decent) și, în general, față de *statul de drept*. Totodată, cercetarea **explică** o asemenea ruptură la nivelul celor două state nu doar printr-o argumentație istorică (lipsa încrederii în autorități având rădăcini seculare²⁰), ci și prin ineficiența garanțiilor juridice și instituționale moderne, fiindcă, așa cum vom vedea, lipsa de încredere nu a primit încă o rezolvare adecvată nici din partea sistemului educațional, nici din partea dreptului pozitiv și nici a guvernării.²¹ Cum însă o asemenea ineficiență periclitează orice construct și progres uman, demonstrăm că la nivelul raporturilor juridico-sociale dintre state (cu precădere, România și Republica Moldova) și populație, există un nivel scăzut al asigurării decenței traiului omului de rând, precum și al gradului de civilizație.

Sintetizând cele mai sus arătate, putem spune că prezenta cercetare elucidează faptul că, pe fondul *nevoii acute de încredere* în instituțiile/autoritățile statului, se constituie în factori determinanți în asigurarea dreptului omului contemporan la un trai decent, **educația, dreptul**

¹⁷ VLĂESCU, GE. *Evoluția criminogenă a fiscalității*. În: Revista Economistul, nr.15-16, București, 2015, p.21-23. ISSN 1221-8669

¹⁸ SCHMÖLDERS, G. *Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1960. p.36. ISBN 978-3-688-10241-9

¹⁹ RĂDULESCU-MOTRU, C. *În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri*. București: Anima, 1992, p.55. ISBN 973-9053-06-8

²⁰ Ibidem.

²¹ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate*. Op.cit.

pozitiv și **guvernarea**, subiecte care vor fi preluate, analizate și aprofundate în capitolul următor al lucrării.

În capitolul 3, intitulat “*Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent, instrumente și modalități de depășire*”, vom continua cercetarea, pornind de la cei trei factori determinanți în asigurarea dreptului omului contemporan la un trai decent, tratați în cap.2 – *educația, legislația și guvernarea* - și, mergând mai departe, vom supune unei analize juridice dificultățile concrete semnalate pe teritoriul celor două state, finalizând prin identificarea și prioritizarea modalităților și a instrumentelor de depășire a unor asemenea dificultăți (care includ și măsurile/recomandările propuse).

Referitor la *dificultățile concrete* ce privesc dreptul antereferit, în cuprinsul primului subcapitol (3.1) am sintetizat acele situații concrete și relevante din perspectiva frecvenței și intensității drepturilor încălcate. Acest lucru ne-a permis să decelăm și să prioritizăm, în cuprinsul subcapitolului 3.2., modalitățile și instrumentele corespunzătoare depășirii respectivelor dificultăți – îmbunătățirea calității educației, reformarea relațiilor dintre individ și stat/autorități și dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a resurselor – iar în cadrul fiecăreia dintre aceste categorii am stabilit recomandările concrete de depășire a dificultăților asigurării dreptului omului la un trai decent.

Conchidem prin a sublinia și faptul că toate recomandările propuse de noi, alături de concluziile formulate, subscriu ideilor care se degajă în urma investigației și cercetării-propru-zise privind asigurarea dreptului omului la un trai decent.

1. ANALIZA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL DE CERCETARE A ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE

1.1. Cercetări și studii privind asigurarea dreptului omului la un trai decent

Unul dintre conceptele care au reușit să seducă filozofia statului de drept și să marcheze gândirea juridică, economică și politică a secolului trecut a fost fără îndoială *drepturile omului*²², o categorie juridică ubicuă, complexă, cu o forță juridică superioară celorlalte drepturi și care, în accepțiunea profesorului Andrei Smochină, este pe cale să transforme, la acest început de mileniu, aspirațiile umanității “...într-o normă a culturii și a standardului civilizației, într-o normă a democrației calificată drept cea mai de preț realizare a umanității.”²³.

O asemenea concepție care așează omul și libera lui dezvoltare în centrul tuturor preocupărilor juridice se degajă și din cercetările lui Teodor Cârnaț care ne spune că drepturile omului „[...] sunt acele drepturi subiective indispensabile pentru libera dezvoltare a personalităților, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin aceasta și alte legi”.²⁴, precum și ale lui Ioan Muraru care, la rândul său, susține că “[...]drepturile fundamentale sunt acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.”²⁵

Profesorul Vitalie Gamurari vede o continuitate istorică dinamică între conceptual securității internaționale și protecția drepturilor omului.²⁶ Astfel reputatul autor pornește de la noțiunea oarecum militarizată de securitate, care în perioada clasică și modernă avea în centrul său axiologic ideea de stat și interesele acestuia, și ajunge la conceptul modern al securității umane, care necesită o abordare în lumina drepturilor omului și a căilor de asigurare ale acestora.

Odată recunoscut și integrat în categoria drepturilor fundamentale, cercetătorii ne arată că dreptul omului la un trai decent împrumută toate trăsăturile specifice acestei categorii, inclusiv *indivizibilitatea*. Aceasta înseamnă că formează un tot unitar cu toate celelalte drepturi fundamentale

²² Sintagma *drepturile omului* a fost folosită pentru prima oară de Hobbes în *Leviathanul* și viza drepturile naturale, apoi a fost preluată și dezvoltată în doctrina filosofică a secolului XVII și a stat la baza declarațiilor americană și franceză din secolului XVIII.

²³ SMOCHINĂ, A. *Organele Constituționale ale Republicii Moldova în condițiile regimului totalitar*. Chișinău: Tipografia Prag 3, 2001, p.3.

²⁴ CÂRNAȚ, T. *Drept constituțional*. Chișinău: Ed. Universitatea de Stat Moldova, 2004.

²⁵ MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Actami, 1998, p.166.

²⁶ GAMURARI, V., GUȘAN, C. *Reglementarea juridică a asistenței umanitare în lumina conceptului de securitate umană elaborat de ONU (Partea I)*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău, 2019, p.13-23.

și nu acceptă o *ierarhizare*, deoarece toate aceste drepturi la un loc concură pentru crearea condițiilor adecvate și plenare existenței umane, în toată complexitatea omului²⁷. De altfel, dreptul omului la un trai decent a reușit să-și câștige reputația de drept fundamental cu o geometrie complexă, atât în raporturile cu organizațiile de state (chiar dacă prin actele internaționale nu a primit în mod expres denumirea de *trai decent*²⁸) cât și cu statele privite ca subiecte individuale de drept. Din acest motiv literatura juridică²⁹ reține că una dintre semnificațiile evoluției conceptuale o reprezintă *responsabilitatea*, față de acest drept fundamental, care revine comunității internaționale dar și fiecărui stat în parte. Pentru o riguroasă elucidare a elementelor și sensurilor acestui drept vom prezenta în continuare studiile și opiniile de specialitate.

Astfel vom începe cu observațiile reputatului jurist moldovean I. Creangă care, cu prilejul comentariului făcut asupra Constituției Republicii Moldova, pe lângă faptul că pune semnul egalității între dreptul la un *trai decent* și cel la un *trai suficient*³⁰, ne oferă și o definiție a acestui drept în sensul strict al noțiunii dar și într-o accepțiune lărgită. Astfel, amintitul autor ne spune că, *stricto sensu*, prin nivel de trai decent „[...]statul este obligat să asigure omului un minim de existență, adică remunerarea într-un quantum ce ar permite procurarea elementelor menționate ale traiului decent” (referindu-se la hrană, îmbrăcăminte, asistență medicală și serviciile sociale necesare).³¹ *Lato sensu*, autorul ne dezvăluie faptul că sintagma *nivel de trai decent* reprezintă „[...]posibilitatea omului de a deține și de a beneficia de bunurile și realizările civilizației: asigurare medicală, tehnică modernă, mijloace de transport, hrană rațională și calorică, servicii ale întreprinderilor din sfera de deservire, acumularea de bogății culturale etc. Traiul decent este imposibil fără dezvoltarea liberă a personalității, fără beneficierea de realizările științei, culturii, fără posedarea unei profesii.”³². După alți autori, s-ar impune o distincție între cei doi termeni – *decent* și *suficient* – apreciindu-se că primul termen l-ar include pe cel de-al doilea motivat de faptul

²⁷ GLAESER, W. S. (Schutz der Privatsphäre în Josef Isensee, Paul Kirchhof). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschlands (HStR)*. Vol. VI, Freiheitsrechte, Heidelberg: C.F.Müller Juristischer, 2000, p.53. [citat la 02. 07. 2019]. Disponibil: <https://translate.google.com/translate?hl=ro&sl=hu&u=https://adoc.pub/tartalomjegyzek-alkotmanyjog-alapjogok.html&prev=search&pto=aue>

²⁸ Într-adevăr, nici DUDO și nici Tratatul internațional nu utilizează expresia “*trai decent*”, însă descriu elementele necesare și constitutive ale acestui drept ființiar.

²⁹ CONSTANTINESCU, M., IORGOVAN, A. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Constituția României revizuită – comentarii și explicații*. București: All Beck, 2004, p.98. ISBN 973-6554-36-8

³⁰ După același autor (Creangă I.), dreptul la un *nivel de viață suficient* are aceeași semnificație cu dreptul la un *nivel trai decent*, precum și cu dreptul la *condiții satisfăcătoare de trai*. CREANGĂ, I. Op.cit. p.188.

³¹ NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. et.al. *Constituția Republicii Moldova, Comentariu*. Coord. de proiect: Klaus Sollfrank. Chișinău: ARC, 2012, p.189. ISBN 978-9975-61-700-0

³² Ibidem.

că *nivelul de trai suficient* s-ar putea traduce printr-un minim de protecție ce trebuie să fie asigurat de către cei cărora le este garantat, în timp ce *nivelul de trai decent* trebuie sau, cel puțin, ar trebui să presupună un nivel de trai care să nu aducă atingere sub nicio formă personalității și demnității oricărui individ.³³ În ceea ce ne privește, ne raliem autorului antemenționat (punând sub semnul egalității cele două noțiuni), deoarece respectul personalității și demnității sunt condiții fundamentale și intrinseci oricărei societăți democratice, care nu pot să stea doar la baza traiului decent (și mai puțin la baza traiului satisfăcător). Ele stau, în egală măsură, la baza oricărui drept constituțional și chiar neconstituțional.³⁴

Revenind la opinia lui I. Creangă, observăm că acesta, în concepția extinsă asupra dreptului la un trai decent, vorbește și despre faptul că un asemenea drept fundamental vizează printre altele și „*relațiile de proprietate*”³⁵, „*egalitatea, justiția, umanitatea, fundamentele morale ale societății*”³⁶, inclusiv obligația statului de a asigura „*o economie puternică și stabilă, care să asigure bunăstarea și prosperarea societății*”³⁷, adică de a asigura traiul decent pentru toți cetățenii. O asemenea obligație, în opinia sa, reprezintă o garanție netă, astfel că singurele controverse juridice ar purta doar asupra limitelor legale ale implicării statului în economia de piață.³⁸ Această opinie este confirmată și de alți autori³⁹, inclusiv de cercetările noastre.⁴⁰ Într-adevăr, implicarea statului în economia de piață „liberă”, credem și noi că este un subiect nu doar extrem de delicat, ci și definitoriu în asigurarea resurselor economice necesare traiului omului. De aceea, clasificarea drepturilor omului ar putea reprezenta un punct cardinal în înțelegerea acestora, iar elementele cuprinse în definiția doctrinară a dreptului la un trai decent se regăsesc în triologia lui Tudor Drăganu: „*drepturi economice, sociale și culturale*”⁴¹.

Însă cum drepturile economice nu pot fi analizate decât în contextul economiei statului se

³³ ȘARAMET, O., MATEI, C. *Dreptul la un nivel de trai decent sau dreptul la un nivel de viață suficient?* [vizitat la 15.08. 2018]. Disponibi: http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/annales_10_2007/saramet_ro.pdf

³⁴ Pentru mai multe detalii, VLĂESCU, GE. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p.106-126. ISSN 1582-9359

³⁵ Ibidem, p.187.

³⁶ Ibidem, p.188.

³⁷ Ibidem, p.190.

³⁸ Ibidem, p.189.

³⁹ DUCULESCU, V., CĂLINOIU, C., DUCULESCU, G. *Constituția României – comentată și adnotată*. București: Lumina Lex, 1997, p. 154. ISBN 973-588-014-8

⁴⁰ VLĂESCU, GE. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 87- 105. ISSN 1582-9359

⁴¹ Profesorul Tudor Drăganu clasifică drepturile fundamentale în 5 categorii: inviolabilitățile, drepturile social-economice și culturale, drepturile exclusiv politice, drepturile social-politice și drepturile garanții. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Volum 1. București: Lumina Lex, 1998, p.154-155. ISBN-10: 9735880520

cuvine să aducem în discuție și opinia⁴² profesorului John Médaille, care explică rațiunea egocentrică a capitalurilor de a domina piețele (de a anula „libertatea” piețelor) și de a-și însuși cea mai mare parte a beneficiilor materiale. O asemenea problemă, în accepțiunea autorului american, obligă statele lumii și UE la o regândire a instrumentelor și a modalităților de distribuire a resurselor economice. În sprijinul găsirii unei soluții, distinsul autor propune și un model economic, cel al *economiei distributiste* care să susțină mica proprietate particulară și să impoziteze progresiv marile capitaluri. De altfel și UE a devenit pe deplin conștientă de pericolul inegalităților generate la nivel global de actualul sistem capitalist, motiv pentru care s-a orientat deja către un model de umanizare a economiei, de protecție și securitate socială și anume *Modelul Social European* (MSE).⁴³

Este vorba de o combinație între modelul de dezvoltare morală a lui L. Kohlberg cu literatura RSC care implică participarea mai multor actori (democrație participativă) și care se declară compatibil cu modelele tradiționale ale statelor. Acest model de guvernare se bazează pe o metoda deschisă de coordonare (MDC) și urmărește, pe termen lung, transferarea responsabilităților sociale ale statelor către agenții economici.⁴⁴ Sigur că acest lucru implică, în opinia noastră, o *delegare* către piață a îndatoririlor statului, adică o schimbare esențială a paradigmelor constituționale.⁴⁵ Pe de altă parte, reținem că datorită importanței economiei asupra standardului de viață, unii cercetători economiști⁴⁶ au tratat dreptul omului la un trai decent din unghi economic. Astfel, Vladimir Polearuș ne ilustrează faptul că această noțiune reprezintă *gradul de acces la bunuri și servicii, iar în exprimare matematică – diferența dintre cheltuielile pentru necesitățile de bază și venitul real.*”⁴⁷

Autorul pornește într-o analiză scrupuloasă de la ideea că discrepanțele mari dintre nivelurile de viață ale indivizilor au stat la originea celor mai mari cataclisme istorico-sociale (dintotdeauna bogății au limitat celor săraci tendința naturală către libertate, bunăstare și afirmare). Astfel, reține în studiile sale că acest proces continuă și astăzi când “[...]cca 45% din populația de pe glob are

⁴² MEDAILLE, J. C., HURDUZEU, O. *A treia forță. Economia libertății*. Logos, 2009. ISBN: 978-973-8131-66-8

⁴³ VLĂESCU, GE. *Coeziunea economică... concept sau slogan!* În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.48-50. ISSN 1221-8669

⁴⁴ LAMBRU, M. *Metoda deschisă de coordonare în domeniul protecției și incluziunii sociale. Dimensiunea participativă a Metodei deschise de cooperare*. Revista Calitatea vieții, XXI, nr.1-2, 2010, p.161-178. ISSN 1018-0389

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Spre exemplu, Ion Dodu susține că dreptului de trai decent prin care statul are obligația „să-i asigure omului sănătatea, bunăstarea lui și a familiei sale” este un drept economic cuprins în DUDO. Apud, DIACONU, I. *Drepturile omului*. București: IRDO, 1993, p.15-16. ISSN 2668-9499

⁴⁷ POLEARUȘ, V. *Nivelul de viață și factorii de influență asupra lui*. Chișinău: Revista Economică, nr.1, 2013, p.32. ISSN: 1810-9136

venituri mai mici de 2 dolari pe zi, 25% nu are acces la apă potabilă, trăind într-o sărăcie cruntă”⁴⁸, ridicând o problemă de meditație și de interogație asupra capitalismului și a marilor capitaluri concentrate în mâinile unei oligarhii restrânse. Mai mult, autorul combate argumentativ și dă în vileag algoritmi economici ce distorsionează realitatea nivelului de trai vehiculați în literatura de specialitate și în *mass-media*, identifică factorii care cauzează scăderea nivelului de trai⁴⁹ și formulează soluții de remediere a acestei situații (inovații care, din punct de vedere practic, depind în mod esențial de voința politică). Rezultate economice asemănătoare se oglindesc și în cercetările sociologice ale lui Sergiu Tofilat care ne conștientizează asupra unei crize demografice care amenință Republica Moldova și ale cărei cauze sunt: sărăcia, corupția și birocratie excesivă, deficitul de locuri de muncă, salariile și pensiile precare, serviciile medicale și educaționale de slabă calitate.⁵⁰

De asemenea, Vasile Anestiade arată că în Republica Moldova “...domnește nedreptatea și sărăcia crasă a majorității populației”.⁵¹ Situația nu este diferită nici în România unde studiile⁵² relevă o creștere a cotelor sărăciei și a inegalităților sociale în paralel cu creșterea cheltuielilor publice, cheltuieli care nu se regăsesc în calitatea infrastructurii investiționale și, toate acestea, pe fundalul scăderii performanței învățământului care tinde să limiteze perspectivele de dezvoltare ale țării. Sociologi de marcă, precum Oscar Lewis, folosind termenul de „*cultură a sărăciei*”, scot în evidență problemele grave pe care le întâlnim la populațiile sărace și care sunt cauzate în primul rând de „*normele, valorile și stilurile lor de viață*”⁵³ determinate, în primul rând, de lipsa oportunităților privind participarea la viața comunității.

De altfel, lipsa posibilităților de a participa la viața comunității este expresia inexistenței libertății de asociere, iar libertatea este esențială în realizarea progresului economic. Ludwig von Mises spunea cândva că prosperitatea economică a unei națiuni slab dezvoltate nu ține de investiția

⁴⁸ Ibidem, p.28.

⁴⁹ Autorul stabilește că factorii ce cauzează scăderea nivelului de trai sunt: „[...]1.Creșterea prețurilor în raport cu veniturile. 2.Cota unică de impozitare, care permite însușirea exagerat disproporționată a plusvalorii de către patroni și, în special, de transnaționale și bănci[...]3.Împrumuturile bancare ipotecare și de consum, adică neproductive. 4.Concentrarea exagerată a capitalului. 5.Reducerea numărului micilor întreprinderi, în special al celor de comerț și servicii. 6.Activitățile economice inutile pentru societate și toxice pentru economie, adică speculative.”. Ibidem, p.35.

⁵⁰ TOFILAT, S. *Moldova rămâne fără oameni*. Chișinău: 2015. [citat 15 august 2018]. Disponibil: <https://www.dw.com/ro/moldova-r%C4%83m%C3%A2ne-f%C4%83r%C4%83-oameni/a-18633585>

⁵¹ ANESTIADI, V. *Onoarea de a-ți apăra numele*. În: *Contrafort*. Anul XV, nr. 1-2, (171-172), ianuarie-februarie 2009. [vizitat la 10 ianuarie 2019]. Disponibil online: <http://www.contrafort.md/old/2009/171-172/1635.html>

⁵² Studii efectuate de Reprezentanța Comisiei Europene în România. [vizitat la 15.08.2018]. Disponibil: <https://www.agepres.ro/economic/2018/03/07/oferta-de-competente-nu-tine-pasul-cu-nevoile-din-sectorul-economic-gradul-de-saracie-e-in-crestere-in-romania-raport-ce--68808>

⁵³ LEWIS, O. *The Culture of Poverty*, în „Scientific American”, 1966, nr.215, p.19-25.

capitalului, ci de ideologia „*libertății economice*”, a „*libertății inițiativei private*” și de *întrebuințarea* acestuia în vederea *satisfacerii nevoilor cele mai urgente ale consumatorilor*.⁵⁴ În aceeași linie de gândire se înscriu și opiniile cercetătorilor Valeriu Baeșu și Serghei Țurcan, care înțeleg drepturile economice ca fiind drepturi fundamentale menite să garanteze bunăstarea persoanei, starea de prindoare, drepturi care se înfățișează într-o dublă ipostază: aceea de *drepturi subiective* (ce aparțin fiecărui subiect în parte) și, totodată, de *libertăți publice* (ce aparțin în mod egal tuturor subiecților), ambele categorii constituind baza sistemului economic al statului.⁵⁵ De asemenea, distinșii autori așează drepturile economice la baza afirmării omului, ca individ distinct, dar și ca membru al colectivității, apreciind că *libertatea economică și inițiativa economică privată* reprezintă, desigur în condițiile concurenței loiale, „*fundamentul economiei de piață, al creșterii economice și al prosperității sociale*”.⁵⁶

Tot în cadrul drepturilor economice, mai reținem și corelația dintre dreptul omului la trai decent și dreptul de proprietate. O asemenea legătură își etalează importanța în special în acele contexte sociale în care proprietatea se identifică cu singura sursă de subzistență a omului - proprietate necesară.⁵⁷ Deși, în mod tradițional, dreptul de proprietate particulară a fost considerat un drept *absolut* și, ca o consecință a acestui caracter, *perpetuu* și *inviolabil*, doctrina juridică modernă⁵⁸ îmbrățișează tot mai mult orientarea socială a acestui drept. Mai exact, în raport cu *binele obștesc* sau *interesul public* (în primul rând, exproprierea și fiscalitatea) care, așa cum bine știm, prevalează asupra proprietății și intereselor particulare, mergând uneori până la negarea acestora din urmă.⁵⁹ Astfel, ducând spre extrem raționamentul funcției sociale a dreptului de proprietate, profesorul Peter Singer susține că tot ceea ce ține de economie și intră în aria proprietății particulare trebuie să fie supuse utilitarismului, rămânând ca sfera conceptuală a drepturilor omului să privească, în principiu, libertatea personală.⁶⁰ În ceea ce ne privește, considerăm că inviolabilitatea

⁵⁴ MISES, L. *Blestemul națiunilor subdezvoltate*. Traducere de Tudor Smirna, 2014 [citat 20 august 2019]. Disponibil: <https://mises.ro/1054/blestemul-națiunilor-subdezvoltate>

⁵⁵ BAEȘU, V., ȚURCAN, S. *Reglementarea juridică a drepturilor economice ale omului*. Chișinău: Tipogr. „Notograf Prim”, 2019, p.58. ISBN 978-9975-84-089-7

⁵⁶ Ibidem, p.58.

⁵⁷ Cunoscute fiind cele 3 forme de proprietate pe care le-a îmbrăcat și le îmbracă acest concept : proprietate necesară, plus-proprietatea și proprietatea excesivă.

⁵⁸ GONCEARUC, V. *Dreptul de proprietate–un drept inviolabil sau nu prea?* [vizitat la 02 iulie 2019]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2016/12/08/dreptul-de-proprietate-un-drept-inviolabil-sau-nu-prea/>

⁵⁹ VLĂESCU, GE. *Una din căile de realizare a guvernării unice planetare-armonizarea fiscală*. Comunicare științifică în cadrul Simpozionului științific internațional – Sustainable Rural Development, Seria I, Vol. XIII, Timișoara, 20.05. 2011, p.283-290. ISSN 1453-1410

⁶⁰ SINGER, P. *The Right to be Rich or Poor*. New York: Review of Books, 1975.

dreptului de proprietate trebuie nu doar menținută, ci chiar consolidată și garantată în limitele *proprietății necesare*, în special pentru rolul major pe care-l joacă în asigurarea suficienței nivelului de trai și al libertății omului.

Pe de altă parte, sesizăm o revendicare crescândă, la nivel național și european, a calității traiului uman de către drepturile sociale. Într-adevăr, din perspectiva **dreptului social**⁶¹, standardul de trai a devenit în ultimele decenii o problemă tot mai mult disputată științific de numeroși cercetători români și străini.⁶² Această disciplină nouă al cărei obiect de studiu îl constituie relațiile de muncă și de securitate/protecție socială cochetează mai mult cu ideea de *subzistență* și de *suficiență minimală a traiului*, în condiții de risc și în cadrul anumitor sectoare ale vieții umane. O teză care, în opinia noastră, nu se ridică la nivelul de generalitate și universalitate pe care-l reclamă noțiunea în cadrul reglementărilor și tratatelor internaționale. De altfel, literatura juridică recunoaște că în ramura **dreptului muncii și a protecției sociale a muncii** sunt incluse drepturi specifice acestei ramuri și anume dreptul la muncă (care, la rândul său, este un drept complex ce implică și dreptul la un salariu echitabil), dreptul la securitatea și sănătatea salariaților/lucrătorilor, dreptul la un program normal de muncă, la concedii etc.⁶³

De asemenea, **dreptul la protecție socială** (asigurări sociale și asistență socială), ca drept social care însoțește individul pe tot parcursul vieții iar, uneori, chiar înainte de naștere (indemnizația pentru concediu prenatal) și care continuă și după moarte (pensia pentru pierderea întreținătorului, în caz de deces al întreținătorului) a adus ample și vii dezbateri doctrinare asupra noțiunii de protecție socială, inclusiv asupra delimitărilor conceptuale față de noțiunea securității sociale.⁶⁴ Fără să intrăm în vertigiile unor asemenea exegeze labirintice dorim să arătăm că în doctrină s-a mai conturat și o viziune holistică conform căreia noțiunea ar fi fost concepută în vederea asigurării unui standard de viață pentru toți oamenii, vizând o serie de drepturi economice și

⁶¹ A se vedea și PĂTRAȘCU, D. O. Op.cit., p.6.

⁶² POPESCU, A. *Dreptul internațional al muncii*. Holding Reporter, 1998 ISBN 978-973-932212-6; GHIMPU, S., TICLEA, A. et.al. *Dreptul securității sociale*. ALL Beck, 1998. ISBN 9739876528; STEFĂNESCU, I.T. *Dreptul muncii. Realități și perspective*. Revista Dreptul, nr.III/2000. ISSN: 1018-0435; MARCU, V., DIACONU, N. *Drept comunitar general. Tratat*. București: Lumina Lex, 2002. ISBN 9735884364; VALTICOS, N. *Droit international du travail*. Paris: Dalloz, 1984; LYON-CAEN, G. *Droit social international et européen*. 8e édition. Paris: Dalloz, 1993. ISBN 2-247-01595-6; DUBOUIS, L., BLUMANN, C. *Droit communautaire matériel*. Paris: Montchrestien, 1999. ISBN 10: 2707610178

⁶³ În acest sens, BOSTAN, I. *Recompensarea factorului muncă*. Iași: Media-Tech, 1999, p.67-86. ISBN 973-98976-4-9

⁶⁴ Puncte de vedere diferite între Alexandru Ticlea și Constantin Tufan, pe de o parte, și Cristian Bocancea, Gheorghe Neamțu, pe de altă parte, expuse de Ludmila Proca. A se vedea, PROCA, L. *Esența protecției (securității) sociale – indicator al politicii sociale a statului*. În: Revista Națională de Drept, numărul 5(128) / 2011, p.28. ISSN 1811-0770

neeconomice⁶⁵, teză care ar apropia-o până la identificare cu noțiunea de *traie decent/suficient*. În orice caz, indiferent de larghețea sau strictețea modului de abordare, majoritatea autorilor sunt de acord că protecția și securitatea socială însumează în aria de interes atât asigurările sociale cât și asistența socială, iar ambele activități sunt inseparabile de nivelul de trai al omului. Tot în literatura de specialitate, A. Țiclea ne spune, spre exemplu, că „[...]dreptul securității sociale poate fi definit ca o redistribuire destinată să garanteze securitatea economică a persoanelor”⁶⁶, în timp ce M. Meunier-Boffa vorbește de scopul politicilor de securitate socială ca fiind acela „[...]de a abolii starea de nevoie, asigurând fiecărui cetățean un venit suficient pentru a satisface în orice moment nevoile sale, dreptul securității sociale ar putea fi definit și ca dreptul la o redistribuire destinată să garanteze securitatea economică individuală”.⁶⁷

Cercetările juridice⁶⁸ ne mai atenționează însă și asupra tendințelor naturale ale inegalităților care se nasc în contextul libertății umane. Din această perspectivă se conturează obligația activă a statului democrat de a înlăptui *binele comun*, intervenind normativ în economie și în societate pentru a contracara tendințele extreme și pentru a instaura o egalitate acceptabilă.⁶⁹ O egalitate care nu înseamnă uniformitate, ci mai degrabă șanse egale și nediscriminare. O egalitate care, după G. Vedel, este „[...] fundamentul însuși al oricărui drept natural, căci nu mai există drept natural dacă oamenii nu sunt egali între ei, [...]egalitatea fiind condiția însăși a recunoașterii omului”.⁷⁰ Ori, așa cum susține profesorul I. Humă, o egalitate care „se construiește pe substratul diferențelor întemeietoare (n.n. creatoare) de individuație, recunoscute și susținute cu mijloacele dreptului”.⁷¹

Pe de altă parte, dreptul omului la un trai decent nu face abstracție nici de nevoia omului de **cultură și civilizație**, dimensiuni în cuprinsul cărora un rol esențial îl joacă *educația*, un factor înțeles ca “*ansamblu de măsuri aplicate în mod sistematic și conștient în vederea formării și dezvoltării facultăților intelectuale, morale și fizice ale oamenilor (în special ale copiilor și*

⁶⁵ MĂGUREANU, G. *Aspecte referitoare la securitatea socială în actualul context economico-social*. În: Revista Curentul Juridic, Tîrgu-Mureș, 2011, p.54-55. ISSN 1224-9173

⁶⁶ ȚICLEA, A., GEORGESCU, L. Op.cit., p.7.

⁶⁷ Ibidem, p.6. Apud. MEUNIER-BOFFA, M. *Droit sociale*. Paris: Litéc, 1991, p. 29. ISBN-10 : 271112085

⁶⁸ SCUTEA, N. *Principiul constituțional al statului de drept și postulatul dreptății sociale*. În: Revista de drept public, nr. 4/2007, p.73. ISSN 1018-04-35

⁶⁹ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate*. Op.cit.

⁷⁰ Apud. DĂNIȘOR, D.C. *Drept constituțional și instituții politice. vol. I. Teoria generală, Tratat*. București: C.H.Beck, 2007, p.620. ISBN 978-973-115-248-6

⁷¹ HUMĂ, I. *Vocația antropologică a dreptului*. În: Revista Națională de Drept, nr.1-3 (231-233), 2020, p.14. ISSN 1811-0770

tineretului)".⁷² Aflat într-o strânsă relație cu demnitatea umană și libera dezvoltare a personalității umane, dreptul la educație, ca drept universal s-a manifestat în România și în Republica Moldova într-un cadru lapidar, lăsându-și impresiunile juridice asupra arhetipurilor culturale a celor două țări.⁷³ Acest lucru ne obligă juridic și moral la serioase reflecții în special asupra relațiilor dintre indivizi și stat, respectiv drept. Însă pentru a avea reprezentarea manierei în care dreptul și statele au contribuit la remedierea sau adâncirea discrepanțelor culturale și de civilizație (și, implicit, a nivelului de trai), diferențe pe care le întâlnim astăzi între cele două țări, dar mai ales în raport cu celelalte state din Europa de Vest, apropiate geografic și istoric, trebuie să înțelegem și istoria etnografică. Mai înainte, se impune totuși să definim noțiunea de *cultură și civilizație*, evident din unghiul acelor aserțiuni acceptate în general de doctrină.⁷⁴

În acest sens, vom expune opinia savantului român O. Drîmbă care vede în cultură elementele indispensabile sufletului uman, precum "[...]datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, ornamentele și divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură și muzică, arhitectura, pictura, sculptura și artele decorative sau aplicate."⁷⁵ În timp ce prin civilizație savantul înțelege "[...]tot ceea ce aparține orizontului satisfacerii nevoilor materiale, confortului și securității[...]. În sfera ei, prin excelență de natură utilitară intră capitolele: alimentația, locuința, îmbrăcămintea (nu însăși podoabele), construcțiile publice și mijloacele de comunicație, tehnologia în general, activitățile economice și administrative, organizarea socială, politică, militară și juridică".⁷⁶

De asemenea, nu este lipsită de relevanță științifică nici definiția reputatului jurist român Ion Craiovan, potrivit căruia cultura se prezintă ca „[...] o cristalizare a cunoașterii....un sistem deschis, dar integrat și coerent de valori”⁷⁷ (n.n. valoarea este din perspectiva evocatului autor „o împlinire a cunoașterii”⁷⁸), iar civilizația ca fiind „[...]sensul activ al culturii și vocația universală a omului”⁷⁹, precum nici observația Sofiei Popescu⁸⁰ care subliniază importanța practică a dreptului susținând că

⁷² Dicționarul limbii române [vizitat 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.dictionarroman.ro/>

⁷³ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Educația- determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent*. Op.cit.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ DRÎMBĂ, O. *Istoria culturii și civilizației*. Vol.1. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p.6.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Craiovan I. Op.cit., p.3.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ POPESCU, S. *Quelques réflexions sur le rapport entre la vie juridique et la vie culturelle de la société*. În: „Memoria del X Congreso Mundial Ordinario de Filosofía del Derecho y Filosofía Social”, vol. III, Mexico, 1982, p.293-311. ISBN 968-58-0359-5

„[...]dreptul constituie unul din mijloacele prin care se realizează funcțiile sociale ale culturii.” Așadar, pentru evitarea confuziilor ce ar putea fi diseminate de cele două noțiuni - *cultură* și *civilizație* -, ne vine în ajutor și literatura juridică care nu numai că identifică elementele lor componente, ci le și include în dispozitivul normei juridice ca obligații constituționale în sarcina instituțiilor statale. Mai exact, le încorporează în conținutul asigurării dreptului omului la un trai decent, lucru care, în opinia profesorului Boris Negru, se realizează prin “[...]liberul acces la învățământul primar și general, gratuitatea acestuia; accesul la învățământul superior, pe bază de concurs,... accesului gratuit sau la un preț cât mai redus la fondurile bibliotecilor, muzeelor, la teatre și la alte instituții culturale”⁸¹ și, nu în ultimul rând, prin înlesnirea accesului omului la bogățiile culturale, realizările și progresele științei, ale tehnicii și culturii etc.⁸²

Însă, așa cum rezultă din cercetările efectuate⁸³, toate aceste elemente morfo-funcționale ale traiului decent relevă nu doar dimensiunea expansivă (aflat în continuă creștere) a acestui drept complex, ci și hegemonia pe care dreptul și statul o exercită asupra culturii și civilizației umane. O influență care nu de puține ori și-a lăsat o cicatrice neonorantă asupra formării individului în particular și asupra culturii și civilizației colectivităților umane, în ansamblu, lucru care rezultă din cercetările empirice comparative asupra culturilor.⁸⁴ Rezultatele acestor cercetări au scos în evidență două categorii distincte de țări/culturi organizaționale:

1. *Țări civilizate*, în sensul de țări *consolidate democratic* (sau, altfel spus, de țări cu tradiții democratice mai vechi)⁸⁵, în care relațiile dintre autorități și cetățeni sunt apropiate, care sunt întemeiate pe încredere și respect reciproc (distanța mică față de putere), cu un grad ridicat de toleranță civică, religioasă etc. Țări care, în general, sunt caracterizate printr-o legislație predictibilă, redusă cantitativ și care nu pătrunde și nu răscolește adânc sfera relațiilor particulare. Astfel de țări beneficiază de o educație de înaltă calitate, precum și de un nivel relativ scăzut de corupție și sărăcie, de o economie satisfăcătoare și de raporturi fiscale fundamentate pe consens și încredere; și

2. *Țări aflate în curs de consolidare democratică, care încă mai prezintă accentuate tendințe arhaice*⁸⁶ – unde raporturile dintre autorități și cetățeni sunt distante și se bazează pe evocarea “legii”, a justiției, a drepturilor autorităților, pe forță și impunere, pe lipsa acută de încredere între

⁸¹ NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. et.al., Op.cit., p.191.

⁸² Ibidem, p.189.

⁸³ VLĂESCU, GE. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit.

⁸⁴ HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. Op.cit., p. 62-67.

⁸⁵ Austria, Danemarca, Noua Zeelandă, Elveția, Suedia, Norvegia, Finlanda, Marea Britanie etc.

⁸⁶ Malaiezia, Slovacia, Rusia, România, Serbia, Croația, Slovenia, Bulgaria, Maroc, Vietnam etc.

individ și autorități. Aceste țări sunt caracterizate de legislație inflaționistă și intruzivă în relațiile private. Populația simte nevoia de tot mai multă legislație și manifestă puțină toleranță civică și religioasă. Corupția și sărăcia sunt ridicate, educația slabă și constrângerea ține de esența dreptului, a fiscalității și, în general, a guvernării.

Ori, în raport de coordonatele mai sus expuse, cercetările juridice și sociologice⁸⁷ din România și Republica Moldova⁸⁸ nu lasă nici o îndoială asupra orientării celor două țări, din nefericire, către cea de-a doua categorie culturală. În acest context, este de remarcat opinia lui I. Deleanu care evidențiază ca primă condiție a statului de drept „*atitudine cordială, deschisă, cooperantă a statului față de societatea civilă*”⁸⁹, precum și a lui I. Guceac care subliniază primordialitatea unei educații, a instruirii moralului, susținând că societatea nu duce lipsă de noutăți juridice, ci de “*conștiința de drept insuficientă care domină în societate*”.⁹⁰ Este evident că opiniile celor doi autori sunt complementare, însă dacă privim lucrurile din unghiul strict al calității legislației în cele două state, de departe se impune necesitatea adoptării unei legislații suplă și previzibile, desigur dacă dorim să ne înscriem cândva în rândul țărilor cu democrații consolidate. Chevallier spunea că „*Ideea că indivizii sunt îndreptățiți să evolueze într-un mediu juridic stabil și previzibil în care pot avea încredere apare ca un corolar al statului de drept*”⁹¹. Tot în orizonturile aceleiași concepții progresiste se înscriu și remarcile a numeroși cercetători români și moldoveni. De pildă, I. Predescu ne atenționează „*să legiferăm mai puțin, dar să legiferăm mai bine*”⁹² iar M. Duțu constata că “*Trăim într-o lume mai juridicizată ca oricând, dar mai străină de spiritul autentic al dreptului, ca niciodată*”⁹³, chestiune care, în opinia autorului, instituie frica individului și alungă încrederea socială, punând în pericol democrația și însăși noțiunea de drept ca știință.

⁸⁷ HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. Op.cit., p. 64.

⁸⁸ CRJM: Centrul de resurse juridice din Moldova, Ghid. Discriminarea. Cum să o recunoaștem și cum să ne protejăm împotriva ei? Chișinău: 2016. [vizitat la 05.06. 2019]. Disponibil: <https://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/CRJM-Ghid-Nediscrim-Public-2016-ro-1.pdf>

⁸⁹ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. C.H. Beck, 2006, p.235. ISBN 973-655-957-2

⁹⁰ GUCEAC, I. *Constituționalismul: imagine a societății sau condiție sine qua non pentru o guvernare moderată?* În: In honorem Andrei Smochină. Chișinău, 2013, p.314. ISBN 978-9975-4078-9-2

⁹¹ GOUDENHOOF, G. *Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritate discursivă*. Adenium, 2014. Apud. Chevallier, 2012, p.104. ISBN 978-606-8622-85-9

⁹² PREDESCU, I. SAFTA, M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale a României nr.1 din 2009. [citată 28.01.2019]. Disponibil: <http://193.226.121.81/publications/buletin/8/predescu.pdf>.

⁹³ DUȚU, M. *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*. [citată 08.08.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>.

De asemenea, M.-M. Pivniceru și M. Tudose⁹⁴ constată un fenomen alarmant al juridicizării și al judiciarizării care a stigmatizat societatea românească, iar filozoful român Marga A. reține că sistemul juridic a atins cote maladive, astfel că juridismul (formalism juridic excesiv și interpretat cu rea-credință) trage în jos societate.⁹⁵ La rândul său, R. Grecu reține inegalitățile materiale deosebit de adânci care se răsfrâng în sfera morală și care, din nefericire, sunt susținute de legislația economică.⁹⁶ Din acest motiv autoarea, parafrazând un savant român, spunea că „*Acolo, unde legislația a păstrat urme de neegalitate juridică, puteți fi siguri că vă aflați întotdeauna în fața unui stat încă înapoiat, în care ideile moderne nu au pătruns încă destul de adânc*”⁹⁷. Și, nu în ultimul rând, Lucien François atrage în mod categoric atenția asupra necesității protejării cetățenilor față de drept „*[...]contra unui pericol care vine chiar din partea dreptului, contra unei insecurități pe care a creat-o dreptul sau pe care acesta riscă s-o creeze*”.⁹⁸ Ori toate aceste cercetări evidențiază nu doar existența unor simple dificultăți juridice, economice și sociale, ci și o grosieră indolență a legiuitorului față de complexitatea și profunzimea relației dintre individual uman și stat.⁹⁹ O relație sensibilă și vibrantă, care poartă marca istorică a elementelor autoritare (militarizate) de drept romanic caracterizată prin distanță față de putere, respectiv prin inegalități sociale adânci.¹⁰⁰

O relație istorică și, totodată, actuală. O exegeză juridică pe care enciclopedia savant român, C. Rădulescu-Motru, o explica prin aceea că la români relația dintre individ și autorități a fost și a rămas în continuare bazată pe *frica* și pe *lipsa încrederii*, cu consecința unei *rupturi mentale* și *sufletești între principiu și atitudine*, problematici cu străvechi rădăcini istorice.¹⁰¹ Aici, factorul istoric nu este deloc unul neglijabil fiindcă, așa cum remarcă un celebru psiholog elvețian¹⁰², „*Omul poartă cu sine întreaga istorie, atât a să, cât și a umanității.*” Și, dacă acestor realități retrospective

⁹⁴ PIVNICERU, M.-M., TUDOSE, M. *Efectele juridicizării și ale judiciarizării, ca fenomene sociale, asupra eficacității jurisdicționale*. [vizitat la 08.02.2018]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/174818/efectele-juridicizarii-si-ale-judiciarizarii-ca-fenomene-sociale-asupra-eficacitatii-jurisdictionale.html>

⁹⁵ MARGA, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. [vizitat la 20. 05. 2020]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>

⁹⁶ GRECU, R. *Definiția și clasificarea drepturilor și libertăților omului conform viziunii științifice a lui Constantin Stere*. În: Revista Națională de Drept, nr.5.05.2009, p. 24. ISSN 1811-0770. Apud. STERE, C. *Curs de drept constituțional* (ținut la Facultatea de Drept a Universității din Iași în anii 1910-1911). Chișinău : Cartier (Tipografia „Bons Offices”), 2016. ISBN 978-9975-86-088-8. [cit. 27.03. 2020]. Disponibil: <https://shop.cartier.md/files/pdf/1469105527.pdf>

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Apud. COSTAȘ, C. F. *Principiul securității juridice*. În: Revista Română de Fiscalitate, 2008. [cit. la 08.08. 2019]. Disponibil online: <https://www.fiscalitatea.ro/principiul-securitatii-juridice-342/>

⁹⁹ VLĂESCU, GE. *Juridismul - un pericol care vine din partea dreptului*. Op.cit.

¹⁰⁰ VLĂESCU, GE. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. Op.cit.

¹⁰¹ RĂDULESCU-MOTRU, C. *Puterea sufletească*. Iași: Moldova, 1995. ISBN-10 : 9735720019

¹⁰² JUNG, C.G. *Tipuri psihologice*. Ediția a șaptea revizuită. București: Humanitas, 1997. ISBN 973-28-0662-

dramatice, trăite din plin nu doar de către români, ci și de către moldoveni¹⁰³, li se adaugă educația slabă din ultimele decenii, nivelul de trai scăzut (economic), corupția, fără îndoială că toate conceptele ce stau la baza drepturilor omului și a statului de drept devin simple cuvinte de vocabular, spulberând orice șansă de „vindecare” a dreptului și statului care, din păcate, încă mai țin cele două țări în prizonieratul metehnelor înrobitoare ale feudalismului cu întreaga sa încărcătură arhaică.

Ori aducerea dreptului omului la un trai normal în cadrul raportului juridic dintre stat și organismul social, ar putea ridica două probleme. În primul rând pe cea a legitimității puterii de stat fiindcă, așa cum susține Maurice Duverger, „[...]singura sursă a legitimității unei puteri constă în faptul că ea este conformă schemei de legitimitate definită de sistemul de valori și norme ale colectivității în cadrul căreia se exercită și că asupra acestei scheme există un consens în interiorul colectivității”¹⁰⁴ iar, pe de altă parte, cea a supunerii civice. Sigur că este vorba despre o supunere civică, adică nu prin forță, ci prin convingere și prin empatia pe care ar trebui s-o emane respectul dintre stat și individ, absolut imperioasă într-un stat de drept, deoarece, așa cum remarca cercetătorul german, Günter Schmolders, “*sentimentele civice ale cetățenilor față de stat sunt exact ca și atitudinea pe care o are statul față de starea lor*”.¹⁰⁵

Această indestructibilă simbioză dintre sociologie și drept o întâlnim și în studiile cercetătoarei E. Aramă care, analizând statul de drept, concluzionează că legitimitatea puterii presupune **încrederea** și **satisfacerea așteptărilor populației** pe tot parcursul menținerii și exercitării puterii.¹⁰⁶ Prin urmare, toate aceste aserțiuni evidențiază faptul că **încrederea** și **satisfacerea așteptărilor** celor guvernați sunt elemente corelative, interdependente și, totodată, esențiale securității sociale, atât din perspectiva legitimității puterii cât și a coeziunii între instituțiile statale și populație. Dintr-o asemenea arhitectură logică nu se poate abstrage nici principiul proporționalității¹⁰⁷ care, în opinia lui M. Andreescu, „...impune stabilirea unui raport echilibrat între mijloacele folosite de administrație și scopul legitim urmărit. Mijloacele statale folosite trebuie să fie necesare și adecvate

¹⁰³ NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. Op.cit., p.27-44.

¹⁰⁴ Apud. ARAMĂ, E., JECEV, I. *Legitimitatea - condiție obligatorie a menținerii puterii de stat*. În: Revista Națională de Drept, nr.4/2013, Chișinău, 2013, p.6. ISSN:1811-0770

¹⁰⁵ SCHMÖLDERS, G. Op.cit.

¹⁰⁶ ARAMĂ, E., JECEV, I. Op.cit.

¹⁰⁷ Pentru detalii, SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială*. Comunicare științifică în cadrul Conferinței științifico-practice internaționale, dedicată aniversării de 29 ani de la fondarea Universității de Stat din Comrat, 11.02.2020.

cu scopul ce urmează a fi realizat".¹⁰⁸

În plus, proiecția acestui raționament se reflectă și în acea dimensiune constituțională¹⁰⁹ dintre stat și individ care se poate traduce prin prerogativa statului de a pretinde individului contribuții sub forma taxelor, impozitelor etc. și, pe de altă parte, a individului de a-i cere statului să-i asigure, în contraschimb, drepturile sale fundamentale, inclusiv dreptul la un trai normal. Ori, în raport cu această logică interșanjabilă, opiniile doctrinare mai sus expuse ne dezvăluie o ruptură funcțională a relației dintre individ și stat, mai ales atunci când este vexat nivelul firesc de trai al omului și/sau puterea este percepută ca fiind coruptibilă/coruptă.¹¹⁰ Corupție care, în accepțiunea lui V. Dobrinoiu, reprezintă „...un abuz de putere în scopul obținerii de avantaje materiale sau alte foloase”¹¹¹ și care, în plastica exemplificare a unui alt autor se aseamănă cu un „seismograf” care evaluează încălcarea normelor legale și morale dintr-o comunitate.¹¹²

Așadar, corupția a fost și rămâne un factor incontestabil de dizolvare a încrederii dintre guvernanți și guvernați, inclusiv la nivelul fiecărui palier în parte - politic, social și economic -, cu evidente repercusiuni asupra calității traiului omului, fiindcă ar fi de neimaginat ca oamenii să se poată bucura de un standard de trai decent într-un sistem corupt sau totalitarist care să nu țină seama de drepturile inerente ale ființei umane. Pe de altă parte, doctrina mai arată și faptul că drepturile economice, sociale și culturale, deși importante, nu surprind exhaustiv chintesența traiului uman, fiindcă măsura calității vieții umane este dată și de dreptul la onoare, la reputație, la demnitate, la imagine, la integritate fizică și psihică etc., adică de toate generațiile de drepturi chemate să-i dea ființei umane expresia naturii sale bio-psiho-sociale.¹¹³

O asemenea triadă (bio-psiho-social) se reflectă, poate, cel mai strident în așa-zisele drepturi ale personalității, numite și *nepatrimoniale*, pe care literatura le clasifică într-o multitudine de forme între care ne vom opri asupra unei împărțiri tripartite¹¹⁴ ce cadrează cel mai îndeaproape cu tema noastră de cercetare. Este vorba de acele drepturi ce vizează omul ca entitate bio-psihică (dreptul la viață, la integritate fizică și psihică și mai nou dreptul la propria voce), precum și de drepturi ce

¹⁰⁸ ANDREESCU, M. *Principiul proporționalității. Contribuții ale filosofiei și doctrinei juridice*. În: Revista Pandectele Romane, nr. 8/2015, p. 26. ISSN 1224-4872. [cit. la 07.07.2019]. Disponibil: <https://lege5.ro/gratuit/gm3dqnbgwy4a/principiul-proportionalitatii-contributii-ale-filosofiei-si-doctrinei-juridice>

¹⁰⁹ A se vedea Titlul II din Constituție, intitulat „*Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale*”.

¹¹⁰ VLĂESCU, GE. *Evoluția criminogenă a fiscalității*. Op.cit., p.21-23.

¹¹¹ DOBRINOIU, V. *Corupția în dreptul penal român*. București: Arta Lex, 1995, p.6. ISBN 9739685269

¹¹² BANCUI, D. *Sociologie juridică*. București: Lumina Lex, 2007, p. 244. ISBN: 973-758-107-5

¹¹³ VLĂESCU, GE. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. Op.cit.

¹¹⁴ JUGASTRU, C. *Reflecții asupra noțiunii și evoluției drepturilor personalității*. În: Institutul de Istorie „G. Barițiu”. Cluj-Napoca: Argonaut, Series Humanistica, tom. V, 2007, p.325-340.

privesc omul ca subiect al stărilor afective (dreptul la onoare, la reputație, la demnitate etc.) și de drepturi ce privesc omul ca ființă socială. În această ultimă categorie intră atât drepturile persoanei fizice (dreptul la nume, la imagine, la domiciliu, la respectarea vieții private, drepturile de creație intelectuală etc.), cât și drepturile persoanei juridice (dreptul la denumire, la sediu, la emblemă, la propria firmă etc.). Toate asemenea drepturi nu au rămas străine nici legii fundamentale și nici legislației civile (române și moldovenești)¹¹⁵ însă, din păcate nu au primit cea atenție pe care o revendică importanța lor.¹¹⁶ Cu toate acestea, transformările istorice au făcut ca ele să se bucure astăzi de o mai bună protecție față de ingerințele statului, știut fiind faptul că, în condițiile art. 54 din Constituție, statul are dreptul să restrângă „[...]numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți pentru: apărarea siguranței naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor”.¹¹⁷ Sigur, din motive întemeiate, doctrina evită în general să consimtă la ierahizare valorică a drepturilor, însă dacă s-ar pune problema identificării acelui drept fundamental care are cea mai profundă afinitate față de dreptul omului la un trai decent, probabil că acestea ar fi *dreptul la libera dezvoltare a personalității umane*. Un drept care este poate cel mai compatibil cu *libertatea* și cu acel imperativ incontestabil al filozofiei morale kantiene, *demnitatea umană*¹¹⁸: „[...] acționează ca să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altcuiva întotdeauna ca scop, iar niciodată numai ca mijloc”.¹¹⁹

Deși nu s-a ajuns la un consens al definirii demnității, literatura contemporană¹²⁰ o abordează, de regulă, sub două aspecte - demnitatea morală (stima, onoarea, reputația de care se bucură cineva sau chiar sentimentul de autoprețuire față de sine) și demnitatea fizică (apărarea corpului uman contra infracțiunilor de omor, pruncucidere, leziuni corporale etc.). Recunoscându-i-

¹¹⁵ Codul civil român, Cartea I, Capitolul II intitulat „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente”, consacră o serie de drepturi ale personalității, precum “[...] dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, la demnitate, la propria imagine, la respectarea vieții private, precum și alte asemenea drepturi recunoscute de lege”, iar la data de 19.07.2028, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat, în lectură finală, proiectul de lege pentru modernizarea Codului Civil, care cuprinde la secțiunea 11, asemenea legii române, “Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente”.

¹¹⁶ VLĂESCU, GE. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. Op.cit.

¹¹⁷ NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. et.al. Op.cit., p.190.

¹¹⁸ Despre demnitatea umană ca drept fundamental, a se vedea și JARASS, H. D., PIEROTH, B. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2020, p.41. ISBN 978-3-406-74875-2; PIEROTH, B., SCHLINK, B. *Grundrechte Staatsrecht II*. Heidelberg: C.F.Müller, 2004, p. 81. ISBN: 9783811493612

¹¹⁹ KANT I. *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii pure. Metafizica moravurilor*. Budapesta: Gondolat, 1991, p.68. ISBN 978-973-636-495-2

¹²⁰ ROTARU-MASLO L. *Demnitatea – un element indispensabil al personalității umane*. În: Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale din Moldova, nr. 4/2006, p.214, 220. ISSN 1857-1840

se supremația și strânsa interferență cu celelalte drepturi, inclusiv cu dreptul la un trai decent, demnitatea umană este bine și frumos ilustrată în TCF, unde se arată că „*Datorită demnității sale, (omului) trebuie să i se asigure dezvoltarea personalității la cel mai înalt nivel*”.¹²¹ Prin vocabula „dezvoltare” TCF îmbrățișează o concepția monistă care încorporează toate acele elemente ale personalității ce țin de integritatea fizică sau de libertatea individuală, cât și cele de ordin spiritual și moral, în ansamblul lor, cuprinzând, deci, „*plenitudinea existenței umane în fiecare aspect al vieții*”.¹²² Desigur că nici literatura juridică și nici cea sociologică nu s-au distanțat de această viziune holistă de vreme ce continuă să evoce toate acele realități economico-sociale care amenință astăzi condiția umană, atrăgându-ne atenția¹²³ asupra strânsei interferențe dintre nivelul de trai și celelalte drepturi fundamentale. S-a reținut, totodată, faptul că scăderea nivelului de trai sub un anumit nivel afectează însăși principiul demnității umane, iar atunci când se ajunge sub un anumit prag biologic poate genera chiar afecțiuni grave de natură a primejdui viața omului.

Un alt drept fundamental, relativ nou, care poate fi examinat ca drept al personalității de sine stătător ori ca drept aparținător dreptului social, respectiv ca element component al dreptului la un trai decent, îl reprezintă dreptul la ocrotirea sănătății.¹²⁴ Un asemenea drept, numit de unii autori și drept la sănătate¹²⁵, vizează și garantează tuturor persoanelor, indiferent de venituri, nu doar o asistență medicală de bună calitate care să asigure ocrotirea sănătății dar și grija față de mediul natural¹²⁶ (aer, apă, produsele naturale pe care le folosim etc.), poluarea fonică, lupta împotriva drogurilor, combaterea bolilor, lupta împotriva abuzurilor sociale etc. astfel încât să asigure omului „*[...]o stare de bună dispoziție fizică, mintală și socială*”.¹²⁷ Ori, așa cum susține Profesorul I. Muraru, care să-i permită omului „*[...]o reală și eficientă participare la întreaga viață politică,*

¹²¹ Concepția laturii umane a Legii Fundamentale apare pentru prima oară în hotărârea privind ajutorul acordat investițiilor, BVerfGE 5, 85 (104).

¹²² GLAESER, W. S. (Schutz der Privatsphäre în Josef Isensee, Paul Kirchhof), *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschlands (HStR)*. Vol. VI, Freiheitsrechte, Heidelberg: C.F.Müller Juristischer, 2000, p.53.

¹²³ SPETH, J.G. Inegalitate globală 358 miliardari la 2,3 miliarde de oameni, citat de MAZILIU, D. *Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane*. București: Lumina Lex, 2000. ISBN: 973-588-244-2

¹²⁴ Sănătatea, în accepțiunea medicinei contemporane, este acea stare de normalitate a tuturor funcțiilor fiziologice, mentale și emoționale ale organismului. A se vedea POPESCU, O. *Dreptul la sănătate și sănătatea acestui drept*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2007, p. 27. ISBN: 978-973-9316-55-2

¹²⁵ CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2005, p.197. ISBN 9975783899

¹²⁶ Dreptul la un mediu sănătos este recunoscut ca drept fundamental. În acest sens, DUȚU, M. *Dreptul mediului*. București: Gamian, 1993, p.62.

¹²⁷ VLAICU, V. *Dreptul la ocrotirea sănătății într-un mediu sănătos*. În: Revista Națională de Drept, nr. 10-12 (109), 2009, p.62-63.

economică, socială și culturală”¹²⁸, problematică descrisă și în Preambulul Constituției Organizației Mondiale a Sănătății.

O abordare largă a conținutului dreptului omului la un trai decent o putem deduce și din studiul comparat a lui Serghei Țurcan, cu privire la valorile constituționale ale Moldovei și cele ale UE.¹²⁹ Remarcând că toate valorile supreme precizate în Constituția Republicii se regăsesc în Tratatul de la Lisabona și că atât Moldova cât și UE recunosc ca valori supreme statul de drept, democrația, demnitatea umană, drepturile omului și pluralismul politic, autorul reține că:

Drepturile omului, privite ca și prerogative recunoscute și garantate prin acte normative, își au „nucleul” în *drepturile și libertățile fundamentale* consființite de constituții și tratate internaționale. Cu toate acestea, doar primele sunt recunoscute ca valori supreme, în timp secunde sunt mijloace de constituționalitate menite să servească tuturor drepturilor și libertăților. Tocmai de aceea autorul, alăturându-se altor opinii autorizate în drept constituțional, susține că „*Statul se obligă să garanteze ca valoare supremă orice drept și orice libertate, indiferent dacă acestea sunt constituționalizate formal sau nu ca fiind fundamentale*”.¹³⁰

Din analiza aceluiași autor, mai reținem și alte două drepturi – referitoare la *demnitatea umană* și *libera dezvoltare a personalității umane* - care, în opinia noastră, cartografiază conținutul plenar al dreptului omului la un trai decent.

Astfel, dreptul la *demnitate umană*, în accepțiunea autorului citat, evidențiază faptul că acesta reprezintă baza drepturilor omului, un drept a căruia exercitare nu admite niciun fel de atingeri sau restrângeri. Un drept care *decurge din ființa umană, din simplu fapt că este om* și constituie substanța drepturilor omului. Un drept de sinteză, inalienabil, în lipsa căruia toate celelalte drepturi devin lipsite de cea mai importantă garanție.¹³¹

Și, nu în ultim rând, în opinia aceluiași autor, dreptul la *libera dezvoltare a personalității umane*, este menit să ocrotească o valoare supremă, reprezentând scopul în virtutea căruia sunt instituite toate celelalte libertăți garantate de constituție. Mai explicit, autorul antereferit îmbrățișează și ideea că acest drept privește toate drepturile și libertățile fundamentale, deoarece

¹²⁸ MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 6-a revizuită și adăugită. București: Actami, 1995, p.269. ISBN 973-97016-1-2

¹²⁹ ȚURCAN, S. *Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene*. În: Conferința "Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene", Chișinău, 14.11.2014, Institutul de Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului, ULIM, 2015, p.25-32. ISBN 978-9975-3058-2-2

¹³⁰ Ibidem, p.28-29.

¹³¹ Ibidem, p.28.

„[...] în definitiv toate tind să garanteze persoanei o sferă de autonomie care să-i asigure dezvoltarea liberă, la adăpost de intervențiile statului sau ale altor indivizi”.¹³²

În încheierea studiului doctrinar asupra dreptului omului la un trai decent reținem, pe de o parte, structura sa deosebit de complexă și trăsăturile caracteristice, respectiv acelea de drept fundamental, subiectiv, esențial, pozitiv, indivizibil, expansiv, aparținător dreptului public, consecință a caracterului democratic și social al statului și, pe de altă parte, o abordare fragmentară a specialiștilor. Ori tocmai aceste lucruri ne-au îngăduit o descriere a situației în domeniul de cercetare care să contureze primele probleme cheie ale cercetării noastre, atât prin identificarea conținutului, rolului și factorilor care influențează *asigurarea dreptului la un trai decent* în relația dintre individ și stat, cât și prin înrăuirile ne/respectării acestui drept fundamental cu un real impact asupra evoluției societății și civilizației umane.

1.2. Reglementările juridice internaționale și naționale privind asigurarea dreptului omului la un trai decent

1.2.1. Reglementările în tratatele internaționale

Născută din considerentele eliberării ființei umane din teroare și mizerie și, evident, ale evitării războiului, **Carta Organizației Națiunilor Unite**¹³³ are meritul de a fi introdus în ordinea internațională drepturile și libertățile omului fără nicio deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.¹³⁴ În cuprinsul acestora s-a înscris și dreptul omului la un *nivel de trai compatibil cu demnitatea umană*. Așadar, standardul de trai și drepturile omului în general se originează, din perspectiva normelor internaționale, în acest tratat care, deși nu a instituit garanții concrete, a dat startul unui șir amplu de instrumente și acte internaționale menite să le desăvârșească.

Primul document valoros în acest sens a fost, indiscutabil, **Declarația Universală a Drepturilor Omului**¹³⁵, care a devenit și cel dintâi document internațional care a oferit o relativă definiție a nivelului de trai cuvenit omului, lucru care nu s-a întâmplat în privința

¹³² Ibidem., p.29.

¹³³ Carta ONU a fost înființată prin “Carta Organizației Națiunilor Unite”, semnată (de 50 de țări, din cele 51) la 26 iunie 1945, la San Francisco și este în vigoare din data de 24 octombrie 1945.

¹³⁴ Scopul înființării ONU la care ne referim este prevăzut în art.1 din Carta ONU.

¹³⁵ DUDO a fost adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU, prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948. România a semnat Declarația la 14.12.1955 când prin Rezoluția 955 (X) a Adunării generale a ONU a fost admisă, iar Republica Moldova a aderat la Declarație prin Hotărârea de Parlament nr.217-XII din 28 iulie 1990.

celorlalte drepturi. Astfel, la art.25 DUDO prevede că „Orice om are dreptul la un nivel de trai care să-i asigure sănătatea și bunăstarea lui și familiei sale, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare; el are dreptul la asigurare în caz de șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistență, în urma unor împrejurări independente de voința sa.”.

În plus, reafirmând preambulul Cartei ONU cu privire la cele trei elemente inerente drepturilor fundamentale - progresul social, siguranța omului și condițiile de trai -, reținem că DUDO adaugă încă două elemente : unul *cultural*, respectiv faptul că relațiile dintre oameni trebuie să aibă loc „în spiritul fraternității”¹³⁶ și altul *educativ* potrivit căruia învățământul trebuie să se preocupe de „dezvoltarea deplină a personalității umane”.¹³⁷ Ori acest lucru ilustrează faptul că exigențele traiului decent nu se pot limita la infrastructura tehnică/materială a vieții umane.

Dimpotrivă, vizează și componenta spiritual-umanistă (fraternitatea) alături de cea educațională. Așadar, toate aceste elemente sunt hotărâtoare asupra dezvoltării libere a ființei umane și, în plan social, a civilizației. De asemenea, același document ne spune în preambul că toate drepturile¹³⁸ pe care le conține, **participă la crearea condițiilor mai bune de viață** și, ducând mai departe intenția documentului, art.11 din PIDESC vorbește de dreptul oricărui om “*la îmbunătățirea continuă a condițiilor sale de existență*”. Prin urmare, acest ultim aspect reliefează nu doar conținutul complex, ci și dimensiunea vie și expansivă a acestui drept, și anume „îmbunătățirea continuă” a calității traiului, ceea ce înseamnă că nu este limitat la drepturile din document (unele drepturi fiind, la rândul lor, complexe), ci rămâne deschis oricăror drepturi viitoare.

Practic, din economia acestor texte rezultă că statele se obligă să asigure omului **un trai decent**, atât sub aspect material cât și cultural-educațional, cu concursul tuturor drepturilor și libertăților, prezente și viitoare, în scopul promovării, la scară universală, a *demnității umane și a liberei dezvoltări a personalității* iar o asemenea concluzie este întărită de prevederile art.22 din DUDO¹³⁹, text care consacră dreptul subiectiv al oricărei persoane de a pretinde statului și comunității internaționale ca, în funcție de posibilitățile lor concrete, să obțină „[...]realizarea drepturilor economice, sociale și culturale indispensabile pentru demnitatea sa și libera dezvoltare a personalității sale.”.

¹³⁶ Art.1 din DUDO.

¹³⁷ Art.26 pct.2 și ultimul alineat din preambulul DUDO.

¹³⁸ Este vorba de dreptul la securitate personală, dreptul la proprietate privată, la locuință, la odihnă, la ocrotirea sănătății, la studii, la libertatea de creație literară, artistică, științifică etc.

¹³⁹ Prevederi care vor fi dezvoltate ulterior, la nivel internațional, prin PIDESC, iar la nivel european prin CEDO.

Tocmai această viziune profund socială și-a lăsat amprenta asupra unuia dintre cele mai energice și „tradiționale” drepturi economice, dreptul de proprietate, a cărui inviolabilitate a fost subordonată *interesului general*. Grăitor în acest sens este faptul că, deși art.17 din DUDO dispune că „*orice persoană are dreptul de proprietate,...nimeni nu va fi lipsit în mod arbitrar de proprietatea sa*”, părănd să-și păstreze inviolabilitatea, totuși, alin.1, art.1 al Protocolului nr.1 (la CEDO) spulberă orice urmă de îndoială, stipulând 3 categorii de limite - pentru cauza de utilitate publică, în condițiile legislative ale statelor și în condițiile generale ale dreptului internațional - urmând ca în alineatul următor să li se recunoască statelor puterea de a adopta orice legi “[...] *pe care le consideră necesare pentru a reglementa folosința bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuții, sau a amenzilor*”.

O altă valență a laturii economice a noțiunii de trai decent și a legăturii cu demnitatea umană, este prezentată de DUDO în cuprinsul art.23 care vorbește de dreptul omului la „[...] *o retribuire echitabilă și satisfăcătoare care să-i asigure atât lui, cât și familiei sale, o existență conformă cu demnitatea umană și completată, la nevoie, prin alte mijloace de protecție socială*”. Și, așa cum am putut vedea, alături de drepturile economice, sociale și culturale, lista continuă cu dreptul la viață, la libertate, la egalitate în fața legii, la securitate socială, la întemeierea unei familii ș.a.m.d. iar, conform altor acte, cu dreptul la un mediu sănătos.¹⁴⁰

Alte instrumente internaționale esențiale în asigurarea respectării drepturilor omului sunt ***Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*** (PIDCP)¹⁴¹ și ***Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale*** (PIDESC)¹⁴², ambele cu statute de tratate internaționale. În cazul PIDCP, observăm că, deși se omit unele drepturi din DUDO, își fac apariția o serie de drepturi noi, precum libertatea de a nu fi închis pentru datorii, dreptul tuturor persoanelor private de libertate de a fi tratate în mod omenos și cu respect pentru demnitate inerentă ființei umane etc. Pentru a oferi eficiență în vederea asigurărilor, tratatul reglementează un mecanism de raportare periodică a statelor și, totodată, deschide posibilitatea persoanelor fizice particulare de a înainta comunicări/plângeri. Nici ***Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și***

¹⁴⁰ Recomandarea a pornit de la Conferința de la Stockholm din 1972 și a fost preluată de Carta Africană asupra drepturilor omului și ale popoarelor din 1981 și, ulterior, a fost preluată indirect în Tratatul de la Maastricht din 1995 unde se arată că UE „*recunoaște drepturile fundamentale ale omului, așa cum sunt ele garantate de Convenția Europeană de la Roma (1950) și cum rezultă din tradițiile constituționale, comune ale statelor membre, precum și din principiile generale ale dreptului comunitar*”.

¹⁴¹ PIDCP a intrat în vigoare la 23.03.1976. România a ratificat Pactul la 31.10.1974 prin Decretul nr.212 din 1974, iar Republica Moldova l-a ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.1990, în vigoare din 26.04.1993.

¹⁴² PIDESC a intrat în vigoare la 3.01.1976. România a ratificat Pactul la 31.10.1974 prin Decretul nr. 212 din 1974 iar Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.217-XII din 28.07.90.

culturale nu poate fi trecut cu vederea, acesta remarcându-se îndeosebi printr-o descriere detaliată a garanțiilor și a drepturilor fundamentale¹⁴³ și chiar printr-o definire a standardului de trai sau mai exact a “*dreptului... la un nivel de trai suficient*” care, în aparență, înfățișează forma restrânsă a noțiunii de trai decent și care, potrivit art.11 din Pact, constă în “[...]dreptul oricărei persoane la un nivel de trai suficient pentru ea însăși și familia sa, inclusiv hrană, îmbrăcăminte și locuință suficiente, precum și la îmbunătățire continuă a condițiilor sale de existență.”

Pe de altă parte, problematica instrumentelor internaționale nu-și declină interesul nici față de dimensiunea globală a corupției, un fenomen cu influențe incontestabile asupra nivelului de trai al omului. În acest sens vom aminti **Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției** (UNCAC)¹⁴⁴. Acest tratat conține norme aplicabile anchetelor, urmăririlor, blocării, sechestrului, confiscării și restituirii produsului provenind din infracțiuni precum corupția agenților publici naționali, străini și a funcționarilor organizațiilor publice internaționale, sustragerea, traficul de influență, corupția în sectorul privat etc. Pe de altă parte, tratatul obligă părțile să coopereze (extrădare și asistență judiciară etc.) și să-și adapteze dreptul normativ intern pentru combaterea eficientă a corupției. Un alt instrument esențial în promovarea drepturilor omului la nivel european este **Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale** (CEDO)¹⁴⁵ care, deși reprezintă în linii mari o transpunere la nivel European a DUDO, se focalizează cu precădere pe drepturile civile și politice și democrație¹⁴⁶.

Omis, inițial, din Convenție, dar reintrodus prin Protocolul nr.1, dreptul de proprietate privată continuă să fie privit de Convenție prin funcția sa socială, în sensul că este vizibil subordonat interesului general. Iar în ceea ce privește mecanismele de protecție, ele dobândesc un pronunțat caracter jurisdicțional (Curtea Europeană a Drepturilor Omului și Curtea Europeană de Justiție), Convenția reglementând prin art.8, 10 și 11 și condițiile cumulative în care un stat poate restrânge drepturile omului. Astfel, ingerința trebuie să fie prevăzută de lege, să privească un scop legitim, să

¹⁴³ Drepturi precum: dreptul la muncă, dreptul de a se bucura de condiții de muncă juste și prielnice, dreptul de a înființa sindicate și de a face parte din ele, dreptul la securitate socială, dreptul la întemeierea unei familii, dreptul la un standard de viață satisfăcător, dreptul de a se bucura de cel mai înalt standard posibil de sănătate fizică și psihică, dreptul la educație, dreptul de a participa la viața culturală.

¹⁴⁴ Adoptată prin rezoluția 58/4 din 31 octombrie 2003 a Adunării Generale a ONU și intrată în vigoare 14 decembrie 2005. Convenția are 183 de părți, dintre care au depus instrumentele de ratificare/acceptare/aderare 140 de părți.

¹⁴⁵ Încheiată la Roma, la 4 noiembrie 1950 și ratificată de România prin Legea nr.30/1994, iar de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298/1997.

¹⁴⁶ Dreptul la viață, interzicerea torturii, interzicerea sclaviei și muncii forțate, dreptul la libertate și siguranță, dreptul la un proces echitabil, nicio pedeapsă în afara legii, dreptul la respectarea vieții private și de familie, libertatea gândirii, conștiinței și religiei, libertatea de exprimare, libertatea de întrunire și de asociere, dreptul la căsătorie, dreptul la un recurs efectiv, dreptul la un proces echitabil, interzicerea discriminării.

fie necesară pentru atingerea scopului legitim, iar restrângerea să fie proporțională cu scopul urmărit, ultima fiind adăugată de jurisprudența europeană. O evidentă îmbunătățire în materia protecției drepturilor se remarcă și prin Protocolul nr. 11 care a oferit posibilitatea sesizării Curții de către orice persoană interesată (dreptul la recurs individual).

De asemenea, Carta Socială Europeană¹⁴⁷ reprezintă și ea un alt sistem complex de instrumente juridice¹⁴⁸ care iese în evidență prin introducerea altor drepturi noi (dreptul la o locuință decentă, dreptul la protecție împotriva sărăciei și a excluderii sociale etc.) și garanții. Spre exemplu, Carta Socială Europeană Revizuită a Consiliului Europei¹⁴⁹ presupune odată cu ratificarea și angajamentul statelor la ridicarea standardelor sociale și protecției cetățenilor. Un alt instrument al protecției europene este **Carta drepturilor fundamentale** ale Uniunii Europene¹⁵⁰ care, deși reprezintă o inovație mai vastă decât CEDO, ea urmărește, în fond, o îmbunătățire a vizibilității drepturilor omului, declarându-se pentru proiectarea omului într-un spectru al libertății, al securității și al justiției. Astfel, Carta intervine asupra clasificării drepturilor și le reasează în jurul a șase valori fundamentale (demnitate, libertate, egalitate, solidaritate, cetățenie și „justiție”), încorporându-le într-un document unic.

Pe lângă toate aceste tratate de anvergură nu putem să nu amintim **Acordul de Asociere a Republicii Moldova la UE**¹⁵¹ și **Tratatul de aderare a României la UE**¹⁵², acte în cuprinsul cărora respectarea drepturilor omului ocupă un loc definitoriu în ghidarea tuturor celorlalte activități de cooperare. Deși nu are valoare de tratat internațional, nu putem să nu amintim recenta **Declarație de la Porto**¹⁵³ care evidențiază orientarea practică a UE în direcția transpunerii în viață a creșterii nivelului de trai.

Alte instrumente internaționale vizează corupția, un fenomen de la care statele europene nu s-au putut sustrage și care, indiscutabil, exercită un impact negativ asupra nivelului de trai al

¹⁴⁷ Carta Socială Europeană a fost semnată la Torino în 1961 și a intrat în vigoare în anul 1965.

¹⁴⁸ Aceste instrumente sunt: Carta Socială Europeană, Protocolul adițional din 05.05.1988, Protocolul de amendare din 21.10.1991, Protocolul adițional din 09.05.1995 și Carta Socială Europeană Revizuită a CE din 14.05.1997.

¹⁴⁹ Carta Socială Europeană Revizuită a Consiliului Europei, semnată la 14.05.1997 și ratificată de România prin Legea nr.74/999 și de Republica Moldova prin Hotărârea de Parlament nr.1298-XIII din 24.07.1997, în vigoare din 12.09.1997.

¹⁵⁰ Carta a fost proclamată de președinții Comisiei Europene, Parlamentului European și al Consiliului, în urma Consiliului European de la Nisa din 7.12. 2000, când s-a înlocuit vechea Cartă.

¹⁵¹ Semnat la data de 27.06.2014, ratificat de Parlamentul Republicii Moldova la data de 02.07.2014 și de PE la data de 13.11.2014.

¹⁵² Semnat la data de 25.04.2005 și ratificat prin Legea nr. 157 din 24.05.2005, publicat în MO nr. 465 din 01.06. 2005.

¹⁵³ Declarația de la Porto (Portugalia) cu privire la drepturilor sociale a fost adoptată cu prilejul summitului informal al membrilor Consiliului European (șefii de state sau de guverne) și a avut loc în perioada 7-8 mai 2021.

oamenilor. În cadrul acestei tematici se cuvine să arătăm cum au fost definite de lege cele două forme de corupție - activă și pasivă. Astfel, corupția în forma să activă a fost descrisă ca „*fapta de a promite, de a oferi sau de a da, direct sau prin intermediul unui terț, unei persoane care exercită o funcție de conducere sau o activitate de orice fel pentru o entitate din sectorul privat, un avantaj nemeritat de orice natură, pentru ea însăși sau pentru o terță persoană, cu scopul ca această persoană să îndeplinească sau să se abțină de la îndeplinirea unui act, cu încălcarea obligațiilor sale*”.¹⁵⁴

În ceea ce privește corupția pasivă, norma juridică o definește ca fiind „*faptul că o persoană, în exercitarea unei funcții de conducere sau a unei activități, sub orice formă, pentru o entitate din sectorul privat, solicită sau primește, direct sau prin intermediarul unui terț, un avantaj nemeritat de orice natură, pentru ea însăși sau pentru o terță persoană, sau faptul de a accepta promiterea unui asemenea avantaj cu scopul de a îndeplini sau de a se abține de la îndeplinirea unui act, cu încălcarea obligațiilor sale*”.¹⁵⁵

Și, ca și la nivel internațional, printre instrumentele de protecție penală, la nivel european s-au înscris o multitudine de convenții. Între acestea, amintim *Convenția privitoare la protecția intereselor financiare*¹⁵⁶, care a vizat faptele de corupție (activă și pasivă) săvârșite de funcționari naționali și comunitari însărcinați cu gestionarea, cheltuirea și controlul fondurilor comunitare¹⁵⁷, inclusiv spălarea banilor¹⁵⁸ și instituirea răspunderii persoanei juridice.

Tot în aceeași categorie mai intră și *Convenția privitoare la lupta împotriva corupției* ce vizează funcționarii Comunităților Europene sau funcționarii statelor membre ale Uniunii Europene¹⁵⁹ care a încriminat toate formele de corupție ce au legătură cu funcționari naționali și comunitari (sau persoanele asimilate, de exemplu, miniștrii), indiferent de interesele financiare ale Comunității.

Și, în sfârșit, în rândul instrumentelor europene de protecție penală se înscrie și *Decizia-cadru 2003/568/JAI* a Consiliului privind combaterea corupției în sectorul privat¹⁶⁰, act normativ care și-a propus să lărgască câmpul de aplicare al corupției prin instituirea unor norme detaliate ce reglementează elementele corupției și răspunderea persoanei juridice.

¹⁵⁴ Art. 2 (1) (a) din Decizia-cadru 2003/568/JAI.

¹⁵⁵ Art. 2 (1) (b) din Decizia-cadru 2003/568/JAI.

¹⁵⁶ Convenția a fost semnată la 26.07.1995 și publicată în JOCE nr. 316 din 27.11.1995, p.49-57.

¹⁵⁷ Primul Protocol la Convenție, semnat la 26.09.1996.

¹⁵⁸ Al doilea Protocol la Convenție, semnat la 19.06.1997.

¹⁵⁹ Adoptată de Consiliul U E la 26.05.1997 și publicată în JOCE C195 din 25.06.1997.

¹⁶⁰ În: JO L 192, 31.7.2003, p.54.

1.2.2. Reglementările în legislația României și a Republicii Moldova

Elogiat și reclamat, dar încă nedefinit și negarantat, dreptul omului la un trai decent a parcurs o etapă nu atât de lungă pe cât de incertă, evoluând odată cu întregul fenomen de constituționalizare a dreptului. În plan internațional, și-a avut punctul de plecare în art. 25 din DUDO - text care a dat startul unei enumerări exemplificative a drepturilor sale componente. Ulterior a fost preluat de constituțiile statelor moderne într-o formă quasi-asemănătoare cu cea a documentului inițial (și nu neapărat sub această denumire). Din nefericire însă, acest drept nu s-a bucurat nici până astăzi de o reglementare unitară, ca drept de sine stătător, și nici de mijloace și garanții proprii, care să-l facă ușor de transpus în practică.

Astfel, Constituția Bulgariei reglementează¹⁶¹ dreptul cetățenilor la securitate socială și ajutor social, statul bulgar obligându-se parțial și la protecție socială (pentru persoanele cu handicap, cele în vârstă care nu se pot întreține, pentru cei neangajați temporar). Constituția Italiei reglementează¹⁶² ca drept fundamental îngrijirea medicală gratuită a celor lipsiți de mijloace și, totodată, se preocupă de cei inapți de muncă și lipsiți de mijloace materiale. Spania, prin art.43 din Constituție, ocrotește ca drepturi fundamentale dreptul la sănătate, la o locuință, la pensie adecvată etc., în timp ce Letonia arată rezumativ, în art. 111, că statul protejează sănătatea, precizând la art.109 că dreptul la securitatea socială se naște la momentul îndeplinirii condițiilor de pensionare, iar dreptul la măsuri de protecție socială în situațiile de incapacitate de muncă și șomaj. La rândul ei, Suedia stabilește, încă de la începutul Constituției, că obiectivele sale fundamentale sunt: bunăstarea individuală, economică și culturală a persoanei¹⁶³ De asemenea, Constituția suedeză „garantează dreptul la muncă, locuință și educație și promovează asistența socială și securitatea socială, asigurând condiții favorabile pentru o stare bună de sănătate”.¹⁶⁴

În Constituția Belgiei, în cap. II numit „Belgienii și drepturile lor”, pe lângă drepturile fundamentale obișnuite se arată și faptul că „Orice persoană are dreptul să ducă o viață conformă cu demnitatea umană”¹⁶⁵, precizându-se exemplificativ că drepturile garantate care au legătură cu demnitatea sunt dreptul la un salariu echitabil, la îngrijirea sănătății, la asistență socială, medicală și

¹⁶¹ Prevederile art. 51 din Constituția Bulgariei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/bulgaria.pdf>

¹⁶² Prevederile art. 32 și art. 38 din Constituția Italiei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/italia.pdf>

¹⁶³ Prevederile art. 2 din Constituția Regatului Suediei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/suedia.pdf>

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Prevederile art. 23 din Constituția Regatului Belgiei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/belgia.pdf>

juridică, la o locuință decentă, la împlinire pe plan cultural și social ș.a., în timp ce Irlanda își începe Legea Fundamentală cu evocarea virtuților creștine (dreptate, milă, demnitate) și cu recunoștințele aduse *Sfântei Treimi*, pentru ca la art.41 să precizeze că „statul va depune eforturi pentru a promova bunăstarea întregii populații”, iar prin politicile sale se va asigura ca cetățenii să aibă posibilitatea de a-și satisface nevoile domestice. De asemenea, într-o notă destul de proteguitoare, textul constituțional subliniază și faptul că statul nu va permite liberei concurențe să genereze concentrarea de proprietăți în detrimentul comunității, precum și că „*proprietatea și controlul resurselor materiale ale comunității pot fi distribuite în așa fel între persoanele private și diversele clase de persoane, pentru a servi cât mai bine interesului comun*”.¹⁶⁶

Un text aparte este art. 13 din Constituția Japoniei¹⁶⁷ care, fără a face abstracție de drepturile omului, duce decența traiului uman la un alt nivel - *excelsior* - textul vorbind despre dreptul omului de a căuta fericire, dând asigurări că atât guvernul cât și legea vor sprijini cu prioritate omul în realizarea acestui scop, desigur în măsura în care aceasta nu se opune bunăstării publice.

Înscriindu-se în cursa țărilor angajate politic și juridic să asigure locuitorilor un trai corespunzător, România și Republica Moldova au preluat dreptul la un trai decent în Legile lor Fundamentale¹⁶⁸. Astfel, cu nota marginală de „*Nivelul de trai*”, Constituția României, prevede la art. 47 că (1) *Statul este obligat să ia măsuri de dezvoltare economică și de protecție socială, de natură să asigure cetățenilor un nivel de trai decent. (2) Cetățenii au dreptul la pensie, la concediu de maternitate plătit, la asistență medicală în unitățile sanitare de stat, la ajutor de șomaj și la alte forme de asigurări sociale publice sau private, prevăzute de lege. Cetățenii au dreptul și la măsuri de asistență socială, potrivit legii*”. Constituția Republicii Moldova, folosind o altă mențiune marginală și anume de “*Dreptul la asistență și protecție socială*”, dispune la art. 47 în sensul că “(1) *Statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea și bunăstarea, lui și familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcăminte, locuința, îngrijirea medicală, precum și serviciile sociale necesare. (2) Cetățenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subsistență, în urma unor împrejurări independente de voința lor.*”

¹⁶⁶ Constituția Japoniei [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/constituc89bia-japoniei.pdf>

¹⁶⁷ Prevederile art. 2 din Constituția Regatului Suediei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibilă: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/suedia.pdf>

¹⁶⁸ Acest drept este prevăzut la același număr de articol (47) în Constituția României și în cea a Republicii Moldova.

În pofida micilor diferențe de formă ale art.47 din cele două Constituții, problematica nivelului de trai decent în cele două state nu poate fi decât una și aceeași, știut fiind că textele normative naționale nu pot fi interpretate și aplicate decât în conformitate cu tratatele internaționale. Așadar, numai din unghiul legislației interne a fiecărui stat în parte am putea identifica unele particularități de abordare, chestiuni care ne trimit, de asemenea, la textele de referință ale documentelor și tratatelor internaționale. Spre exemplu, art. 58 din Codul Civil Român (Cartea I, Capitolul II intitulat „*Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente*”) consacră o serie de drepturi nepatrimoniale ale dreptului la un trai decent.

Mai exact se referă la inalienabilitatea drepturilor oricărei persoane “*la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, la demnitate, la propria imagine, la respectarea vieții private, precum și alte asemenea drepturi recunoscute de lege.*” iar art.61 statuează că legea *garantează și ocrotește* în mod egal primele drepturi (viața, sănătatea și integritatea fizică și psihică). Alte acte normative adoptate de Statul Român sunt : H.G. nr. 846/2017 pentru stabilirea salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată, Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, Legea asistenței sociale nr. 292/2011, Legea nr. 53/2003 (Codul muncii), Legea nr. 255/2010 privind exproprierea pentru cauză de utilitate publică, Legea nr. 76/2002 privind sistemul asigurărilor pentru șomaj, Legea nr.263/2010 privind sistemul unitar de pensii publice, O.U.G.nr.40 1999 actualizată privind protecția chiriașilor și stabilirea chiriei pentru spațiile cu destinația de locuințe, Legea nr. 61/1993 privind alocația de stat pentru copii, Legea nr. 448/2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap, Legea educației naționale nr. 1/2011, Ordinul Ministrului Educației Naționale nr. 3392/2017 privind criteriile generale de acordare a burselor, Legea protecției mediului nr. 137/1995, Legea nr. 78/2000 privind prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție etc.

O situație asemănătoare o întâlnim și în Republica Moldova unde s-a adoptat o multitudine de acte normative între care de o poziție juridică specială se bucură Codul civil nr.1107-XV din 6 iunie 2002, care la art.16, alin.1, prevede faptul că „*Orice persoană are dreptul la respectul onoarei, demnității și reputației sale profesionale*”, iar în alineatele următoare oferă și o serie de garanții. Alte acte relevante din perspectiva dreptului la un trai decent sunt: Legea nr. 1432-XIV din 28.12.2000 privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim, Legea ocrotirii sănătății nr. 411-XIII din 28.03.1995 prin care se garantează minimul asigurării medicale gratuite oferite de stat, Legea nr. 329-XIV din 25.03.1999 cu privire la fondurile nestatale de pensii, Legea nr. 982-

XIII din 19.09.1996 cu privire la fondul locativ cu statut special, Legea nr. 489-XIV din 8.07.1999 privind sistemul public de asigurări sociale, Legea nr. 156-XIV din 14.10.1998 privind pensiile de asigurări sociale de stat, Legea nr. 933-XIV din 14.04.2000 cu privire la protecția socială specială a unor categorii de populație, Legea nr. 821-XII din 24.12.1991 privind protecția socială a invalizilor, Legea nr. 827-XIV din 18.02.2000 a Fondului republican și a fondurilor locale de susținere socială a populației, Legea nr. 756-XIV din 24.12.1999 a asigurării pentru accidente de muncă și boli profesionale pierderea capacității de muncă, Legea nr. 102 din 13.03.2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială, Legea nr. 909-XII din 30.01.1992 privind protecția socială a cetățenilor care au avut de suferit de pe urma catastrofei de la Cernobîl, Hotărârea nr. 1478 din 15.11.2002 cu privire la indemnizațiile adresate familiilor cu copii etc.

Urmărind însă logica normei constituționale, în cele două state, reținem că niciunul dintre actele normative mai sus exemplificate nu reglementează *dreptul la un trai decent* ca drept distinct (majoritatea nefăcând nici măcar referire), ci doar drepturi sau facțiuni disparate ale unor drepturi care, într-o măsură mai mare sau mai mică, intră, conform Constituției, în alcătuirea dreptului fundamental la un trai decent. Însă, nici Constituția și nici conglomeratele eterogene de acte normative nu evidențiază o ordine, o ierarhizare a drepturilor sau vreo minimă referință asupra gradului de implicare a fiecăruia dintre drepturile reglementate în vederea satisfacerii nivelului de trai. Chiar privite *ut singuli*, aceste drepturi nu sunt promițătoare din perspectiva dreptului cercetat. Spre exemplu, legislația elaborată în scopul asigurării unui nivel al pensiilor și salariilor¹⁶⁹ sau chiar a sănătății este departe de ideea de satisfacere a “sănătății” sau a „bunăstării” pe care o dictează art.25 din DUDO, iar acest lucru este improbabil să fie remediat prin formulele de protecție socială mai sus expuse, câtă vreme nu se face simțită o implicare convingătoare a celor două state în dezvoltarea economiei.

Prin urmare, adoptarea unor legi economice care să stimuleze dezvoltarea materială a societății devine absolut imperioasă, iar absența acestora se reflectă fidel în nivelul precar de trai al majorității locuitorilor. În acest context, se naște o serioasă interogație cu privire la conținutul obligației statului de a garanta drepturile și libertățile omului. Concret, ne întrebăm care este rostul garanției oferite de art.134 din Constituția Moldovei prin care Curtea Constituțională “...*garantează*

¹⁶⁹ Atât în România (conform HG nr. 846/2017), cât și în Republica Moldova (conform HG nr. 396 din 25.04.2018) putem vorbi de salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată de 1.900 lei lunar pentru un program complet de lucru, în baza Codului Muncii), iar în Republica Moldova 2.610 lei pe lună (HG nr. 396 din 25.04.2018, în baza Legii salarizării nr. 847-XV din 14.02.2002).

responsabilitatea statului față de cetățean". În schimb, observăm că ambele Constituții¹⁷⁰, ale celor două state, au dat dovadă de mai multă preocupare cu privire la situațiile de restrângere a exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți¹⁷¹, restrângeri care trebuie să respecte principiul proporționalității¹⁷² și care pot avea loc doar prin lege și numai în acele situații în care sunt necesare ordinii publice, securității naționale, drepturilor omului etc.

Revenind la problematica drepturilor economice reținem că nu se poate nega nici influența pe care o are corupția asupra economiei, un veritabil fenomen social asaltat de o serie de infracțiuni complexe (luarea de mită, darea de mită, traficul de influență, cumpărarea de influență, infracțiunile asimilate celor de corupție). Amploare acestora a determinat Statul Român să elaboreze, pe lângă Codul penal, o lege specială (Legea nr. 78/2000) precum și organe specializate, precum Direcția Națională Anticorupție (O.U.G. nr. 43/2002), iar Republica Moldova să adopte noi norme privind competențele Procuraturii Anticorupție (Legea nr.152 din 01.07.2016 prin care se completează Codul de Procedură Penală), precum și o lege mai eficientă prin care să se recupereze bunurile care rezultă din săvârșirea infracțiunilor (Legea nr. 48 din 30.03.2017).

Pe de altă parte, datorită gestionării defectuoase de către state a nevoilor economico-sociale ale omului, Comisia Europeană urmărește revoluționarea întregului drept constituțional cerând statelor să-și adapteze legislațiile¹⁷³ unor noi paradigme astfel încât să transfere progresiv către agenții economici responsabilitatea față de societate în ansamblu (RSC).

În ceea ce privește latura nepatrimonială a nivelului de trai, Codul educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014 cataloghează educația ca fiind **cel mai important factor al dezvoltării pe termen lung al societății** și recunoaște dreptul la educație ca fiind *fundamental* și **"indispensabil pentru exercitarea celorlalte drepturi ale omului"**. Din aceste considerente, legea obligă statul să asigure un asemenea drept pentru atingerea idealului educațional : *"formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare"*.¹⁷⁴ Însă, pe de altă parte, asemenea

¹⁷⁰ Art.54 din Constituția Republicii Moldova și art.53 din Constituția României.

¹⁷¹ Excepție făcând accesul liber la justiție, prezumția nevinovăției, neretroactivitatea legii, dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle, dreptul la viață și la integritate fizică și psihică.

¹⁷² Art.54 alin (4) prevede că *"Restrângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății"*.

¹⁷³ STÂRC-MECLEJAN, F. *Responsabilitatea socială corporativă din perspectivă juridică. O discuție actuală*. În: Revista Română de Drept al Afacerilor nr. 4/2016. ISSN: 1583-493X. [vizitat la 08.08. 2018]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/>

¹⁷⁴ Art. 4 alin. 1 și 2, lit.a) și art.6.

demersuri legislative nu a nicio finalitate practică cât timp prin legile bugetelor publice¹⁷⁵, sumele de bani alocate învățământului dovedesc contrariul.

1.3. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curților Constituționale

Sensul larg al termenilor din tratatele internaționale și modul diferit de percepere al statelor au condus, *inter alia*, la înființarea, în plan european, a Curții Europene a Drepturilor Omului. O asemenea instituție este menită să asigure coerența și uniformitatea prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului și procedura de soluționare a cererilor, desigur în vederea atingerii unui ideal suprem : universalizarea drepturilor omului. Din păcate, această nouă ordine europeană proclamată de Convenție a fost și continuă să rămână o dialectică suprapolitizată și deosebit de greoaie ale cărei controverse se reflectă în maniera de interpretare și de aplicare a drepturilor omului. Asemenea problematici nu au ocolit nici *asigurarea dreptului omului la un trai decent*.

Recurgând însă la ordinea logică pe care o reclamă acest ultim drept în cadrul raporturilor juridice obligatorii, ne vom referi mai întâi la jurisprudența ce vizează rolul statului (caracterul conduitei prescrise) ca subiect activ al asigurării respectivului drept. **Din acest punct de vedere, este de reținut numărul impresionant de acte jurisdicționale în care statele au fost condamnate pentru încălcarea dreptului omului la un standard firesc de trai. Ori acest lucru nu lasă nici o îndoială asupra imperativității obligației ce incumbă statului de a asigura omului premisele decenței traiului**, indiferent că vorbim despre obligații pozitive (de a face sau a da) sau negative (cele de abținere). Așadar, nu se întrevide vreun echivoc asupra naturii obligației în sine, fiindcă aceasta se sprijină normativ pe tratatele internaționale încheiate sau ratificate¹⁷⁶, iar constituțiile statelor recunosc fără echivoc acest lucru, obligându-se chiar să le dea întâietate. De pildă, Constituția României arată că “*Statul este obligat să ia măsuri de...*”, iar a Republicii Moldova spune că “*Statul este obligat să ia măsuri pentru...*”. Ambele se referă la obligația (imperativă) statelor de a lua acele măsuri economico-sociale care să asigure traiul firesc al omului. Cu toate acestea există o problema delicată cu privire la întinderea obligației statelor, știut fiind faptul că statele au omis să reglementeze conținutul, limitele, mijloacele și garanțiile dreptului omului la un trai decent, ca drept distinct, autonom. Tocmai cu privire la acest ultim considerent, socotim că ecourile jurisprudenței internaționale nu au avut efectul întru-totul scontat în forurile legislative și

¹⁷⁵ Legi adoptate de Republica Moldova, precum Legea nr.289 din 15.12.2017, Legea nr.279 din 16.12.2016 ș.a.

¹⁷⁶ A se vedea preambulele DUDO (inclusiv art.22) și CEDO și cele ale pactelor și protocoalelor aferente.

constituționale ale statelor lumii și, evident, nici în cele două state.

De aceea nici nu ne surprinde faptul că în jurisprudența celor două state există prea puține referințe privind obligația statelor de a asigura omului dreptul la un trai decent, deși întâlnim o prodigioasă preocupare față de celelalte drepturi care intră în conținutul acestui drept fundamental. Deranjant este faptul, că în lipsa elucidării jurisprudențiale a dreptului omului la un trai decent, drepturile care intră în componența acestuia primesc, de regulă, o orientare practică fie în direcția subzistenței, fie, în cele mai fericite cazuri, către punctul cel mai de jos al rezonabilității nivelului de trai.

În cazul Republicii Moldova amintim, cu titlu exemplificativ, hotărârea Curții Constituționale nr.10/08.05.2018¹⁷⁷ prin care s-a declarat neconstituțional unul dintre textele de lege¹⁷⁸ care au privat de dreptul de pensie acele persoane ce și-au mutat domiciliul în afara țării, în pofida faptului că ele au muncit și au contribuit la sistemul de pensii al republicii.

Cazul a fost declanșat prin sesizarea Curții Constituționale, de către Curtea de Apel Chișinău, ca urmare a excepției ridicată de un justițiabil, prin avocat, față de nerecunoașterea dreptului său la pensie, lucru care în opinia avocatului reprezintă o încălcare a prevederilor art.47 din Constituție, deoarece „*statul garantează cetățenilor săi un nivel de trai decent, care să le asigure sănătatea și bunăstarea, serviciile sociale necesare, precum și dreptul la asigurare în caz de bătrânețe*”. În raport cu această susținere, autoritățile moldovene îndreptățite și-au exprimat opiniile solicitând, în principiu, respingerea excepției. În rândul acestor opinii, ne vom opri asupra celei exprimate de Parlament, care susține că „*articolul 47 alin.(2) din Constituția Republicii Moldova le garantează dreptul cetățenilor săi la pensie în condițiile legii adoptate potrivit articolului 72 din Legea supremă*”. Mai exact, acest for legislativ susține că art.72 nu-i interzice să reglementeze condițiile acordării dreptului la pensie și, prin urmare, apreciază că „*este liber să aleagă, în funcție de politica statului... condițiile și limitele acordării acestui drept*”.

Admițând excepția de neconstituționalitate și contraargumentând pe bună dreptate alegația acestui Parlamentului, Curtea Constituțională aduce o serie de argumente izvorâte din litera, spiritul și jurisprudența CEDO, argumente pertinente, care se bucură de autoritate de lucru interpretat și care sunt obligatorii pentru întreaga republică, desigur în temeiul art. 4 din Constituție. În rândul acestor argumente, se cuvine să menționăm:

¹⁷⁷ HCC nr.10/08.05.2018 [vizitat la 12.05.2021]. Disponibilă: <https://www.constcourt.md/ccdoc/view.php?tip=hotariri&docid=657&l=ro>

¹⁷⁸ Este vorba despre articolul 36 alin.(1) din Legea nr. 156 din 14.10.1998 privind sistemul public de pensii.

- *principiul nediscriminării*, Curtea apreciind că, în speță, nu s-a aplicat testul „*proportionalității*”, astfel că orice tratamente diferite sunt discriminatorii dacă „... *nu urmăresc un scop legitim sau dacă nu există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit pentru a fi realizat*”; și

- *garantarea unui nivel minim de protecție a drepturilor fundamentale*, care exprimă chiar una dintre funcțiile Curții Europene.

În ceea ce ne privește, considerăm că soluția Curții este una corectă și relativ bine susținută, apreciind, totuși, că instanța constituțională avea posibilitatea să-și complinească motivarea din perspectiva unei analize puțin mai ample pe această temă. Spunem acest lucru deoarece autorul excepției de neconstituționalitate, așa cum rezultă din textul mai sus citat, a investit instanța cu încălcarea *dreptului la un nivel de trai decent*, drept a cărui recunoaștere o solicită pornind de la premisa că statul garantează cetățenilor săi un asemenea drept. Așadar, față de o asemenea cerere, apreciem că recunoașterea *dreptului la pensie* a fost solicitată de promotorul excepției nu numai ca drept distinct, ci și ca o manifestare a *dreptului la un trai decent*, altfel spus, ca un drept ce intră în alcătuirea acestuia din urmă.

Admițând o asemenea ipoteză, observăm că Instanța Constituțională a purces la o analiză a *minimumului garantat* din unghiul *dreptului la pensie*, al jurisprudenței și al normelor naționale și comunitare aferente, fără să-și extindă analiză asupra incidențelor normelor internaționale care reglementează *dreptul la un trai decent*, și ne referim în special la litera și spiritul textelor DUDO (art.25) și PIDESC (art.11 alin.1 și art.12 alin.1). Evident că o asemenea completare s-ar fi impus nu pentru schimbarea soluției pronunțate, ci dimpotrivă, pentru o mai bună edificare a acesteia, știind fiind faptul că normele internaționale au prioritate față de dreptul intern (art.8 din Constituție). De altfel, pătrunderea în câmpul dreptului internațional – unde dreptul cu pricina își are sediul - ar fi putut aduce în discuție nu numai obligația statului (obligație care, totodată, revine și comunității internaționale) de a pune efectiv în valoare dreptul omului la un trai decent, ca pe un drept autonom, complex, universal, ci ar contribui la elucidarea gradului de implementare al normele internaționale aplicabile în raport cu legea națională și comunitară care, așa cum bine știm, reglementează destul de lacunar un asemenea drept.

Dincolo însă de aspectul procesual al constituționalității, nu putem scăpa din vedere nici alegația Parlamentului care, prin opinia comunicată Curții, își înțelege puterile dincolo de *drept*. O atitudine impardonabilă și extrem de dăunătoare statului de drept, care nu face decât să ilustreze că,

pe teritoriul republicii, democrația a rămas un concept subminat de însuși forul legislativ - cel mai înalt - al statului.

Un alt exemplu îl reprezintă hotărârea Curții Constituționale nr. 29 din 22.11.2018¹⁷⁹ care a analizat constituționalitatea unui text de lege¹⁸⁰ ce condiționează, după criteriul stagiului de cotizare, dreptul la pensia pentru persoanele cu dizabilități severe. În acest context, autorul excepției consideră că legea națională i-a încălcat dreptul la un trai decent și dreptul la protecție socială, contrar prevederilor art. 47 din Constituție.

Admițând parțial excepția de neconstituționalitate, Curtea constată că textul de lege dedus controlului este constituțional doar *„în măsura în care dreptul la pensia de dizabilitate în cazul unei dizabilități severe provocate de o afecțiune general se acordă în funcție de stagiul de cotizare efectiv realizat.”*

Pentru fundamentarea acestei soluții, Curtea a luat în calcul faptul că asigurarea protecției sociale față de cei nu pot să-și asigure existența reprezintă o obligație a oricărui stat democratic modern, de aceea art.47 din Constituție precizează că statul este obligat să întreprindă măsuri de așa fel încât orice om să aibă un nivel de trai decent. În opinia Curții se mai reține și faptul că în cazul pensiei obișnuite legea impune unele condiții firești legate de vârsta sau de stagiul minim de cotizare, dar aceste cerințe nu pot subzista cu privire la pensia de dizabilitate, deoarece *„pierderea totală a capacității de muncă...din cauza unei afecțiuni generale reprezintă un eveniment aleatoriu, care nu poate fi controlat de către persoana în discuție”*. În plus, Curtea subliniază și faptul că lipsirea acestor persoane de dreptul la o asemenea pensie specială, ar echivala, în condițiile pierderii capacității de muncă, cu a aduce respectivele persoane *„în situația de a-și căuta resursele necesare supraviețuirii, contrar scopului articolului 47 din Constituție, care urmărește tocmai contrariul”*.

Și, foarte, important, Curtea mai evocă și faptul că, deși Legea fundamentală nu garantează un anumit standard de protecție socială, totuși, în temeiul art.47, „statul rămâne obligat să le asigure persoanelor un prag minim de protecție”. **Ori dacă, urmăm logica art. 47 (evocat în motivare) și admitem că minimul protecției sociale nu poate fi conceptualizat sub nivelul rezonabil de trai, înseamnă că prin această ultimă constatare, Curtea Constituțională se delimitează de acele voci care consideră că asigurarea traiului decent este un deziderat al statului și nu o obligație în sensul ei juridic.** O asemenea concluzie este deosebit de importantă deoarece, alminteri, am duce

¹⁷⁹ HCC nr. 29 din 22.11.2018 [vizitat la 12.05.2021]. Disponibilă: <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h292018123g201874aa6.pdf>

¹⁸⁰ Este vorba despre tabelul nr. 1 din alin. (1) al art. 20 din Legea nr. 156/1998 privind sistemul public de pensii.

în derizoriu întreaga finalitatea urmărită de dreptul internațional și, în general, de drept.

Sigur că în contextul procesului de mondializare și al sistemelor legislative tot mai formaliste și mai coercitive, întâlnim și hotărâri ale Curții, care în opinia noastră, sunt mai puțin salutare. Ne referim, de pildă, la acele hotărâri care recunosc constituționalitatea unor norme potrivit cărora anumite categorii de funcționari (polițiști, colaboratori vamali) ar trebui să beneficieze de stimulente financiare în forma procentelor din sumele amenzilor aplicate și încasate la bugetul de stat, precum hotărârea nr. 37 din 13.12.2017¹⁸¹ sau hotărârea 30 din 11.12.2014.¹⁸² Așadar, în ceea ce ne privește, ne despărțim conceptual de asemenea judecăți de valoare, cel puțin din perspectiva următoarele argumente:

- în orice domeniu al răspunderii, trebuie prioritizat rolul preventiv și educativ al legii de așa manieră încât constrângerile, indiferent de formele pe care le îmbracă (fizice, economice etc.), să reprezinte aplicații *in extremis* (excepții). Desigur, dacă dorim să admitem faptul că regulile care definesc un stat democratic se întemeiază pe forța rațiunii și a persuadării (ambele bazate pe educație) și numai în situații extraordinare pe constrângere. Așadar, constrângerea, indiferent că este de natură (fizică sau economică), trebuie tratată ca o excepție, aplicația acesteia justificându-se numai acolo unde s-au epuizat toate celelalte măsuri preventive sau sancțiuni mai blânde;

- argumentul promovării toleranței (și nu al intoleranței) este cu atât mai puternic dat fiind faptul că sistemele educaționale, care sunt strâns legate de conduita indivizilor, s-au aflat dintotdeauna sub tutela statului. Așadar, nu este firesc ca statul să profite financiar tocmai de pe urma activităților în care a eșuat. Mai mult, în condițiile în care statul și-a demonstrat deja impotența de a se propăși economic prin măsurile firești, este absurdă încurajarea acestuia pe calea agresivității fiscale;

- regimul proprietății publice și private (care include și resursele financiare particulare) sunt deopotrivă ocrotite și garantate de Constituție;

- în plus, niciun raționament juridic nu poate impulsiona măsuri coercitive pliate pe scopuri imorale sau *profiscale*, cum ar fi încasarea de bani din amenzi, la bugetul de stat.

În concluzie, mai înainte de a premia diverse categorii de funcționari să culeagă beneficii de pe urma insuccesului statului în domeniul educației și al economiei, se impune promovarea și

¹⁸¹ HCC nr. 37 din 13.12.2017 ce vizează art. 21/2 din Legea nr. 355-XVI/ 2005, HG nr. 172/2017. Disponibilă: <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h372017-46arof8ac5.pdf>

¹⁸² HCC hotărârea 30 din 11.12.2014 ce vizează alin. 6, art. 9 din Legea nr. 48/2012 privind sistemul de salarizare a funcționarilor publici. Disponibilă: <https://www.constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/ro-h302014ro3c4e5.pdf>

dezvoltarea acestor sisteme vitale pentru societate.

Pe de altă parte, trebuie recunoscut că, spre deosebire de Curtea Constituțională a Republicii Moldova care s-a bucurat de meritul de a fi avut, de-a lungul ultimelor decenii, o poziție tranșantă asupra imperativității ce-i revine statului cu privire la asigurarea nivelului de trai¹⁸³, Instanța constituțională a României a sprijinit lipsa implicării Parlamentului, apreciind că “*legiuitorul este liber să aleagă...măsurile prin care va asigura cetățenilor un nivel de trai decent și să stabilească condițiile și limitele acordării lor.*”¹⁸⁴. Astfel, constituentul român a lăsat să se strecoare ideea pernicioasă că *libertatea* legiuitorului ar putea trece dincolo de finalitatea Constituției și a reglementărilor internaționale, golind astfel de substanță principiul *demnității umane* prin eludarea satisfacerii nevoilor esențiale ale omului.

Aceeași instanță constituțională relativizează nivelul de trai decent în funcție de anumiți “factori conjuncturali” spunându-ne că acești sunt : “*Situația economică a țării, resursele de care dispune statul în vederea atingerii acestui obiectiv, dar și nivelul de dezvoltare al societății, gradul de cultură și civilizație la un anumit moment și modul de organizare a societății...*”¹⁸⁵. Delimitându-se de această viziune abstractă, care este departe de a oferi o finalitate constructivă din punct de vedere practic, jurisprudența Curții de la Strasbourg reține, totuși, că atunci când suntem în prezența anumitor drepturi, precum dreptul la sănătate - drept indispensabil traiului firesc -, lipsa resurselor economice ale statului nu poate fi un argument pentru neonorarea obligațiilor. Și exemplele în acest sens sunt multiple. De pildă, cazul Panaitescu împotriva României¹⁸⁶ a fost provocat de refuzul autorităților naționale de a furniza medicamente gratuite, faptă care în opinia instanței europene este mai gravă decât încălcarea dreptului la sănătate, fiind o încălcare a *dreptului la viață*. La fel și în cazul Bourdov contra Rusiei¹⁸⁷ unde reclamantul, confruntat cu probleme de sănătate în urma participării la operațiunile de la Cernobîl, a întâmpinat neplata de către stat a indemnizației la care era îndreptățit, neplată motivată de insuficiența fondurilor.

Achiesând la opinia CEDO de mai sus, îndrăznim să polarizăm raționamentul care a stat la baza soluțiilor instanței europene (soluții care s-au referit la drepturile inalienabile), către toate

¹⁸³ HCC nr.9 din 30.03.2004, publicată în MO nr.61-63 din 2004, HCC nr.46 din 25.10. 2001, publicată în MO nr.136-138 din 2001, HCC nr.4 din 27.01.2000, publicată în MO nr.14-16 din 2000, HCC nr. 9 din 03.03.1997, publicată în MO nr. 18 din 1997.

¹⁸⁴ Decizia CCR nr.765 din 15.06.2011, publicată în MO nr. 476 din 06.07.2011.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Hotărârea CEDO din 10.04.2012, Panaitescu versus România, cauza 30909/06. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Cauza-Panaitescu-impotriva-Romaniei.pdf>

¹⁸⁷ Hotărârea CEDO din 15.01.2009, Burdov împotriva Rusiei, cauza 33509/04 [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ROM.pdf.

drepturile ce converg spre susținerea bunăstării materiale a omului, motivat de împrejurarea că acestea din urmă dau sens și conținut celor dintâi (drepturilor inalienabile).

Urmare a acestui fapt, opinăm că, în afara cazurilor de excepție prevăzute de constituție¹⁸⁸, insuficiența resurselor economice ale statelor nu ar trebui să constituie un motiv al nerespectării obligației acestora de a asigura premisele bunăstării materiale a omului, decât în ipoteza în care insuficiența este generată de forța majoră. Totodată, jurisprudența europeană mai sus exemplificată relevă și obiectul complex al dreptului omului la un trai decent, reținând că încălcarea dreptului la sănătate periclitează însăși dreptul la viață, iar gradul de severitate al condițiilor de trai (cum ar fi insuficiența nivelului pensiilor sau a altor prestații sociale) poate face ca fapta să se încadreze în art. 3 din CEDO, text ce vizează interzicerea tratamentelor inumane sau degradante. Din aceste considerente, se vorbește de o “extensie” a unor drepturi în sfera altor drepturi.¹⁸⁹

Pe de altă parte, trebuie să remarcăm că, dată fiind complexitatea obiectului asigurării dreptului la un trai decent, analiza acestuia nu se poate margini la un singur drept component, cum ar fi, spre exemplu, dreptul la salariu, ca drept *”ce derivă din dreptul la muncă”*.¹⁹⁰ Trecând peste aspectul că în accepțiunea CEDO nici dreptul la muncă nu este garantat de tratate¹⁹¹ (cu toate că multe state l-au recunoscut prin Constituții ca drept fundamental) ar însemna să rezumăm întreaga analiză la nivelul *dreptului de proprietate*, reglementat de art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenție. Tocmai de aceea considerăm că, din perspectiva elementelor constitutive, un asemenea drept trebuie analizat într-un context mai larg de drepturi, atât fundamentale cât și nefundamentale, care împreună converg și dau conținut conceptului de trai decent, pentru fiecare caz în parte. Un alt exemplu al Curții Europene care pledează pentru interpretarea dreptului la un trai decent în toată complexitatea sa se desprinde și din analiza dreptului la pensie¹⁹². Aliniindu-se raționamentul instanței europene, CCR precizează, la rândul său, că dreptul la muncă și la protecția socială „[...]sunt drepturi complexe care includ și dreptul la salariu și dreptul la condiții rezonabile de viață, care să asigure

¹⁸⁸ Art. 53 din Constituția României și art.54 din Constituția Republicii Moldova.

¹⁸⁹ Deciziile de inadmisibilitate din 23.04.2002, Larioshina versus Rusia și din 28.10.1999, Pancenko împotriva Letoniei. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil online: <https://www.csm1909.ro/275/3659/Jurispruden%C5%A3a-CEDO>

¹⁹⁰ Decizia CCR nr.294 din 1 noiembrie 2001, publicată în M.O. nr. 21 din 16 ianuarie 2002.

¹⁹¹ Decizia CEDO din 20.03.2012 cu privire la Cererea nr. 13.902/11 introdusă de Ionel Panfile împotriva României, unde se arată: “[...]Curtea reamintește că în Convenție nu se garantează dreptul la muncă [a se vedea Sobczyk împotriva Poloniei, nr. 25.693/94 și 27.387/95 (decizie), 10 februarie 2000; Drăgan Cakalic împotriva Croației (decizie), 15 septembrie 2003, Torri și alții împotriva Italiei și Buccieralli împotriva Italiei (decizie), nr. 11.838/07 și 12.302/07, 24 ianuarie 2012]”.

¹⁹² Decizia CEDO din 20.03.2012. Op.cit.

un trai civilizat și decent cetățenilor”¹⁹³, susținând astfel necesitatea unei concordanțe între nivelul de trai și „exigențele ce rezultă din demnitatea umană”.¹⁹⁴

Este, deci, fără îndoială că arhitectura acestei gândiri își are matricea în jurisprudența postbelică germană care a contribuit substanțial la cristalizarea conceptului de *demnitate umană*. Un drept înfățișat în hotărârile TCF¹⁹⁵ ca „cel mai important principiu constituțional”, aflat **într-o strânsă legătură cu nivelul de trai**¹⁹⁶, **context în care individului i se recunoaște dreptul la o dezvoltare plenară, adică până la cel mai înalt nivel posibil și în toate planurile (material, spiritual, moral, profesional etc.)**.¹⁹⁷ În aceeași logică, jurisprudența subliniază și afinitatea traiului decent și a demnității umane față de principiul *securității juridice*, inclusiv din perspectiva clarității și previzibilității legii¹⁹⁸, elemente pe care jurisprudența le-a ridicat la rang de condiții *sine qua non* ale constituționalității normei juridice¹⁹⁹, prilej cu care Curtea de la Strasbourg a constatat încălcarea acestor reguli de către state.²⁰⁰

Ori corelarea unui asemenea principiu cu cel al *încrederii legitime* (dreptul fiecărui om de a fi protejat împotriva modificărilor imprevizibile ale legii care ar deteriora situația lor actuală) a condus, alături de principiul *legalității* și al *proporționalității*, la crearea unui edificiu ce a dobândit o incontestabilă valoare comunitară.²⁰¹ Pe de altă parte, multitudinea de atentate ale statelor la adresa drepturilor omului²⁰², evidențiază și importanța principiului proporționalității în materia calității traiului uman. Un principiu cu o prețioasă valoare normativă, contrapus abuzurilor statelor

¹⁹³ Decizia CCR nr. 1221 din 12. 11. 2008. [vizitat la 11. 07. 2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/99719>

¹⁹⁴ Decizia CCR nr. 1594 din 14.12.2011. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: [https://www.lege-online.ro/lr-DECIZIE-1594%20-2011-\(133939\)-\(1\).html](https://www.lege-online.ro/lr-DECIZIE-1594%20-2011-(133939)-(1).html)

¹⁹⁵ ZAKARIAS, K., BENKE, K. *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2013/2. [citat la 01.03.2019] Disponibil: www.ccr.ro

¹⁹⁶ Hotărârea privind ajutorul acordat investițiilor consacră în premieră, la nivelul jurisprudenței constituționale, tășătura umană a Legii Fundamentale, BVerfGE 45, 187 (228). Primul număr semnifică numărul culegerii de hotărâri, al doilea, pagina la care începe hotărârea și al treilea, pagina la care se află textul/citatul.

¹⁹⁷ Ibidem, BVerfGE 5, 85 (104).

¹⁹⁸ Deciziile CCR nr. 1 din 11.01.2012 publicată în MO nr. 53 din 23.01.2012 și nr. 494 din 10.05.2012, publicată în MO nr. 407 din 19.06.2012.

¹⁹⁹ Decizia CCR nr. 447 din 29.10.2013, publicată în MO nr. 674 din 01.11. 2013.

²⁰⁰ Holomiov împotriva Moldovei, Viașu împotriva României, Străin și alții împotriva României, Păduraru, Porțeanu, Radu etc.

²⁰¹ Principiul încrederii legitime a apărut pentru prima oară în jurisprudența CEJ în anul 1965 (în cauza 111-63 din 13 iulie 1965, Lemmerz-Werke) pentru ca în 1981 să fie considerat „principiu fundamental al comunității” (în cauza 112/80 din 05 mai 1981, Durbeck).

²⁰² Curtea Europeană a Drepturilor Omului a publicat o statistică generală a activității Curții, care arată că la 31.01.2018, pe rolul CEDO se aflau 57.350 de cereri în așteptare, dintre care 10.050 erau împotriva României, iar Raportul Organizației Națiunilor Unite privind Republica Moldova pe anul 2016 arată încălcarea sistematică a drepturilor omului, în deosebi a dreptului la sănătate, la protecție socială și la muncă.

care în jurisprudență și doctrină a fost asociat statului de drept, fiind considerat “..un criteriu eficient de apreciere a legitimității intervenției autorităților statale în situația limitării exercițiului unor drepturi”.²⁰³ În ceea ce privește restrângerea exercitării drepturilor fundamentale, jurisprudența europeană arată că aceasta poate avea loc doar în situațiile prevăzute de Convenție și de Constituție²⁰⁴, respectiv dacă răspunde nevoii „[...]de a asigura securitatea juridică a drepturilor și libertăților celorlalți, atât din perspectiva intereselor individuale, cât și a celor naționale sau de grup și a binelui public, fiind o modalitate de salvagardare a unor drepturi în situațiile în care exercițiul lor are un caracter social”.²⁰⁵

Încheiem prin a arăta că în acest subcapitol al cercetării am reușit să dezlegăm alte două probleme cheie ale cercetării noastre. În primul rând, am reușit să stabilim stadiul implicării statelor în asigurarea traiului decent din unghiul reglementărilor juridice și jurisprudențiale. Din această perspectivă reținem că, în pofida imperativelor care se degajă din tratatele internaționale, la nivel național există doar reglementări dispartate și friabile ale drepturilor componente ce intră în alcătuirea acestui drept fundamental, fără a exista dovada vreunei preocupări pentru o reglementare unitară a dreptului și a garanțiilor juridice, motiv pentru care jurisprudența nu poate să ofere soluții în sprijinul asigurării acestui drept.

1.4. Concluzii la Capitolul 1

Luând în considerație scopul lucrării, în prezentul capitol am dat startul edificării celor 3 obiective ale cercetării (care privesc rolul educației, influențele raporturilor dintre individ și stat/autorități publice, impactul economiei și modul de distribuire a resurselor), demers în cadrul căruia am purces la *elucidarea conținutului asigurării dreptului omului la un trai decent și a gradului său de reglementare*, din perspectiva doctrinei, a reglementărilor juridice internaționale și naționale, precum și a jurisprudenței europene și constituționale.

În ceea ce privește *elucidarea conținutului* asigurării dreptului omului la un trai decent, în acest prim capitol am reușit să stabilim faptul că asigurarea dreptului omului la un trai decent este un drept al omului ce implică obligația statului și a comunității internaționale de a asigura îmbunătățirea continuă și fără limite a nivelului de trai (în raport de posibilitățile și standardele

²⁰³ MICULESCU, P. *Statul de drept*. București: Lumina Lex, 1998, p. 87-88. ISBN: 973-588-148-9

²⁰⁴ Constituția se refera doar la drepturile fundamentale și nu la orice alte drepturi subiective.

²⁰⁵ Decizia Curții Constituționale nr. 245/2004, publicată în MO nr.716 din 09.08.2004.

sociale), un drept constituțional complex ce încorporează toate drepturile (singulare sau, la rândul lor, complexe) care prin natura lor sau în anumite circumstanțe converg către satisfacerea plenară a *nevoilor și aspirațiilor* omului, în toată complexitatea sa. Mai exact, este un drept **dinamic și expansiv**, în sensul că încorporează toate drepturile ce privesc calitatea vieții umane, drepturi care, la rândul lor, pot fi **fundamentale și nefundamentale, de natură patrimonială** (dreptul la salariu, la pensie etc.) și **drepturi personale nepatrimoniale** (sănătatea, educația, integritatea fizică și psihică, respectul vieții private etc.), **indivizibile și neierarhizate, prezente și viitoare**. Este de la sine înțeles, că un drept de o asemenea complexitate, implică excluderea oricăror discriminări pe criterii de sex, rasă, naționalitate, religie, opinii etc.

Referitor la **stabilirea gradului de reglementare** al asigurării dreptului omului la un trai decent, cercetarea ne dezvăluie faptul că nu a fost îndeajuns aprofundat și nici nu a fost reglementat în multidimensionalitatea sa conceptuală. Și, ceea ce este mai dramatic, este acel paradox care ne relevă că, în pofida recunoașterii sale ca drept fundamental, a fost permanent lipsit de reglementări normative - naționale sau comunitare - care să-i consacre caracterul de sine stătător și, implicit, de mijloacele și garanțiile juridice necesare transpunerii sale în practică. Din nefericire, singurele garanții se găsesc fragmentar și disparat la nivelul drepturilor sale componente, fiind departe de a asigura realizarea acestui drept fundamental, unic în individualitatea și dimensionalitatea sa.

Raportând cele mai sus prezentate la **obiectivele tezei**, reținem :

Față de **rolul educației** în asigurarea dreptului anterferit, doctrina ne relevă că educația autentică și neîndoctrinată, morală și de înaltă ținută profesională poate joaca un rol esențial în sporirea calității vieții umane. Ea este singura în măsură să cultive buna-credință, profesionalismul, demnitatea și încrederea dintre guvernanți și guvernați, elemente în lipsa cărora orice construct social este condamnat eșecului. De aceea, nu întâmplător, dreptul la educație, este privit atât ca un drept de sine stătător, complex și inalienabil, care joacă un rol crucial în dezvoltarea personalității umane, dar și ca un drept component al dreptului omului la un trai decent, care constituie nucleul acestuia din urmă, la rândul lui complex.

Din unghiul **influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice** asupra asigurării dreptului omului la un trai decent, cercetarea pornește de la premisele livrești (acceptate axiologic de doctrina postmodernă) că democrația este regimul politic cel mai apt să propulseze nivelul de trai al omului. Asumându-ne, deci, o asemenea aserțiune, cercetarea relevă imperativitatea consolidării democrației, adică al apropierii omului față de puterea publică (așa-zisa

micșorare a distanței față de putere), un adevărat nod gordian al societății noastre, deoarece obligă la eliminarea inegalităților sociale și la distribuirea echitabilă a resurselor economice. Este o provocare care zdruncină din temelii paradigmele constituționale clasice cărora le-a venit timpul să accepte că nucleu axiologic al democrației (singura capabilă să asigure un trai decent) îl reprezintă apropierea, încrederea, cordialitatea și respectul sincer dintre oameni, indiferent de pozițiile acestora în societate.

Referitor la ***rolul economiei și modul de distribuire a resurselor*** - două elemente care sunt subînțelese bunăstării oricărei societăți democratice -, cercetarea relevă faptul că managementul economic, modul de distribuire a resurselor economice și modul de impunere fiscală, trebuie echilibrate de așa fel încât să rezulte o bunăstare îndestulătoare pentru toți membrii societății, fără discrepanțe mari de averi. Dezvoltarea economică și echitatea distribuirii resurselor economice, sunt definitorii pentru fortificarea democrației și realizarea decenței traiului uman. Ori economia contemporană reprezintă o serioasă problemă nu doar în cele două state. O problemă care vizează nu atât dezvoltarea în sine, cât mai ales lipsa echității. Așadar, accentul nu cade pe teze inovative de creștere a surplusului economic (fiind o chestiune care ține de resortul științelor economice), ci mai degrabă pe acele măsuri normative legate de echitate, apte să asigure libertatea piețelor, egalitatea de șanse, o fiscalitate bine ajustată nevoilor sociale, combaterea corupției, distribuirea echitabilă a resurselor etc.

Problema științifică soluționată constă în reconceptualizarea asigurării dreptului omului la un trai decent, o direcție care sprijină edificarea celor 3 obiective ale cercetării și care ne călăuzește pașii în soluționarea problemei științifice, prin argumentarea științifică a *asigurării dreptului omului la un trai decent*, în vederea stabilirii dimensiunilor și a conținutului său complex.

Abordând dintr-o asemenea perspectivă opiniile cercetătorilor români, moldoveni și străini, reglementările internaționale și naționale, interpretările instanțelor europene și ale Curților Constituționale, am reușit să ridicăm eșafodajul științific al cercetării. Altfel spus, am pus bazele explorării - în capitolul următor - a evoluției conceptuale a asigurării dreptului la un trai decent, a factorilor, garanțiilor și efectelor socio-juridice ale acestui drept, problematici care, finalmente, ne vor conduce la edificarea obiectivelor, concluziilor și recomandărilor tezei.

2. EVOLUȚIA, DETERMINANȚII ȘI EFECȚELE NE/RESPECTĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT

2.1. Evoluția noțiunilor și factorilor premergători dreptului la un trai decent

2.1.1. Corelația dintre educație, echitate și bunăstare în relațiile cu statul și dreptul

Așa cum remarca Eugeniu Speranția, nici frământările economice și nici cele sufletești nu pot rămâne străine corpului social și cu atât mai puțin *dreptului* fiindcă, spunea celebrul gânditor, *“Juristul nu lucrează cu materie neînsușită ca zidarul sau ca mecanicul ci are de-a face cu frământările tuturor suferințelor și tuturor patimilor, cu aspirațiile dar și cu mizeriile nenumărate ale vieții de om.”*²⁰⁶. Așadar, pentru a purcede la o analiză retrospectivă asupra nevoilor biologice, sufletești și civilizaționale ale omului, precum *educația, echitatea și bunăstarea (individuală sau colectivă)*, noțiuni inseparabile de stat și de drept, respectiv de *binele comun*, care naturalmente intră în conținutul conceptului postmodern de *standard decent de viață*, devine obligatorie abordarea ideilor marilor gânditori începând cu antichitatea elenă și romană²⁰⁷ - deși, în ultimele decenii, tot mai multe izvoare istorice ne dezvăluie că grecii și romanii au preluat elementele unei civilizații mult mai avansate²⁰⁸. Necesitatea unei analize introspective este dată nu atât de vizibilitatea academică de care se bucură ideile și teoriile gânditorilor antici și medievali, ci de faptul că acestea se constituie într-un nucleu axiologic al cristalizării dreptului, al dezvoltării instituțiilor publice și statale, al activităților, legilor și teoriilor de construire și de reconstruire a societății umane.

Astfel, din informațiile lăsate de Plutarh²⁰⁹ aflăm că pentru rânduirea vieții publice, Lycurg²¹⁰ a elaborat legi nu doar pentru a servi îndeaproape *binelui cetății*, ci și pentru a fi **acceptate cu deplină convingere de către cetățeni**, lucru realizabil doar printr-o înaltă educație a cetățenilor iar Solon²¹¹, considerat părintele democrației și al constituțiilor elene, vedea în *stat* un instrument al *creșterii bunăstării tuturor membrilor cetății*²¹². Tot el a dat legi pentru reducerea

²⁰⁶ SPERANȚIA, E. *Introducere în filosofia dreptului*. Cluj: Tipografia Cartea Românească, 1946, p.467.

²⁰⁷ HANGA, V. *Drept privat roman. Tratat*. București: Didactică și Pedagogică, 1978, p.220-224.

²⁰⁸ Este vorba despre pelasgii geți/daci, strămoșii românilor.

²⁰⁹ POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D.C. *Filosofia dreptului. Marile curente*. Ediția a 2-a. București: C.H. Beck, 2007, p.6. ISBN 978-973-115-248-6

²¹⁰ Lycurg, celebrul legislator al Spartei, a trăit aprox. în secolele IX-lea - VIII-lea î.Hr.

²¹¹ Solon (cca.640-560 î.e.n.), socotit unul dintre „*Cei șapte înțelepți ai Greciei Antice*”, alături de Thales din Milet, Bias, Cleobulus din Lindos, Chilon din Sparta, Pittacos și Periandru din Corint. DIOGENES LAERTIOS. *Despre viețile și doctrinele filozofilor*. Traducere de acad. prof. Balmuș C. I. București: Academiei, 1963, p.126-127.

²¹² POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D.C. Op.cit., p.8-10.

datoriilor cetățenilor săraci, suprimând arestarea pentru datorii cât și pentru eliberarea parțială a sclavilor. Primul gânditor antic care așază în centrul filosofiei însăși gândirea și ființa umană, deplasând astfel accentul dinspre ontologie către gnoseologie, Socrate, recunoște, în acord cu timpurile și experiența, existența a trei regimuri politice: *aristocrația* (statul condus de cetățeni, conform legilor), *plutocrația* (atunci când cei de la putere erau aleși în funcție de avere) și *democrația* (când statul se afla în mâinile tuturor cetățenilor)²¹³.

Cu toate acestea, deși cochetează cu ideea unui stat asemenea unui părinte căruia cetățenii îi datorează supunerea, totuși filozoful înțelege legitimitatea statală într-un context ideatic guvernat de o morală promovatoare a valorii umane și a calității vieții, văzând în libertatea și în demnitatea umană ingredientele esențiale traiului uman și fără de care, în opinia filozofului, viața ar fi mai rea decât moartea. Îmbrățișând practic ideea regalității care, după ilustrul gânditor, pune cel mai bine în acord legile cu voința cetățenilor, acesta se delimitează de *tiranie* care, așa cum se știe, presupune exercitarea puterii după bunul plac al tiranului, conceptualizând statul atât din perspectiva nevoii *sacralității legilor* cât și a *încrederii supușilor* în natura desăvârșită a acestora.²¹⁴

Ducând mai departe ideile socratice asupra binelui social, Platon, deși nu ne lasă o moștenire expresă a „binelui”, aprofundează noțiunea din unghiul *ideii de bine* sau mai bine zis de cunoaștere a binelui. Desigur, în scopul unei reconstrucții durabile a sistemului de guvernare prin transmiterea generațiilor viitoare a ceea ce reprezintă această idee și care, în accepțiunea filozofului, rămâne o condiție funciară pentru atingerea *virtuții* sau a **vieții bune**, respectiv a **traiului bun**.²¹⁵ Astfel prin *viața bună* sau *virtuoasă* gânditorul încearcă să surprindă dimensiunea gnoseologică a binelui, care implică nu doar starea de satisfacere a necesităților materiale (care e subînțeleasă), ci și pe aceea de împlinire a nevoilor sufletești și spirituale în raport de complexitatea cerințelor vieții cetățenilor, inclusiv din perspectiva educației și a justiției, componente hotărâtoare ale calității vieții.

Ori tocmai această viziune platonice a binelui social care deschide un orizont mai amplu chiar decât nevoia economică/materială, reliefează stadiul avansat al gândirii antice, a filozofiei proiectată înspre educație, spiritualitate și echitate (într-un areal social în care *frumosul* și *adevărul* trebuie să coabiteze în armonie²¹⁶), unde justiția este privită ca **cea mai frumoasă ”specie de bine”**

²¹³ Fiind adeptul dezbaterilor orale, Socrate nu a scris, însă ideile sale au devenit cunoscute în pofida multor neclarități, prin mărturiile lui Xenofon, Platon, Aristotel etc.

²¹⁴ GEORGESCU, ȘT. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*. Ediția a II-a. București: All Beck, 2001, p.12. ISBN 973-655-080-x

²¹⁵ HARE, M.R. *Maiestrii spirituali. Platon*. București: Humanitas, 1997, p.38-40. ISBN, 973-50-1172-7

²¹⁶ POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D.C. Op.cit., p.30.

fondată pe 3 virtuți, rațiunea, curajul și cumpătarea, spunându-ne că „*Justiția și injustiția sunt, în suflet, ceea ce sănătatea și boala sunt pentru corp*”.²¹⁷ Astfel, marele erudit contribuie la elaborarea și conceptualizarea a ceea ce urmau să devină, peste două milenii, drepturile omului, punându-se în dezacord cu cele 4 forme de guvernământ – *timocrația*, respectiv conducerea de către soldați, *oligarhia*, *democrația* și *tirania/despotismul* - pe care le consideră degenerate.

Declinându-și afinitatea pentru alte două tipuri imaginare de stat care implicau o ierarhizare rațională și armonizată a 3 clase sociale (meșteșugarii/demiurgii, apărătorii/*phylakes* și conducătorii/*archontes*) în care nu puteau pătrunde nedreptățile și inegalitățile socio-economice²¹⁸, Platon se orientează către un *stat ideal*, adică un stat condus de filozofi după regulile divine (recunoscând, însă, ca fiind utopic)²¹⁹, respectiv un *stat* guvernat de legile pământești însă de o justiție deopotrivă valabilă pentru toți²²⁰. Adept al monarhiei²²¹, Aristotel îmbrățișează și el ideea educativă socratico-platonice, susținând că pentru buna funcționare a societății obiectivul principal trebuie să fie ***binele cetățenilor*** iar scopul statului este acela de a asigura ***fericirea (eudaimonia)*** în sensul generic de plăcere, succes, bogăție, bunăstare, sănătate, onoare, etc.

Tocmai de aceea, Stagiritul considera că abuzurile în funcții sau corupția trebuie descurajate întrucât degenerază în oligarhie (puterea este exercitată de către puțini în folos propriu) și plutocrație (puterea este exercitată de către cei mai bogați). Însă pentru ca toate aceste lucruri să fie realizabile, Aristotel apreciază că se impun 3 condiții: virtutea cetățenilor, mai exact cumpătarea și simțul dreptății, atribute care țin de educație, de elaborarea unei constituții corespunzătoare (iar o asemenea lege trebuie să aibă în vedere mai mulți factori, precum alcătuirea și virtuțile populației, structura economiei etc.) și de independența economică a cetățenilor (prin consolidarea gospodăriei casnice).²²² De asemenea, gânditorul subliniază și rolul legiuitorului și al dreptului care, în opinia sa, pot face împreună “*cetățeanul mai bun, îl sprijină în năzuința lui spre perfecțiune, adică asigură realizarea deplină a naturii umane*”.²²³ Tot la valorile morale ale gândirii umaniste antice se

²¹⁷ PĂLĂCEAN, C. *Filosofia dreptului-Note de curs*. București: Universitatea Română de Științe și Arte „Gheorghe Cristea”, Facultatea de Drept, 2006, p.16.

²¹⁸ SOLOVIOV, V. *Drama vieții lui Platon*. Timișoara: Amarcord, 1997, p.116. ISBN 973-9244-26-2

²¹⁹ PLATON. *Republica*. Tradusă de Vangelis D. Ediția: 2. București: Antet, 2010. ISBN: 978-973-663-439-6

²²⁰ PLATON. *Legile*. Traducere de Bezdechi E. București: Univers Enciclopedic Gold, București, 2010, p.122 și urm. ISBN 9786068162027

²²¹ Aristotel clasifică formele de guvernământ în: monarhia (susceptibilă de a degenera în tiranie), aristocrație (care poate deriva în oligarhie) și republică, adică a celor inculte (care poate degenera în demagogie). A se vedea, ARISTOTEL. *Politica*. Traducere de Bezdechi E. București: Antet, 1996, p.177 și urm. ISBN 973-9241-03-4

²²² Ibidem, p.153-154.

²²³ GEORGESCU, ȘT. Op.cit., p.23.

aliniază și Cicero care, așa cum bine se cunoaște, a contribuit substanțial la dezvoltarea dreptului natural, așezând **bunăstarea și binele poporului în vârful ierarhiei valorilor** ce trebuie ocrotite prin legi de către stat.

Acest lucru se remarcă, poate cel mai bine, cu prilejul descrierii modelului de cetate dorit de filosof – cel al “*republicii scipionice*”²²⁴ - a cărui plastică reflecție o regăsim în locuțiunea “*Salus populi suprema lex*” (bunăstarea poporului reprezintă legea supremă a cetății)²²⁵. Pe de altă parte, observăm că teoriile ciceroniene îmbrățișează nu doar finețea laturii psihio-afective care trebuie atinsă de legislație (amintind de obiceiul cultivării virtuților tinerilor prin cântatul și interiorizarea legilor, un obicei despre care Cicero ne spune că a dăinuit până aproape de sfârșitul republicii), ci și necesitatea unei maniere profesioniste de interpretare și aplicare a legilor. În acest ultim exemplu se regăsește și frumosul postulat “*Summum jus, summa injuria*” (tradusă ca „supremul drept, suprema nedreptate”)²²⁶, potrivit căruia legile nu trebuie aplicate frust, formal, fără a se ține seama de scopul și rațiunea legiuitorului, fiindcă ar putea conduce la o mare inechitate.

De altfel la romani, interesul legiuitorului pentru stimularea virtuților umane, pentru protecția și respectul persoanei, a individualității umane se fac simțite de timpuriu, prin însăși Legea celor XII Table, un codex al cărui conținut era apreciat de Cicero ca fiind „*temeiul universal al dreptului*”.²²⁷ Iar marele jurisconsult roman, Ulpian, va duce mai departe asemenea idee, așezând în centrul definirii dreptului natural principiul **traiului decent** - *honeste vivere*.²²⁸ Cel puțin din unghiurile edificării statului, a dreptului și a protecției drepturilor individuale și colective ale omului, nu a rămas lipsită de semnificație nici intrarea Europei în crespuscularitatea unui Ev Mediu eclipsat de o intensă austeritate monarhică și a puterii catolice.

Dimpotrivă, putem spune că problematicile social-juridice care au vizat *statul*²²⁹ și *condiția umană* din perspectiva bunăstării sau a binelui comun au înregistrat o claritate conceptuală sporită începând cu teoriile dreptului natural (Grotius, Puffendorf etc.) și teoriile contractului social

²²⁴ CIZEK, V. E. *Istoria literaturii latine*. București: Societatea „Adevărul” S.A., 1994, p.182-184. ISBN:973-9128-18-1.

²²⁵ CICERO. *Despre supremul bine și rău*. Traducere de Ceașescu Gh. București: Ed.Științifică și Enciclopedică, 1983. p. 374. ISBN 978-973-88076-1-7. De asemenea, GEORGESCU, ȘT. Op.cit. p.30.

²²⁶ CIZEK, V.E. Op.cit., p.184.

²²⁷ POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D. C. Op.cit., p.72.

²²⁸ Aceste principii sunt: „*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*”, adică *traiul decent, a nu vătăma pe nimeni și a da fiecăruia ce este al său*. Apud. GEORGESCU, ȘT. Op.cit., p.30.

²²⁹ Noțiunea de *stat* (“*statio*”) este utilizată pentru prima dată de Machiavelli în celebra sa lucrare, *Principele* (1513), unde subscrie ideii de unitate, iar din secolul al XVIII-lea noțiunea pătrunde treptat în limbile moderne cu sensul de putere/instituție politică cu rol esențial în conducerea societății.

(Hobbes, Locke, Rousseau) care s-au străduit să fundamenteze existența statului.²³⁰ Astfel, în *Leviathan*, Thomas Hobbes susține - prin teoria dublului contract – teza unui contract în care indivizii unei societăți se asociază unii cu alții și, totodată, a altui contract în care indivizii asociați își cedează drepturile suveranului. Statul devenind în acest fel o persoană distinctă de persoanele care o compun, cu un rol bine definit și anume acela de a apăra **fericirea omului și pacea socială**.²³¹

Deși, aspru criticat pentru faptul că ar fi făcut din stat o forță monstruoasă, un precursor al statului totalitar modern, totuși, trebuie remarcat că scopul central al statului, în opinia filosofului, rezidă în **asigurarea deplină a dezvoltării omului**, ca individ. De asemenea, și în registrul argumentativ al lui Samuel Pufendorf - un alt reprezentant de prestigiu al dreptului natural care a așezat morala la temelia întregii problematice a dreptului natural (teza îmbrățișată de toți jusnaturaliștii) -, întâlnim ideea de egalitate și sociabilitate între oameni în conformitate cu legea naturală, autorul spunându-ne că „*Natura a stabilit cu certitudine între toți oamenii o prietenie generală, de la care nimeni nu poate fi exclus.*”²³².

Pe de altă parte, Pufendorf mai susține și ideea că societatea civilă, germen al constituirii statului, presupune o sacrificare voluntară a independenței fiecăruia de așa fel încât fiecare individ să aibă responsabilitatea de a acționa în vederea înfăptuirii **binelui comun**²³³. Iar tezele celebrului jurist german vor fi continuate și perfecționate de J.J. Rousseau, unul dintre cei mai străluciți gânditori ai teoriei contractuale. Contemporan cu Rousseau, Montesquieu sondează și el cu multă acuratețe societatea feudală a secolului XVIII și, pe fondul mizeriei, insecurității și abuzurilor provocate în special de inchiziție, Montesquieu argumentează **necesitatea limitării represiei clasei dominante și aducerii prosperității materiale, culturale și educaționale în rândul maselor largi**. Astfel, prin cele două opere ale sale, *Scrisorile persane* și *Despre spiritul legilor*, brilliantul scriitor propune remedii care se constituie într-o adevărată și enciclopedică moștenire culturală a omenirii:

- în primul rând, ca și gânditorii antichității, ne atrage atenția asupra faptului că **supremația oricărei legi ține de educație și de moralitate** fără de care legea nu servește la nimic, așadar „*legile*

²³⁰ VLĂESCU, GE. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. Op.cit.

²³¹ Apud. POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D.C. Op.cit., p.141.

²³² Ibidem, p.98.

²³³ Ibidem, p.99.

educației sunt primele legi cărora ne supunem”;²³⁴

- apoi, Montesquieu arată că **legile trebuie să țină cont de spiritul oricărui popor**, adică de moravurile, de religia, de clima, de pildele trecutului, de manierele, de legile și maximele guvernământului, dar și de caracteristicile minții, de pasiunile inimii etc.²³⁵, astfel a înaintea elaborării oricărei legi, trebuie cunoscute *legile* ce derivă din structura ființei noastre (din starea naturală a omului), gânditorul considerând, spre exemplu, că *frica* este elementul cauzat de preocuparea omului față de conservarea ființei sale la care adaugă *tendința omului de a-și procura hrana, plăcerea de a fi împreună* cu ceilalți semeni și capacitatea de a *dobândi cunoștințe*,²³⁶

- în aceeași înlanțuire logică, Montesquieu **coroborează specificul unui popor cu forma de guvernare**, susținând că „[...]cel mai firesc dintre guvernăminte este cel a cărui osabită întocmire se potrivește mai mult cu felul de a fi al poporului pentru care e statornicită”²³⁷ și, asemenea lui Solon, Montesquieu este un susținător fervent al moderației oricărui guvernământ, respectiv a limitării puterii în stat;

- împărțind, sub influența lui J.Locke, formele de guvernământ în republican (democratic și aristocratic), monarhic și despotice²³⁸, Montesquieu îmbrățișează ideea de monarhie constituțională însă o monarhie care să conțină cel mai de preț principiu al democrației constituționale. Este vorba, desigur, de principiul **separației și echilibrului puterilor în stat**, adică împărțirea puterii în legislativă, executivă, pe care o leagă de dreptul ginților, și puterea executivă care ține de dreptul civil. O asemenea împărțire se bazează pe un echilibru realizabil prin posibilitatea de control a fiecărei puteri de cealaltă.²³⁹

În urma contemplării condiției socio-umane, J.J. Rousseau concepe și el un model de societate care să protejeze cu toată forța corpului social *bunurile și fiecare persoană asociată*, inclusiv sub aspectul *libertății depline* și al *egalității*. Vorbind despre libertatea morală „*singura care îl face pe om stăpân pe sine*”²⁴⁰, dar și de egalitatea morală, adică de acea libertate materializată care ia naștere din egalitatea naturală în urma contractului social, filozoful dorește să

²³⁴ MONTESQUIEU. *Despre spiritul legilor*. Traducere de Roșu A. București: Editura Științifică, 1964, p.44. ISBN 911-a-p-c

²³⁵ Ibidem, p.283.

²³⁶ Ibidem, p.15.

²³⁷ Ibidem, p.16.

²³⁸ Ibidem, p.18.

²³⁹ Ibidem, p.195.

²⁴⁰ ROUSSEAU, J. J. *Contractul social*. Traducere de Stahl H. H. București: Științifică, 1957, p.107-108.

sublinieze, fără a absolutiza, rolul de reglator ce revine contractului social, susținând că cei „...inegali ca forță și ca geniu devin toți egali prin convenție și prin drept”.²⁴¹

Este adevărat că, **punând un asemenea principiu în slujba bunăstării materiale individuale dar și a utilității generale**, Rousseau caută susținerea clasei de mijloc, însă din **punct de vedere doctrinar, ca și Aristotel, gânditorul francez urmărește să îmbie „ceea ce dreptul permite cu ceea ce impune interesul astfel încât justiția și utilitatea să nu se afle în contradicere”**²⁴², conferind astfel principiului bunăstării o anumită suplețe și concretețe tradusă în plan material printr-o relativă egalizare a averilor. Astfel, filozoful concluzionează că o societate nu poate fi de folos decât „în măsura în care au toți câte ceva și nimeni nu are nimic de prisos.”²⁴³ Practic, observăm că teoria contractului social al lui Rousseau se constituie din perspectiva egalității și a libertății într-o veritabilă sursă a legitimității puterii, filozoful precizând că „Din moment ce nici un om nu are autoritate naturală asupra semenului său și devreme ce forța nu dă naștere niciunui drept, rezultă că baza oricărei autorități legitime printre oameni nu poate fi decât convenția.”²⁴⁴ În aceeași logică se înscrie și opinia reputatului profesor francez Georges Burdeau, care „[...] legitimează, pe de o parte, drepturile pe care individul le poate opune statului și, pe de altă parte, fondează suveranitatea, deoarece autoritatea va trebui în mod necesar să rezide în corpul social care este beneficiarul alienării suveranității fiecăruia. Suveranul are ca organ voința generală, care nu este altceva decât legea.”²⁴⁵

Însă pentru ca suveranitatea să se poată impune în raporturile dintre interesele particulare și cele generale în favoarea celor din urmă, adică a binelui comun, Burdeau găsește de cuviință a aceasta trebuie să îndeplinească 3 condiții : să fie inalienabilă, fără excepție, să fie indivizibilă (voința suveranului să fie generală și în nici un caz să nu exprime doar voința unei părți a populației) și, de asemenea, să fie infailibilă atunci când servește interesului comun. Mai observăm și faptul că, indiferent de criticile care s-au adus teoriei contractului social, lui Rousseau îi revine totuși meritul de a fi dat o formă sistematică voinței generale, motiv pentru care astăzi ideea contractului social o regăsim în esență în contractul de adeziune din dreptul public, știut fiind faptul că cetățenii aderă la stat prin consimțământul lor.

²⁴¹ BĂRNUȚIU, S. *Dreptul Natural Public*. În: Tipariul Tribunei Române, Iași, 1870, p.113.

²⁴² ROUSSEAU, J.J. Op.cit., p.81.

²⁴³ BĂRNUȚIU, S. Op.cit., nota la p.113.

²⁴⁴ Ibidem, p.89.

²⁴⁵ BURDEAU, G. *Droit constitutionnel*. Paris: LGDJ, 1988. p.133. ISBN: 2-275-00821-7

De asemenea, Burdeau fundamentează și premisele suveranității naționale și contribuie la clarificarea drepturilor individuale și a relațiilor dintre individ și stat. Tot sub influența lui Rousseau, ilustrul gânditor german Immanuel Kant pune egalitatea și libertatea (în teoria contractualistă) în centrul preocupărilor sale despre stat și drept, precizând că omul nu poate ceda toate drepturile, ci doar pe unele, primind în schimb asigurări pentru realizarea celorlalte.²⁴⁶ Și, foarte important, pornind de la imperativul categoric al moralei al cărei „tribunal suprem” este conștiința²⁴⁷, Kant **reușește să conceptualizeze ideea înrădăcinării legii datoriei, prin educație, în forul lăuntric al fiecărui individ**, precum și obligației legiuitorului de a elabora legi care să coincidă cu voința unită a poporului și care să conțină comandamentul respectării lor de fiecare supus.

Este interesant faptul că argumentele folosite de Kant în susținerea acestei ultime idei (al cărei adept fost și Cicero) au avut un ecou deosebit de puternic asupra mentalităților indivizilor și instituțiilor statului german care, în principiu, au reușit să pună datoria în fața oricăror priorități.²⁴⁸ De altfel, teoria raportului dintre drepturile și datoriile reciproce dintre cetățeni și stat, este venerată și de Hegel care în scrierile sale amintește povestea unui grec ce s-a adresat lui Pitagora pentru a-i spune cum poate reuși să-și promoveze copilul către un nivel înalt de educație, iar gânditorul i-a răspuns: „*făcându-l cetățean al unui stat cu legi bune*”.²⁴⁹

Practic, corelația dintre drept și cultură va străbate epocile și va fi îmbrățișată și de școala istorică a filozofiei dreptului care a dominat sec.XIX. Această școală consideră că între drept și cultură există o strânsă legătură, dreptul reprezentând o „*emanație a spiritului poporului în cursul evoluției sale istorice*”²⁵⁰, fără a se referi la un spirit universal, ci la unul național, adică al poporului, care se găsește în folclor (și fără o legătura neapărată cu spiritul transcendent).

O privire exhaustivă asupra noțiunilor de *bunăstare*, *stat* și *drept* în contextul epocilor antice și feudale scoate în evidență o continuitate a gândirii filozofice și juridice care se va reflecta la începutul epocii moderne într-o conceptualizare axiologică a ceea ce aveau să devină, în secolul XX, *drepturile individuale ale omului*. Astfel, întreaga luptă pentru traiul firesc al omului (bunăstare și siguranța omului) se va purta nu doar în arena procurării bunurilor materiale indispensabile traiului, ci și pentru egalitate, libertate, educație, cultură, justiție, aspirații umane, adică pentru tot ceea ce

²⁴⁶ GEORGESCU, ȘT. Op.cit., p.91.

²⁴⁷ KANT, I. *Metafizica moravurilor*. București: Antet Revolution, 2013, p.278. ISBN 978-973-636-514-0

²⁴⁸ Ibidem, p. 249.

²⁴⁹ GEORGESCU, ȘT. Op.cit., p.98.

²⁵⁰ Ibidem, p.101.

susține astăzi conceptul de *demnitate umană*. Toate aceste demersuri au fost zădărnice nu de puține ori chiar de către deținătorii *illo tempore* ai puterii. Și, totuși, ca o forță organică impasibilă și de nestăvilit de către elitele politice, drepturile individuale și colective, al căror ecou s-a reverberat în aspirația omului către trai mai bun, au obligat statele lumii să caute măsuri instituționale de organizare și eficientizare a acestor drepturi, desigur în scopul ținerii populațiilor sub control.

Astfel, în opinia lui Alexandru Țiclea, primul mare sistem organizat de protecție socială, care a dat startul **securității** și **bunăstării sociale**, a apărut în Germania secolului XIX, odată cu proiectele de reformă ale lui Bismark.²⁵¹ Aceste proiecte se pot exprima sintetic în concepția potrivit căreia misiunea statului nu trebuie să fie una pasivă care să se rezume la apărarea drepturilor, ci una activă, aceea de „[...] a promova pozitiv, prin instituții specifice și utilizând mijloacele de care colectivitatea dispune, bunăstarea tuturor membrilor săi, în special a celor aflați în nevoie.”²⁵² Alți autori conferă noțiunii de bunăstare un sens restrâns și oarecum „specializat”, spunând că aceasta s-ar fi născut din grija statelor față de persoanele expuse riscului de excluziune socială iar cuvântul „*bunăstare*” ar fi fost folosit, inițial, ca expresie a programelor sociale pentru ajutorarea mamelor singure cu copii, ca urmare a legiferării „*Actului securității sociale*” (1935) de către SUA. Cu toate acestea, cele mai multe studii și cercetări postmoderniste au căzut de acord asupra faptului că problematica *bunăstării* este strâns legată de teoriile așa-zisului model de „*stat al bunăstării*” (*welfare state*),²⁵³ model care și-a făcut apariția după al doilea război mondial.²⁵⁴

Un asemenea model de stat, cunoscut astăzi și sub denumirea de *stat social*, se declară ca fiind adept al protecției și dezvoltării bunăstării economice și sociale a cetățenilor și se fundamentează pe principiile: egalității de șanse, distribuției echitabile a resurselor și responsabilității față de categoriile sociale care nu-și pot asigura cele necesare traiului decent.²⁵⁵ În

²⁵¹ ȚICLEA, A. *Dreptul securității sociale*. Curs universitar. Ediția a III-a, revizuită și adăugită. București: Universul Juridic, 2011, p.9. ISBN: 978-973-127-499-7

²⁵² Ibidem.

²⁵³ După Gosta Esping-Andersen, astăzi, statele moderne ale bunăstării sunt Germania, Franța, Marea Britanie și Țările de Jos, dar și țările nordice precum Islanda, Suedia, Norvegia, Danemarca și Finlanda, care folosesc așa-zisul „model Nordic”.

²⁵⁴ Ideea de stat al bunăstării se mai degaje și din reformele regelui sumerian al Lagaș-ului, Urukagina (se citește *Uruinimgina*), aproximativ din perioada 2378-2371 î.e.n., care a dat prima legislație contra corupției și privilegiilor elitelor, a diminuat substanțial sarcinile fiscale ale populației de rând, a înființat cel dintâi sistem de pensii cunoscut de omenire (care viza soldații și ofițerii lăsați la vatră), a legiferat egalitatea în fața legii, contribuind substanțial la calitatea vieții populației. În acest sens, HANGA, V. *Mari legiuitori ai lumii*. București: Științifică și Enciclopedică, 1977, p.19, 21-22.

²⁵⁵ Pentru detalii, SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului-interogație a trecutului și prezentului*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău, 2019, p.79-85.

orice caz, urmare a eșecului capitalismului, în urma Marelui Crah din 1929²⁵⁶ și a atrocităților la care s-a recurs prin cele două conflagrații mondiale, statele lumii s-au întors, în a doua jumătate a secolului trecut, către concepția reformatoare a lui Bismark astfel că, depășindu-și statutele de “gardieni” ai ordinii publice (funcție care până atunci a fost esențializată pe temperarea impulsurilor umane), statele s-au transformat în actori efervescenți ai economiei de piață *liberă* sau *etatistă* și, nu în ultimul rând, în diriguitori ai vieții sociale. În acest context, deosebit de înfierbântat politic, statele și-au asumat o întreagă sarabandă de angajamente internaționale (începând cu DUDO, PIDCP, PIDESC și continuând cu legislațiile fundamentale ale statelor) în direcția valorizării principiilor democrației și ale drepturilor omului, inclusiv a asigurării dreptului omului la un trai decent.

Tocmai în aria acestor conglomerate normative, noțiuni precum *bunăstarea* și *siguranța*, alături de *sănătate*, s-au cristalizat sub scepstrul reunirii tuturor drepturilor omului, fundamentale și nefundamentale, pentru ca împreună să dea sens și conținut dreptului *asigurării omului la un trai decent*, desigur prin așezarea la temelia acestui demers a principiului liberei dezvoltări a personalității și ființei umane. Așa se și explică faptul că dreptul omului la un trai decent a devenit „o componentă esențială a politicii de stat”.²⁵⁷ Un drept care astăzi interferează, din perspectiva obiectului său complex, cu toate sectoarele vieții sociale și căruia sociologia îi alocă diverse teorii și modele sau grafice piramidale ale căror trepte încep cu trebuințele fiziologice primare ale omului (situate la baza piramidei) și se finalizează cu autorealizarea indivizilor (treaptă situată la vârful piramidei).

Spre exemplu, este bine știut că pe criteriul ierarhizării nevoilor umane, A. Maslow și H.A. Murray au identificat nevoile sau trebuințele omului normal/funcțional, cum ar fi nevoia de hrană, de adăpost, de salariu decent, de afectivitate, de stimă, plasând în vârful ierarhiei nevoile spirituale, respectiv cele legate de împlinirea potențialului ca persoană unică (autorealizare) etc. Totodată, se arată faptul că nerealizarea acestor trebuințe este o chestiune cauzatoare de stres, de dereglări psiho-emoționale, putându-se ajunge chiar la afecțiuni grave sau stări patologice.²⁵⁸ Alți psihologi, precum Friedrich Herzberg, pornesc de la dubla natură a omului, spirituală și fiziologică și consideră că nevoile spirituale nu se găsesc pe un singur palier, ci sunt difuzate pe întreaga piramidă a

²⁵⁶ Marea Criză Economică din 1929.

²⁵⁷ CREANGĂ, I. et. al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Coord. de proiect: SOLLFRANK, K. Chișinău: Arc (Tipogr.”Europress”), 2012, p.187. ISBN 978-9975-61-700-0

²⁵⁸ MASLOW, A. *Motivation and Personalit.*, New York, Harper & Row, 1954.

trebuințelor umane.²⁵⁹

Pe de altă parte, teoriile psihologiei moderne și studiile empirice arată că, în pofida modului diferit de percepție al indivizilor, există o predispoziție universală a indivizilor umani de a reacționa constructiv atunci când sunt tratați echitabil sau rezonabil/satisfăcător din punct de vedere material și moral.

Spre exemplu, în conformitate cu teoria echității a lui J.S.Adams, individul se găsește într-o permanentă căutare a unui echilibru ce constă în nevoia intrinsecă de a fi tratat just și echitabil. Atunci când, de pildă, este defavorizat sau (de exemplu, e subremunerat) sau favorizat (supraremunerat), el va avea propensiunea acționării contra dezechilibrului astfel perceput, desigur pentru a restabili echilibrul de care are nevoie.²⁶⁰

Însă, coroborând aceste observații cu rezultatele cercetărilor juridice nu putem face abstracție nici de remarcile profesorului Andrei Smochina care ne ilustrează societatea moldovenească a secolului trecut ca fiind una expusă supliciilor și presiunilor ideologice inimaginabile din partea statului, desigur cu consecința degradării sub toate aspectele a calității vieții populației, nedreptăți care au constat în “[...] *impozități devastatoare forțate, intimidări, arestări și deportări în masă, acțiuni de alterare a conștiinței naționale sub pretextul luptei împotriva naționalismului.*”²⁶¹

Ori, toate aceste agresiuni asupra conștiinței individuale și colective au reprezentat cele mai periculoase atentate la adresa *echității* – o componentă esențială a nivelului de trai. Așadar, în pofida faptului că echitatea a primit de-a lungul timpului înțelesuri diferite (depinzând și de viziunea fiecărui cetățean asupra societății și a rânduiei sociale), totuși, măsura unei asemenea noțiuni din perspective sociale este dată atât de respectarea principiului proporționalității, cât și de satisfacerea adecvată (pe măsura demnității umane) a nevoilor și cerințele ființei umane, atât de ordin nematerial cât și material.²⁶²

Nefiind, deci, sinonimă cu egalitatea, echitatea este astăzi înțeleasă ca fiind acel tratament diferit, în funcție de aport, merite, contribuții, adeseori sub motivația exacerbată că ar fi inechitabil să fie tratați la fel și acei oameni care merită să fie tratați diferit²⁶³. În plan juridic însă, noțiunea se

²⁵⁹ BURCU, A. *Piramida trebuințelor umane fundamentale*. Cluj: Fundația Mercur, 2003, p. 32-33.

²⁶⁰ ADAMS, J. S. *Inequity in Social Exchange*. În: Berkowitz L.(ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 2, New York, Academic, 1965, p. 267–299. [vizitat la 22.12.2017]. Disponibil: [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2)

²⁶¹ SMOCHINĂ, A. *Organele constituționale ale Republicii Moldova în condițiile regimului totalitar*. Op.cit., p.3.

²⁶² Pentru detalii, SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială*. Op.cit.

²⁶³ MANOLESCU, A. *Managementul resurselor umane*. București: Rai, Imprimeria Coresi, 2000. ISBN 973-570-108-1

regăsește, alături de alte concepte precum, *rezonabilitatea* și *toleranța* în conținutul principiului proporționalității, un principiu care, întemeiat pe o logică *comparativă*, implică pe lângă sensurile enunțate și “*necesara adecvare a măsurilor adoptate de stat la situația de fapt și la scopul legitim urmărit.*”²⁶⁴

2.1.2. Puterea publică și încrederea/așteptările indivizilor

2.1.2.1. Dimensiunea juridico-socială a puterii

Literatura de specialitate ne precizează faptul că din maniera de organizare și funcționare a statului, a pieței și a societății civile „*se nasc sau se distrug șansele fiecărui om*”²⁶⁵, problematică care, printre altele, plasează și asigurarea dreptului omului la un trai decent în circumscripția celor 3 sfere de influență reglementate de constituțiile moderne, respectiv: cea a obligației statului de a asigura omului un trai decent prin exercitarea unui management eficient al resurselor de care dispune, cea a libertății pieței economice și, nu în ultimul rând, cea a respectării drepturilor și libertăților fundamentale.

Aceasta înseamnă că din unghiul asigurării decenței traiului, accentul cade pe modul de manifestare și interrelaționare a celor 3 sfere anteenunțate - stat, piața economică și societate – un trinom a cărui analiză necesită în primul rând lămurirea noțiunii de stat. În contextul unei asemenea analize vom porni de la sensul oferit de G. Vrabie (sens care și predomină prezenta lucrare), care susține că statul este un „[...] *sistem organizațional care realizează în mod suveran conducerea unei societăți (a unei populații stabilizate pe un anumit teritoriu), deținând în acest scop atât monopolul creării, cât și monopolul aplicării dreptului*”.²⁶⁶ O asemenea accepțiune este, fără îndoială, strâns legată de opinia lui J. Grugel, conform căruia statul este „*un instrument de dominație socială.*”²⁶⁷ și, indiferent că suntem în prezența statelor democratice sau nedemocratice, „*ele (n.n.statele) conțin în nucleul lor capacitatea de coerciție și violență*”.²⁶⁸

Prin urmare, plecând de la aceste aserțiuni reținem că întreaga forță și eficiență a statului este

²⁶⁴ ANDREESCU, M. *Proportionalitatea—principiu al dreptului Uniunii Europene*. În: Curierul Judiciar nr. 10/2010, p.593. ISSN 1582-7526

²⁶⁵ GOMBER, T. *Manual de democrație socială 6. Statul, societatea civilă și democrația socială*. Bonn, March 2015. [citat 15.08.2018]. Disponibil: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12415.pdf>

²⁶⁶ VRABIE, G. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.I. Ediția a 5-a. Iași: Cugetarea, 1999 p.56. ISBN:973-98199-0-7

²⁶⁷ GRUGEL, J. *Democratizarea. O introducere critică*. Traducere de R.-E. Lupu. Iași: Polirom, 2008, p.77. ISBN: 978-973-46-1064-8

²⁶⁸ Ibidem.

dată în fond de *puterea de stat*. O noțiune destul de complexă căreia literatura îi recunoaște anumite caractere/trăsături specifice, inclusiv faptul că este o putere politică²⁶⁹, că dispune de o anumită organizare și centralizare, suveranitate, unicitate²⁷⁰, asimetrie, investită cu putere de constrângere materială²⁷¹ și, nu în ultimul rând, că se bucură de anumite forme (numite și “forme de stat”) în compoziția cărora intră structura de stat²⁷², forma de guvernământ și regimul politic. Așadar, cum nimic nu se poate sustrage cauzalității și comparației, putem spune că nici *puterea de stat* nu poate fi abordată prin raportare la ea însăși, *ut siguli*. Dimpotrivă, în pofida concepției juridico-instituționale moderne care are la bază o susținere academică și care e circumscrisă examinării puterii la nivelul puterii de stat²⁷³, literatura oferă și o anumită suplețe analitică admitând faptul că liantul tuturor structurilor sociale îl reprezintă, totuși, *puterea politică*.

Adică, acea trăsătură a politicii²⁷⁴ privită de unii autori ca “*arta de a governa oamenii*”²⁷⁵, desigur, în scopul realizării echilibrului social și, evident, a binelui comun. Ducând însă un asemenea raționament mai departe, observăm că *puterea politică* nu poate fi abordată decât în cadrul sistemului social global și complex căruia îi aparține, având în vedere, desigur, implicațiile acesteia la toate nivelurile câmpului existențial al ființei umane. Prin urmare, pentru a porni de la o imagine cât mai integrată și integrală a puterii, logica elementară ne îndrumă spre o minimă observație a *sistemului politic*²⁷⁶ din care naturalmente face parte.

Un angrenaj care încorporează credințele, conceptele, relațiile și instituțiile politice și care și-a lăsat, *illo tempore*, o amprentă definitorie asupra puterii politice. Sigur că un asemenea demers nu poate rămâne în afara ipotezei noastre de lucru, știut fiind faptul că noțiunea de *sistem politic* - introdusă în limbajul gândirii politologice ca un subsistem al sistemului social global, al vieții în

²⁶⁹ Puterea de stat împrumută de la puterea politică această trăsătură.

²⁷⁰ Unicitatea puterii de stat nu contrazice principiul separației puterilor.

²⁷¹ Forța coercitivă este apanajul justiției.

²⁷² Vizează organizarea puterii de stat în funcție de teritoriu, criteriu în raport de care avem: stat unitar sau simplu și stat federativ sau compus/unional (alcătuit din două sau mai multe state membre în condițiile precizate în constituția federației, așa cum este SUA, Canada, Germania, Austria, Belgia etc). În plus, mai există și asociațiile de state (confederația, uniunea personală și uniunea reală) și ierarhii de state.

²⁷³ În literatură s-a susținut adesea că *puterea publică* se ridică la rangul puterii de stat doar dacă îndeplinește condiția legitimității și validității.

²⁷⁴ *Politica* este obiectul de studiu al politologiei, iar terminologic, cuvântul derivă din greaca veche de la *polis* care înseamnă *stat* sau *cetate-stat*.

²⁷⁵ POPPER, R.K. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Traducere de Stoianovici D. București: Humanitas, 2017, p.50. ISBN 978-973-50-5815-9

²⁷⁶ Conceptul de *sistem politic* a apărut abia după al doilea război mondial avându-l ca pioner pe David Easton care s-a remarcat prin cele două lucrări, “*Sistemul politic*” (1953) și “*O analiză sistemică a vieții politice*” (1956), însă unele referiri cu privire la politic ca și sistem datează încă din anul 1651 în lucrarea *Lexiathon* a lui Th. Hobbes; unele încercări în acest sens le putem regăsi chiar și în antichitate (la Aristotel).

general - a stârnit interesul dreptului constituțional în special prin preocuparea sa expresă asupra organizării, funcționării și conducerii societății, respectiv pentru interesul pe care dreptul constituțional îl manifestă în sfera relațiilor de putere dintre guvernanți și guvernați. Iar în sprijinul acestor susțineri vin constatările a numeroși autori, amintindu-l, aici, pe J.-W. Lapierre care, într-una din lucrările sale, arată că acest sistem cuprinde “*ansamblul proceselor de decizie care privesc totalitatea unei societăți globale*”²⁷⁷, precum și pe G. Burdeau care, într-o plastică exprimare sintetică, ne spune că “*Oamenii care comandă și oamenii care se supun, aceasta este, în nuditatea să, scheletul ireductibil al vieții politice*”.²⁷⁸

Proiectând, deci, noțiunea de *sistem politic* în spectrul temei cercetate, reușim să evidențiem în primul rând relevanța practică a elementelor structurale ale acestui sistem, în special a acelor care prin funcțiile pe care le îndeplinesc influențează echilibrul puterilor în stat, drepturile fundamentale ale omului și, finalmente, civilizația umană ca întreg, ca sistem. Asemenea elemente sunt cel mai frecvent reprezentate de normele și comportamentul politic, de comunicația politică și, nu în ultimul rând, de acțiunea politică, al căror substrat volițional izvorăște din cultura și nivelul de educație al poporului.

Tocmai de aceea, de-a lungul istoriei, indiferent de formele de organizare a statelor, maniera în care funcțiile sistemului politic au fost transpuse în viața reală a omului s-a redus la un singur element comun și ubicuu: lupta permanentă dintre stat și individ. Desigur că analiza retrospectivă a statelor europene și în special a României și a Republicii Moldova, state a căror putere se află astăzi într-o continuă descentralizare, fragmentare și clocotire interioară, ilustrează mai degrabă acțiuni și operațiuni tributare intereselor personale, de grup și quasi-permanent dedate inechităților și persecuțiilor socio-economice care, ca și în trecut, au ostracizat inimaginabil conștiința colectivă și nivelul de trai.

Acesta este și motivul pentru care, în fața expertizei multisekulare, discursul organelor legiuitoare și al factorilor politici – devenit parte integrantă a constituțiilor și ideologiilor care susțin că scopul puterii de stat este subordonat activităților efectate în interesul celor guvernați, al democrației sau statului de drept – și-a pierdut savoarea și persuasivitatea. Nici creștinismul nu a rămas străin de evoluția a ceea ce numim astăzi *drepturile omului* sau *statul de drept*. Astfel, după unele opinii, în țările catolice influența religiei s-a exercitat în condițiile în care statul exista deja ca

²⁷⁷ LAPIERRE, J.W. *L'Analyse des systèmes politiques*. Paris: PUF, 1973, p.271. ISSN 978-2-13-037842-6

²⁷⁸ BURDEAU, G. *Traite de Science politique*. Tome I présentation de l'univers politique. Vol. I société, politique et droit. Paris: L.G.D.J., 1980. p.10. ISBN-13: 978-2275011363

instituție social-politică și juridică, neinfluențându-i semnificativ mecanismele de funcționare. Dimpotrivă, în țările ortodoxe, religia și-a lăsat o amprentă mult mai vizibilă asupra evoluției statelor deoarece acestea s-au format sub tutela bisericii, iar impresiunile conceptuale religioase se pot identifica în modul de abordare a drepturilor omului.

În ceea ce ne privește, credem că dincolo de unele influențe și abuzuri ale reprezentanților mundani ai bisericii, învățăturile biblice – care au avut în miezul lor conceptual iubirea față de Creator și față de om - nu puteau aduce decât un plus de valoare gândirii și relațiilor umane. În fond, problemele esențiale ale raporturilor dintre individ și stat sunt cele pe care ni le dezvăluie istoria, care din nefericire este înțesată de revolte sociale și conflictele, de o sarabandă nesfârșită de plămăduiri, de abuzuri și atrocități care nu fac cinste nici omului și nici religiei.

Mai toate asemenea turpitudini și inechități s-au bazat pe lăcomie și pe ambiția de exploatare a omului de către om, chestiuni care încă mai dănuiesc pe cerul lugubru al postmodernității. De aceea, în opinia noastră, se impune un salt calitativ care nu poate fi decât la nivel educațional. Un salt indispensabil pentru a depăși ambițiile și egourile mărginite ale omului și pentru a subordona întreaga voință politică *binelui comun* și *dreptului* (nu neapărat legii cu sensul de act normativ). Ori aceste problematice trebuie cultivate la nivelul forului lăuntric, mental și sufletesc, al fiecărui individ și, abia atunci putem vorbi de *împlinire* ca de o autentică și trainică *bunăstare*. .

Revenind la conceptul de *putere*, se cuvine să lămurim mai întâi noțiunea de *putere publică*, față de care emeritul profesor I. Deleanu spunea că “*desemnează ansamblul sau sistemul relațiilor de putere constituite într-o societate istoricește determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun, asumat de membrii colectivității sau impus acestora de către cei care exercită puterea*”.²⁷⁹

Fără îndoială că această definiție este obiectivă și robust ancorată în legislație, inclusiv prin elementul său coercitiv, de aceea, includerea acesteia în sfera noastră de lucru nu este întâmplătoare. Spunem că nu este întâmplătoare deoarece ea (putere publică) ilustrează potența dominării relaționale care necesarmente implică, pe lângă subiecții puterii (guvernării), obiect (întreaga societate) și mijloacele utilizate/resursele (care subscriu fie ideii de constrângere, fie de convingere, cum ar fi, spre exemplu, legislația și propaganda), finalitatea puterii și anume aceea de “*realizare a unui scop comun*”.

²⁷⁹ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. Op.cit. p.13.

Este, deci, fără tăgadă că în plan juridic o asemenea definiție vine să lămurească faptul că, indiferent de poziționarea puterii politice (în plan economic, politic, social, religios și militar), aceasta cadrează ca subsistem al puterii sociale. Sigur că, din această perspectivă, îi revine misiunea de a asigura *ordinea socială* și *binele comun*, așa cum cele două noțiuni au fost percepute în raport de fiecare epocă istorică în parte. Ori acest lucru, în lumina actualelor constituții, amprentează caracterul social și democratic al puterii publice prin însăși subordonarea întregii acțiuni politice și economice intereselor comune ale societății.

Este firesc să fie așa deoarece societatea nu e un organism eclectic sau abstract și nici reductibil la suma indivizilor care o alcătuiesc, ci este rezultatul interacțiunii indivizilor înzestrați cu conștiință și voință proprie, elemente care vin din adâncurile istoriei încărcate cu sensuri străvechi și guvernate de legități și necesități.

De altfel, îmbinarea acestor dimensiuni spirituale, cu morala și raționalitatea, despre care ne vorbește și Dumitru Baltag în lucrările sale²⁸⁰ sau, altfel spus, juxtapunerea elementelor culturale, noțiunii de stat, adică acelei realități care, în opinia lui Mircea Djuvara, este „[...] *cea mai puternică și cea mai interesantă în drept, cea mai pasionantă de studiat*”²⁸¹, a reconfigurat în plan juridic o nouă axiologie a dreptului și a puterii publice. În alte cuvinte, este vorba despre o axiologie a cărei finalitate - binele comun, drepturile și libertățile individului, standardul acestuia de trai - se află într-o permanentă metamorfoză și redefinire conceptuală, în raport cu evoluția și nevoile societății.

Este un proces complex în cadrul căruia rolul cardinal revine legii, jurisprudenței, doctrinei, dar mai ales guvernării, și nu oricărei guvernări, ci uneia care să exprime cât mai fidel voința colectivă, fiindcă așa cum spunea J.J. Rousseau „*un popor nu este liber decât atunci când își manifestă voința proprie*”, astfel că cel care își deleagă puterea o poate pierde.²⁸²

Așadar, devine de la sine înțeles că puterii publice, respectiv de stat, nu îi rămâne decât obligativitatea transpunerii în viața normativă, socială și economică a valorilor, desigur așa cum asemenea valori sunt gravate istoricește în corpul social.

Tocmai aceste chestiuni esențializează în primul rând caracterul și consecințele profund sociale al puterii, o putere vizibilă la nivelul tuturor sectoarelor vieții publice și private, economice,

²⁸⁰ BALTAG, D. *Realizarea menirii juristului în lupta pentru justiție*. În: In Honorem Andrei Smochină. Studii de drept național, Chișinău, 2013, p.326-327. ISBN 978-9975-4078-9-2

²⁸¹ DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică)*. Vol.II. București: Librăria Socec & Co., 1930, p.105.

²⁸² ROUSSEAU, J. J. *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*. Traducere și note explicative de Pricop L. București: Cartex, 2017, p.10. ISBN 978-606-8023-88-5

civile, culturale și politice, lucru care ne recomandă și chiar ne obligă să examinăm trăsăturile puterii în corelație cu structura de viață socială, mai exact cu tribulațiile și năzuințele societății și ale individului.

2.1.2.2. Puterea versus încrederea și așteptările indivizilor

Pentru a deretica și a găsi finalmente o rezolvare decalajului îngrijorător dintre teoriile constituționale care vizează statul de drept și realitățile viei sociale – pe care academicianul Ion Guceac le semnalează prin „conștiința de drept insuficientă care domină în societate”²⁸³ - și care se oglindesc negativ în standardul de viață și de civilizație, ne vom raporta la rezultatele mai multor cercetări. În primul rând, ne vom referi la acele cercetări efectuate asupra statului de drept de renumiți oameni de știință, precum C. Rădulescu-Motru, E. Speranția, I. Deleanu, E. Aramă, G. Hofstede s.a., cercetători care, de-a lungul deceniilor, au subliniat importanța **încrederii** și **satisfacerii așteptărilor populației** pe tot parcursul exercițiului puterii și nu doar la momentul dobândirii puterii.²⁸⁴

Însă pentru o mai bună ilustrare a rolului jucat de cele două elemente și a corelării lor cu puterea de stat, chestiuni cu reverberații istorice imemoriabile dar cruciale asupra securității și calității vieții omului, indiferent de epocă, vom purcede mai întâi la o scurtă trecere prin revistă a interrelaționării indivizilor cu puterea, desigur din perspectiva încrederii și așteptărilor omului față de stat, oferind, în cadrul temei cercetate, un suflu istoric dar și de continuitate a studiilor antementionate. Astfel, preluând concepția umanistă a antichității, Machiavelli, unul dintre cei mai marcanti fondatori ai gândirii politice, arăta că un stat este puternic și durabil dacă guvernarea se *bucură de încrederea și dragostea poporului*.²⁸⁵

Această linie de gândire a fost susținută, dezvoltată și rafinată de personalități de o impresionantă investiție de erudiție, precum Cantemir, Hașdeu, Xenopol, Pârvan, Gusti, Nae Ionescu, Rădulescu-Motru, Speranția și o regăsim astăzi în matrițele de gândire ale filozofilor și juriștilor moderni și contemporani, precum I. Deleanu, A. Smochină, E. Aramă, I. Guceac etc. Așa se și explică faptul că doctrina modernă recunoaște fără ezitare faptul că, la scară istorică, întreaga

²⁸³ GUCEAC, I. Op.cit., p.314.

²⁸⁴ ARAMĂ, E., JECEV, I. Op.cit.

²⁸⁵ MACHIAVELLI, N. *Principele*. Studiu introductiv și traducere de Façon N. București: Editura Științifică 1960, p.XVL și LXI.

conceptualizare a *puterii* s-a raportat fie la ideea de *frică*,²⁸⁶ amplă și frecventă de-a lungul secolelor (dar și, astăzi, în țările mai puțin dezvoltate ale Europei de Est, fie la cea de *consens/încredere*, așa cum se întâmplă în democrațiile moderne ale țărilor dezvoltate, ea reușind să marcheze, indiferent de epocă, profilul civilizației și, implicit, standardul de trai al societății. Însă o exegeză socio-juridică care a sondat profunzimea cauzelor care au interacționat cu dezvoltarea standardului de viață și, implicit, cu statul de drept este prezentată într-o formă ingenioasă de către marele savant român C. Rădulescu-Motru.

Din studiile ilustrului cercetător rezultă că în țările Europei Occidentale relația dintre individ și autorități s-a întemeiat pe respect, pe consens și pe încredere, situație care a permis începând cu secolul al XIX-lea progresul și implementarea normelor juridice ale statului de drept - norme care se găseau în concordanță cu starea de fapt preexistentă. Dimpotrivă, în țările Europei de Est, o asemenea relație a fost și a continuat să se bazeze pe *frica* și pe *lipsa încrederii în autorități*, conservând distanța omului de putere și, odată cu aceasta, corupția, sărăcia, supușenia etc.

Aceste elemente au propagat o permanentă stare de îndoială și de incertitudine la nivelul societății și individului și ale căror efecte au generat anxietate, teamă, sărăcie etc. Ori tocmai aceste lucruri au făcut ca în statele vestice legislația statului de drept să dea rezultate iar în țările răsăritene să rămână la stadiul de scriere, incapabilă să penetreze convingerile și forurile sufletești ale indivizilor umani, lucru care și explică, în opinia savantului, eșecul modernizării și al bunăstării acestor state.²⁸⁷

Încercând să ilustreze argumentativ problematica acestui proces, C. Rădulescu-Motru ne spune că “În țările de unde s-au copiat frumoasele noastre legi, tranziția de la *frica* la *încredere* s-a operat încet și temeinic, pe când la noi tranziția s-a operat brusc și numai pe hârtie. În țările din Apusul Europei evoluțiunea morală a sufletelor [...] s-a făcut încet și pe baza diferitelor instituțiuni culturale....toate acestea au contribuit deopotrivă în țările Apusului să ridice pe om de la starea de ființă care se apară și ascultă de *frica*, la starea de cetățean care are *încredere* și se supune din convingere autorității emanată din puterea sa proprie.”²⁸⁸

Practic, autorul dezvăluie și explică subtilitatea mecanismului prin care în țările Occidentale s-a produs o evoluție naturală lentă ce a transformat sentimentele egoiste și rudimentare ale omului

²⁸⁶ Spunându-se și că “*Teama sporește puterea*”. A se vedea, HASTINGS, M. *Abordarea Științei politice*. Traducere de Poede G. Iași: Institutul European, 2000, p.26. ISSN 973-611-111-3

²⁸⁷ RĂDULESCU-MOTRU, C. *În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri*. București: Anima, 1992, p.13. ISBN 973-9053-06-8

²⁸⁸ Ibidem, p.13-14.

în sentimente altruiste, lucru care a avut ca efect înlocuirea sentimentului de frică cu cel de încredere, trecându-se de la “*frica de stăpân*”, la “*venerațiune și respect pentru nobil*” astfel încât “*acum tot aceeași mulțime, în societățile culte, are încredere în reprezentanții săi !*”²⁸⁹ Așa cum se poate, deci, observa, C. Rădulescu-Motru pornește de la aserțiunea conform căreia ordinea și autoritatea se impun în orice societate ori prin *frică*, ori prin *încredere reciprocă* între membrii societății, statuând că primul mijloc (frica) este caracteristic societăților înapoiate, “*societăților sălbatice, sau...fără cultură*”²⁹⁰, în timp ce al doilea mijloc (încrederea) este specific societăților civilizate, adică societăților în care “*activitatea conștientă înlocuiește activitatea instinctivă*”.²⁹¹ În oricare dintre cele două ipostaze, cercetătorul ne spune că “[...] *pârghia care sprijină edificiul social nu este o pârghie materială, ci o pârghie sufletească și morală; frica și încrederea sunt mai puternice decât orișice lanț material... și așa se stabilește ordinea și autoritatea de care o societate are atâta nevoie pentru a se apăra și progresa.*”²⁹²

Aici, fără a respinge relevanța economicului asupra calității vieții umane, savantul dorește să sublinieze preemțiunea elementului sufletesc și moral, adică *încrederea* între oameni, în special între autorități și omul de rând, încredere care **joacă rolul central** pentru securitatea și progresul oricărei societăți, iar o asemenea relație este ridicată de E. Speranția la sentimentul de *iubire* evidențiind necesitatea înțelegerii de către lege/judecător a subtilităților sufletului omenesc.²⁹³ Nici Girardet, asemenea lui Pierre Rosanvallon, nu contestă toate aceste aserțiuni, precizând că indiferent de stat, democratic sau nu, legitimitatea puterii nu se poate reduce la o simplă problemă juridică câtă vreme implică din partea celui guvernat un minim de disponibilitate, de încredere, de respect, de supunere voluntară. Tocmai din această cauză crizele de legitimitate sau rupturile decisive se produc în adâncul mentalităților și a sufletelor.

Într-o asemenea arhitectură logică, prinde contur și concepția lui Chevallier, care spune că indivizii trebuie să se bucure de acele drepturi care să le asigure un mediu juridic stabil și previzibil, generatoare de încredere și, totodată, se îmbină armonios cu rezultatele științifice ale cercetătorilor români, moldoveni și străini care vorbesc de necesitatea ca autoritățile publice să adopte o *atitudine*

²⁸⁹ Ibidem, p.10.

²⁹⁰ Ibidem, p.8.

²⁹¹ Ibidem, p.9.

²⁹² Ibidem.

²⁹³ “Dacă sentimentul propriei răspunderi și al justiției riguroase este retușat pus și la punct printr-o mare iubire de oameni și printr-o subtilă înțelegere pentru sufletul omenesc niciodată judecătorul nu va lovi cu prea multă asprime acolo unde este posibilă îndreptarea și vindecarea...”. SPERANȚIA, E. Op.cit. p.467.

*cordială, deschisă și cooperantă a statului față de om*²⁹⁴, de primordialitatea unei educații a *conștiinței de drept*²⁹⁵, de necesitatea unei legislații mai simple și mai bune²⁹⁶, de legitimitatea puterii prin prisma *menținerii încrederii și satisfacerii așteptărilor populației*²⁹⁷.

De altfel, așa se și explică faptul că atitudinea societății față de stat este tocmai replica atitudinii pe care statul o are față de starea *cetățenilor*.²⁹⁸ În esență, toate aceste cercetări evidențiază faptul că întreaga filozofie a statului de drept, a dreptului constituțional și a calității vieții umane în general gravitează în jurul încrederii guvernaților în guvernanți și viceversa. Așteptările populației față de putere sunt, în primul rând, de ordin imaterial, lucru care evidențiază nevoia acută de ocrotire a elementului sufletesc și educațional al omului, pe care constituția și dreptul civil modern îl reglementează într-o formă simplistă și precară în categoria drepturilor personale nepatrimoniale (inerente ființei umane) și, în al doilea rând, de ordin economic, aspect care se află într-o strânsă dependență, interrelaționare și convergență cu primul.

Este, deci, neîndoielnic faptul că o analiză serioasă a acestei delicate relații dintre individ/societate și putere trebuie să țină seama de cele două coordonate mai sus expuse (spiritual și material). Este o concluzie care obligă legiuitorul la înțelegerea specificului populației, a particularităților istorice și actuale, a acelor realități indelebile care au pătruns, au stigmatizat și au configurat de-a lungul timpului psihomoralul individului și colectivităților umane și care se oglindesc în frustrările acestui Ev.

Desigur că ne referim, aici, și la acele frustrări aduse postmodernității de agresivitatea corupției, de calitatea șubredă a serviciilor publice “oferite”²⁹⁹ omului, de sistemele tot mai virale de impozitare, de politicile ignobile ale marilor corporații și de rapacitatea terifiantă prin care politicienii și multinaționalele caută neconținut să-și multiplice beneficiile personale în detrimentul binelui comun. Iar o asemenea concluzie a trecut testul cercetărilor sociologice contemporane, cercetări³⁰⁰ care, operând cu anumiți indicatori ai dimensiunilor culturale, precum *distanța individului față de putere, gradul de incertitudine* etc., au reușit să cartografieze, la nivel global,

²⁹⁴ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. Op.cit.

²⁹⁵ GUCEAC, I. *Constituționalismul: imagine a societății sau condiție sine qua non pentru o guvernare moderată?* Op.cit.

²⁹⁶ PREDESCU, I., SAFTA, M. Op.cit.

²⁹⁷ ARAMĂ, E. JECEV, I. Op.cit.

²⁹⁸ SCHMÖLDERS, G. Op.cit.

²⁹⁹ În realitate serviciile publice și prețurile aferente sunt impuse, lucru ce contravine libertății pieței.

³⁰⁰ HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. Op.cit., p.62-67.

cauzele care stau la baza diferențierilor culturilor organizaționale separate între ele prin cel mai veritabil barometru al civilizației și demnității umane și anume *standardul de trai*.

Astfel, din perspectiva influențelor exercitate de legislație și de maniera de guvernare, problematici cu impact direct asupra calității vieții, cercetările sociologice semnalează existența a două categorii de țări/culturi organizaționale: *țări aflate în proces de tranziție democratică* (care încă mai păstrează evidente tendințe arhaice)³⁰¹ și ale căror particularități constau în distanța mare de putere dintre indivizi și autoritățile publice, în lipsa de încredere între aceștia, în existența unei legislații inflaționiste și invazive, inclusiv în sfera relațiilor private. În asemenea țări, corupția, sărăcia și fiscalitatea sunt ridicate, educația este slabă, toleranța civică și religioasă este redusă, *constrângerea* reprezintă un element care ține de esența dreptului și a guvernării, cetățenii simt nevoia de legislație cât mai multă și mai precisă (chiar dacă știu că nu poate fi respectată), iar limbajul cotidian al populației este copleșit de cuvinte specifice dreptului și ordinii publice (legalitate, autoritate, justiție, corupție etc.), depresia și anxietatea sunt preponderente.

Și, pe de altă parte, *țări civilizate* sau, ca să folosim termeni mai bine ajustați cercetării, *țări consolidate democratic*,³⁰² unde lucrurile stau diametral opus: relațiile dintre autorități și cetățeni sunt apropiate și mult mai relaxate (există o distanță mică față de putere), întemeiate pe încredere și respect reciproc, pe existența unui grad ridicat de toleranță civică, religioasă, pe legislație puțină și predictibilă, pe o economie satisfăcătoare, pe un nivel redus de corupție etc.

Practic asemenea studii evidențiază multiaspectualitatea și caracterul deosebit de complex al calității vieții umane, un subiect de meditație, dar mai ales de dezbateri. Un subiect care pune puterea publică în poziția de a ține seama de specificul cultural al societății și mai ales de direcția civilizațională spre care dorește să se îndrepte. Este un imperativ cerut de distanța mare față de putere și de gradul ridicat de incertitudine, indicatori care sunt esențiali calității traiului uman și ale căror cote sunt mult prea ridicate în țările Europei de Est. Tocmai această concluzie, susținută și de cercetările noastre³⁰³, reclamă schimbarea paradigmatelor privind justiția și economia (în vederea dezvoltării economice și, nu în ultimul rând, a repartizării echitabile a resurselor de dezvoltare) și, înainte de toate, educația (datorită necesității respectului reciproc dintre cetățean și autoritate).

Pe de altă parte, trebuie să admitem și faptul că dependența prosperității colective și a nivelului de trai al individului de relația de încredere în guvernanți este extrem de fragilă. O relație

³⁰¹ Malaiezia, Slovacia, Rusia, România, Serbia, Croația, Slovenia, Bulgaria, Maroc, Vietnam etc.

³⁰² Austria, Danemarca, Noua Zeelandă, Elveția, Suedia, Norvegia, Finlanda, Marea Britanie etc.

³⁰³ VLĂESCU, GE. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit.

care, așa cum am văzut, se fundamentează pe educație și legi corespunzătoare, ceea ce nu înseamnă că așteptările de ordin material și economic ale omului de rând sunt nerelevante. Sigur că, aici, rolul esențial îi revine, fără îndoială, pieței economice, singura generatoare de resurse materiale. O piață a cărei libertate, de la Adam Smith încoace, a reprezentat un mit tot mai aclamat de doctrină și de politicile liberale, inclusiv în a doua jumătate a secolului trecut, când filozofia statelor s-a orientat spre implicarea activă a acestora în asigurarea drepturilor omului și a unui nivel de trai firesc pentru cetățeni. Astfel, intervenționismul statelor în economie a devenit o problemă stringentă și deosebit de complexă, îmbrăcând o multitudine de forme, în special sub aspect fiscal.³⁰⁴

Însă pentru a nu rătăci în labirinturile confuze ale literaturii economice care s-a străduit, în ultimul secol, să susțină fie economia de piață concurențială, fie pe cea etatistă, în funcție de regimul politic aflat la putere, credem și noi că cea mai bună clarificare a raportului stat-economie-societate o găsim, cel puțin din perspectiva temei cercetate, chiar în textele constituționale. Astfel, potrivit Legii Fundamentale³⁰⁵, statului îi revine, pe de o parte, obligația de a acționa cu eficiență în scopul gestionării propriilor resurse materiale, în principiu formate din taxe și impozite (în măsura în care realitatea arată că acestea sunt de departe insuficiente) și, pe de altă parte, de a interveni în piața economică astfel încât să asigure o distribuție echitabilă a resurselor economice și, totodată, să nu știrbească libertatea pieței.

Însă față de asemenea texte seducătoare ale constituentului (care din motive lesne de înțeles evită să definească decența traiului) și a penuriei de izvoare complementare (acte normative care să dezvolte dispozițiile constituționale), observăm că cercetările în domeniu ne prezintă o piață economică puternic dominată și controlată la nivel mondial de marile capitaluri (străine), capitaluri care, în dorința nestăvilită de a-și maximiza profiturile, exercită o influență colosală asupra puterii politice, în special în țările slab dezvoltate.³⁰⁶ Desigur că, fără a exclude contribuția și a altor factori, acest lucru a contribuit într-o manieră fără precedent la brăzdarea societății în săraci și bogați (evident, contrar finalității constituționale), tendință semnalată încă din anii 60' de J.-W. Lapierre, în celebra sa lucrare "*Eseu asupra fundamentului puterii politice*"³⁰⁷.

În alte cuvinte, în pofida relativelor progrese înregistrate în zona democratizării politicului, constatăm o vizibilă rămânere a economicului sub dictatură, desigur o dictatură a marelui capital

³⁰⁴ VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. Op.cit.

³⁰⁵ Art.47 din Constituție.

³⁰⁶ VLĂESCU, GE. *Naționalism, globalism și... fiscalitate*. Op.cit.

³⁰⁷ LAPIERRE, J.W. *Essai sur le fondement du pouvoir politique*. Publications des Annales de la Faculté des lettres. Aix-en-Provence: Ophrys, 1968. p. 81.

concentrat în mâinile unei oligarhii economice.³⁰⁸ O dictatură vădit injustă atât prin natura hegemonică a ceea ce reprezintă această sintagmă contrapusă libertății, în special a libertății pieței (știut fiind că marele capital „evaporă” concurența micilor întreprinzători), cât și prin faptul că limitează democrația politică și legislativă (economicul și politicul nefiind altceva decât cele două fațete ale puterii publice).

Din aceste motive nici nu poate să ne mai surprindă astăzi faptul că s-a ajuns la paradoxala și cinica ireverență ca *profiturile să fie privatizate iar pierderile socializate*³⁰⁹, desigur în contextul unui capitalism de speculație (financiar) care a luat locul celui industrial. Confruntată cu dezastrul grobian provocat de injustiție economică, în plină epocă a afirmării drepturilor fundamentale ale omului, încercarea Uniunii Europene de a impune ca remediu așa-zisul model al economiei sociale s-a dovedit nu doar iluzorie ci chiar rizibilă de vreme ce statisticile ne arată cu claritate că o astfel de economie nu este capabilă să dețină o pondere semnificativă în raport cu marile capitaluri private și de sectorul public.³¹⁰

Spre exemplu, atlasul economiei sociale³¹¹ ne indică faptul că în Europa actualele modele economice abia au ajuns să atragă 6,5% din populația ocupată iar în România și Republica Moldova mai puțin, respectiv 1,77%. De aceea, nu putem să nu asociem acest tablou lugubru cu susținerile lui I. Guceac care, pe bună dreptate, a semnalat faptul că *“Moldova a devenit o <<enclavă>>, o <<rezervație africană>>, identică unei foste colonii imperiale, unde domnește nedreptatea și sărăcia crasă a majorității populației”*.³¹² O asemenea problemă este generată, în opinia cărturarului, de praxisul clasei politice, lucru care și explică eșecul democrației moldovenești, o democrație unde se înregistrează *“[...] un decalaj considerabil între teoria dreptului constituțional și practica realizării ideilor constituționale întruchipate în normele juridice.”*³¹³

Indiscutabil că, dintr-o asemenea perspectivă, nici situația României nu diferă. O țară ruinată de către capitalul străin și de clasa politică dominantă, entități care au afundat populația majoritară a

³⁰⁸ VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. Op.cit.

³⁰⁹ HURDUZEU, O. *Interviu John Medaille: Dincolo de socialism și capitalism se afla distributismul* [cit. 24. 04. 2019]. Disponibil: <https://gandeste.org/?s=John+Medaille+>

³¹⁰ VLĂESCU, GE. *Coeziunea economică... concept sau slogan!* Op.cit.

³¹¹ NEGUȚ, A. *Economie socială, capital social și dezvoltare locală*. Issue Year: XXIV/2013, p. 195-212. ISSN: 1018-0389. [vizitat la 05.06.2018]. Disponibil online: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2013/CV-2-2013/06.pdf>

³¹² GUCEAC, I. Op.cit., p.315. Apud. Anestiade V. Op.cit.

³¹³ Ibidem, p.314.

țării într-un *armageddon* al sărăciei și al crizelor culturale și identitare, zdruncinând din temelii întregul construct al drepturilor omului și perspectivele firești de dezvoltare.³¹⁴

2.2. Drepturile omului, determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent în România și Republica Moldova

2.2.1. Drepturile omului, evoluție, conceptualizare, clasificări

2.2.1.1. Conceptualizare, teorii și clasificări

Dacă la începuturile civilizației legea a fost făurită pentru a tempera incisivitatea și impulsurile omului, iar drepturile naturale sălășluiau în templele învățăturilor religioase ca și chestiuni personale ce priveau fiecare individ în parte (*ut singuli*), putem spune că începând din secolul XVIII³¹⁵ drepturile și libertățile omului au dobândit dimensiuni și valențe extinse. Sub impactul terifiant al celor două conflagrații mondiale și datorită *Cartei Organizației Națiunilor Unite*, aceste drepturi au reușit la jumătatea secolului XIX să depășească granițele dintre țări și să pătrundă cu mare pompă în ordinea juridică internațională făcând, deci, obiectul de interes nu numai al statelor privite individual, ci și al comunității internaționale. Practic, atât *Carta Organizației Națiunilor Unite* care, așa cum bine se știe, a fost urmată de nenumărate instrumente, documente și acte internaționale³¹⁶ dar și procesele de la Nürnberg³¹⁷, au reprezentat nu doar simple reacții, ci și veritabile soluții la adresa celor două conflagrații mondiale, urmare, spunem noi, a unui îndelungat proces contemplativ și conflictual între individul uman și deținătorii puterii.

Tocmai această încrâncenată luptă multiseclară dintre om și stat reprezintă dovada incontestabilă a predispoziției omului către libertate, către bunăstare, către echitate, către democrație și, desigur, către o filozofie de viață liberă și mizericordioasă, capabilă să transpună într-o lume a diversității asemenea valori, aclamate juridic și ideologice, inițial, sub denumirea de *libertăți* și, ulterior, ca *drepturi*.³¹⁸ Condensând într-o oarecare măsură esența și valorile filosofiei

³¹⁴ VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. Op.cit.

³¹⁵ Cu prilejul revoluției americane și a celei franceze - “*Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii*” din 4 iulie 1776 și „*Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului*” din 26 august 1789, ultimul fiind un document de referință în dezvoltarea democrației și a constituționalismului modern.

³¹⁶ Declarația Universală a Drepturilor Omului, Carta Socială Europeană, Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale etc. cărora le revine meritul de a fi introdus în ordinea internațională drepturile și libertățile omului fără nici o deosebire de rasă, sex, limbă sau religie.

³¹⁷ Procesele de la Nürnberg au avut loc între anii 1945-1949 și s-au ținut la Nürnberg, în Germania.

³¹⁸ Așa cum arată doctrina, în loc de *drepturi fundamentale* ar fi mai corect să vorbim de *valori fundamentale* protejate de drepturi.

universale aglutinate de-a lungul veacurilor, conceptele privind drepturile și libertățile omului au cunoscut o evoluție sinuoasă, iscând o multitudine de diferențe juridice și politice, mult prea vaste și controversate pentru a-și găsi locul în această lucrare.

Este însă de reținut că asemenea dezbateri au vizat în secolul trecut și garanțiile naționale și internaționale ale drepturilor omului, necrușând nici sintagmele ce aveau să fie alocate noii categorii juridice intrate astăzi în circuitul lexical sub varii denumiri, precum “*drepturile fundamentale ale omului*”, “*libertăți fundamentale sau politice*”, “*drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului*”, “*drepturi ale omului*” etc.³¹⁹ Poate cele mai disputate confruntări terminologice au avut loc între noțiunile de *drepturi* și *libertăți*, respectiv de *drepturi și libertăți publice*³²⁰, față de care I. Muraru³²¹ și C. Bîrsan³²² au apreciat existența unei sinonimii juridice.

În orice caz, dintre toți termenii care au candidat la această categorie juridică, în doctrină s-au impus cu precădere expresiile “*drepturile omului*” și “*drepturile fundamentale ale omului*”, terminologii utilizate și de către noi în prezenta lucrare cu o semnificație echivalentă și interșanjabilă. Ele au sedus doctrina juridică a ultimelor decenii constituindu-se într-o adevărată ramură de drept și primind, desigur, o multitudine de definiții și aprecieri. Între acestea, vom aminti definiția dată de T. Cârnaț care considera drepturile fundamentale ca fiind “*[...] drepturi subiective indispensabile pentru libera dezvoltare a personalităților, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin aceasta și alte legi*”³²³, precum și cea a lui I. Muraru, potrivit căruia sunt “*[...] acele drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi.*”³²⁴. În plus, credem că se impune să subliniem și poziția lui A. Potîngă și Gh. Costachi, care au înțeles drepturile fundamentale ca fiind de esența

³¹⁹ Noțiunea de *drepturi ale omului* este, în general, acceptată de către juriști ca având un înțeles larg.

³²⁰ Spre exemplu, în practica ONU s-a arătat că drepturile omului sunt acele drepturi inerente ori vitale ființei umane (ONU. *Human Rights, Questions and answers*. New York, 1987, p. 4), în timp ce Muraru I., dincolo de importanța acestor drepturi, le apreciază ca pe niște noțiuni abstracte reglementate la nivel internațional a căror efectivitate depinde de reglementările interne (MURARU, I. *Drept Constituțional și Instituții Politice*. București: Naturismul, 1991, p.208).

³²¹ MURARU, I., TĂNĂSESCU, I., SIMINA, E. *Drept Constituțional*. București: Lumina Lex, 2001, p. 162. ISBN 9735883120

³²² BÎRSAN, C. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Vol. I. Drepturi și libertăți, București: All Beck, 2005, p.13. ISBN 973-655-663-8

³²³ Cârnaț T. Op.cit.

³²⁴ MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 8-a revizuită. București: Actami, 1998, p.166. ISBN: 973-9300-15-4

constituționalismului, pentru considerentul că finalitatea urmărită de constituție este aceea de a garanta libertatea și securitatea ființei umane în toată plenitudinea sa.³²⁵

Putem, de asemenea, spune că în cadrul acelorași demersuri doctrinare se înscrie și definiția lui Louis Lenkin potrivit căruia *"Drepturile omului sunt acele libertăți, imunități și beneficii stabilite în conformitate cu valorile contemporane, pe care orice ființă umană este îndreptățită să le pretindă de la societatea în care trăiește."*³²⁶, precum și cea din cadrul Colocviului de la Aix din 1981, unde drepturile fundamentale individuale au fost definite ca fiind „[...] ansamblul drepturilor și libertăților recunoscute atât persoanelor fizice cât și persoanelor juridice (de drept privat și de drept public) în virtutea Constituției, dar și a textelor internaționale, și protejate atât contra puterii executive, cât și contra puterii legislative de către judecătorul constituțional (sau de către judecătorul internațional)".³²⁷

Interesant este și faptul că una dintre problemele cheie o reprezintă protejarea și promovarea valorilor sociale universale în contextul pluralismului și diversității sociale. O asemenea provocare ne-a adus cu sau fără voie în fața unui relativism cultural al statelor care-și revendică astăzi dreptul la respectarea tradițiilor și culturilor locale. Acest lucru evidențiază nevoia de contextualizare a drepturilor omului, mai exact de adaugare a unor drepturi menite să protejeze valorile locale. Desigur că această chestiune nu implică renunțarea la standardele sau la drepturile occidentale,³²⁸ dimpotrivă, rațiunea acestor drepturi pornește de la premisa adecvării și furnizării pragurilor minime ale conviețuirii într-o lume globalizată.

Evoluând, deci, de la deziderate și idealuri politice către un sistem normativ complex, dinamica drepturilor omului este supusă și unei analize sistemice a tipologiilor și clasificărilor, dar mai înainte se cuvine să punctăm deosebirea pe care dreptul internațional o face între *drepturile absolute* și cele *relative*. Această jalonare este importantă din perspectiva ordinii constituționale deoarece asigură corecta interpretare juridică. Astfel, drepturile absolute sunt caracterizate prin aceea că nu li se poate aduce atingere sub nici o formă, intrând în această categorie dreptul la viață (art. 2, CEDO), dreptul de a nu fi supus torturii și relelor tratamente (art. 3, CEDO), dreptul de a nu fi supus sclaviei și muncii forțate (art. 4, CEDO), dreptul de a nu fi supus unei pedepse neprevăzute

³²⁵ POTÂNGĂ, A., COSTACHI, GH. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003, p. 56. ISBN 9975903711

³²⁶ LENKIN, L. *The Age of Rights*. New York: Columbia University Press, 1990, p.38. ISBN: 9780231064453

³²⁷ DRĂGANU, T. *Declarațiile de drepturi ale omului și repercusiunile lor în dreptul internațional public*. București: Lumina Lex, 1998. ISBN 973-588-052-0

³²⁸ Ne referim la acele drepturi esențiale ale omului care, în Europa, au propulsat ascensiunea nivelului de trai al omului, drepturi de care trebuie să se țină seama în procesul de uniformizare specific globalizării.

de lege (art. 7, CEDO), dreptul de a nu fi judecat și pedepsit de două ori (art. 4 Protocolul nr. 7, CEDO).

Totodată, drepturile relative, al căror exercițiu poate fi restrâns în anumite condiții,³²⁹ sunt mult mai numeroase și vom aminti, aici, dreptul la libertate și siguranță (art. 5, CEDO), dreptul la un proces echitabil (art. 6, CEDO) și dreptul la două grade de jurisdicție în materie penală (art. 2 din Protocolul nr. 7, CEDO), dreptul la respectarea vieții private și de familie, a domiciliului și corespondenței (art. 8, CEDO), libertatea de gândire, conștiință și religie (art.9, CEDO), libertatea de exprimare (art.10, CEDO), libertatea de întrunire și asociere (art.11, CEDO), dreptul la căsătorie (art.12, CEDO) și egalitatea între soți (art.5 Protocolul nr.7, CEDO), dreptul la un recurs efectiv (art.13, CEDO), dreptul la protecția proprietății (art.1 Protocolul nr.1, CEDO), dreptul la instruire (art.2 Protocolul nr.1, CEDO), dreptul la liberă circulație (art.2 Protocolul nr.4, CEDO) și alte drepturi prevăzute în protocoalele adiționale ale Convenției.³³⁰

Sigur că literatura juridică conține o multitudine de alte clasificări care din considerente didactice, stilistice și practice (regimul juridic incident, garanțiile etc.) au ocupat de-a lungul timpului o bună parte a preocupărilor juridice. Cu toate acestea, remarcăm faptul că nici clasificările doctrinare și nici măcar ordinea în care drepturile omului sunt expuse în actele normative nu presupun o ierarhizare și nici o negare în sine a indivizibilității acestora.

Printre cele mai vechi clasificări se înscrie cea a lui Pollegirino Rossi, care le-a împărțit în drepturi private, publice și politice. O altă clasificare este cea după criteriul ne/apartenenței titularului dreptului la un colectiv. Din acest punct de vedere avem **drepturi individuale** (dreptul la proprietate, la libertatea persoanei, la libertatea presei, la libertatea conștiinței) și **colective** (dreptul popoarelor la autodeterminare, la eliberarea de sub jugul colonial, dreptul de asociere în sindicate,

³²⁹ Condițiile generale (ingerințe) prevăzute de Constituțiile României și Republicii Moldova, pe care le regăsim și în articolul 52 al Cartei Uniunii Europene a Drepturilor Fundamentale, sunt :

1. Ingerința să fie prevăzută de lege (prin lege în sensul Curții europene înțelegându-se un act normativ accesibil și previzibil);

2. Ingerința să urmărească un scop legitim. Convenția europeană arată scopurile legitime, într-o listă extrem de vastă: securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protejarea sănătății și a moralei s.a.m.d.;

3. Ingerința să fie necesară într-o societate democratică. Adică, pe de o parte, ingerința să aibă la bază o nevoie socială imperioasă (lăsată la aprecierea autorităților naționale) și, pe de altă parte, să fie proporțională cu scopul legitim urmărit, ambele condiții putând fi verificate de Curte.

³³⁰ Este vorba despre dreptul la alegeri libere (art.3, Protocolul nr.1), interzicerea privării de libertate pentru datorii (art.1, Protocolul nr.4), interzicerea expulzării propriilor cetățeni (art.3, Protocolul nr.4) sau interzicerea expulzărilor colective de străini (art. 4, Protocolul nr.4).

egalitatea națională, egalitatea între sexe etc).³³¹ Unii autori³³², împotriva nenumăratelor tendințe moderne de a conferi o notă colectivistă drepturilor omului, apreciază că *drepturile individuale* sunt cele care se regăsesc la asentimentul DUDO întrucât documentul ar fi așezat individul uman și personalitatea sa deasupra oricărei sfere naționale sau internaționale.

O altă clasificare - determinată de gradul de generalizare și de protecție oferit de ideologiile și de documentele pe care se fundamentează – vorbește de existența a patru generații ale drepturilor omului. Prima generație vizează drepturile civile și politice, altfel spus drepturile negative al căror scop peste acela de a-l proteja pe individ de ingerințele statului și autorităților publice, cum ar fi dreptul la viață, dreptul de a nu fi supus relelor tratamente, dreptul la libertate, la respectarea vieții private și de familie, a corespondenței etc.(reglementate de Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice). A doua generație adaugă noi drepturi în sferile economică, socială și culturală, cuprinzând practic obligațiile pozitive (de a face) ale statului, respectiv de a acționa pentru a asigura punerea în valoare a drepturilor pozitive, precum dreptul la educație, la sănătate, la siguranță, la un nivel de trai decent, liberul acces la cultură ș.a. (reglementate de Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice Sociale și Culturale). Urmare a războaielor, a sărăciei și a problemelor ecologice din ultima treime a secolului trecut și-a făcut apariția a treia generație de drepturi. Aceasta cuprinde o serie de drepturi noi, așa-zisele drepturi colective, între care amintim *dreptul la pace și securitate, dreptul la dezvoltare, dreptul la dezvoltare durabilă, dreptul popoarelor de a dispune de ele însele* etc.³³³ Și, în sfârșit, a apărut și a patra generație drepturi. Sunt cele concepute să protejeze dreptul generațiilor viitoare de a moșteni patrimoniul genetic, cultural și natural.³³⁴

Un drept fundamental care însă nu s-a lăsat ușor supus clasificărilor este dreptul la educație, un drept considerat de către unii autori a fi un instrument pentru toate drepturile (datorită

³³¹ Spre exemplu, după Jack Donnelly, cu excepția dreptului la autodeterminare (care ar fi singurul drept colectiv), Declarația Universală și Convențiile Internaționale vizează doar drepturile individuale. A se vedea DONNELLY, J. *Drepturi ale omului, drepturi individuale și drepturi colective*. p.12. [vizitat la 02.02.2018]. Disponibil: <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/2/002Drepturi%20ale%20omului.pdf> sau Donnelly J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. London: Cornell University Press, 1993, p.36.

³³² MURARU, I., IANCU, GH. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992, p.10. ISBN 973-95614-1-1

³³³ Nu sunt reglementate de vreun Tratat, ci sunt menționate în Declarația asupra Dreptului la Dezvoltare, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin rezoluția nr.41/128 din 4.12.1986.

³³⁴ Asemenea dreptului la moștenire al copilului nenăscut, drept recunoscut încă din etapa concepțiunii.

indivizibilității sale)³³⁵, iar după majoritatea, un drept de emancipare.³³⁶ Deși este consacrat în categoria *drepturilor economice, sociale și culturale*, un asemenea drept, datorită legăturilor sale, poate fi privit și ca parte a altor categorii. Spre exemplu, poate fi considerat din **prima generație** din perspectiva obligației negative a statelor, respectiv aceea de a nu se opune exercitării unui asemenea drept (nu însă și din unghiul obligației pozitive a statelor, aceea de a asigura un învățământ de calitate), dar mai ales din considerentul că se înscrie în categoria libertăților, în sensul avut în vedere de către prima generație de drepturi.

Indiferent însă de dificultățile semnalate în doctrină sau de numărul definițiilor și al clasificărilor alocate drepturile omului, a căror listă este mult prea vastă pentru a fi încheiată, un rol de seamă în cursa pentru atingerea finalității acestora l-a jucat conceptualizarea lor și în special concretizarea principiilor care le guvernează. Astfel, C. Bârsan, considera că un asemenea concept (drepturile omului) trebuie cercetat din unghiul unei duble accepțiuni: obiectiv și subiectiv. Din punct de vedere obiectiv, autorul subscrie tezei potrivit căreia drepturile omului cuprind „*totalitatea instrumentelor internaționale care consacră și protejează asemenea drepturi, precum și eventualele mecanisme instituționale de garantare a respectării lor*”³³⁷ în timp ce, din punct de vedere subiectiv, reprezintă „*un ansamblu de prerogative recunoscute unui anumit subiect de drept; acest concept presupune facultatea, pentru titular, de a declanșa, la nevoie, imperativul conținut în norma de drept, spre a asigura punerea în valoare a ansamblului de posibilități juridice pe care acesta i le recunoaște.*”³³⁸

2.2.1.2. Demnitatea umană – conținut, dinamică și legături cu alte valori și drepturi

Depășind barierele culturale ale diferitelor țări, triada *demnitate, egalitate și libertate* a ajuns în lumina axiologiei universale și în cuprinsul tuturor legilor fundamentale ale statelor moderne, începând cu celebrul art.1 al DUDO, potrivit căruia „*Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de altele în spiritul fraternității.*”

³³⁵ MEYER-BISCH, P. *The right to education in the context of cultural rights*. Studiu prezentat în cadrul celei de-a XIX-a sesiuni a Comitetului ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 30.11.1998, Documentul U.N. cu nr. E/C.12/1998/17, para.4.

³³⁶ COOMANS, F. Clarifying the core elements of the right to education. *Clarifying the core elements of the right to education*. În: Coomans F. și Fried van Hoof, *The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights*, SIM Special No. 18, SIM, Utrecht, 1995, p.9-26.

³³⁷ BÎRSAN, C. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Op.cit., p.7.

³³⁸ Ibidem, p.8.

Mai înainte însă de a purcede la examinarea dinamicii și relaționării standardului de trai cu una dintre cele mai fascinante și mai capricioase noțiuni juridice, filozofice și sociale - *demnitatea umană* - este important să amintim faptul că anterior înscrierii în Legea Fundamentală din 1949 a Germaniei, *demnitatea umană* a făcut obiectul unor aprige dezbateri în doctrina și jurisprudența germană (TCF). Un asemenea *memento* a fost esențial pentru argumentele acelor dezbateri, dovadă fiind și faptul că ele se găsesc astăzi la temelia dreptului constituțional contemporan.³³⁹

Recunoscută și superlativizată de unii autori, ca fiind „*principiul constituțional cel mai valoros*”, „*normă de legitimare a statului*”, „*cel mai de seamă principiu al dreptului obiectiv*”, dar și pusă la îndoială de alții, în special din perspectiva caracterului normativ ori ca drept fundamental, *demnitatea umană* a fost finalmente tranșată și acceptată, fără cale de întoarcere, ca drept obligatoriu și inviolabil iar, ulterior, (de TCF) ca drept fundamental al omului.³⁴⁰

De aceea, credem că nu este o exagerare în a susține faptul că, grație constituționalismului postbelic german, *demnității umane* i-a fost recunoscut rangul de nucleu axiologic dar și de valoare juridică supremă ineluctabilă a ordinii de drept. Asemenea calități au fost recunoscute și polarizate în toate doctrinele și legile fundamentale ale statelor moderne, dobândind o inestimabilă valoare juridico-ideologică. Sigur că, juridic, unul dintre meritele de vârf i-au revenit Cartei UE, care a conferit *demnității umane* o recunoaștere internațională, ca drept fundamental, stabilind că „*Demnitatea umană este inviolabilă. Aceasta trebuie respectată și protejată*”.³⁴¹ Un asemenea text normativ a fundamentat și consolidat, alături de normele constituționale, și piatra unghilară a jurisprudenței române și moldovene.

Aduse din trecutul postbelic în mijlocul realităților contemporane, doctrina și jurisprudența stabilesc că vocabula *demnitate* ar fi mult prea vastă, astfel încât acoperă sfera persoanelor fizice și a celor juridice, în timp ce *demnitatea umană*³⁴², așa cum este înțeleasă de art. 1 alin. (3) din Constituție³⁴³, reprezintă un concept strâns legat de specia și natura umană. Din acest motiv s-a opinat că *demnitatea umană* rămâne atributul exclusiv al persoanelor fizice, desigur așa cum, prin

³³⁹ ZAKARIAS, K., BENKE, K. Op.cit.

³⁴⁰ Ibidem.

³⁴¹ Art.1din Carta drepturilor fundamentale a UE, Jurnalul Oficial al UE 2012/C 326/02.

³⁴² „*Demnitatea, în general, reprezintă valoarea eminentă ce aparține unei instituții (demnitatea justiției) sau tuturor persoanelor (fizice) (demnitatea umană); în continuare, demnitatea umană este definită ca fiind o valoare eminentă ce aparține tuturor persoanelor fizice în virtutea faptului că acestea aparțin speciei umane*”. CORNU, G. (coord) *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007, p.309, 461. ISBN-10 : 2130559867

³⁴³ Art. 1 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova este asemănător cu art.1 alin.(3) din Constituția României.

analogie, *faima* sau *bunul renume* pot caracteriza persoanele juridice³⁴⁴. Pe de altă parte, fundamentele drepturilor și implicit ale demnității umane sunt date de *principiile morale* care le justifică, motiv pentru care nu se poate imagina o interpretare și o aplicare temeinică a acestora „*fără atașamentul față de valorile și de principiile democrației liberale*”.³⁴⁵

Tot în planul conexiunilor demnității umane, jurisprudența ne ilustrează că „*drepturile și libertățile fundamentale ale cetățeanului sunt valori constituționale ce se întemeiază pe demnitatea umană și libera dezvoltare a personalității umane*.”³⁴⁶ de unde tragem concluzia că nu doar demnitatea umană ci și libera dezvoltare a personalității umane eșafodează drepturile cetățeanului. Însă, asemenea TCF, libera dezvoltare a personalității umane cunoaște totuși o distincție între ***latura sa pasivă*** (apărarea și protejarea drepturilor, așa cum sunt drepturile generale ale personalității) și care se află într-o strânsă conexiune cu demnitatea umană și, pe de altă parte, ***latura activă***, care cuprinde toate celelalte drepturi (libertatea generală de acțiune a persoanei, cum ar fi, de exp., libertatea economică) și care nu este acoperită în mod direct de către demnitatea umană.

În plus, tot la nivelul jurisprudenței reținem că demnitatea umană nu presupune în mod necesar numai drepturi fundamentale ci și drepturi nemenționate în Constituție dar care prin forța argumentelor și a circumstanțelor ne aduc în fața conceptului de demnitate umană.³⁴⁷ De altfel, demnitatea umană are în abstract „*aceleași valențe pentru oricare dintre indivizi*”³⁴⁸, opunându-se ideii de „*tratament preferențial pentru anumite categorii de persoane*”³⁴⁹ chiar și în contextul în care aceste categorii ar putea justifica unele contribuții deosebite, aporturi sau calități.

Cu toate că norma de rang constituțional nu a calificat expres demnitatea umană ca drept fundamental, ci doar ca valoare supremă, totuși caracterul normativ, conținutul propriu și forța sa obligatorie nu pot fi contestate³⁵⁰, acestea acoperind spectrul aplicativ al dreptului pozitiv în toată dimensiunea sa. Astfel, jurisprudența ne-a oferit o paletă largă de materii în care demnitatea umană este supusă testului constituțional, în special cu privire la obligațiile pozitive sau de abținere ale statului. Referitor la prima ipoteză (obligații pozitive) s-a arătat că „*se poate vorbi chiar de existența unei obligații de intervenție a statului în sensul asigurării unor resurse materiale necesare vieții, în*

³⁴⁴ Decizia nr. 476 din 10.05.2012, publicată în MO al României, Partea I, nr. 465 din 10.07.2012.

³⁴⁵ DORNEANU, V., POALELUNGI, M. (Coord.) *Preeminența dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate*. București, 2018, volum prezentat în cadrul Conferinței Naționale „Un secol de stat național, unitar și indivizibil”, Aula Academiei Române, 27 noiembrie 2018.

³⁴⁶ Decizia nr. 1109 din 08.09.2009 a CCR, partea I, publicată în MO al României, nr. 678 din 09.10.2009.

³⁴⁷ Decizia nr. 418 din 18.07.2005 a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr. 664 din 26.07.2005.

³⁴⁸ Decizia nr. 1576 din 07.12.2011 a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr. 32 din 16.01.2012.

³⁴⁹ Ibidem.

³⁵⁰ Decizia nr. 1 din 11.01.2012 a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr. 53 din 23.01.2012.

măsura în care lipsa acestora ar fi de natură să reducă traiul acestora la un nivel ce nu poate fi considerat propriu vreunei ființe umane”³⁵¹ sau a unei protecții sporite³⁵² sau a obligației statului de încredințare a faptelor care aduc atingere reputației și onoarei persoanei (aici putând intra și dezincriminarea insultei și a calomniei).³⁵³

De asemenea, demnitatea umană nu poate fi știrbită nici măcar în situația restrângerii exercițiului unui drept constituțional.³⁵⁴ Iar cum demnitatea implică interdicția de a transforma individul uman într-un obiect al acțiunii statului, putem spune că în categoria nenumăratelor obligații de abținere ale statului, cu titlu exemplificativ, se poate înscrie și interdicția de eliberare a documentelor de stare civilă, a actelor de identitate sau a permiselor de conducere, lucru care, în accepțiunea Curții Constituționale, încalcă dreptul la respectarea vieții private și familiale, dreptul la libera circulație, adică drepturi care au suferit o limitare ce nu se încadrează în condițiile testului de proporționalitate cerut de Constituție. Pe de altă parte, această ingerință aruncă în derizoriu o serie de alte drepturi conexe care intră în alcătuirea standardului rezonabil de trai, cum ar fi dreptul la locuință, la muncă, la asistență și protecție socială, la ocrotirea sănătății, la proprietate, la moștenire etc.³⁵⁵

Sigur că demnitatea umană se află într-o permanentă interrelaționare și cu drepturile inerente persoanei, însă, conform TCF, între legăturile cu alte drepturi fundamentale, o relație specială o are cu dreptul la libera dezvoltare a personalității umane, o relație determinată de însăși faptul că măsura esenței omului constă în demnitatea sa. Astfel, în jurisprudența germană s-a accentuat faptul că „Datorită demnității sale, (omului) trebuie să i se asigure dezvoltarea personalității la cel mai înalt nivel”³⁵⁶ iar prin asigurarea dezvoltării s-a avut în vedere ființa umană în toată plenitudinea sa, referindu-se nu doar la asigurarea elementelor pasive ale personalității, ci și la cele ale spiritului și moralei. La baza unei asemenea aserțiuni jurisprudențale stă considerentul potrivit căruia, în temeiul celui mai de seamă principiu constituțional, cel al demnității umane, „Rolul (dreptului general al personalității)...este asigurarea respectării sferei personale și a exigențelor care stau la baza acesteia”³⁵⁷.

³⁵¹ Decizia nr.1576 din 07.12.2011, a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr.32 din 16.01.2012.

³⁵² Decizia nr.1594 din 14.12.2011, a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr.909 din 21.12.2011.

³⁵³ Decizia nr.298 din 08.07.2003, a CCR, publicată în MO al României, partea I, nr.581 din 14.08.2003.

³⁵⁴ IANCU, GH. *Instituții de drept constituțional al Uniunii Europene*. București: Lumina Lex, 2007, p.117-118.

³⁵⁵ HCC nr.17 din 10.05.2017, publicată în MO al Republicii Moldova, nr.244-251 din 14.07.2017.

³⁵⁶ ZAKARIAS K., BENKE K Op.cit. BVerfGE 5, 85 (104).

³⁵⁷ Ibidem, BVerfGE 27, 1 (6).

Însă libera dezvoltare a personalității umane nu ține doar de o legislație adecvată, ci de o multitudine de factori, între care un rol crucial îl joacă calitatea educației și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale. Constituția Republicii Moldova, ca și cea a României, debutează cu un prim articol conform căruia aceasta „[...] este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate.” iar Codul civil al Republicii Moldova stipulează, *inter alia*, ca „Orice persoană are dreptul la respectul onoarei, demnității și reputației sale profesionale.”³⁵⁸.

Codul civil român, ca de altfel și cel al Republicii Moldova, aduce unele mici noutăți în ceea ce privește *dreptul la demnitate*. Deși nu definește acest drept, stabilește că în alcătuirea lui intră, cu titlu exemplificativ,³⁵⁹ două componente, *onoarea* și *reputația*, fără însă să le descrie. Noțiuni ușor confundabile și, uneori, interșanjabile, onoarea este definită de literatura de specialitate drept „sentimentul pe care îl are o persoană că este fără reproș din punct de vedere moral și juridic și totodată este considerată ca atare în societate”³⁶⁰, în timp ce reputația este conceptualizată ca fiind „felul în care o persoană este apreciată în societate ca și calitate recunoscută”.³⁶¹ După alte opinii, onoarea este un element subiectiv al demnității fiindcă se rezumă la părerea pe care individul o are despre el însuși și încetează prin sucombare, în timp ce reputația este un element obiectiv fiindcă reflectă opinia celorlalți despre el și poate continua și după decesul lui. La întrebarea dacă dreptul la demnitate este recunoscut și persoanelor juridice, într-un caz de speță³⁶² s-a răspuns pe baza analogiei afirmativ iar literatura juridică susține la rândul ei că, exceptând anumite drepturi personale nepatrimoniale ce naturalmente aparțin persoanei fizice (cum ar fi dreptul la viață, la sănătate), „dreptul la reputație, ca o componentă a dreptului la demnitate, poate aparține, fără putință de tăgadă, atât unei persoane fizice, cât și unei persoane juridice, ambele entități bucurându-se în mod egal de protecție legală.”³⁶³

³⁵⁸ Art.16, alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107-XV din 06.06.2002.

³⁵⁹ În literatură s-a arătat că din interpretarea gramaticală a art.72 din Codul civil român, dar și din concepțiile juridice, filozofice, sociologice etc., demnitatea la care face referire Codul nu se poate rezuma doar la onoare și reputație, ci trebuie să conțină și alte componente cum ar fi prestigiul, cinstea, buna-credință, probitatea, corectitudinea, respectul, adică plenaritatea integrității morale de care se bucură o persoană.

³⁶⁰ UNGUREANU, O., MUNTEANU, D. Drept civil. Persoanele în reglementarea noului Cod civil. București: Hamangiu, 2012, p. 63. ISSN 978-606-522-886-3

³⁶¹ Ibidem.

³⁶² Decizia civilă nr. 866/14.11.2018, Tribunalul Harghita. [vizitat la 04.06.2020]. Disponibil: <https://www.legal-land.ro/daune-morale-pentru-atingeri-aduse-imaginii-unei-persoane-juridice/>

³⁶³ MATEFI, R. *Dreptul persoanei la reputație, în contextul reglementărilor legale naționale și internaționale și a jurisprudenței în materie*. În: Revista Universul Juridic, nr.3, 2019, p.57-63. ISSN 2393-3445

Dacă însă facem abstracție de aspectul formal al protecției legii cel puțin în cele două state, constatăm o lume total diferită, adică o lume bântuită de o realitate terifiantă, în care drepturile omului fie nu valorează mai nimic la nivel conștiinței individuale, fie reprezintă doar un *refugiu* precar împotriva abuzurilor puterii. În susținerea acestor realități vine chiar practica CEDO care a făcut din cele două țări campioane ale încălcării drepturilor omului. De pildă, sursele oficiale³⁶⁴ ne comunică faptul că, în perioada 1997-2017, Republica Moldova a fost sever condamnată pentru un număr foarte mare de încălcări ale drepturilor omului (381) iar cele mai frecvente au vizat *dreptul la un proces echitabil* (156 de violări, 31%), *interzicerea torturii* (125 de violări, 24.8%), *dreptul la libertate și siguranță* (72 de violări, 14.3%), *dreptul la un recurs efectiv* (52 de violări, 10.3%), *dreptul la respectarea vieții private și de familie* (23 de violări, 4.6%), *dreptul la libertatea de exprimare* (17 violări, 3.4%). De asemenea, România se află și ea în topul țărilor condamnate la CEDO.

2.2.2. Principiul proporționalității, determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent

2.2.2.1. Principiul proporționalității și restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților

Din perspectiva principiilor convenționale și jurisprudențiale care fundamentează regimul juridic al drepturilor omului, Frederic Sudre³⁶⁵ identifică trei principii directoare: principiul *aplicării directe*³⁶⁶, al *subsidiarității* și al *eficienței/efectivității*³⁶⁷ normelor convenționale de protecție a drepturilor omului. Pe lângă acestea, în cadrul protecției oferite de Convenția Europeană a Drepturilor Omului întâlnim și așa-zisele *principii convenționale*, precum principiul *solidarității* și cel al *suveranității*.

³⁶⁴ CRJM: Centrul de resurse juridice din Moldova. 21 ani de CEDO în Republica Moldova. Chișinău: 2018. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil online: <https://crjm.org/21-ani-de-cedo-in-republica-moldova/>

³⁶⁵ SUDRE, F. *Drept European și internațional al drepturilor omului*. București: Polirom, 2006, p.153. ISBN: 973-46-0151-2

³⁶⁶ Principiul aplicării directe a fost recunoscut și de Curtea Constituțională a Republicii Moldova care prin Hotărârea nr.55 din 14.10.1999 a statuat că organele de drept competente, în limitele competențelor lor, sunt îndreptățite să aplice în procesele analizării unor cauze normele dreptului internațional.

³⁶⁷ Principiul efectivității este tradus în diferit în diferite lucrări ca principiul „eficienței”.

Cu toate acestea, în literatura de specialitate³⁶⁸ se mai arată că temeiul drepturilor omului se găsește mai cu seamă în identitatea universală a ființei umane decât în dreptul internațional, fără a se contesta faptul că în materie de protecție și garanție, dreptului internațional joacă un rol cheie la nivel internațional.³⁶⁹ Este firesc să fie așa deoarece protecția internațională - un concept subordonat însăși existenței umane - vizează obligativitatea statelor de a respecta direct normele de drept internațional, inclusiv pe acelea care protejează drepturile omului și principiul proporționalității. Pe de altă parte, conceptul de protecție internațională implică și existența unor mecanisme internaționale jurisdicționale sau nejurisdicționale de monitorizare a modului în care statele respectă drepturile omului dar, așa cum am arătat mai sus, și obligația de garantare în temeiul principiului *subsidiarității* a unor asemenea drepturi.

Mai exact acea obligație de îndeplinire a unor standarde rezonabile de protecție sub care statele nu pot să coboare³⁷⁰, ele putând în schimb să asigure o protecție sporită.³⁷¹ Tocmai în conformitate cu asemenea aserțiuni putem susține ca România și Republica Moldova, ca toate celelalte state moderne, și-au asumat la nivel internațional și constituțional obligația de a respecta întocmai drepturile omului, respectiv obligația de a asigura omului un nivel de trai decent și, foarte important, pe aceea de a conferi întâietate imperativelor internaționale față de normele interne, problematici care ar fi de neconceput în lipsa respectării principiului proporționalității.

De sorginte germană³⁷², principiul proporționalității a fost dezvoltat treptat în toate ramurile dreptului de către jurisprudența internațională și națională a ultimelor decenii, devenind - în accepțiune generală - o normă esențialmente legată de echitate, care garantează un echilibru just și adecvat în conflictele generate de multiple interese concurente, cel mai adesea de natura publică-

³⁶⁸ PREDESCU, O. *Protecția internațională a drepturilor omului*. Brașov: Omnia Uni S.A.S.T. 2010, p.15. ISSN 1223-1282

³⁶⁹ MIGA-BEȘTELIU, R., BRUMAR, C. *Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs*. Ed. a 5-a. București: Universul Juridic, 2010, p.23. ISBN 9789731272528

³⁷⁰ Este vorba de subsidiaritatea consacrării și garantării internaționale din care decurge și regula potrivit căreia persoana vătămată în drepturi trebuie să se adreseze în prealabil organelor naționale și numai după aceea organismelor internaționale.

³⁷¹ În materia dreptului la un nivel decent de trai, statele au chiar obligația să asigure sporirea calității vieții omului.

³⁷² Doctrina care a stat la baza conceptului proporționalității a apărut în Prusia, la sfârșitul sec.al XVIII-lea, cu prilejul unei codificări legislative aferente statului de drept, fiind transpusă în practica judiciară (contencios administrativ) a Germaniei secolului al XIX-lea. În acest sens, POOLE, T. *Proportionality in Perspective*. În: LSE Law, Society and Economy Working Papers 16/2010, London School of Economics and Political Science, p.1-2 [cit. 27.01.2019]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1712449

privată³⁷³. Deși este un concept tranzitoriu, nomad, al științelor, care depășește sfera juridicului³⁷⁴, putându-l întâlni chiar și în arte (muzică, pictură etc.), totuși, privit ca principiu de drept, el a fost conceput inițial în plan administrativ în scopul estompării excesului de putere a autorităților publice³⁷⁵ și, deci, pentru garantarea statului de drept. Un asemenea concept reprezintă și astăzi elementul central și definitoriu al principiului proporționalității, literatura juridică recunoscându-l ca fiind „...un criteriu esențial care permite delimitarea puterii discreționare de excesul de putere în activitatea autorităților statului”.³⁷⁶

Extinzându-se și ocupând ca deschidere un orizont tot mai amplu, principiul proporționalității reprezintă, în opinia cercetătorului V. Gamurari, „un element esențial care contribuie la legitimarea funcției controlului care îi revine judecătorului constituțional”.³⁷⁷ Totodată, profesorul I. Deleanu îl caracterizează ca pe un instrument al controlului judecătoresc în oportunitate, deoarece, spune distinsul autor, „acest control prezintă o deosebită importanță și utilitate atunci când actul administrativ individual, deși este legal, nu este totuși „adecvat”, „potrivit” în circumstanțele concrete și în raport cu interesele urmărite”³⁷⁸. Această opinie interferează cu teza unui alt autor potrivit căruia principiile proporționalității sunt „condiții specifice de legalitate, pe considerente de oportunitate”³⁷⁹ și, deci, obligatorii pentru instanțe. Alți autori, influențați probabil de scepticismul ocurențelor jurisprudențiale, au apreciat că sunt foarte puține situațiile în care judecătorul ar putea obliga executivul sau puterea legislativă să adopte acele soluții specifice prin care să-și îndeplinească obligația de protejare a drepturilor omului, deoarece există multiple modalități de îndeplinire a unor asemenea obligații iar, pe de altă parte, ar interveni limitele impuse de statul de drept.³⁸⁰

Cu toate acestea, cel puțin din unghiul dreptului pozitiv al statelor, s-a susținut că principiul proporționalității face parte din noțiunea de stat de drept chiar și în ipoteza în care nu ar fi prevăzut

³⁷³ Nu în toate cazurile consta în punerea în cântar a intereselor publice- private, ci poate însemna, spre exemplu, o analiză costuri-benefici. În acest sens, RANCHORDAS, S., BOUDEWIJN DE WAARD. *The judge and the proportionate use of discretion. A comparative law study*. New York: Routledge, 2015. 207 p. ISBN 978-1-138-81299-4

³⁷⁴ GAMURARI, V. *Principiul proporționalității în jurisdicțiile naționale ale statelor: Studiu comparat*. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, nr. 2/2011, Chișinău, p.13. ISSN 1857-1999

³⁷⁵ RANCHORDAS, S., BOUDEWIJN DE WAARD. Op.cit., p.4.

³⁷⁶ ANDREESCU, M. *Unele probleme ale puterii discreționare și ale excesului de putere în activitatea autorităților statului*. În Revista Pandectele Române, nr.12/31.12.2012, p.46. ISSN 1582-4756

³⁷⁷ GAMURARI, V. *Principiul proporționalității în jurisdicțiile naționale ale statelor: Studiu comparat*. Op.cit., p.13.

³⁷⁸ DELEANU, I. *Drepturile fundamentale ale părților în procesul civil. Norme naționale, norme convenționale și norme comunitare*. București: Universul Juridic, 2008, p.400. ISSN 2393-3445

³⁷⁹ PUIE, O. *Principiul legalității în adoptarea actelor administrative ale autorităților publice*. În: Revista Dreptul nr.9/2009, p.153. ISSN 1018-0435

³⁸⁰ RANCHORDAS, S., BOUDEWIJN DE WAARD. Op.cit., p.30.

în mod expres în constituție³⁸¹ iar oportunitatea este fără îndoială o trăsătură care ține de esența unui asemenea principiu. Tocmai asemenea considerente fundamentează exigențele doctrinare și practice care au așezat principiul proporționalității pe trei criterii esențiale : pe cel al *eficacității și adecvării* (ce consta în alegerea măsurii celei mai eficiente sau adecvate în raport de scopul legitim urmărit); pe cel al *necesității* (alegerea măsurii necesare atingerii scopului atunci când nu există alternative mai favorabile)³⁸² și, nu în ultimul rând, pe criteriul *echilibrului* (alegerea acelei măsuri care să corespundă unui just echilibru între scopurile urmărite și interesele implicate, adică proporționalitatea privită *stricto sensu*).

Astfel, putem spune că în lumina unor asemenea aserțiuni specifice sistemului de drept continental și administrativ nici constituțiile Republicii Moldova și României nu au făcut rabat cu toate că niciuna nu a surprins reglementativ (textual) esența acestui principiu³⁸³. Spre exemplu, ambele Constituții prevăd faptul că nu se poate aduce nici o atingere sau restrângere drepturilor și libertăților în existențialitatea lor, ci doar o restrângere, în condițiile legii, a exercițiului acestora, restrângere care “[...] trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o”³⁸⁴. Prin urmare, principiul proporționalității se aplică și la acele cazuri de restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților constituționale și, în opinia altor autori³⁸⁵, și la drepturile și libertățile care nu sunt prevăzute de constituție. Lucru absolut firesc de vreme ce, spre exemplu, dreptul la un trai decent este conceptualizat ca un drept complex în structura căruia intră și o serie de drepturi care nu sunt fundamentale. În plus, în accepțiunea practicii constituționale restrângerea exercițiului unui drept trebuie să fie *temporară* și să servească exclusiv *binelui comun*.

Ambele considerente se întemeiază pe dispozițiile art.4 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, text potrivit căruia “[...] statul nu poate supune aceste drepturi decât la limitările stabilite de lege, [...] și **exclusiv în vederea promovării bunăstării**

³⁸¹ Instanța constituțională germană a statuat [BverfGE 9, 137 (Einfuhrgenehmigung/Aprobarea de import)]: „*principiul statului de drept impune ca administrația să poată interveni în sfera drepturilor persoanei numai dacă este abilitată în acest sens printr-o lege, abilitarea trebuind să fie suficient determinată și limitată în funcție de conținut, obiect, scop și întindere, așa încât intervențiile să devină cuantificabile și în oarecare măsură previzibile și calculabile pentru cetățean* [BverfGE 8, 276 (325)]”.

³⁸² RANCHORDAS, S., BOUDEWIJN DE WAARD. Op.cit.

³⁸³ Chiar și în conținutul Convenției Europene a Drepturilor Omului există puține referințe la testul proporționalității, Convenția folosind termeni precum „*proporțional*”, „*just echilibru*”, „*disproporțional*”. Însă acest lucru nu înseamnă că din textele Convenției nu ar rezulta în mod evident ideea de proporționalitate.

³⁸⁴ Este vorba de art.54, respectiv art.53, denumite „*Restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți*”.

³⁸⁵ JUDKINS, M. *Revizuirea proporționalității în dreptul administrativ*. Pennsylvania: Edward Elgar, 2017, p.1. [citată 12.04.2019]. Disponibil online: <https://ssrn.com/abstract=2836264>

generale într-o societate democratică³⁸⁶. Putem, deci, conchide că indiferent de faptul că ne găsim în prezența cazurilor de restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților constituționale ori a acelor drepturi și libertăți care sunt exceptate de Constituție de la asemenea restrângeri³⁸⁷ ori chiar în contextul unor drepturi și libertăți neprevăzute de Legea fundamentală, principiul proporționalității reprezintă o garanție pentru „realizarea unui just echilibru între interesele individuale și interesul public”³⁸⁸, iar atunci când mecanismele statelor nu dau rezultate mulțumitoare în privința garantării drepturilor omului, intervine instanța internațională, în temeiul principiului *subsidiarității*. Acesta este și motivul pentru care constituantul moldav stabilește că, în materie de drepturi și libertăți ale omului, prevederile Constituției „[...] se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte”³⁸⁹ recunoscând, totodată, *prioritatea* reglementărilor internaționale ori de câte ori se constată neconcordanțe față de dreptul intern.³⁹⁰ Iar reglementări asemănătoare conține și Constituția României.³⁹¹

În realitate însă, toate aspectele teoretice și normative mai sus menționate nu se bucură de o eficiență practică rezonabilă în niciuna dintre cele două țări și aceasta din cauza a două elemente definitorii care subscriu exclusiv responsabilității statelor: 1. Din lipsa unei informări și conștientizări adecvate a populației asupra drepturilor și libertăților fundamentale și 2. Datorită inexistenței unor mijloace care să asigure în mod eficient valorificare unor asemenea drepturi. Iar această stare de lucruri este susținută de nenumărate documente și rapoarte ale U.E. Cu titlu, exemplificativ, vom reda constatările a unuia dintre experții internaționali independenți (raportor special ONU), din perioada din 25-29 iunie 2018³⁹²:

- Republica Moldova nu a ratificat o serie de instrumente fundamentale privind drepturile omului, care ar putea oferi populației instrumente concrete pentru îmbunătățirea drepturilor economice și sociale, inclusiv pentru valorificarea drepturilor victimelor dispariției forțate,

³⁸⁶ Decizia nr.4/1992 a Curții Constituționale a României, publicată în MO nr.182/1992.

³⁸⁷ Este vorba despre dreptul la viață și la integritate fizică și psihică, dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle, neretroactivitatea legii, prezumția nevinovăției, accesul liber la justiție (drepturi proclamate în articolele 20-24 din Constituția Republicii Moldova).

³⁸⁸ ANDREESCU, M. *Restrângerea exercițiului unor drepturi și principiul proporționalității*. În: Curierul Judiciar nr.7-8/2011, p. 399. ISSN: 1582-7526

³⁸⁹ Constituția Republicii Moldova, art.4.

³⁹⁰ Ibidem, art.5.

³⁹¹ În acest sens, art.20 din Constituția României.

³⁹² FORST, M. Raportorul special al Națiunilor Unite privind situația apărătorilor drepturilor omului. Declarație la sfârșit de misiune. [vizitat la 13.08.2020]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/End%20of%20mission%20Moldova%20Final%20RO.pdf>

drepturilor lucrătorilor migranți, copiilor, persoanelor cu dizabilități etc. În acest sens, nu au fost ratificate Convenția pentru protecția tuturor persoanelor împotriva dispariției forțate (semnată dar neratificată), Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora, Protocolul opțional la Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, Protocolul opțional la Convenția privind drepturile copilului, Protocolul opțional la Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap ș.a.;

- Nu există o legislație internă și nici practici care să sprijine posibilitatea influențării procesului decizional (central și local) de către societatea civilă și cu atât mai puțin să asigure transparența sau participarea societății civile la luarea deciziilor;

- Există un proces agresiv de stigmatizare și de intimidare a apărătorilor drepturilor omului (jurnaliști, avocați, organizații ale societății civile etc.) din partea autorităților publice, în deosebi atunci când se critică hotărârile decidenților politici, iar instituțiile naționale pentru drepturile omului sunt ignorate;

- Justiția prezintă grave sincope. Spre exemplu, judecătorii independenți care examinează cazurile de corupție în conformitate cu legea riscă să fie hărțuiți, concediați sau acuzați penal în mod neîntemeiat, iar societatea civilă nu dispune de mijloace care să-i permită să se implice în monitorizarea proceselor sau să aibă acces la cazurile de rezonanță socială sau politică (au existat nenumărate cazuri în care audierile s-au ținut cu ușile închise, fără temei juridic).

Desigur că, în linii mari, nici România nu are o situație diferită de Republica Moldova iar ca mărturie stau nenumărate expertize, rapoarte ONU, rapoarte de țară ale UE, statistici, sondaje etc. și, nu în ultimul rând, nenumăratele condamnări CEDO pentru încălcarea drepturilor omului (tratament inuman sau degradant).³⁹³

2.2.2.2. Determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent

2.2.2.2.1. Determinanții dreptului la un trai decent

Spre deosebire de alte ramuri ale științelor sociale și umaniste, științele juridice s-au preocupat prea puțin de cercetarea factorilor ce determină nivelul de trai. Tocmai pentru aceste considerente, vom face apel la ansamblul ideilor, teoriilor, tezelor și principiilor coagulate în

³⁹³ DUE PROCESS, CRCE. *Raport de cercetare*. Întocmit pe baza informațiilor furnizate de Consiliul Europei, pentru România, referitor la perioada 2014-2017. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <http://ph-online.ro/politica/item/98931-raport-romania-este-de-departe-cel-mai-grav-violator-al-drepturilor-omului-in-ue>

prezenta lucrare, identificând și dereticând determinanții/factorii nivelului de trai decent în funcție de obiectivele și finalitatea urmărită, în jurul a 3 obiective majore: educația, legislația și guvernarea.

► *Educația*. Într-unul din studiile efectuate asupra calității vieții se arată că starea economică a vieții umane nu reprezintă un criteriu suficient pentru a fi în prezența unui trai de calitate bună³⁹⁴, iar profesorul I. Guceac ne atrage atenția asupra faptului că dezvoltarea constituțională nu ține în esență de noutățile ideilor în plan constituțional, ci de *conștiința de drept* care, din păcate, prezintă carențe deosebite în societatea contemporană.³⁹⁵

Așadar, dincolo de factorul economic, a cărui importanță în viața umană este incontestabilă, un rol esențial și chiar primordial asupra calității vieții umane îl joacă, fără îndoială educația, lucru stabilit deja în primul capitol al tezei și susținut de jurisprudență, legislație și doctrină, inclusiv de cercetările distincte pe care le-am efectuat în această direcție.³⁹⁶ O tendință aparent divergentă, care în realitate nu face altceva decât să scoată în evidență latura utilitarist-comunitară a educației, o regăsim și în dreptul internațional. Mai precis în cuprinsul Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, tratat care susține că „*prin educație orice persoană trebuie să devină capabilă de a juca un rol util într-o societate liberă*”, iar exemplele care sprijină primordialitatea educației pot continua. Este limpede, deci, că fără educație, sau mai bine zis fără dreptul la educație (ca drept eficient, nu doar formal), există riscul căderii în derizoriu a sistemului de valori care susține și dă conținut vieții și calității vieții umane, în special din perspectiva integrării indivizilor în diversitatea sectoarelor sistemului social.

De altfel, dreptul la educație, un drept complex, inalienabil, cu origini filozofice adânci, joacă un rol crucial în dezvoltarea personalității umane, a societății și a democrației – valoarea mijloc cea mai de preț a statului de drept. Spunem aceasta deoarece este singura în măsură să cultive și să dezvolte încrederea și buna-credință în cadrul relației dintre guvernanți și guvernați, elemente în lipsa cărora democrația poate deveni la fel de criminogenă ca și tirania sau oligarhia. Așadar, nu educația în sine are un rol esențial pentru standardul de viață al omului ci, așa cum este și firesc, nivelul sau calitatea acesteia, respectiv accesul omului la o educație autentică, de înaltă ținută

³⁹⁴ URSE, L. *Calitatea vieții și cultura*. În: Revista Calitatea vieții, nr. 1-2/2008. ISSN 1844-5292. [vizitat la 26.04.2019]. Disponibil: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2008/CV-1-2-2008/02.pdf>

³⁹⁵ GUCEAC, I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău: Academia de Poliție "Ștefan cel Mare", 2001, p.13. ISBN 9975930042

³⁹⁶ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Educația-determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent*. Op.cit.

didactică, morală și nemanipulată de ideologiile regimurilor aflate la putere (ele însele purtând germenii unor serioase malformații educaționale).³⁹⁷

Altminteri, principiul *libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice*³⁹⁸ ar fi lipsit de sens, ca de altfel și dispozițiile art. 35 și 31 din Constituția Republicii Moldova, precum și numeroase alte prevederi conexe care asigură și garantează *dreptul la învățătură și libertatea conștiinței*, dispoziții care, în egală măsură, se regăsesc și în Constituția României³⁹⁹.

Conchidem prin a arăta că fără o investiție serioasă a societății actuale în educație - singura capabilă să asigure robustețe și bunăstare durabilă sistemului social - orice analiză a realităților sociale nu poate să evidențieze decât regresul social, politic, economic, legislativ ș.a.m.d. cu toate consecințele care decurg din acesta. De astfel, bunăstarea materială sau economică, deși importantă, nu reprezintă nimic altceva decât o chestiune derivată a conștiinței umane, conștiință care se clădește exclusiv pe elementul educațional. Din păcate însă, privind retrospectiv asupra investițiilor reale pe care cele două state le-au făcut în domeniul educației, nu ne surprinde clasamentul global neonorant din punct de vedere al învățământului și, în general, al progreselor sociale.

Legislația. Impactul legislativ asupra diagnozei nivelului de trai este, fără îndoială, colosal. Un asemenea lucru rezultă nu doar în urma demersurilor noastre științifice⁴⁰⁰, ci și din nenumărate alte studii și materiale, în special din cele de factură sociologică și economică. Astfel, schimbările regimurilor politice în cele două societăți separate artificial de vicisitudinile istoriei – românească și moldovenească - au atras după sine și schimbări legislative importante, însă insuficiente față de nevoile și aspirațiile sociale, iar această stare *de facto* și *de jure* se oglindește în grave carențe și inadvertențe legislative, precum:

- lipsa unei legislații privind ocrotirea reală a sănătății;
- lipsa unei legislații care să promoveze demnitatea umană, adică să sensibilizeze instituțiile și autoritățile publice asupra respectului datorat omului de rând (să asigure acea atitudine cordială,

³⁹⁷ Statul are obligația de a se abține de la orice formă de îndoctrinare ce ar afecta crezurile filozofice sau religioase. În acest sens, cauza Kjeldsen, Busk Madsen și Ederson contra Danemarcei, 7 decembrie 1976. [vizitat la 07.11.2017]. Disponibil: <http://jurisprudentacedo.com/Kjeldsen-Busk-Madsen-si-Pedersen-contra-Danemarca.html>

³⁹⁸ Art.7 din Codul educației al Republicii Moldova nr.152 din 17.07.2014 și art.3 din Legea Educației Naționale nr.1/2011 (România).

³⁹⁹ Constituția României: art. 32 (1) „*Dreptul la învățătură este asigurat...*”, art.29 alin.(2) „*Libertatea conștiinței este garantată.*”

⁴⁰⁰ VLĂESCU, GE. *Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului*. Op.cit., VLĂESCU, GE. *Evoluția criminogenă a fiscalității*. Op.cit., p.21-23, VLĂESCU, GE. *Consecințe-pe planul dreptului procesual - ale dezincriminării unei contravenții*. Op.cit. ș.a.

deschisă și cooperantă a statului față de om,⁴⁰¹ specifică statului de drept de care ne vorbește profesorul I. Deleanu), precum și a unei legislații care să promoveze apărarea drepturilor și libertăților fundamentale, morală, solidaritatea socială, identitatea, indispensabile demnității umane și decenței traiului;

- lipsa unei legislații care să oblige decidenții la fundamentarea științifică a oricărui act normativ;

- lipsa unor reglementări care să oblige autoritățile/instituțiile publice de a informa și de a antrena societatea civilă să participe la procesele decizionale administrative, inclusiv de natură normativă;

- lipsa unor reglementări care să conțină criterii generale de performanță pentru orice funcție eligibilă sub sancțiunea decăderii de drept din funcție;

- lipsa unor reglementări care să oblige la justificarea dobândirea averii orice demnitar și funcționar public și, în general, orice persoană care beneficiază, gestionează sau are acces la bani publici;

- lipsa unor norme de decădere din drepturi a parlamentarului care votează, în mod repetat, reglementări normative care, ulterior, sunt declarate neconstituționale de Curtea Constituțională, precum și a magistratului, atunci când un anumit număr de soluții sunt desființate în căi de atac;

- lipsa unei legislații, în deosebi în domeniul învățământului, care să asigure dezvoltarea liberă și deplină a personalității umane (de pildă, să eficientizeze principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase și doctrine politice), desigur în conformitate cu morală, compasiunea și cu respectul față de valorile culturale locale, naționale și universale;

- lipsa unor reglementări care să stimuleze dezvoltarea economică a țării (prin încurajarea liberei inițiative și a micilor întreprinzători, combaterea monopolurilor multinaționalelor ș.a.) de așa manieră încât standardul decent de trai al omului de rând să nu reprezinte problematici insurmontabile a celor însărcinați să le gestioneze, necesitatea armonizării legislației achizițiilor publice cu Directiva nr. 2004/17/CE și Directiva nr. 2014/24/CE;

- lipsa unor reglementări care să descurajeze „*fabricarea consimțământului*” prin manipulare (astfel de reglementări ar trebui să stabilească clar distincția dintre manipulare și reclamele comerciale, ca forme de promovare pe piețe a mărfurilor și serviciilor);

⁴⁰¹ DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. Op.cit.

- lipsa unor reglementări care să prevină și să combată fenomenul de adâncire a diferențelor dintre bogați și săraci (în materie economică, de pildă, prin stimularea inițiativei private, iar în materie fiscală printr-o impozitare de așa fel încât veniturile nete rezultate să fie cât mai apropiate între membrii comunității);

- lipsa unor reglementări juridice privind extinderea și adaptarea conținutului constitutiv al infracțiunilor de furt, delapidare și înșelăciune la realitățile socio-economice, precum și instituirea incompatibilității între funcția publică și calitatea de comerciant/profesionist;

- lipsa unor prevederi de drept constituțional care să stabilească clar conținutul dreptului omului la un trai decent, obligația statului de a cuantifica din punct de vedere economic pragul minim al nivelului de trai decent, pe baza unei expertize științifice de specialitate;

- lipsa unor prevederi de drept constituțional prin care să fie pasibil de tragere la răspundere civilă, disciplinară, contravențională sau penală, după caz, funcționarul public, demnitarul, autoritatea sau instituția publică, care cu rea-credință se face vinovat de încălcarea dreptului omului la un trai decent;

- lipsa unei legislații eficiente privind încurajarea natalității și a întemeierii familiei, știut fiind faptul că ambele state sunt amenințate cu depopularea;

- lipsa unei reglementări, asupra căroro organismele internaționale au atras deja atenția⁴⁰², în special în materie de egalitate și nediscriminare, abandon școlar, cu privire la neratificarea Protocolului nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, necorelarea Codului penal al Republicii Moldova cu Recomandarea de Politică Generală nr. 7 a ECRI privind legislația națională de combatere a rasismului și a discriminării rasiale etc.

Guvernarea. Achiesând la opinia CE⁴⁰³, apreciem și noi că *încrederea socială, transparență și implicarea cetățenilor în administrație* sunt soluții ale unei guvernări capabile să asigure coeziunea socială și bunăstarea oamenilor⁴⁰⁴, un rol de seamă jucându-l, desigur, meritocrația.⁴⁰⁵

⁴⁰² Raportul ECRI asupra Republicii Moldova, adoptat la 20.06.2018 și publicat la 02.10. 2018, Raportul de țară privind România al Comisiei Europene, publicat în 2019.

⁴⁰³ Comisia Europeană. *Calitatea administrației publice*. [vizitat la 26.04.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-quality-public-administration_ro.pdf

⁴⁰⁴ HALLEROD, B., ROTHSTEIN, B., NANDY, S., DAOUD, A. *Bad governance and poor children: a comparative analysis of government efficiency and severe child deprivation in 68 low-and middle-income countries*. În: *World Development*, Elsevier, vol. 48(C), p. 19-31, august 2013. ISSN 0305-750X. [citat 26.04. 2019]. Disponibil: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X13000831?via%3Dihub>

⁴⁰⁵ Una din metodele de evaluare a meritocrației fiind cea a lui Charron N. În acest sens, CHARRON, N., DAHLSTRÖM, C., LAPUENTE, V. *Measuring meritocracy in the public sector in Europe, A New National and Sub-National Indicator*. În: *Seria de documente de lucru, Quality of Government Institute, Universitatea din Göteborg*, 2015. ISSN 1653-8919

Pentru punerea în scenă a unor asemenea idei, nu putem face abstracție nici de tipologia neaoșă a liderului politic și a funcționarului public care, în opinia noastră, ar trebui să urmeze cele două paradigme townsentiene ale leadershipului: „*nu înșela pe nimeni - cu atât mai puțin pe tine*” și „*tratează-i pe ceilalți cu respect*”-⁴⁰⁶ chestiuni care, indiscutabil, pot contribui la micșorarea distanței față de putere și, implicit, la îmbunătățirea calității actului de guvernare.

Așadar, dincolo de indicatorii specifici economiei moderne (PIB, balanțe de plăți etc.), **reușita bunei guvernări depinde, în esență, de eficiența cu care administrația publică răspunde nevoilor și aspirațiilor individului și societății**, nevoi care, așa cum am putut vedea, sunt în primul rând de ordin nematerial (respectul și atitudinea cordială a autorităților față de cetățeni, asigurarea sănătății etc.) și, în al doilea rând, de ordin material (asigurarea unor venituri decente), ambele categorii depinzând în principiu de buna-credință și profesionalismul celor însărcinați cu actul de guvernare.

În ceea ce privește prima categorie, a nevoilor legate de atitudinea autorităților, atât România cât și Republica Moldova se caracterizează printr-un ecart mare față de putere, adică prin raporturi specifice culturilor în care lipsa de încredere și autoritatea exacerbată sunt numitori comuni.

Lucrurile nu stau bine nici din perspectiva reificării celei de-a doua categorii (nevoi de ordin material), iar aici se cuvine să amintim decalajul despre care ne vorbește prestigiosul profesor de drept constituțional, Alexandru Arseni, între reglementările juridice, în principiu, salutare, și starea *de facto* din Republica Moldova ilustrată de emigrarea a mai mult de un milion de cetățeni în speranța găsirii unui trai decent.⁴⁰⁷ Oricât de redundant ar părea, în explicarea acestei situații, se înscriu și considerentele unui alt distins cercetător, care ne atrage atenția asupra faptului că finanțele publice și personalul profesionist chemat să le gestioneze sunt doi piloni de bază ai guvernării, de aceea atunci când intervine corupția și primează interesele individuale, spune autorul, „*acești piloni devin atât de insuficienți pentru atingerea scopurilor instituției, încât întreaga entitate publică devine ineficientă, uneori chiar inutilă, cetățenii fiind cei ce resimt acest lucru*”.⁴⁰⁸ Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem că există și unele probleme globale care ne obligă la reconsiderare abordării

⁴⁰⁶ TOWNSEND, R. *Ascensiunea într-o organizație*. Traducere de Gergescu B. București: Curtea veche, 2011, p.14. ISBN 978-606-588-105-1

⁴⁰⁷ ARSENI, AL. *Drepturile omului în Republica Moldova – Geneză și actualitate*. Rezumatul discursului din cadrul Conferinței „Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale”, Chișinău, Moldova, 13-14, decembrie, 2018, p. 22 [citată 02.04.2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/author_inst_articles/213/10944

⁴⁰⁸ ODAINIC, M. *Transparența bugetară în Republica Moldova*. În: *Revista de studii juridice universitare*, nr.1-2, Chișinău, 2020, p.63. ISSN 1857-4122

economiei capitaliste contemporane. Așa cum bine știm, în urma abandonării economiei etatiste, cu adevărat utopice, care a confiscat realmente dreptul de proprietate particulară, România și Republica Moldova și-au declinat afinitatea pentru capitalism, respectiv în favoarea unui model economic întemeiat pe *economie de piață liberă*. Din nefericire însă, un asemenea model, concentrat prin definiție pe deținerea capitalului în mâinile celor puțini a condus la monopolizarea economiei și la confiscarea libertății pieței. Oricât de bizar ar părea, acest model subzistă în Europa și în America încă din secolul XIX, aducând și menținând economiile celor 2 continente într-o permanentă criză de sistem.⁴⁰⁹ Prin urmare, implicarea multinaționalelor în economia românească și moldovenească prin exploatarea forței de muncă la prețuri derizorii, prin „sifonarea” profiturilor în țările de origine și prin înăbușirea dezvoltării capitalurilor autohtone, alături de corupția sistemului de guvernământ, nu puteau avea decât consecințe negative dintre cele mai previzibile: adâncirea inegalităților sociale și transformarea celor două state în piețe de desfacere a rebuturilor străine.⁴¹⁰

2.2.2.2.2. Garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent

Garanțiile legale, adică acele mijloace juridice pe care omul le are la îndemână împotriva abuzurilor puterii politice, sociale și juridice sunt prezentate deja în prezenta lucrare, în deosebi în primul capitol al tezei, dorind să amintim, aici, câteva observații complementare.

Pornind de la „interesul economic”, din care descinde și „securitatea socială a cetățenilor”, profesorul Alexandru Arseni, reține că starea de criză a Republicii Moldova nu a putut fi depășită prin Acordul de asociere cu Uniunea Europeană, astfel că rezolvarea acestei probleme trebuie căutată în literatura juridică de drept constituțional și internațional. Mai exact, reputatul autor apreciază ca fiind oportună crearea unei Confederații (ligă, alianță) între Republica Moldova și România, date fiind scopurile comune de natură economică, financiară, de securitate, de propășire economică etc. a celor două state, lucru facilitat desigur și de elementele preexistente adânc înfiripate în identitatea lor istorică, lingvistică și națională.⁴¹¹

⁴⁰⁹ MEDAILLE, J.: „nu putem să confundăm capitalismul cu piața liberă; sunt lucruri care se opun, nu se presupun. Se pleacă de la următoarea premisă: dacă nu există control al statului asupra întreprinderilor, înseamnă că avem piață liberă. Această premisă nu este corectă deoarece odată ce s-a consolidat puterea celor care pot să impună prețul pe piață, piața liberă s-a evaporat”. HURDUZEU, O. Interviu John Medaille: Dincolo de socialism și capitalism se afla distributismul. Op.cit.

⁴¹⁰ Pentru detalierea subiectului, VLĂESCU, GE. Coeziunea economică... concept sau slogan! Op.cit.

⁴¹¹ ARSENI, AL. Cooperarea internațională în asigurarea unui nivel de trai decent. În: Revista Drepturile omului. [cit. 02.04.2021]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/10847/confederatia-cooperare-internationala-in-asigurarea-unui-nivel-de-trai-decent.html>

O altă observație de mare impact asupra garantării dreptului la un trai decent este cea a lui Gh. Costachi potrivit căruia una dintre cele mai serioase garanții ale respectării drepturilor omului este *cultura drepturilor omului*. În lipsa unei asemenea culturi – sigura infrastructură durabilă a statului de drept - devine imposibilă respectarea drepturilor omului⁴¹², autorul subliniindu-ne nivelul precar al acestei culturi în Republica Moldova⁴¹³ și, ca o consecință a acestei carențe, neparticiparea societății civile la procesul de luare a deciziilor și de implicare activă în conducerea cetății.

Indiferent însă că ne referim la garanțiile juridice abordate în primul capitol sau la opiniile de specialitate culese din diferite surse doctrinare, cert este faptul că în fapt ne confruntăm cu lipsa unor garanții eficiente, respectiv cu inexistența unor garanții apte la nivel de colectivitate umană să producă efecte vizibile, perceptibile, efective și concrete. Din această perspectivă, în Republica Moldova și în România efectele sau consecințele ne/respectării dreptului la un trai decent se oglindesc în rapoartele și deciziile autorităților și organelor UE, precum și într-o multitudine de expertize irefutabile. Conform acestor documente drepturile omului continuă să se prezintă, așa cum ne spunea cândva Rădulescu-Motru, doar *pe hârtie*. Drept urmare, pentru încălcarea drepturilor omului, CEDO plasează Republica Moldova în topul condamnărilor pentru *condiții inumane* (tratamentul inuman și degradant în timpul detenției, dreptul la libertate și la siguranță, dreptul la un proces echitabil și dreptul la un remediu efectiv), iar raportorul special ONU (2018)⁴¹⁴, precum și studiile efectuate de către unele instituții naționale și internaționale⁴¹⁵ scot în evidență o situație dramatică ce se reflectă în următoarele aprecieri:

- lipsa locurilor de muncă și standardele materiale de viață ale populației sunt sub pragul sărăciei;
- nivelul scăzut de educație al populației, care nu dispune de o cultură și o informare corespunzătoare asupra drepturilor esențiale;
- îngrădirea liberei dezvoltări a personalității umane, inclusiv prin îndoctrinarea celor care au urmat o școală în sistemele de învățământ ale celor două state;

⁴¹² COSTACHI, GH. *Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului*. În: Revista Academiei de Administrare Publică, Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Chișinău, Î.S.F.E.P. ("Tipografia centrală"), 2014, p.59. ISBN 978-9975-4241-8-9

⁴¹³ Ibidem, p.64.

⁴¹⁴ FORST, M. Raportor Special al Națiunilor Unite. Op.cit.

⁴¹⁵ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI și OHCHR în consultare cu PNUD Moldova. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Chișinău, 2016, p. 76. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https://www.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/ro-raport_do_final_pentru_tipar_03.12.pdf

- nepregătirea deliberată a tinerilor în direcția autoprotejării împotriva manipulărilor, în special a manipulărilor ce vin dinspre politic și economic);
- nepromovarea dezvoltării demnității umane și a conștiinței în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale locale, naționale și universale;
- încălcarea într-o mare măsură a drepturilor omului prin activitatea instituțiilor de bază ale statului (de către instituțiile medicale, poliție, judecătoria, primării etc.);
- corupție larg răspândită, inclusiv la nivel central;
- libertățile societății civile și ale presei sunt permanent amenințate;
- legile împotriva corupției, îndeosebi la nivel înalt, întârzie să fie adoptate;

Situația României seamănă izbitor cu cea a Republicii Moldova. Rapoartele pe ultimii ani ale Uniunii Europene prezintă România ca pe o țară unde **flagelul corupției și al nepotismului pare de nestăvilit**⁴¹⁶, unde **educația este subfinanțată și gradul de sărăcie și de abandon școlar se află în creștere, unde inegalitatea veniturilor populației se menține la un nivel înalt și “o treime dintre români se confruntă cu risc de sărăcie cu cel mai ridicat procent din UE”**⁴¹⁷, unde lupta justiției împotriva corupției se află sub semnul incertitudinii, unde există imprevizibilitate și instabilitate legislativă accentuate, iar *„modificările legislative importante și uneori complexe sunt adoptate în continuare fără o consultare adecvată a actorilor importanți, în timp ce studiile de impact deseori lipsesc”*.⁴¹⁸ Iar din cercetările efectuate de prof. Vasile Ghețău,⁴¹⁹ imensul declin al populației rezidente, a ajuns la 3,8 milioane în perioada 1990-2018, migrația externă reprezentând o principală cauză a acestui fenomen deosebit de îngrijorător.

2.3. Concluzii la Capitolul 2

În acest capitol am continuat procesul de scrutare a complexității fenomenului juridico-social care vizează aspirațiile omului către un trai mai bun – ceea ce, azi, numim *dreptul omului la un trai decent* - din perspectivele evoluției conceptuale, precum și a factorilor determinanți, a garanțiilor și

⁴¹⁶ Raportul MCV, publicat în 2018.

⁴¹⁷ CE. Raportul de țară din 2018 privind România, CE, Bruxelles, 07.03.2018.

⁴¹⁸ Ibidem.

⁴¹⁹ GHEȚĂU, V. *ANALIZA. Privire de ansamblu asupra declinului și depopulării în ultimii 30 de ani*. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: Contributors.ro

a efectelor ne/respectării sale. Raportând un asemenea studiu la cele 3 obiective ale cercetării, am ajuns la următoarele concluzii:

Referitor la rolul educației în asigurarea acestui drept. În primul rând, se poate ușor observa că, dacă în primul capitol am stabilit rolul primordial al educației în dezvoltarea calității vieții și a personalității umane, în prezentul capitol am aprofundat evoluția istorică a acesteia, dinamicitatea și interrelaționarea educației cu conceptele echității și bunăstării, în cadrul relațiilor istorice ale indivizilor cu statul și dreptul. O asemenea cercetare, relevă evoluție dificilă și sinuoasă a educației – subordonată intereselor anumitor clase sociale - precum și impactul covârșitor al acesteia asupra relației de ne/încredere dintre omul de rând și autoritățile publice.

Tot în acest capitol, am analizat educația (ca factor social și ca drept) în corelație cu drepturile omului (inclusiv cu cel al demnității umane), dar și cu neajunsurile decenței traiului de pe agenda societății contemporane românești și moldovenești și, nu în ultimul rând, cu carențele garanțiilor juridice concrete din sistemele de învățământ. Din aceste perspective, cercetarea relevă necesitatea adoptării unor sisteme educaționale nepolitizate și neîndocrinate, a unor sisteme care să-și concentreze atenția pe calitatea învățământului, astfel încât să promoveze încrederea între oameni și să asigure dezvoltarea liberă și deplină a personalității umane, desigur în conformitate valorile esențiale ale societății (morală, compasiunea, respectul față de valorile culturale naționale și universale etc.).

Influențele raporturilor dintre individ și stat/autorități publice. Din această direcție, cercetarea evidențiază rolul major jucat în conceptualizarea asigurării dreptului la un trai decent de evoluția instituțională a statului în raport cu societatea civilă, de la etapa inițială, aceea de entitate cu atribuții quasi-militare dedicate apărării și ordinii publice, către cea de stat social și democratic însărcinat nu doar cu atribute ale temperării și exploatării omului, ci și cu rezolvarea problemelor sociale. Tocmai un asemenea proces îndelungat de metamorfoză socio-istorică a determinat știința dreptului să se plieze și să-și reconfigureze filozofia valorilor și a principiilor care cârmuiesc raporturile dintre stat și individ. Așadar, dacă în primul capitol, democrația și micșorarea distanței omului față de putere a reprezentat un punct axiomatic care a dat startul studierii dreptului omului la un trai decent, capitolul de față analizează evoluția multiseclară a relațiilor dintre cetățeni și autoritățile publice. Relații în cadrul cărora *încrederea/neîncrederea* dintre indivizi și stat a reprezentat dintodeauna cauza prosperității sau a decăderii societății, fiind percepută ca un veritabil liant al consolidării statului, dar și al cordialității, coeziunii și bunăstării sociale. Analizând, așadar,

aceste relații din trecut spre prezent, în al doilea subcapitol ne-am focalizat cercetarea pe determinanții, garanțiile și efectele ne/respectării dreptului la un trai decent la nivelul României și Republicii Moldova, inclusiv din unghiul proporționalității.

În urma acestor demersuri, am identificând în **sistemul educației, în legislație și în guvernare** principalii actori ai deprecierii nivelului de trai și, evident, carențele acestor sisteme în cele 2 state, neajunsuri care se oglindesc în *distanța mare față de putere* și, pe cale de consecință, în nivelul precar de viață al societății.

Analizând factorii care au determinat aceste cauze, cercetarea evidențiază necesitatea unui cadru normativ care să promoveze demnitatea umană, să oblige legislatorul la fundamentarea temeinică a oricărui act normativ, la adoptarea unei legislații care să prevadă criterii generale de performanță pentru orice funcție eligibilă sub sancțiuni eficiente, care să oblige orice demnitar și funcționar public la justificarea dobândirii averii și, în general, orice persoană care beneficiază, gestionează sau are acces la banii publici și, nu în ultimul rând, la promovarea unei legislații care să decadă din drepturi parlamentarul sau magistratul care nu se ridică la nivelul performanțelor cerute de calitatea sau funcția deținută.

Impactul economiei și modul de distribuire a resurselor. Pentru edificarea acestui obiectiv am întreprins un studiu al evoluției economice de-a lungul timpului, analizând bunăstarea - ca precursor al actualului drept al omului la trai decent - în corelație cu educația, echitatea și cu puterea publică.

În a doua parte a prezentului capitol, am continuat cercetarea conceptului prin caleidoscopul drepturilor omului (în special al demnității umane), al proporționalității, dar și al determinanților, garanțiilor și efectelor ne/respectării dreptului omului la un trai decent, restrângându-i apoi aplicativitatea practică la nivelul României și Republicii Moldova.

În lumina acestor demersuri, am identificat lacunele practice ale dreptului antereferit în cele două state, lacune care necesită adoptarea mai multor remedii legislative, precum stimularea dezvoltării economice a țării prin încurajarea liberei inițiative și a micilor întreprinzători, asigurarea libertății pieței economice prin combaterea monopolurilor, descurajarea manipulării (inclusiv prin incriminarea „*fabricării consimțământului*”), politici fiscale care să reducă diferențele mari dintre bogați și săraci, extinderea și adaptarea conținutului constitutiv al infracțiunilor de furt, delapidare, înșelăciune la realitățile socio-economice, instituirea incompatibilității între funcția publică și calitatea de comerciant, stabilirea normativă a conținutului dreptului omului la un trai decent,

obligația statului de a cuantifica din punct de vedere economic pragul minim al nivelului de trai decent, pe baze științifice, tragerea la răspundere a funcționarului public, a autorității sau a instituției publice care, cu rea-credință, se face vinovat/ă de încălcarea dreptului omului la un trai decent.

Cercetând *asigurarea dreptului omului la un trai decent* sub spectrele mai sus arătate, am reușit nu numai o ridicare a standardului științific revendicat de realizarea celor 3 obiective ale cercetării ci, mai ales, să bunem bazele edificării - în etapa următoare - a recomandărilor și concluziilor necesare definitivării respectivelor obiective.

3. DIFICULTĂȚILE ASIGURĂRII DREPTULUI OMULUI LA UN TRAI DECENT, INSTRUMENTE ȘI MODALITĂȚI DE DEPĂȘIRE

3.1. Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate

Așa cum am putut vedea în capitolul precedent, asigurarea dreptului omului la un trai decent rămâne circumscrisă unui complex de factori intim subordonați procesului educațional, legislației și actului de guvernare, factori care poartă matricea culturală a celor două state congenere, România și Republica Moldova, a căror menire constituțională este aceea de a pune în valoare *demnitatea umană* și *libera dezvoltare a personalității umane*. Adică acele valori supreme, care în opinia lui Serghei Țurcan asigură bazele tuturor celorlalte drepturi și libertăți, autorul aducând în discuție și necesitate unui sistem educațional neîndoctrinat, dar și a mai multor surse de influență și informare.⁴²⁰

Revenind la factori supuși analizei în acest subcapitol, așa cum am putut realiza din cuprinsul prevederilor art. 11 alin. (1) din PIDESC, ei sunt expansivi, desigur din unghiul capacității lor de a se ridica la parametrii crescânzi ai dreptului omului la un trai decent. Aceasta înseamnă că ei se află într-o continuă dezvoltare, concomitent cu dreptul antereferit, având finalitatea de a asigura premisele atingerii fericirii⁴²¹, cea mai înaltă expresie a nivelului de trai al omului.⁴²² Ori este dificil de imaginat că dinamica unui asemenea drept complex poate face abstracție de democrația participativă (numită în limbaj corporativ și *guvernare*) considerată a fi cea mai eficientă inovație a UE în vederea creșterii nivelului de trai, așa cum nici democrația nu poate face abstracție de acel tip de stat care să slujească dreptului și pe care-l numim *stat de drept*.

Așadar, pentru a putea identifica principalele curențe administrative și legislative, care în mai mult de jumătate dintre statele lumii au cenzurat drepturile și libertățile societății civile cu sprijinul noilor tehnologii și al legilor represive⁴²³ - și care au adus astăzi cele două state într-un punct disruptiv ce afectează însăși condițiile subzistenței umane (limita de jos a dreptului la un trai

⁴²⁰ ȚURCAN, S. *Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene*. Op.cit. p.28-29.

⁴²¹ Chiar dacă *fericirea* ține de fiecare individ în parte, asigurarea premiselor ei ține de *stat* și *drept*.

⁴²² VLĂESCU, GE. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. Op.cit.

⁴²³ CIVICUS MONITOR. *Studiu: peste jumătate dintre țările lumii folosesc cenzură sau violență pentru a reprima discursul public*. [vizitat la 20.07.2019]. Disponibil: <https://www.green-report.ro/drepturi-civile-incalcate-raport/>

decent), vom porni de la o succintă cercetare de ansamblu către cea de nișă. Un demers în care ne vom sprijini susținerile pe o serie de rapoarte internaționale și interne, documente, interpretări și expertize de specialitate, inclusiv pe una dintre cele mai autorizate modalități de diagnosticare a calității managementului statal - percepția socială.

Fără a abunda în judecăți normative sau în teze glazurate de teorii abstracte, în această secțiune ne vom deplasa cercetarea dreptului la un trai decent dinspre teorie spre realitățile concrete. Dinspre politicile unui Ev al globalizării, al digitalizării și al aculturației - în care oamenii cred cu tărie în democrație reproșând, totodată, faptul că vocea lor este încă neauzită de către state și instituții⁴²⁴ - către politicile eterogene ale celor două state unde, așa cum vom vedea, sărăcia, deculturalizarea și corupția au rămas singurii candidați pentru un *modus vivendi*. Spre exemplu, în Republica Moldova încălcarea de către autorități a drepturilor omului a devenit deja un truism cu o sonoritate crescândă începând cu data de 02 martie 1992, când republica a devenit membră ONU și când a putut beneficia de evaluarea UPR⁴²⁵.

Supusă acestei procedurii complexe de evaluare, Moldova a avut, în anul 2011, primul ciclu al EPU, prilej cu care i s-au comunicat un număr de 123 de recomandări pentru îmbunătățirea asigurării drepturilor omului la nivel național.⁴²⁶ Din păcate autoritățile au rămas impasibile în fața unor asemenea rezultate îngrijorătoare. Dovată fiind faptul că, 7 ani mai târziu, Moldova se plasa deja, conform raportorului special ONU (2018)⁴²⁷, în topul condamnărilor pentru condiții inumane: tratamentul inuman și degradant în timpul detenției, încălcarea dreptului la libertate și la siguranță, la un proces echitabil și la un remediu efectiv.

Deci, fără a nega unele progrese făcute de autoritățile moldovene, este deosebit de important să conștientizăm că din anul 2011 și până în prezent lucrurile nu s-au schimbat semnificativ din unghiul drepturilor omului. Această situație dezonorantă este confirmată și de alte cercetări, inclusiv de studiul efectuat în decembrie 2018 de Compania iData pentru Oficiul Avocatului Poporului, potrivit căruia „*Șapte din 10 locuitori ai Republicii Moldova consideră că drepturile lor sunt*

⁴²⁴ DALIA RESEARCH, ALLIANCE OF DEMOCRACIES FOUNDATION. *Studiu efectuat realizat în 2019 pe un eșantion de 125 000 de oameni, din 50 de țări.* [vizitat la 20.07.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/oamenii-vor-mai-mult%C4%83-democra%C8%9Bie-sondaj-de-opinie/30019296.html>

⁴²⁵ UPR - *Universal Periodic Review* - este cea mai complexă evaluare la nivel mondial a respectării drepturilor omului în toate cele 193 de state membre ONU. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://justice.gov.md/libview.php?l=ro&idc=4&id=4428>

⁴²⁶ Recomandările vizau egalitatea de gen, tortura și relele tratamente, drepturile femeilor și ale copilului, traficul de ființe umane, drepturile minorităților etnice, discriminarea rasială, drepturile persoanelor cu dizabilități etc.

⁴²⁷ FORST, M. Raportor special al Națiunilor Unite. Op.cit.

încălcate în mod sistematic".⁴²⁸ De asemenea, raportul final adoptat de către Consiliul ONU pentru Drepturile Omului în martie 2017 a scos în evidență, pe lângă problemele cetățenilor migranți în raporturile de muncă și o serie de alte fapte grave legate de tortură, de relele tratamente, de eradicarea fenomenului corupției, de condițiile inumane de detenție, de accesul la justiție, de egalitatea de gen, de violență domestică, de discriminare etc.⁴²⁹ Cum în Moldova tortura, tratamentele inumane și, în general, încălcarea drepturilor omului au reprezentat regula, lucrurile nu au stat diferit nici în România.

Astfel, după cum ne releva raportul de cercetare din 2018 al organizației „Due Process”, România este „*de departe, cel mai grav violator al drepturilor omului în UE*”.⁴³⁰ Un alt exemplu ni-l oferă și raportul Departamentului de Stat al SUA pentru 2018 privind situația drepturilor omului în lume, raport care scoate în relief atât în România cât și în Republica Moldova problemele stringente legate de corupția la nivel înalt, de mecanismele financiare corupte, de violențele poliției, de ineficiența justiției și de încălcarea libertății de exprimare.⁴³¹ Ori toți acești inamici ai democrației au pregătit terenul sărăciei severe și al migrației care în mod curent au căpătat proporții alarmante, obnubilând dreptul omului la un trai decent, dar și perspectivele sale de dezvoltare.

Sigur că nu suntem singurele state ale lumii moderne cu asemenea probleme. De aceea, la nivelul UE, summiturile șefilor de state și de guverne sunt notabile, inclusiv cel reunit recent la Porto (7-8 mai 2021), prilej cu care s-a reînnoit intenția de așezare a educației în centrul politicilor UE, dar și de eficientizare a punerii în aplicare a drepturilor sociale, cu deosebire în ramura creșterii gradului de ocupare a forței de muncă, a competențelor (prin cursuri de formare) și a protecției sociale (pentru reducerea riscului excluziunii sociale și sărăciei).

Totodată, remarcăm că dreptul internațional și european marșează în continuare pe ideea consolidării decenței traiului uman din perspectiva regimului juridic al unor categorii de persoane,

⁴²⁸ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI și OHCHR în consultare cu PNUD Moldov. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Chișinău, 2018. p. 27. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.undp.org/content/dam/unct/moldova/docs/DreptOmul-10_09.12.18.pdf.

⁴²⁹ Raportul Republicii Moldova pentru al II-lea ciclu al Evaluării Periodice Universale (UPR), aprobat în Sesiunea 34 a Consiliului ONU pentru Drepturile Omului (CDO), 17 martie 2017, Geneva. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr21_81.pdf

⁴³⁰ DUE PROCESS, CRCE. *Raport de cercetare*. Întocmit pe baza informațiilor furnizate de către Consiliul Europei, pentru România, referitor la perioada 2014-2017. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <http://ph-online.ro/politica/item/98931-raport-romania-este-de-departe-cel-mai-grav-violator-al-drepturilor-omului-in-ue>

⁴³¹ KERRY, J. F. *Country Reports on Human Rights Practices for 2015*. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2018&dldid=289173#wrapper>

precum migrații⁴³², persoanele cu dizabilități.⁴³³ Un interes tot mai crescând îl reprezintă și regimul juridic al victimelor criminalității ca urmare a creșterii numărului de infracțiuni în perioada limitării libertății de mișcare cauzate de pandemia Covid-19.⁴³⁴

Din nefericire însă, problemele pernicioase ale lumii moderne par să nu se lase ușor cucerite de pledoariile discursive ale politicianului, fie el european sau internațional. Am putea spune că avalanșa eterogenă a stărilor *de facto* care invadează lumea confirmă observațiile profesorului I. Humă care ne amintește că „*raționalizarea lor (a intereselor umane n.n.) – față de care îndemnurile moraliste rămân neputincioase – este opera cea mai dificilă a construcției sociale*”⁴³⁵. În fond, autorul ne îndeamnă să renunțăm la ideologiile alienate și să „*valorizăm ceea ce ne diferențiază pentru a clădi astfel durabila armonie interumană*”⁴³⁶, lucru care în opinia sa este realizabil prin depolitizarea dreptului pozitiv și prin corelarea acestuia cu dreptul natural, de așa fel încât cel din urmă să reprezinte substanța primului.

Pentru toate considerentele de mai sus, coroborate cu concluziile capitolelor precedente, vom schița în cele ce succed simptomele de criză sistemică în cele două state cu ajutorul celor mai vehiculate rezultate statistice ce vizează încălcarea drepturilor omului, drepturi care, în mod evident, se găsesc într-o indestructibilă legătură cu democrația și calitatea vieții umane.

Dreptul la viață și la ocrotirea sănătății. În acord cu normele juridice internaționale⁴³⁷, reținem că legislația penală a celor două state a abolit pedeapsa cu moartea, ceea ce reprezintă fără îndoială un progres al raporturilor juridice dintre stat și individ.⁴³⁸ Însă acest lucru nu este nici pe departe o garanție în sine a dreptului la viață de vreme ce viața nu se rezumă la aspectele fiziologice ale supraviețuirii, ci încorporează o întreagă expectanță a universului mental, sufletesc, spiritual, motivațional și material al ființei umane. Ori acestor problematici le corespund sau ar trebui să le

⁴³² Rezoluția Parlamentului European din 19.05.2021 privind protecția drepturilor omului și politica externă a UE în domeniul migrației. [vizitat la 20.05.2021]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0242_RO.html, și Declarația de la New York privind refugiații și migrații, adoptată de ONU la data de 19.09.2016. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: <https://www.unhcr.org/ro/homepage/guverne-si-parteneri/guverne-si-parteneri-conferinte-si-intalniri/declaratia-de-la-new-york-privind-refugiatii-si-migrantii>

⁴³³ În martie 2021, CE a adoptat Strategia privind drepturile persoanelor cu handicap (2021-2030).

⁴³⁴ La data de 30 aprilie 2021 a fost înaintat un proiect de raport conținând recomandări adresate Comisiei PE privind identificarea violenței de gen (violența înfățișându-se ca un domeniu nou în sfera criminalității). [vizitat la 16.05.2021]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0075_RO.html?redirect#title1

⁴³⁵ HUMĂ I. *Dreptul natural, justă măsură a drepturilor omului*. În: Revista de studii interdisciplinare „C. Stere”, nr. 3-4 (11-12), Ed. Vasiliana’98, 2016, p.53. ISSN 2457-5550

⁴³⁶ Ibidem, p.53.

⁴³⁷ Potrivit art.2 al Convenției Europene a Drepturilor Omului, „*Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege*”.

⁴³⁸ Abolirea pedepsei cu moartea a avut loc, în mod paradoxal, odată cu legalizarea avortului.

corespundă, din unghi juridic, o multitudine de drepturi corelative îndreptate către protecția plenară a ființei umane: demnitate, onoare, integritate etc.

De aceea, în vederea asigurării dreptului la viață, considerăm că statului îi revin obligații concrete mult mai ample, începând desigur cu atitudinea comportamentală cu care își întâmpină îndeobște conlocuitorii și continuând cu măsurile de punere în valoare a asigurării sănătății⁴³⁹, a mediului⁴⁴⁰, a securității și a siguranței omului, de eliminare a măsurilor de represiune, de presiune și de constrângere psihică și fizică asupra persoanei, a relelor tratamente, a corupției etc. Este firesc să fie așa, deoarece în absența îndeplinirii acestor obligații, dreptul la viață nu ar putea beneficia de suportul necesar exercitării și manifestării lui. De aceea spunem că realitățile dramatice care copleșesc cele două state – în special lipsa de cordialitate a guvernanților față de guvernați, nesocotirea dreptului la ocrotirea sănătății, injustiția, tratamentele inumane și degradante⁴⁴¹ - ilustrează faptul ca acestea se găsesc departe de a fi trecut testul respectului datorat vieții și ființei umane.

Pe de altă parte, complexitatea pe care o comportă cele două drepturi (la viață și la ocrotirea sănătății) se răsfrânge și asupra analizei drepturilor care intră în componența acestora și chiar asupra drepturilor cu care naturalmente se găsesc în relații conexe sau conjuncturale. De pildă, așa cum am relatat în primul capitol, dreptul la ocrotirea sănătății – el însuși strâns legat de existența fizică și psihică a omului - nu vizează doar asistența medicală contra bolilor sau infirmităților. Un asemenea drept privește și grija față de un mediu natural, social și economic sănătos (aer, apă, produsele naturale pe care le folosim etc)⁴⁴², lupta împotriva drogurilor, a abuzurilor sociale etc. de așa fel încât orice om să se bucure de o stare bună atât fizică, cât și mintală. Ori, dacă privim dreptul la viață și la ocrotirea sănătății, așa cum acestea se consumă în cadrul relațiilor și realităților cotidiene observăm că, deși ambele state le garantează prin Legi fundamentale⁴⁴³, totuși sondajele de opinie ne furnizează o imagine contrapusă.

⁴³⁹ BOSTAN, I. *Investigating the effectiveness of programs on health financing based on audit procedures*. În: Iranian Journal of Public Health, 2016, Vol. 45, No.8, p.1074-1079. ISSN 2251-6093. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=3FRb5ci5Yika7tKA5iG&page=1&doc=2

⁴⁴⁰ BOSTAN, I. *Law dimensions of the environmental policy. Supplement „Quality – access to success”*. În: Journal, 2010, Vol.I, nr.118, p.36-39. pISSN:1582-2559. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: <http://www.calitatea.srac.ro>

⁴⁴¹ A se vedea art.3 și 5 din DUDO.

⁴⁴² Dreptul la un mediu sănătos este recunoscut ca drept fundamental. În acest sens, DUȚU M. *Dreptul mediului*. Op.cit.

⁴⁴³ Art.34 alin.(1) din Constituția României și art.36 alin.(1) din Constituția Republicii Moldova.

O imagine în care populația – ce consideră dreptul la sănătate, pe bună dreptate, ca fiind principalul drept, urmat de dreptul la educație⁴⁴⁴- își etalează ofuscarea față de modul în care statul se ocupă de sănătate în general și față de respectarea dreptului la ocrotirea sănătății, în special.⁴⁴⁵ Practic, în sprijinul rezultatelor acestor sondaje se înscrie și unul dintre cele mai veridice barometre ale calității sănătății și, deopotrivă, ale vieții, și anume la *speranța de viață*, un indicator care ne demonstrează că în Republica Moldova această speranță este cea mai mică din Europa.⁴⁴⁶ Ori această problemă se găsește, firește, într-o strânsă și notorie legătură atât cu starea precară a calității vieții, cât și cu subfinanțarea sistemului medical, lucru care din perspectiva gravității consecințelor poate echivala cu condamnarea la moarte. Un alt exemplu care se cuvine a fi menționat este rata mortalității copiilor.

Din datele oferite de UNICEF rezultă că, în anul 2017, rata mortalității copiilor sub 5 ani a ajuns de trei sau patru ori mai ridicată decât în statele UE, cei mai mulți decedând din cauze care puteau fi prevenite.⁴⁴⁷ Revenind la România, ne vom baza, în mod asemănător, pe analizele comparative ale stării de sănătate ale cetățenilor din UE, mai exact pe raportul OCDE din 2018⁴⁴⁸ care constată că această țară este a patra cu cea mai mică speranță de viață și a doua cu cea mai mare rată a mortalității din UE, după Bulgaria. Cele mai frecvente cauze sunt bolile cardiovasculare, cerebrovasculare, problematice care, aidoma Republicii Moldova, se reflectă în nivelul scăzut al cheltuielilor alocate sănătății. S-a ajuns, astfel, la ridiculitatea ca instituțiile publice de sănătate să invoce în procese judiciare lipsa banilor ca motiv de neexecutare a obligației constituționale, argument înlăturat, evident, de instanțe care amintesc acestor instituții că cetățeanul este obligat necondiționat la plata asigurării de sănătate.⁴⁴⁹

Dreptul la educație și la informare asupra drepturilor omului. Pornind de la aserțiunea potrivit căreia valorile care stau la baza educației sunt acelea de încredere, echitate, solidaritate, eficacitate și autonomie, precum și de la ponderea covârșitoare a educației (alături de mediu și

⁴⁴⁴ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI, OHCHR, OHCHR, în consultare cu PNUD Moldova. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Op.cit., p.28.

⁴⁴⁵ Ibidem, p.35.

⁴⁴⁶ Conform *Historynutshell.com*, Moldova are cea mai mică speranță de viață din Europa. [vizitat la 01.05.2019]. Disponibil online: <http://unica.md/monden/moldova-cea-mai-mica-speranta-de-viata-din-europa/>

⁴⁴⁷ REVENCO N. *Despre mortalitatea infantilă în R. Moldova - un interviu cu N. Revenco, vicedirectoarea Institutului Mamei și Copilului și președinta Asociației de Pediatrie din Moldova* [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/pp/29695344/ppt0.html>

⁴⁴⁸ OCDE în colaborare cu Comisia. Raportul “Sănătatea pe scurt: Europa”. Ediția 2018. Publicat la data de 23.11.2018. Disponibil: https://ec.europa.eu/romania/news/2018_1123_raport_2018_stare_de_sanatate_ue_romania_ro

⁴⁴⁹ Decizia ÎCCJ nr.1837 din 07.12.2017. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: <http://www.scj.ro/1093/Detailii->

ereditate) în dezvoltarea psihică normal/optimă a omului⁴⁵⁰ și în formarea personalității⁴⁵¹, reținem că atât România, cât și Republica Moldova se confruntă cu același paradox ostentativ. Adică, la nivel teoretic, ambele state beneficiază de o legislație emfatică a învățământului, de o înaltă generozitate teleologică, în sensul consfințirii obligațiilor statelor de a asigura cetățenilor dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane, drepturi egale de acces etc.⁴⁵² Pe de altă parte, constatăm o realitate practică diametral opusă, confirmată de însăși destinatarii acestor norme (percepția publică), în sensul că populația nu își cunoaște drepturile și obligațiile⁴⁵³ iar statul nu asigură accesul la cunoașterea și exercitarea unor asemenea drepturi. Principalii factori cauzatori sunt, în opinia respondenților, corupția și birocrăția.⁴⁵⁴

Ori tocmai această contradicție inextricabilă, care vulnerabilizează societatea în fața manipulării și a politizării, reprezintă dovada irefutabilă a inexistenței unor garanții juridice apte să confere eficacitatea dispozițiilor legale proteguitoare. De altfel, această problemă este întărită de nenumărate alte studii ce ne atenționează asupra pericolului ce se naște din subfinanțarea învățământului, un atentat deosebit de primejdios la adresa viitorului celor două țări.

Este dovada faptului că guvernanții nu iau în calcul faptul că, pe acest pământ, cel mai de preț lucru este *omul*. Astfel, România, ca și Republica Moldova, a alocat extrem de puține resurse financiare învățământului preșcolar, primar și gimnazial, deși se confruntă cu cea mai mare rată de analfabetism funcțional din UE (cca 40%), motiv pentru care în materia abandonului școlar este depășită doar de Republica Moldova și Macedonia.⁴⁵⁵

Alte dificultăți ale educației școlare postmoderniste se oglindesc în tendința sistemelor educaționale de neantizare a valorilor indigene (inclusiv în domeniile literaturii și istoriei naționale) în favoarea unei aculturații nedefinite, de excelare a specializărilor fără o cultură elementară temeinică (însă suprasaturate de experți, specialiști și analiști în toate domeniile căutate pe piață). Ca și când n-ar fi îndeajuns, există tot mai multe preocupări ale școlii față de tinerii supradotați, imitând

⁴⁵⁰ ZLATE M. *Omul față în față cu lumea*. București: Albatros, 1988, p.177. ISBN 911-a-o-s

⁴⁵¹ Ibidem, p.196.

⁴⁵² Art.2 Legea 1/2011 (România), art.6 și art.9(1) din Codul educației (Republica Moldova).

⁴⁵³ Unul din 3 moldoveni nu poate numi nici măcar un singur drept sau o singură obligație a cetățeanului. A se vedea, PNUD Moldova. *Conștiința civică în Ucraina, Republica Moldova și Belarus* [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://www.allmoldova.com/ro/news/fiecare-al-treilea-moldovean-nu-isi-cunoaste-drepturile>

⁴⁵⁴ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI, OHCHR. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Op.cit., p.33.

⁴⁵⁵ ORGANIZAȚIA SALVAȚI COPIII. *România, Moldova și Macedonia, „frunțile” Europei la abandon școlar*. [vizitat la 01.05.2019]. Disponibil: <https://pedagogoteca.ro/romania-abandon-scolar-2017/>

unele tradiții mai vechi din Anglia și Germania, în condițiile în care știm bine că democrația oricărei societăți se naște din urnele de vot, adică din nivelul de educație al majorității.

Într-adevăr, toate aceste problematici prevestesc aducerea societății în fața unei democrații fără demos (o populație insuficient pregătită) și, pe de altă parte, așa cum semnala Bruckner, în fața unor „*specialiști egoiști*”⁴⁵⁶, o combinație teribil de primejdioasă la adresa democrației. De aceea, nici nu ne mai surprinde faptul că majoritatea populației recunoaște răspicat faptul că nu este informată cu privire la noțiunea de *drepturi ale omului*.⁴⁵⁷ O stare la care, după opinia specialiștilor⁴⁵⁸, a contribuit și maniera complexă, ambiguă și indigestă în care este exprimată legislația (evazivitatea termenilor, limbaj greoi), în special cea europeană și, pe de altă parte, lipsa de diligență a autorităților de a se îngriji ca legislație să ajungă prin convingere în forurile mentale și sufletești ale oamenilor.

Dreptul la cultură și la identitate culturală. Indiscutabil, vertijul globalizării – o adevărată ideologie așezată, cu sau fără voia noastră, în centrul preocupărilor drepturilor omului și a ordinii publice - se înfățișează ca un proces accelerat al schimburilor informaționale, al pulverizării granițelor dintre țări și mai ales al înlocuirii unei lumi cu o alta aflată într-o continuă redefinire economică, socială, culturală și identitară. Un proces care-și revendică plata anticipată a unei izbânde viitoare și incerte la care România și Republica Moldova doresc să ia parte, deși piatra filosofală a întregului demers rămâne în continuare direcția nedeslușită spre care se merge și, bineînțeles, *costurile* acestui periplu.

Data fiind legătura indestructibilă dintre cultură și toate celelalte sectoare ale vieții, credem că suntem îndreptățiți să ridicăm o asemenea problemă mai ales că UE a înțeles să dezvolte un model cultural european sau, cum spune H. Bhabha, de „*hibriditatea culturală*”,⁴⁵⁹ a cărei criză identitară nu a rămas fără ecou, dar și din considerentul stadiului înaintat de degradare culturală în care se găsesc astăzi cele două state. Astfel reținem că, deși dreptul la cultură și la identitate culturală au rămas înscrise în actele internaționale⁴⁶⁰ și în constituțiile naționale, totuși aceste drepturi tind să rămână fără conținut câtă vreme, în ultimele decenii, se practică o deculturalizare tot

⁴⁵⁶ BRUCKNER, P. *Mizeria prosperității*. București: Trei, 2002, p.9-10. ISBN: 973-8291-32-1

⁴⁵⁷ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI, OHCHR. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Op.cit. p.14.

⁴⁵⁸ Ibidem, p.16.

⁴⁵⁹ BHABHA, K. H. *The Location of Culture*. London: Routledge, 2004. ISBN 0415336392

⁴⁶⁰ Spre exemplu, în preambulul Tratatului privind Uniunea Europeană (de la Lisabona) se declară „*Inspirându-se din moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei*”, iar unul dintre scopurile UE constă în a respecta „*bogăția diversității sale culturale și lingvistice*” și de a urmări „*conservarea și dezvoltarea patrimoniului cultural european*”.

mai severă și mai sistematică care a ajuns până acolo încât să se renege suprema valoare identitară a unui popor – naționalismul - și chiar să se identifice cu șovinismul sau cu extremismul, în favoarea unei presupuse culturi futurologice sau „globaliste”.

Sigur că nu este vorba de o opinie fără fond, susținerea acestei teze fiind sprijinită de nenumărate cercetări. Astfel, Institutul pentru Politici și Reforme Europene din Berlin⁴⁶¹ reține în studiile sale⁴⁶² că una din cauzele cele mai proeminente care împiedică progresul Republicii Moldova este criza identității și lipsa coeziunii sociale iar cercetătoarea S. Spînu reține portretul tânărului moldovean ca fiind „în căutarea unei noi identități etnice, lingvistice și religioase, acordând supremație valorilor materiale în detrimentul altor tipuri de valori”. Cercetătoarea statuează asupra nevoii de a se “*reveni la valorile românești și europene tradiționale*” cu ajutorul învățăturilor creștine și prin combaterea individualismului și a materialismului care au invadat în mod nepermis ființa umană.⁴⁶³ În mod asemănător, în lucrarea unui alt cercetător se vorbește de criza identitară, analfabeția, frica și pierderea reperelor morale, generate de maniera în care a fost condusă România în ultimii zeci de ani.⁴⁶⁴

Dreptul de exprimare. Dreptul de exprimare este mult mai larg decât îl sugerează terminologia. Astfel, potrivit art.10 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, dreptul de exprimare cuprinde o latură interioară, meditativă și anume *libertatea de opinie*, precum și o latură exterioară, comunicațională, aceea de *a primi sau de a comunica opinii, informații, idei*, ambele ipoteze realizându-se, în accepțiunea aceluiași text de lege, „*fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere*”. Așadar, noțiunea juridică anteenunțată pornește de la premisa potrivit căreia într-o societate democratică este exclusă cenzura convingerilor politice, religioase, filozofice și de oricare natură, convingeri care sunt părți esențiale ale identității fiecărui om⁴⁶⁵. Practic, așa cum susține și R.G. Boire, dreptul individului la libertatea, autonomia și confidențialitatea/intimitatea propriului său intelect ține de suveranitatea sa individuală și reprezintă

⁴⁶¹ Institutul pentru Politici și Reforme Europene din Berlin, Institutul pentru Politici și Reforme Europene și Institutul pentru Inițiative Strategice. *Consolidarea identității naționale în Republica Moldova în contextul asocierii cu Uniunea Europeană*. [vizitat la 02.07.2020]. Disponibil: <https://www.ipis.md/category/proiecte/evenimente/page/3/>

⁴⁶² Institutul pentru Politici și Reforme Europene. *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova*, Chișinău, 2017. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-Identity-RO.pdf>

⁴⁶³ SPÎNU, S. *Criza valorilor europene în rândul tinerilor din Republica Moldova*. În: *Administrarea Publică*, nr. 4, 2016, p.115. ISSN 1813-8489

⁴⁶⁴ GEORGESCU, C. *Cumpăna României*. București: Logos, 2014, p.32.

⁴⁶⁵ Potrivit art.19 din DUDO “*Orice om are dreptul la libertatea opiniilor și exprimării*”, iar teza se sprijină pe două raționamente: protecția individualității persoanei și obligația negativă a statelor de a se abține față de asemenea libertăți.

însăși nucleul libertății persoanei⁴⁶⁶, iar constituțiile ambelor state recunosc dreptul fiecărei persoane de a avea propria concepție despre lume sau mediul extern.⁴⁶⁷

În ceea ce privește latură exterioară a dreptului de exprimare, se cuvine să enunțăm și una dintre deciziile recente ale Instanței constituționale a Republicii Moldova, potrivit căreia libertatea de exprimare reprezintă o condiție esențială a democrației, a progresului și a împlinirii fiecărui om, astfel că limitările, ca și excepții, trebuie să fie temeinic justificate și să aibă loc cu „respectarea standardului proporționalității, impus de articolul 54 din Constituție, standard care reclamă, inter alia, ca motivele avansate de către legislator să fie pertinente și suficiente”.⁴⁶⁸

Cu toate acestea, Centrul de Resurse Juridice din Moldova a scos în evidență că numai în perioada 1997-2017 a existat un număr exorbitant de încălcări a unor asemenea drepturi⁴⁶⁹, aspect reținut și de Consiliul Europei cu prilejul elaborării *Planului de acțiune pentru Republica Moldova 2017-2020*.⁴⁷⁰ În România, rezultatele unei analize⁴⁷¹ privind măsura în care puterea politică respectă libertatea presei și libertatea de expresie academică sau culturală, libertatea oamenilor de rând de a participa la dezbateri pe teme politice, în mediu privat sau în sfera publică, ne ilustrează faptul că standardul libertății de expresie a coborât treptat începând cu anul 2017, iar în 2018 indicatorul a ajuns la cel mai de jos nivel din 1990 și până în prezent.

Dreptul la viața privată⁴⁷². Pornind de la aserțiunea potrivit căreia democrația și implicit, dreptul la un trai decent ar fi nonsens fără recunoașterea dreptului la viața privată, intimă sau de familie, legiitorul european a reglementat în art.8 din Convenție atât neamestecul în viața privată a individului cât și excepțiile de la regulă, care sunt limitative. Ori în ceea ce privește excepțiile evocate de Convenție, constatăm că aceasta doar le enumera în termeni generici (securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării etc.), lăsând statele să le detalieze pe bază

⁴⁶⁶ BOIRE, G. R. *Libertatea cunoașterii. (On Cognitive Liberty)*. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: [http://drugequality.org/files/Boire%20 On Cognitive Liberty.pdf](http://drugequality.org/files/Boire%20On%20Cognitive%20Liberty.pdf)

⁴⁶⁷ Art.31 din Constituția Moldovei și art.29 din Constituția României.

⁴⁶⁸ HCC nr. 3 din 14.01.2021 [vizitat la 12.05.2021]. Disponibilă: <https://www.constcourt.md/ccdocs.php?l=ro>

⁴⁶⁹ GRIBINCEA, V., GOINIC, D., GRECU, P. *Sinteza violărilor constante de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în privința Republicii Moldova Sinteza violărilor constante de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în privința Republicii Moldova*. [vizitat la 02.07. 2019]. Disponibil: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2018/03/Violari-20-de-ani.pdf>

⁴⁷⁰ Document elaborat de Biroul Direcției Generale de Programe și aprobat de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei la 1 februarie 2017.

⁴⁷¹ Varieties of Democracy. Statistică: libertatea de exprimare în România, mai puțină în 2018 decât în 1990. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibi: [http://portal-ro.com/post/statistica-libertatea-de-exprimare-/](http://portal-ro.com/post/statistica-libertatea-de-exprimare/)

⁴⁷² Este un drept complex care cuprinde atât viața de familie, cât și dreptul la domiciliu, la corespondența (scrisă și telefonică), la integritate fizică și psihică, la dezvoltarea, fără ingerințe externe, a personalității, dreptul la identitate, la propria imagine, la exercitarea profesiei, la un mediu înconjurător sănătos, la libertate sexuală etc.

de legi interne. Din nefericire, statele, în general, și cu precădere România și Republica Moldova, nu au procedat la o detaliere punctuală a acestora, lucru care a deschis posibilitatea statelor să săvârșească nenumărate abuzuri. Față de această stare, reținem în primul rând încălcările extraordinare ale vieții private, care au avut loc la scară globală, cu participarea marilor companii și a serviciilor de informații ale celor mai puternice state ale lumii. În acest sens, putem aminti monitorizarea și supravegherea în masă, până în cele mai intime detalii, a comportamentului și corespondenței *on line* (cazul Big Brother Watch și alții c. Marii Britanii⁴⁷³). Acest tip de supraveghere secretă a cetățenilor, aidoma statelor polițienești, este în mod indiscutabil o ofensă gravă adusă demnității umane și vieții private, neputând fi tolerată de Convenție, decât în măsura strict necesară salvării instituțiilor democratice.⁴⁷⁴

Pe de altă parte, reținem și apariția unor noi domenii științifice, cum ar fi neuroștiințele cognitive și sociale, și utilizarea acestora la nivel global de către marile companii, prin exploatarea subconștientului consumatorilor (prin așa-zisele tehnici de neuromarketing), în scopul creșterii profiturilor. Sunt acte de agresiune psihologică, care nu reprezintă altceva decât intruziuni și imixtiuni în miezul intelectului uman și al vieții private, poate unele dintre cele mai perfide și mai subtile, care merg, evident fără autorizarea persoanelor vizate, până la anularea libertății de decizie și înlocuirea consimțământului individului.⁴⁷⁵

Ori, pe lângă amploarea și gravitatea acestor problematici globale, în Republica Moldova și România întâlnim și alte încălcări terifiante ale vieții private, care au dobândit o intensitate de așa manieră încât un studiu⁴⁷⁶ efectuat în anul 2018 atenționează asupra faptului că mai mult de jumătate din totalul respondenților se simt la propriu lezați și cer modificarea legislației în sensul înăsprii sancțiunilor proteguitoare. De altfel, intensitatea violării de către cele două state (și nu numai) a dreptului la viața privată este dovada incontestabilă a inexistenței garanțiilor sau mecanismelor care să consolideze și să faciliteze ocrotirea acestui drept, lucru semnalat de

⁴⁷³ Este vorba despre plângerea referitoare la programele de supraveghere electronică operate de către serviciile de informații din SUA și din Regatul Unit. În concret, Hotărârea CEDO din 13.09.2018, Big Brother Watch și alții contra Regatului Unit al Marii Britanii (Cauza nr. 58170/13). [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/602488/cedo-cauza-big-brother-watch-si-altii-impotriva-regatului-unit.html>

⁴⁷⁴ Hotărârea CEDO, din 6.09.1978, Klass și alții vs. Germania, referitoare la supraveghere poștală sau telefonică. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Mass_surveillance_ROM.pdf

⁴⁷⁵ POP, N., DABIJA, D.C., IORGA, A.M. *Responsabilitatea etică a companiilor de neuromarketing în valorificarea cercetărilor de piață – O abordare exploratorie la nivel global*. În: Revista Amfiteatru Economic, Volum 16, nr. 35/2014, A.S.E., București, 2014, p.17. ISSN 1582 – 9146

⁴⁷⁶ Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA”. *Studiu*. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://politik.md/articles/infografic/cetatenii-republicii-moldova-vor-sa-le-fie-respectat-dreptul-la-viata-privata/41597/>

personalități marcante ale literaturii juridice.⁴⁷⁷ Desigur că interceptarea convorbirilor telefonice, în Republica Moldova cât și în România, ca factor dăunător calității vieții private nu putea trece nesemnalată nici de către instanțele europene. Astfel, începând cu hotărârea CEDO Iordachi și alții contra Moldovei, jurisprudența europeană a dat în vileag faptul că „sistemul de supraveghere secretă în Republica Moldova este, puțin spus, supra-folosit”⁴⁷⁸, atrăgând atenția asupra faptului că legislația națională nu conține garanții suficiente împotriva unor astfel de abuzuri. Acest lucru a determinat legislativul să adopte, în anul 2012, o legislație care să limiteze numărul interceptărilor⁴⁷⁹ însă, în mod paradoxal, în loc să scadă numărul de convorbiri autorizate în urma acestei modificări legislative s-a ajuns la o creștere cu peste 50%⁴⁸⁰, chestiune care a redirecționat atenția asupra funcționarilor însărcinați cu aplicarea legii (judecători și polițiști).

De altfel, lipsa garanțiilor necesare protejării efective a vieții private în cazul supravegherii tehnice caracterizează și legislația română care, analizată pentru prima oară de către CEDO în cauza Rotaru contra României⁴⁸¹, a cunoscut unele mici îmbunătățiri, aceasta continuând însă să se aplice în pofida nenumăratelor recomandări și condamnări ale statului Român de către instanțele europene.⁴⁸²

Deși exemplele mai sus precizate relevă doar câteva fațete ale dreptului la viața privată, analiza ne îngăduie totuși să desprindem concluzia că, pe de o parte, dreptul la viața privată rămâne în continuare un drept extrem de vulnerabil, susceptibil de îngrădiri chiar în contextul celor mai dezvoltate state ale lumii iar, pe de altă parte, că un asemenea drept este cu atât mai puțin prețuit și protejat în țări cu democrații neconsolidate, precum România și Moldova. Practic autoritățile române și moldovene adaugă problemelor globale destul de acute, un surplus de intruzivitate, riscând astfel să pună statul de drept, și așa destul de precar, la stâlpul infamiei internaționale.

⁴⁷⁷ CÂRNAȚ, T., COBÎȘENCO, I. – *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului privind dreptul la viața privată și de familie*. În: Revista națională de drept, nr.3/2017, Chișinău, 2017, p.11-19. ISSN 1811-0770

⁴⁷⁸ Hotărâre CEDO din 10.02.2009, para.52. Iordachi și alții contra Moldovei. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/001-127834.pdf>

⁴⁷⁹ Prin Legea nr.59 din 29.03.2012 privind activitatea specială de investigații s-a modificat Codul de procedură penală introducându-se un capitol special privind activitățile de investigare

⁴⁸⁰ MACRINICI, S., GRIBINCEA, V. *Interceptarea convorbirilor telefonice în Republica Moldova: progres sau regres?* Chișinău: Centrul de Resurse Juridice Moldova, 2015, p.13. [citat 10.04.2019]. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-DA-Interceptari.pdf>

⁴⁸¹ Hotărâre CEDO din 04.05.2000, Rotaru contra României, publicată în MO nr.19 din 11.01.2001. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/25965>

⁴⁸² Hotărârea CEDO din 26.04.2007, Dumitru Popescu împotriva României.[vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/12/Dumitru-Popescu-impotriva-Romaniei-nr.-1.pdf>, Hotărârea CEDO din 08.01.2013, Bucur și Toma împotriva României. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/001-123026.pdf>, Hotărârea CEDO din 16.07.2013, Bălțeanu împotriva României. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/B%C4%83lteanu-%C3%A2mpotriva-Rom%C3%A2niei.pdf> etc.

Dreptul la un proces echitabil (art.6 din Convenție). În accepțiunea judecătorului european, un asemenea drept „*consacră principiul fundamental al preeminenței dreptului într-o societate democratică*”.⁴⁸³ Fără îndoială că este vorba despre un drept necesar promovării *calității vieții umane*, valoare care încă din vremuri imemoriabile a ocupat un loc prioritar în galaxia aspirațiilor ființei umane, iar o concluzie împărtășită și de marii gânditori ai istoriei umanității (Platon, Montesquieu etc.). Cu toate acestea, reținem că între cele mai frecvente violări ale drepturilor omului, încălcarea dreptului la un proces echitabil se situează pe primul loc, lucru care rezultă dintr-un raport comparativ al jurisprudenței Curții Constituționale a Republicii Moldova și a Curții Europene a Drepturilor Omului.⁴⁸⁴ Practic, se poate susține că până la sfârșitul anului 2018, Republica Moldova a devansat, după numărul hotărârilor și al încălcărilor drepturilor constatate, țările cu o populație mult mai numeroasă iar mai mult de jumătate din drepturile violate privesc chiar încălcarea dreptului omului la un proces echitabil.⁴⁸⁵

Asemenea statistici se coroborează cu nenumărate documente relevante în materie. Spre exemplu, cu raportul Avocatului Poporului din anul 2018, document care precizează faptul că cea mai gravă situație înregistrată privește nerespectarea dreptului la un proces echitabil, urmată de încălcarea libertăților personale și de exprimare, a dreptului la muncă și la sănătate.⁴⁸⁶ În termeni comparabili se poate vorbi și despre România care a fost⁴⁸⁷ și este⁴⁸⁸ în topul țărilor condamnate de CEDO pentru încălcarea drepturilor la un proces echitabil. La această situație indezirabilă s-au adăugat, mai nou, și *conflictele juridice de natură constituțională* survenite între Ministerul Public - Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție și Parlamentul României, pe de-o parte, și Înalta Curte de Casație și Justiție și celelalte instanțe judecătorești, pe de altă parte.

⁴⁸³ Hotărârea CEDO din 26 aprilie 1979, Sunday Times contra Regatul Unit. [vizitat la 20.01.2021]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/doc/50466064/Sunday-Times-contra-Regatului-Unit-1979>

⁴⁸⁴ Raport comparativ cu privire la Jurisprudența CCM și a CEDO [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: http://www.constcourt.md/public/files/file/suport_ue_cc/Com_Rep_ROM.pdf

⁴⁸⁵ Republica Moldova, în raportul CEDO pentru 2018 - în top cinci după numărul de cereri raportat la populația țării. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <http://tvrmdova.md/actualitate/republica-moldova-in-raportul-ctedo-pentru-2018-in-top-cinci-dupa-numarul-de-cereri-raportat-la-populatia-tarii/>

⁴⁸⁶ OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI, OHCHR, OHCHR, în consultare cu PNUD Moldova. *Studiu*. 2018. *Op.cit.*

⁴⁸⁷ A se vedea DELEANU, I. *Adnotări la câteva opinii disidente ale judecătorilor de la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în materie procesual-civilă*. În: Pandectele Române nr.3/2012, p.15-35. ISSN:2286-0576

⁴⁸⁸ VOICU, M. *România – 20 de ani de jurisdicție a CEDO – Privire statistică și de sinteză*. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/893/romania-20-de-ani-de-jurisdictie-a-cedo-privire-statistica-si-de-sinteza>

Toate aceste protocoale, în opinia Curții Constituționale a României⁴⁸⁹, au creat *inter alia* și riscul încălcării dreptului omului la un proces echitabil, așa cum un asemenea drept este consfințit de art. 21 alin. (3) din Constituție. Aici, spunem noi, concluziile rapoartelor și expertizelor de specialitate se întregesc cu opinia publică, ele ilustrând împreună o scădere extremă a încrederii oamenilor în justiție, indiferent că vorbim de Republica Moldova⁴⁹⁰ sau de România.⁴⁹¹

Dreptul la egalitate și la nediscriminare. Deși spre deosebire de România, Republica Moldova nu a ratificat încă Protocolul nr.12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, totuși egalitatea și nediscriminarea sunt, conform documentelor și instrumentelor internaționale⁴⁹², principii fundamentale care stau la baza tuturor drepturilor omului, preluate în constituțiile ambelor state⁴⁹³ și se referă la „[...] *dreptul tuturor ființelor umane de a fi egale în demnitate, de a fi tratate cu respect și considerație și de a participa în condiții de egalitate la orice aspect al vieții economice, sociale, politice, culturale sau civile.*”⁴⁹⁴

Cu toate acestea, în materia ocrotirii nediscriminării și a egalității pe teritoriul Republicii Moldova, Raportul ECRI din 2018 semnalează o multitudine de lacune și inadvertențe legislative, în special cu privire la Codul penal, Constituție și Legea egalității nr.121/2015⁴⁹⁵ și recomandă remedierea acestora, inclusiv elaborarea de către autorități și societatea civilă a unor strategii în scopul prevenirii și eradicării discursului la ură.⁴⁹⁶ O altă dimensiune a inegalităților sociale⁴⁹⁷, poate cea mai ilustrativă, este sărăcia. Aflat în prima sa vizită în Republica Moldova, în anul 2018, Înalțul Comisar ONU consemna: „*Am văzut cu ochii mei sărăcia și condițiile materiale proaste în care mulți moldoveni trăiesc. Problemele ce țin de salarii mici și infrastructura publică proastă au*

⁴⁸⁹ Decizia CCR nr.26/2019, publicată în MO, partea I, nr. 193 din 12.03.2019. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: https://www.ccr.ro/files/products/Decizia_nr.26_din_2019+opinii_1.pdf

⁴⁹⁰ Magenta Consulting. Sondaj realizat de Magenta Consulting la cererea CSM. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/29025854.html>

⁴⁹¹ Centrul de Sociologie Urbană și Regională. Sondaj. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/361923-2/>

⁴⁹² Art.1 din DUDO și art. 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

⁴⁹³ Art.16 din Constituția Republicii Moldovei și (aceeași numerotare) din Constituția României.

⁴⁹⁴ Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova. Principiul egalității și nondiscriminării. Chișinău, 2012, p.3. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/principiul_egalitii_i_nondiscriminarii.pdf

⁴⁹⁵ ECRI. Raportul ECRI asupra Republicii Moldova (al cincilea ciclu de monitorizare), adoptat la 20.06.2018 și publicat la 02.10.2018, Strasbourg. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-the-republic-of-moldova-translation-in-official-language/16808de7d9>

⁴⁹⁶ Ibidem, p.22.

⁴⁹⁷ Coeficientul *Gini* este cel mai utilizat indicator în măsurarea inegalităților sociale și economice (se referă la distribuirea veniturilor și a consumului între membrii societății).

implicări serioase asupra realizării eficiente a drepturilor economice și sociale... Condițiile economice sunt îngrijorătoare".⁴⁹⁸

Ca și în Moldova, Raportul ECRI privind România din 2019⁴⁹⁹ constata aproape aceleași lucruri: lacunele legislative vizează îndeosebi Codul penal, Constituția și O.G. nr.137/2000 privind discriminarea, în timp ce alte documente recent elaborate de Comisia Europeană ne vorbesc și despre efectele legilor fiscale asupra inegalităților sociale. Astfel, în Raportul de țară din 2018 se arată că în cazul persoanelor cu venituri mici sarcina fiscală este peste media UE, iar pentru persoanele cu venituri mari este sub această medie, motiv pentru care „Sărăcia s-a extins, iar inegalitatea veniturilor se menține la un nivel ridicat”.⁵⁰⁰ De asemenea, într-un document oficial din anul 2018⁵⁰¹ se arată fără menajamente că sărăcia este foarte profundă, a atins cote alarmante iar cea mai înaltă incidență a sărăciei s-a înregistrat în rândul copiilor și tinerilor în vârstă de până la 18 ani.

Din nefericire însă, promovarea și garantarea dreptului la egalitate fără discriminări sunt contrazise de realitățile factuale menționate în cuprinsul documentelor la care am făcut referire, precum și în numeroase alte expertize de profil. Astfel, discriminarea și sărăcia sunt de departe cele mai emblematice inegalități sociale în cele două state și, totodată, cauze ale acestora, așa cum reiese și dintr-unul din documentele CE.⁵⁰² Potrivit documentului, sărăcia și discriminarea se află în continuă ascensiune, în special în fostele state comuniste, și subminează echitatea socială și coeziunea socială. Același document oferea și soluția rezolvării acestor probleme și anume investițiile în educație, în sistemul fiscal (pentru atenuarea distribuției inegale a bogățiilor) și în furnizarea de servicii sociale de calitate.

Dreptul la inițiativă economică privată în cadrul unei economii de piață liberă

Libertatea joacă de departe un rol juridico-social predominant nu doar în planul dreptului civil, ci, așa cum semnală Ludwig von Mises, și pe scena relațiilor comerciale. Dovadă fiind faptul că atât constituția României cât și cea a Republicii Moldova au recunoscut pieței economice meritul

⁴⁹⁸ Înaltul Comisar ONU pentru Drepturile Omului Navi Pillay, în Republica Moldova, 14.11.2011. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.ohchr.org/Documents/Press/PRVisitMoldovaHC_4Nov2011_romanian.pdf

⁴⁹⁹ ECRI. Raportul ECRI privind România, adoptat la 03.04.2019, al cincilea ciclu de monitorizare, publicat la 05.06.2019, Strasbourg. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-romania-romanian-translation-/168094c9e7>

⁵⁰⁰ CE. Raportul de țară din 2018 privind România, CE, Bruxelles, 7.3.2018, p.2. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-report-romania-ro.pdf>

⁵⁰¹ INS. Dimensiuni ale incluziunii sociale în România, anul 2017. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://www.insse.ro/cms/ro/content/dimensiuni-ale-incluziunii-sociale-%C3%AEn-rom%C3%A2nia-1>

⁵⁰² CE. *Combaterea inegalităților*. Semestrul european 2017. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eu/european-semester-thematic-factsheet-addressing-inequalities>

de valoare fundamentală, atribuindu-i funcția de catalizator al dezvoltării economiei și al nivelului de trai. Tocmai pentru aceste considerente, pentru a putea găsi remediile necesare inițiativei private în cadrul unei piețe libere, trebuie să pornim de la starea *de facto* către starea *de jure*. Mai exact, de la situațiile reținute în subcapitolul 3.1. al tezei care ce ne înfățișează o economie precară, asanată de o multitudine de factori conivenți și contrapuși ideii de bunăstare generală, la prevederile care consacră caracterul de economie de piață *liberă* ale cărei obiective constau nu doar în protecția concurenței loiale, ci și în creșterea locurilor de muncă și în sporirea calității vieții.⁵⁰³

Finalitatea juridică a analizării distanței față de putere subscie ideii de democratizare a societății, adică de micșorare a unei asemenea distanțe.⁵⁰⁴ Mai exact de *eliminare a inegalităților sociale* și de *înlesnire a accesului indivizilor la resursele economice*, desigur, în vederea alinierii României și Republicii Moldova la standardele de viață ale statelor cu democrație consolidată.⁵⁰⁵ În plus, o asemenea concluzie a fost confirmată și de argumentele născute din evoluția istoriei recente, cunoscut fiind faptul că trecerea țărilor dezvoltate de la absolutism monarhic la liberalism și, mai nou, de la guvernare (*gouvernement*) la guvernanță (*governance*) nu a implicat doar modificări de natură terminologică, ci unele mult mai profunde și mai complexe, strâns legată de obiceiurile, de cutumele, de legile și, în general, de filozofia de viață popoarelor.⁵⁰⁶

Ori, în ultimele decenii, toate asemenea elemente culturale au stârnit interesul UE, care a văzut în acestea principalele cauze ce au influențat schisma dintre țările avansate și cele sărace ale Europei. Sigur că este vorba de țările relativ democratice, dezvoltate, care prin educație și reducerea inegalităților au micșorat distanța omului de rând față de putere și, pe de altă parte, țările care doar au mimat democrația, precum România, Republica Moldova, Bulgaria ș.a. Acestea din urmă dovedindu-se păstrătoare ale distanței mari față de putere, a sărăciei, a corupției, a ierarhizării și inegalităților sociale, țări în care cuvintele de ordine par și astăzi desprinse din filele istoriei medievale. Așadar, economia celor două state este consecința particularităților mai sus enunțate, o economie în care inegalitățile materiale, tot mai ostentative, au brăzdat societatea, consecință a modului injust de distribuire a resurselor economice și într-o strânsă legătură cu corupția, cu obiceiurile, cu legislația economică și fiscală etc.

⁵⁰³ Prevederi asemănătoare se găsesc și în Constituția României.

⁵⁰⁴ HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. *Culturi și organizații. Softul mental– Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*. Op.cit., p.7.

⁵⁰⁵ VLĂESCU, GE. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit.

⁵⁰⁶ MISES, L. *Blestemul națiunilor subdezvoltate*. Op.cit., p.15.

Dreptul la un salariu echitabil și dreptul la protecție socială. Așa cum am putut vedea, dreptul la un salariu echitabil este unul dintre drepturile care, alături de alte drepturi, precum dreptul la un program normal de muncă, la concedii etc., intră în alcătuirea dreptului la muncă, un drept complex care, la rândul lui, face parte din conținutul dreptului fundamental la un trai decent. Este vorba de un drept a cărui nerespectare a reprezentat una din cauzele esențiale ale emigrării masive a populației din România și Republica Moldova.

Elocvente în această direcție sunt documentele mai sus prezentate, inclusiv statisticile europene⁵⁰⁷ care arată că, în luna ianuarie 2019, salariu minim brut lunar din UE cunoaște decalaje destul de mari: de la 286 euro Bulgaria, 430 de euro (Letonia), 446 euro (România), la 1.616 euro (Olanda), 1.656 euro (Irlanda), 2.071 euro (Luxemburg), Republica Moldova înregistrând numai cca 138 de euro.

În ceea ce privește *dreptul la protecție socială* (asigurări sociale și asistență socială), putem aminti că pentru limita de vârstă pensia minimă este de 1025 de lei (52.28 euro) și pensia medie este de 1.643 lei (cca 83.80 euro)⁵⁰⁸ iar în România pensia minimă este de 640 lei (135.23 euro) iar pensia medie de 1.181 lei (249, 55 euro).⁵⁰⁹ Dacă la aceste sume adăugăm și alte indemnizații (indemnizație de invaliditate, de șomaj etc.) constatăm că la capitolul protecției sociale cele două state se situează pe ultimul loc între statele UE, fiind departe de asigurarea suficienței traiului.⁵¹⁰

Dreptul de a nu fi supus torturii și relelor tratamente. România și Republica Moldova sunt printre cele mai frecvent condamnate state de către CEDO pentru încălcarea art. 3 din Convenție (interzicerea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante), în special cu privire la regimurile de detenție. Rapoartele de activitate anuale privind tortura și relele tratamente aplicate în Republica Moldova arată o serie de nereguli în raporturile dintre individul uman și autorități, nereguli a căror remediere se lasă îndelung așteptată. Astfel în Raportul pe anul 2018 se precizează că „[...] lupta cu tortura în Republica Moldova pe parcursul anului 2018 nu atestă progrese față de anii precedenți, în unele aspecte CpPT constată „înghețarea” sau chiar înrăutățirea situației”.⁵¹¹ În

⁵⁰⁷ Oficiul European de Statistică. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>

⁵⁰⁸ Guvernul Republicii Moldova. Guvernul a decis indexarea cu 6,6% a pensiilor, de la 1 aprilie 2018 [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://gov.md/ro/content/guvernul-decis-indexarea-cu-66-pensiilor-de-la-1-aprilie-2018>

⁵⁰⁹ Conform datelor centralizate de Casa Națională de Pensii Publice (CNPP).

⁵¹⁰ Oficiul European de Statistică. „România, ultima din UE la protecție socială, dar pe locul cinci la ponderea cheltuielilor cu pensiile”. [vizitat la 02.5.2019]. Disponibil: <https://cursdeguvernare.ro/romania-ultima-din-ue-la-protectie-sociala-dar-pe-locul-cinci-la-ponderea-cheltuielilor-cu-pensiile.html>

⁵¹¹ Consiliului pentru Prevenirea Torturii. *Raport pe anul 2018 privind prevenirea torturii*. Chișinău: 2019. [citată la 27.03.2020]. Disponibil: <http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2019/07/Raport-anual-de-activitate-CpPT-2018-Romana.pdf>

acest context se reține față de anul precedent o creștere a numărului plângerilor împotriva actelor de tortură, tratamente inumane sau degradante (de la 622 în 2016, 639 în 2017, la 687 în 2018).⁵¹² Iar printre cauzele cele mai vehiculate care stau la baza agravării situației, conform aceluiași raport, se enumeră lipsa personalului și pregătirea insuficientă/lipsa cunoștințelor polițiștilor.⁵¹³

În ceea ce privește România, CEDO a pronunțat încă din anul 2017 o hotărâre pilot în cauza *Rezmiveș și alții împotriva României*⁵¹⁴ prin care s-a solicitat Statului român ca, în termen de 6 luni, să prezinte, un program calendaristic în vederea implementării măsurilor de rezolvare a supra-aglomerării carcerale și de îmbunătățire a condițiilor materiale de detenție. De asemenea, i s-a atras atenția să adopte măsuri de natură legislativă care să asigure un recurs eficient pentru vătămarea suferită (cum ar fi recursul compensatoriu sau recursul preventiv). Drept urmare, prin planul de măsuri asumat, Guvernul s-a obligat ca, pe parcursul a șapte ani, să amenajeze 1596 de locuri noi în aresturi și să modernizeze 187 din cele existente, iar până în acest moment nu există semnale că planul de măsuri a fost respectat.

Prin Legea „recursului compensatoriu” au fost eliberați 14.402 deținuți în perioada 2017-2019. Cu toate acestea, gradul de ocupare a penitenciarelor este aproape constant (111%, în anul 2019), iar condițiile de viață sunt improprii: camere fără grup sanitar, fără iluminări și aerisiri suficiente, lipsește asistența medicală, psihiatrică sau psihologică, lipsa posibilităților de calificare a deținuților sau pentru realizarea unor activități socio-educative, insuficiența locurilor de muncă cu sau fără plată (în condițiile în care mulți deținuți vor să muncească) etc.

Dreptul de a participa la luarea deciziilor administrației publice. Indiscutabil, democrația ar fi nonsens dacă s-ar rezuma numai la rezultatul urnelor de vot, fără participarea la viața publică a indivizilor și a grupurilor de indivizi (ca o expresie firească a libertății de asociere). Tocmai de aceea, în ultimii 30 de ani, în statele cu tradiție democratică s-au dezvoltat unele teorii și bune practici al căror scop a constat în apropierea și implicarea individului de rând în procesele decizionale - democrație participativă. Desigur, este vorba de *distanța față de putere*, acel indicator care face, astăzi, deosebirea netă între țările dezvoltate ale lumii și țările care, deși aspiră la progres, au rămas tributare inegalităților și sărăciei ostentative, corupției și unui mod abrutizant/distant de conducere. Acesta este motivul pentru care prin textul articolului 10 alineatul (3) din Tratatul de la

⁵¹² Ibidem, p.43.

⁵¹³ Ibidem, p.45.

⁵¹⁴ Hotărâre pilot din 25.04.2017. Cauza *Rezmiveș și alții versus România*, nr. 61467/12, 39516/13, 48231/13 și 68191/13. [vizitat la 12.03.2020]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Rezmives-si-altii-impotriva-Romaniei.pdf>

Lisabona⁵¹⁵ și, mai nou, prin *Liniile directoare ale CE*⁵¹⁶ s-a urmărit determinarea tuturor statelor UE și a unităților administrativ-teritoriale de a-și plia mecanismele puterii publice pe principiile democrației participative, apreciindu-se că participarea cetățenilor la viața publică reprezintă esența conceptului de democrație. Deși, trebuie amintit și faptul că, în procesul de ratificare a Tratatului de la Lisabona, anumite state (precum, Marea Britanie, Cehia, Polonia) au avut anumite rezerve, inclusiv din perspectiva drepturilor omului.

Din nefericire însă, până în prezent, nici statele cu tradiție democratică din UE și cu atât mai puțin Republica Moldova sau România nu au adoptat legislații interne care să reglementeze și să garanteze eficient un asemenea drept. Mai exact, teza sporirii responsabilităților autorităților față de cetățeni prin participarea activă a cetățenilor în procesele normative și administrativ-decizionale s-a legiferat de principiu în România, prin Legea nr.52/2003⁵¹⁷, și în Republica Moldova, prin Legea nr.239-XVI din 13.11.2008.⁵¹⁸ În realitate, observăm că aceste acte normative nu oferă mijloace juridice eficiente pentru punerea în practică a finalităților asumate, ci dimpotrivă, continuă să se mărginească la întocmirea pur formală de către autorități a unor rapoarte scrise anuale.

Faptul că lucrurile stau așa se desprinde și din sondajele efectuate în 2018, în premieră pe teritoriul Republicii Moldova, de un grup de experți⁵¹⁹ care, pentru a explica gradul extrem de redus de implicare a cetățenilor în luarea deciziilor de interes public (conform sondajului, doar unul din zece cetățeni au participat într-o formă sau alta la procesul decizional), au ajuns la concluzia că o asemenea stare este cauzată de încrederea precară a indivizilor în autorități, de corupție și de lipsa de informare. *Mutatis mutandis*, în România un sondaj de opinie la nivel național efectuat în 2019⁵²⁰ ne relatează că încrederea românilor este extrem de scăzută în presă, în Curtea Constituțională, Parlament, Guvern și partidele politice, adică în cele mai importante foruri ale democrației iar, pe de altă parte, se arată că majoritatea respondenților nutresc convingerea netă că, deși Europa merge într-o direcție bună, țara noastră merge într-o direcție greșită.

⁵¹⁵ Conform art.10 alineatul (3) din Tratatul de la Lisabona “*Orice cetățean are dreptul de a participa la viața democratică a Uniunii. Deciziile se iau în mod cât mai deschis și la un nivel cât mai apropiat posibil de cetățean*”.

⁵¹⁶ Adoptate de Comitetul de Miniștri la 27.09.2017 la cea de-a 1295-a reuniune a delegaților miniștrilor.

⁵¹⁷ Legea nr. 52/2003 privind transparența decizională în administrația publică, publicată în MO al României, nr.70/03.02. 2003.

⁵¹⁸ Legea nr.239-XVI din13.11.2008 privind transparența în procesul decizional, HG nr. 967 din 09.08.2016, publicată în MO al Republicii Moldova, nr. 265-276 din 19.08.2016.

⁵¹⁹ Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare și Fundația Est-Europeană. Indexul coeziunii sociale 2019. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: http://www.progen.md/files/4553_cpd_indexul_coeziunii_sociale_final.pdf

⁵²⁰ INSCOP Research. Sondajul de opinie la nivel național. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2019/03/Sondaj-INSCOP-martie-2019-Institutii.pdf>

3.2. Modalități și instrumente de depășire a dificultăților în asigurarea dreptului omului la un trai decent

3.2.1. Îmbunătățirea calității educației

Vorbind despre educație, trebuie să nu pierdem din vedere că doi dintre cei mai veritabili catalizatori ai nivelului de trai, care definesc, totodată, finalitatea educației unui popor și anume *încrederea și responsabilizarea subiecților raportului individ-stat*, se află în strânsă interdependență cu nivelul conștiinței sociale, morale și intelectuale al indivizilor. Pe de altă parte, reformarea structurală a sistemelor educaționale în scopul asigurării progresului social nu poate face abstracție nici de existența unor instrumente juridice internaționale și naționale capabile să sprijine juridic asemenea valori incrementale.

Înainte însă, trebuie să precizăm faptul că orizontul de așteptări de natură educațională se oglindește, la nivel principal, începând cu DUDO⁵²¹, un document de înaltă respirație internațională al drepturilor omului, iar reglementările și garanțiile juridice internaționale au survenit printr-o multitudine de tratate și convenții. Reamintim, aici, ratificarea PIDESC⁵²² și Protocolul adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului⁵²³, care au reprezentat background-ul juridico-teoretic al procesului de trecere a învățământului de la facultativitate la obligativitate, de la metodele punitive din trecut, către cele stimulative, de la cumulara de cunoștințe sau informații la dezvoltarea de competențe.

De asemenea, nu putem trece cu vederea nici faptul că, din perspectiva eficacității educației, adevăratele garanții nu sunt cele oferite de instrumentele internaționale, care, așa cum bine știm, au funcțiuni complementare (adică, intervin doar atunci când statele eșuează în îndeplinirea obligațiilor), ci cele furnizate de actele normative interne ale fiecărui stat. Știut fiind faptul că acestea sunt cele dintâi accesate de către persoanele fizice sau juridice de pe teritoriul respectivelor state și, în fond, singurele care pot satisface realizarea unui drept în timp util. Apropiindu-ne firul analizei de legislația Republicii Moldova și a României, constatăm că cele două state s-au racordat și ele prin propriile legislații la cerințele educaționale din documentele și tratatele internaționale, desigur cu intenția realizării progresului social și a îmbunătățirii nivelului de trai.

⁵²¹ Preambul, art.1, 18, 19, 21, 22, 26 și 27 din DUDO.

⁵²² Art.13-30 din PIDESC.

⁵²³ Art.2 din Protocolul adițional, încheiat la Paris la 20 martie 1952.

Un asemenea lucru poate fi semnalat cu ușurință în cuprinsul celor două constituții, în care statele și-au asumat expres *libera dezvoltare a personalității umane, dreptul la informație, dreptul la învățătură etc.*⁵²⁴ În plus, asemenea drepturi au fost dezvoltate prin acte normative speciale în materia învățământului⁵²⁵, dar și în mod disparat, prin diverse alte legi interne.⁵²⁶ Ori, în pofida eforturilor internaționale și naționale, reținem că metodele comparative ale subcapitolului precedent care au scos la iveală rezultatele slabe la învățătură, ratele ridicate de abandon școlar și bagajul precar de cultură al populației. În special cu privire la drepturile omului, care rămân în continuare dovezi irefutabile ale faptului că garanțiile juridice sunt deopotrivă inefficiente.

De aici se desprinde concluzia logică a faptului că teza în baza căreia se cuvin examinate cerințele educaționale aferente traiului decent trebuie în mod imperios să-și asume nu doar analizele de ordin legislativ, ci și cele aflate în strânsă legătură aplicativă cu statul și autoritățile sale. Ori, o asemenea teză - a cărei piatră unghiulară o reprezintă, în ultimă instanță, *încrederea socială* - este codificată în multiple instrumente universale și regionale, care însă nici în România și nici în Moldova nu au reușit să dea rezultate îmbucurătoare. Știut fiind desigur și faptul că până în momentul de față, învățământul s-a confruntat cu un deficit acut și consecvent de finanțare, de autonomie, de reforme eficiente, dar și cu o legislație incapabilă să temporizeze intruziunea ideologică a statelor în programele și disciplinele de predare în școli și instituții de învățământ superior.

Pentru toate aceste considerente, în cele ce urmează, vom îndrăzni să prezentăm propunerile noastre *de lege ferenda*, propuneri apte să garanteze normativ teza transcontextuală a îmbunătățirii educației, în temeiul unor măsuri care să revitalizeze și să responsabilizeze subiecții în raporturile dintre indivizi și stat/autorități. De aceea, susținem că agenda de lucru a misiunii educaționale în cele două state ar trebui rescrisă de la zero, pornind de la necesitatea creării unor organisme la nivelul fiecărei unități administrativ-teritoriale al căror scop esențial să-l reprezinte revigorarea și responsabilizarea subiecților raportului individ-stat.

Ori acest lucru se poate realiza printr-o bună instruire a populației asupra valorilor naționale și europene comune (democrația, drepturile omului) și, desigur, prin reformarea unităților și

⁵²⁴ Art.1, art.34, art.35/art.1, art.31, art.32 ș.a. din Constituția Moldovei/Constituția României.

⁵²⁵ Codul educației nr.152/17.07.2014, publicat în MO al Republicii Moldova nr.319-324/634 din 24.10.2014, Legea educației naționale nr.1/2011 a României, publicată în MO al României nr.18 din 10.01.2011.

⁵²⁶ Spre exemplu, art.16 din Codul civil al Republicii Moldova nr.1107-XV din 6 iunie 2002, prevede că “Orice persoană are dreptul la respectul onoarei, demnității și reputației sale profesionale”.

instituțiilor de învățământ, problematici care, punctual, reclamă normativizarea următoarelor măsuri precum:

► **Promovarea valorilor comune ale UE printr-o eficientă informare și conștientizare a societății.** Este vorba despre acele valori care au stat la baza conceptualizării UE și care sunt consfințite prin Tratatul de la Lisabona și Carta drepturilor fundamentale a UE (demnitatea, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept, drepturile omului, în special libera dezvoltare a personalității, a dreptului la exprimare, a fraternității, toleranței, solidarității, justiției etc.), dar și a *finalităților declarate de acest organism suprastatal* (pacea, siguranța și bunăstarea cetățenilor). Ori, pentru a asigura infrastructura administrativ-juridică a unei asemenea măsuri, se impune necesitatea înființării unor entități locale specializate profesional care să disemineze și să promoveze în mod eficient cunoașterea de către populație a drepturilor și îndatoririlor fundamentale.

Apreciem că acest demers nu se suprapune ci, dimpotrivă este complementar activității unităților/instituțiilor din sistemul de învățământ care, așa cum bine știm, se adresează în principiu elevilor și studenților. Prin urmare, pasul *cunoașterii* reprezintă fără tăgadă prima etapă în drumul celor două state către democrație și bunăstare, în caz contrar, ne asumăm riscul ca legislația să rămână la stadiul scriptic, iar democrația la cel de iluzie, așa cum se întâmplă.

► **Promovarea unei culturi a transparenței treburilor publice, a importanței încrederii sociale și a participării populației la procesul democratic** (la adoptarea deciziilor și a actelor normative). Într-una dintre cercetările efectuate⁵²⁷, subliniam faptul că soluția creșterii calității traiului uman implică responsabilizarea raportului individ-stat pe calea democrației participative, lucru care este de neimaginat fără ridicarea calității educației. De altfel, această concluzie se degajă și din politicile UE, inclusiv din cuprinsul articolului 10, alineatul (3) din Tratatul de la Lisabona, în vigoare din anul 2009, și, mai nou, din conținutul *Liniilor directe ale CE*⁵²⁸, care îndrumă societatea civilă și autoritățile să conlucreze în adoptarea deciziilor politice.

Potrivit acestor acte normative, devine tot mai pregnantă nevoia schimbării globale de mentalitate: pe de o parte, către un nou *zoon politikon*, unul mai empatic, mai transparent și mai apropiat de omul de rând și, pe de altă parte, către o societate civilă care să-și asume, alături de liderii aleși, responsabilitatea printr-o implicare cât mai activă în conducerea cetății. Din păcate, din punct de vedere juridic, din anul 2009 (data intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona) și până în

⁵²⁷ VLĂESCU, GE. *Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent*. Op.cit.

⁵²⁸ Adoptate de Comitetul de Miniștri la 27.09.2017.

prezent, implementarea acestui tip de democrație întâmpină serioase deficiențe legislative și mai ales de mentalitate, inclusiv în România și Republica Moldova (dar și în alte țări din Europa de Est). De aceea considerăm că principala obligație a statelor în privința creșterii standardului de trai al omului constă în îmbunătățirea calității educației, principalul mijloc de pregătire și de catalizare a schimbărilor umane către noua versiune a democrației, cea participativă.

► **Conștientizarea societății asupra pericolului care se naște din juridicizare.** Se spune că în orice societate democratică este incontestabilă supremația dreptului, inclusiv față de organele legiuitoare ale statului.⁵²⁹ Însă oare orice *drept* este suprem ? Desigur că nu. Este vorba doar de dreptul autentic, acela care apără și promovează libertățile și drepturile esențiale ale omului și, nu în ultimul rând, justiția socială și identitatea culturală⁵³⁰. Ori dacă în trecut autenticitatea reprezenta *biletul de intrare* al dreptului în arena științelor demne de numele lor, în epoca noastră, după cum am remarcat în cadrul cercetărilor efectuate, locul dreptului este luat de unul deviat, degenerat.⁵³¹

Dreptul pozitiv tinde să se despartă de morală și să se transforme „într-un instrument funest al dezumanizării individului și societății”.⁵³² Este un drept în care autenticitatea, veridicitatea și legitimitatea sunt falacioase, inclusiv prin invazia teribilă a unui juridism nemaiîntâlnit. Un juridism ritualic, accelărat de normativizarea excesivă, de hiperierarhizare, precum și de cererea tot mai imperioasă de conformare, motiv pentru care se pune problema necesității protejării indivizilor și a societății față de insecuritatea pe care însăși dreptul pozitiv o creează.⁵³³

Fără a ne transforma în apărătorii paradigmei dreptului istoric, trebuie totuși să recunoaștem că, în pofida progreselor umaniste ale drepturilor omului, fenomenul indezirabil al juridismului a scăpat de sub control. Astăzi, juridicizarea dreptului a atins cote impardonabile, cu accente cvasi-militare. Agresivitatea juridismului provoacă frica individului și alungă *încrederea* și așa destul de precară, atingând cote maladive.⁵³⁴ De aceea, pericolul care se naște din juridicizare trebuie supus atenției nu doar lumii științifice și academice, ci întregii societăți, astfel încât, în viitor, să avem săbuința de a reglementa mai puțin și mai bine.

⁵²⁹ VLĂESCU, GE., GHICA, E.D. *Introducere în studiul Teoriei Generale a Dreptului*. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020, p.5-6. ISBN 978-606-32-0959-8

⁵³⁰ BĂDESCU, V.-S. *Despre pierderea identității și spiritului dreptului românesc la un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană*. În: Acta Universitatis George Bacovia. Juridica. Volume 6. Issue 1/2017, p.5-76. ISSN 2285-0171

⁵³¹ VLĂESCU, GE. *Juridismul - un pericol care vine din partea dreptului*. Op.cit.

⁵³² HUMĂ, I. *Vocația antropologică a dreptului*. Op.cit., p.13.

⁵³³ DUȚU, M. *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*. Op.cit.

⁵³⁴ MARGA, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. Op.cit.

► **Autonomizarea, finanțarea și depolitizarea învățământului.** Atunci când vorbim despre autonomia învățământului, nu ne referim doar la autonomia instituțională, ci mai ales la cea a profesiei de cadru didactic, a formatorului de opinie. O autonomie care să îngăduie elaborarea de lecții personalizate la nivelul clasei și chiar la nivelul elevului. Adică să permită crearea de lecții centrate pe gândirea autentică, creativă și critică a fiecărui tânăr în parte, deoarece fiecare om este unicat în felul său, iar curriculum-ul școlar trebuie să vină în întâmpinarea particularităților fiecărui tânăr.

De asemenea, statele trebuie să se abțină de a interveni prin propriile sale doctrine în procesul de formare a tinerilor care, așa cum bine știm, sunt educați pentru a răspunde în mod mecanicist unor sisteme instituționale, politice și economice, îndoielnic.

Pe de altă parte, subfinanțarea învățământului, mai criminogenă decât orice formă de sărăcie, trebuie descurajată prin legi aspre. Considerăm că după domeniul sănătății, finanțarea învățământului (asigurarea de venituri decente cadrelor didactice, de cercetare și auxiliare, finanțarea infrastructurii instituțiilor de învățământ, schimb de experiențe, între state etc.) trebuie să devină o adevărată prioritate în alocarea banilor publici.

Este firesc să fie așa, deoarece tot ceea ce trebuie să conteze pentru sistemul de învățământ este ca tinerii să fie cât mai educați cu putință în spiritul libertății autenticității, al demnității și al creației lor. Ei trebuie să fie cât mai culti, cât mai informați și mai intuitivi și, nu în ultimul rând, cât mai morali, deoarece, așa cum spunea T. Maiorescu, numai atunci lucrurile bune pentru societate vor veni de la sine (inclusiv, legile bune).

► **Introducerea unor discipline de educație juridică elementară, dar și educarea în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale și naționale.** Punând accentul pe cea mai importantă sensibilitate a culturii umane, sufletul, B. Clavero spune că „*genocidul ucide oameni în timp ce etnocidul ucide culturi sociale prin uciderea sufletelor individuale.*”⁵³⁵, iar eruditul român A. Marga reține că reaua-credință și „formalismul” din sistemul juridic au împins societatea postmodernă spre un soi de feudalism care „...*nu cunoaște merite, noblețe și onoare!*”⁵³⁶

Din perspectiva dreptului pozitiv care, în opinia noastră, nu poate fi indiferent față de realitățile socio-etnografice (spre deosebire de cei care concep dreptul ca pe o știință normativistă și

⁵³⁵ CLAVERO, B. *Genocide or ethnocide*, 1933-2007. *How to make, unmake, and remake law with words*. Milano: Giuffrè Editore, 2008, p.100. ISBN 8814142777

⁵³⁶ MARGA, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. Op.cit.

izolată), punctul de plecare ar putea să-l constituie art.29 și art.31 din CDC, texte care ne atenționează asupra faptului că spiritul de prietenie, de înțelegere, de toleranță, respectul față de valorile culturale, de valorile naționale (istorice, etnografice, literare, religioase etc.), precum și responsabilitățile vieții într-o societate liberă, trebuie să însoțească ființa umană încă din copilărie, printr-o educație adecvată dezvoltării conștiinței morale.

Este evident că, în acest orizont educațional larg, procesul de cunoaștere generală a dreptului de către populație, desigur la nivel elementar și sub rezerva de a nu aluneca în extrema juridismului (mai periculos decât incultura), devine un imperativ intrinsec sau categoric, cum spune Kant, al întregului sistem de valori ale democratice și al statului de drept. Asemenea măsuri sunt recomandate cu celeritate, dată fiind incapacitatea sancțiunilor punitive de a coborî nivelul teribil de corupție și de imoralitate care au pus stăpânire pe ființa fragilă a celor două state.⁵³⁷

► **Educarea în spiritul liberei dezvoltări a personalității, al unei conștiințe și gândiri nemanipulate și al dreptului la obiecție pe motive de conștiință.** Tot în cuprinsul art. 29 din CDC se mai precizează că educația trebuie să asiste copilul în „*dezvoltarea plenară a personalității, a vocațiilor și a aptitudinilor mentale și fizice ale copilului*”, iar texte asemănătoare se găsesc în nenumărate acte juridice internaționale, inclusiv în cele naționale. Însă, așa cum am arătat cu prilejul tratării măsurii de depolitizare a învățământului, garantarea efectivității acestor drepturi trebuie căutată în obligația statelor de a se abține să intervină prin propriile doctrine în curriculum școlar.

Tinerii nu trebuie să fie înregimentați într-o anumită cultură sau *model*, care să corespundă cerințelor regimului aflat la putere, care întotdeauna l-a blamat pe cel precedent. Distincția dintre *bine* și *rău* trebuie să fie dictată doar de conștiința liberă și nemanipulată a fiecărui individ, însă întemeiată pe o cultură solidă și autentică.

În acest context, considerăm că dreptul la obiecție pe motive de conștiință, care se află abia într-o fază incipientă a jurisprudenței, prezintă un interes practic extraordinar și reclamă o reglementare juridică specială care, după cum bine știm, lipsește.

3.2.2. Reformarea relațiilor dintre individ și stat/autorități

Față de agresiunile și abuzurile sistematice pe care statele le-au exercitat asupra propriilor cetățeni, cu consecința epuizării încrederii și a zdruncinării din temelii a resorturilor statului de

⁵³⁷ VLĂESCU, GE. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit.

drept, convențiile internaționale și, în special Tratatul de la Lisabona, au adus unele remedii juridice. Cu toate acestea, lipsa unor garanții juridice eficiente și-a spus cuvântul asupra respectivelor remedii, care s-au dovedit astfel mult prea firave pentru a micșora *distanța sau ecartul de putere* (un indicator care arată nivelul de progres și civilizație) în cele două state.⁵³⁸

Vorbim, deci, despre eșecurile predictibile ale României și Moldovei care au sperat de prisos că vor rezolva această spinoasă problemă juridică și culturală printr-o simplă racordare normativă la tratatele internaționale, ori prin măsuri legislative disparate și lapidare.

Așa au fost, de pildă, legile transparenței în materie administrativă (Legea nr. 52/2003 și Legea nr.239-XVI din 2008), precum și art.134 alin. (3) din Constituția Moldovei care, fără să ofere o garanție juridică serioasă, afirma generic și aproape cinic că “*responsabilitatea statului față de cetățean și a cetățeanului față de stat*” este garantată de Curtea Constituțională. Așadar, problematica necesității diminuării inegalităților și a sporirii nivelului de responsabilitate al subiecților raportului individ-stat rămâne în continuare o chestiune care nu înțelege să se lase ușor de remediat. În opinia noastră, necesită un tratament normativ riguros și pe termen lung în sfera educației, la nivel administrativ, legislativ și economic.

Putem deci conchide că în Moldova, dar și în România, traseul curricular al aducerii calității vieții umane la un nivel de confort psihic și fizic superior celui actual, implică pe lângă ridicarea standardului calității educației și un efort intelectual conjugat al lumii juridice, desigur pentru a putea pregăti cu succes acele teze și proiecte normative necesare adaptării Constituției și a legilor interne la cerințele democrației participative, în special în direcția eficientizării respectării și garantării drepturilor omului.

De aceea, în cele ce urmează, vom extrage din conținutul acestor considerente recomandările concrete care, în chip normativ, conduc la edulcorarea angoaselor care încă mai mistuie nivelul de trai al omului în cele două state.

Reformarea juridică a relațiilor comportamentale

Deși, principal, tindem să ne disociem de noțiunea de *model*⁵³⁹ și, indiscutabil, de cea de juridicizare a vieții umane, știut fiind faptul că relațiile comportamentale trebuie să reprezinte apanajul unei conștiințe educate, dar libere, nu putem să ne dispensăm de nevoia de reglementare a

⁵³⁸ Pentru detalii, VLĂESCU, GE. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. Op.cit. Vlăescu Ge. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit.

⁵³⁹ În principiu, ne disociem fie și pentru faptul că această noțiune s-a încărcat în timp cu accentele unei ideologii politice totalitariste și ale juridism tot mai alert, problematici ce amputează libertatea omului sub toate aspectele.

relațiilor sociale care țin de natura dreptului (și care subscrie ipotezei de lucru a cercetării noastre). Sigur că reglementarea relațiilor comportamentale este imperioasă în cazurile în care astfel de relații intră în sfera intereselor publice, respectiv atunci când se manifestă contra ordinii juridice ori a binelui comun. Tocmai de aceea, prin prisma influenței dreptului asupra comportamentului indivizilor din cuprinsul celor două state analizate, vom identifica și noi, în cele ce succed, măsurile de depășire a obstacolelor care neutralizează progresul social și împieteză asupra calității vieții. Asemenea măsuri constau în:

► **Claritatea, simplitatea, predictibilitatea și fezabilitatea legislației.** Implementarea unor asemenea trăsături normative - care marchează și diferențele de consolidare democratică dintre țări – reprezintă un ideal legislativ aflat în atenția oricărei țări. Aladar, calitatea legislației din unghiul acestor elemente este susținută constant, fervent și fără rezerve de întreaga doctrină și jurisprudență. Din păcate, în state precum România și Moldova, realitatea juridică se îndepărtează adesea de idealuri, motiv pentru care individul și comunitatea se văd puși în fața unui conglomerat de acte normative, aproape neinteligibile, în care nu se regăsesc. Pe de altă parte, remedierea în timp util a neajunsurilor privind claritatea, simplitatea, predictibilitatea și fezabilitatea legislației atârână exclusiv de intențiile și de nivelul de pregătire al indivizilor care intră în componența forurilor legiuitoare, respectiv al membrilor comisiilor de specialitate, supoziție care ne întoarce din nou la vechea problemă, la acea ineluctabilă și originară sursă a cauzelor calității vieții umane, educația.

Prin urmare, pentru a avea o legislație care să răspundă cerințelor mai sus enumera, dar mai ales finalității dreptului, este nevoie de o ținută profesională redutabilă a celor implicați în opera de legiferare, lucru dificil de imaginat fără o modalitate riguroasă de selecție a celor însărcinați să elaboreze astfel de acte juridice. În ceea ce privește fezabilitatea legislației, adică o legislație care să vină efectiv în sprijinul societății, este necesar ca mai înainte de adoptarea actelor normative să se procedeze la o *fundamentare științifică temeinică*. Ne referim la o fundamentare care să se întemeieze pe un studiu social riguros în vederea stabilirii congruenței cu interesele urmărite de societate și, de ce nu, într-o *expertiză științifică* care să stabilească concordanța dintre normele juridice preconizate și trăsăturile culturii comunității în care acestea urmează să-și producă efectele juridice.

► **Eliminarea inegalităților sociale, a corupției și a exceselor birocratice.** Este suficientă o simplă lectură asupra hărții globale a distribuirii resurselor economice ale societății moderne că să realizăm dimensiunea pericolului generat de propriul sistem prin prăpastia pe care a creat-o între

săraci și bogați. Sigur că o pondere semnificativă în realizarea acestei discrepanțe este generată de averile colosale cumulate de către funcționarii publici sub oblăduirea prezumției de legalitate a dobândirii averii strecurată în constituțiile celor două state (lucru neîntâlnit în constituțiile celorlalte state) și a unei transparențe îndoielnice privind modul de gestionare a banului public. Prin urmare, în vederea diminuării inegalităților sociale și a corupției apreciem că se impun o serie de măsuri, precum: înlăturarea prezumției constituționale de legalitate a dobândirii averilor cu privire la toți cei care au acces, direct sau indirect, la bani publici, neimpozitarea veniturilor până la limita asigurării minimului decenței traiului *per* individ, stabilirea unei impuneri fiscale astfel încât să apropie veniturile membrilor societății, crearea unui organism specializat în profilaxia și combaterea infracțiunilor de corupție, alcătuit din juriști care se bucură de o înaltă probitate morală și profesională. În plus, se cuvine să adăugăm și necesitatea statului moldovean de a ratifica Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, act normativ care asigură exercitarea de către om a oricăror drepturi „...*fără nicio discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenența la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație.*”.⁵⁴⁰

► **Obligativitatea autorităților/instituțiilor publice la o atitudine cordială, transparentă și cooperantă față de societatea civilă.** Necesitatea reglementării unei asemenea obligații izvorăște nu doar din considerente jurisprudențiale și doctrinare, ci și din rațiunile care eșafodează utilitatea apropierei și responsabilizării subiecților raportului stat-cetățean. Respectiv, din rațiuni care țin de armonizarea politicilor publice cu cerințele democrației participative astfel încât procesul de luare a deciziei să fie de tip *bottom-up* (de jos în sus), cu ajutorul diverselor instrumente (conferință, parteneriat, audiență, audiere etc.). Cum însă realitățile *de facto* și *de jure* din sistemele funcționărești ale celor două state nu sunt încurajatoare, apreciem că singura modalitate de concretizare a unui asemenea deziderat vizează, în plan juridic, adoptarea unor măsuri normative care să restructureze întregul sistem administrativ. Asemenea măsuri trebuie să privească:

- *O instruire comportamentală temeinică (atitudinea față de societatea civilă) a tuturor funcționarilor din cadrul autorităților/instituțiilor publice;*
- *O cunoaștere aprofundată a teoriei și jurisprudenței contenciosului administrativ cu privire la drepturile fundamentale ale omului;*

⁵⁴⁰ Art.1 din Protocolul nr. 12 al Convenției Europene a Drepturilor Omului.

- *Obligativitatea parcurgerii unui stagiu de cel puțin câțiva ani pe piața muncii, în sânul societății civile, de către toți funcționarii publici care au putere de decizie (inclusiv, magistrații) sau care ocupă roluri cheie în buna funcționare a autorităților/instituțiilor publice;*
- *Constituirea în cadrul fiecărei autorități/instituții publice a unei comisii de etică, autonome, care să supravegheze, să cerceteze și să aplice sancțiuni disciplinare, inclusiv încetarea raportului de muncă a funcționarului în culpă față de încălcarea normelor de etică.*

În sprijinul atingerii dezideratelor de mai sus, apreciem că se impune adoptarea unui act normativ care să promoveze demnitatea umană. Chiar dacă suntem pe deplin conștienți de faptul că la nivel european există o multitudine de acte normative disparate care acoperă quasi-plenar orizontul de așteptări ale drepturilor omului, trebuie totuși să recunoaștem că la nivel național se simte o nevoie acută a protejării acestor drepturi, iar adoptarea unei legislații unitare și fecunde în această direcție se impune din cel puțin 3 considerente:

- legislația națională este cea mai apropiată de individ și nu cea europeană a cărei funcție e complementară și care, în plus, nu poate răspunde întru-totul la provocările care oglindesc particularitățile culturale ale națiunii;
- actualele reglementări și garanții juridice interne, așa cum sunt reglementate de constituții, de codurile civile și de alte legi naționale, și-au demonstrat deja ineficiența câtă vreme niciunul dintre cele două state nu a reușit să treacă în concret testul promovării și protecției demnității umane, nici în fața analizelor, rapoartelor și statisticilor și nici în fața jurisprudenței europene;
- procesul alarmant de depreciere al *încrederii* și al *conștiinței morale* a omului modern, ne recomandă o asemenea legislație, desigur, din perspectiva unei mai largi promovări a valorilor și virtuților umane.

► Obligativitatea autorităților/instituțiilor publice de a informa și antrena societatea civilă în vederea participării la procesele decizionale și de adoptare a actelor normative. Așa cum am putut vedea, Tratatul de la Lisabona și în general politicile ardente ale UE nu au lăsat nici o îndoială asupra intenției acestui organism supra-statal de a determina statele membre sau asociate să înlesnească participarea activă a indivizilor la înfăptuirea politicilor publice – la așa-zisa democrație participativă. Evident, în scopul consolidării coeziunii sociale și a unei mai bune reprezentativități. Din nefericire însă, nici România și nici Moldova, nu au putut dovedi roadele instrumentelor⁵⁴¹

⁵⁴¹ Instrumente, precum parteneriatul public-privat (care se încheie între instituții publice și ONG-uri sau companii private), conferințe, audiențe etc.

recomandate de Uniune în sensul menționat, știut fiind și faptul că societatea civilă a celor două state nu are o educație și o experiență democratică suficientă. Așadar, pornind de la starea *de facto* a ultimelor decenii care denotă o depreciere vizibilă a calității reprezentativității intereselor obștești obstacolele din calea participării directe a omului de rând la conducerea societății pot fi depășite și nu neapărat cu instrumentele recomandate de UE, ci mai ales cu ajutorul tehnologiilor inovative și digitale. Însă, ca acest lucru să se întâmple, este nevoie de o minimă investiție în achiziționarea aparaturii, în dotarea și în instruirea populației în utilizarea internetului și, desigur, o legislație care să permită participarea indivizilor *online* sau prin poșta electronică, alături de autoritățile/instituțiile publice, în procesul de informare și de adoptare a deciziilor publice și a actelor normative.

Efficientizarea garantării drepturilor fundamentale ale omului

Luând în calcul interferența firească dintre măsurile care stau la baza reformării relațiilor comportamentale (din secțiunea precedentă) și cele care privesc efficientizarea garantării drepturilor omului (actuala secțiune), este de la sine înțeles că adaptarea legislației (inclusiv a Legilor Fundamentale) celor două state la cerințele democrației participative reprezintă, din punct de vedere juridic, epicentrul soluțiilor de înlăturare a barierelor care temporizează sporirea calității vieții (sănătate, protecție socială, viața privată etc.). De aceea, în cele ce urmează vom sintetiza câteva dintre cele mai relevante măsuri de depășire a unor asemenea sincope.

► **Consfințirea răspunderii constituționale în situațiile abuzurilor și/sau nepregătirii demnitarilor/funcționarilor publici.** Cele mai frecvente cauze ale deficitului calității vieții publice și private în România și în Republica Moldova țin de reaua-credință și/sau lipsa de profesionalism a demnitarilor/funcționarilor publici și îmbracă o multitudine de forme: abuzurile, infracțiunile de corupție, clientelismul etc. Ori față de asemenea cauze, garanțiile oferite de legislația penală sau a contenciosului administrativ sunt puerile fie și pentru faptul că un proces judiciar durează, de regulă, ani de zile, timp în care demnitarul/funcționarul public vinovat își exercită nestingherit atribuțiile, beneficiind de prezumția de nevinovăție.

Pe de altă parte, sunt și situații în care demnitarul ales democratic pentru un anumit mandat adoptă politici contrare intereselor celor pe care-i guvernează, situație în care își continuă mandatul în pofida faptului că nu se mai bucură de susținerea electoratului. Ori și în această ultimă ipoteză, apreciem că a lăsa pe umerii justiției speța unui demnitar nesusținut de către societate reprezintă nu numai o încărcătură inutilă a sistemului judiciar, ci și o sfidare a logicii democratice. Logica a cărei arhitectură ne ilustrează că orice comunitate democratică trebuie să fie manageriată de persoanele

agreate de societate, respectiv de către acele persoane care acționează în conformitate cu interesele și aspirațiile covârșitoare ale comunității. Dincolo de situațiile mai sus expuse, se cuvine să mai amintim și încălcarea drepturilor omului prin activitatea procuraturii/parchetelor sau chiar prin hotărârile judecătorești ale instanțelor naționale, lucru care a contribuit la pierderea încrederii societății civile în instituțiile statului. Prin urmare, remediile normative care se conturează față de asemenea probleme ar putea fi :

- *Stabilirea, anterior începerii mandatului sau funcției publice, a unor criterii de performanță pe o logică managerială riguroasă, transparentă și ușor de urmărit, astfel încât neatingerea performanțelor într-o anumită perioadă determinată de timp să atragă decăderea de drept și fără nici o altă formalitate din drepturile obținute;*

- *Diminuarea substanțială în timpul mandatului a legitimității persoanei alese într-o funcție/demnitate eligibilă (scăderea încrederii majorității electorale, pe baza metodelor sociologice) să conducă de plano la organizarea de alegeri anticipate.*

- *În privința activității procurorilor și judecătorilor, se impune introducerii unor reguli de verificare periodică a competitivității lor profesionale, astfel încât desființarea unui anumit număr de soluții, în căi de atac, să atragă decăderea din funcție a persoanei neperformante sau vinovate, după caz.*

► **Garantarea efectivă a libertății și a vieții private a omului.** Așa cum arătam într-una dintre cercetări, libertatea și viața privată a omului nu pot fi analizate fără a se ține seama de principiul proporționalității în a cărei formulare inițială se arăta că „*unei persoane nu trebuie să i se limiteze libertatea de a acționa dincolo de măsura necesară apărării interesului public*”.⁵⁴² Așadar, ar fi hazardat să susținem că oamenii zilelor noastre se bucură de libertate și de intimitate în contextul în care statele, fără să-i întrebe și fără să justifice apărarea unui interes public, le-au juridicizat toate ungherele vieții personale, de familie, profesionale și publice și, nu de puține ori, i-au supus unei ierarhizări și formalizări normative teribil de excesive. S-a ajuns la o veridică captivitate a individului în plasa reglementărilor sociale, urmată mai nou de implantarea cip-urilor biometrice în documentele de identificare. Probabil, destul de curând, se vor forța și limitele biologice ale naturii umane, astfel încât cip-urilor biometrice să fie introduse în țesutul uman al fiecărui individ.

⁵⁴² Formulată în anul 1970 în fața Curții Europene de Justiție de Avocatul General, în cauza C-11/70 Internațional Handelsgesellschaft versus Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide. [citată 24.04.2019]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A61970CJ0011>

Suntem, deci, departe de a fi în prezența dreptului sau a vreunei griji serafice a statului, suntem doar în prezența unei normativizării juridice excesive și al intruzivității normelor în sfera intimității umane. Lucru care arată că *primatul* drepturilor fundamentale ale omului este devansat de paradigma prioritizării intereselor statului, nu a intereselor publice. De aceea, apreciem că legislația *per ansamblu* trebuie simplificată substanțial și focalizată pe garanții eficiente care să-l protejeze pe om cu adevărat împotriva excesului de juridicizare și de formalizare.

► **Delimitarea cazurilor de restrângere a exercițiului drepturilor și libertăților societății civile.** Cazurile de restrângere a exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți prevăzute de constituție se stabilesc prin lege și numai în acele condiții care servesc “[...] *interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.*”⁵⁴³

Ori, este de observat faptul că niciuna dintre constituțiile celor două state nu conține o minimă descriere a fiecărei situații de restrângere în parte care să explice cazurile *de ordine publică, de bunăstare economică* etc. Ori, fiind în prezența unor excepții (care prin natura lor sunt limitative și, deci, necesită o precizare riguroasă) de norma constituțională ar fi putut cel puțin să facă o enumerare exemplificativă. Alminteri, legiuitorul se poate ușor să se prevaleze de modul generic de exprimare al constituantului, slăbind considerabil ideea de garanție juridică. Pe cale de consecință, apreciem că revizuirea constituțiilor celor două state este de recomandat și sub acest aspect.

► **Intangibilitatea proprietății necesare asigurării traiului decent.** Așa cum am putut vedea⁵⁴⁴, constituantul nu doar că nu oferă garanții asupra obligației asumate de stat de a asigura traiul decent al omului și de a lua măsuri pentru dezvoltarea economiei naționale, dar nici măcar nu descurajează încălcarea unor asemenea obligații.

Și față de o asemenea situație, se impune amendarea Constituției și a actelor normative în sensul ca statul să asigure protecția proprietății necesare, adică acelei proprietăți menite să asigure omului și familiei lui un trai rezonabil.

⁵⁴³ Art.54 din Constituția Republicii Moldova și art.53 din Constituția României.

⁵⁴⁴ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului.* Op.cit.

3.2.3. Dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a resurselor

Într-un cadru ambiental interrelațional deosebit de complex, unde progresul economic și protecția socială depind de o multitudine de factori materiali și formali ai dreptului, ne vom ocupa în continuare de identificarea acelor măsuri care pot contribui la eliminarea sau cel puțin la micșorarea inegalităților economice. Mai exact, ne referim la acele măsuri care să stea la baza dezvoltării economiei și distribuirii echitabile a resurselor.

Măsuri de dezvoltare a economiei

Situația economică *de facto* a celor două state, ne orientează opțiunile către următoarele măsuri de dezvoltare a economiei:

► **Asigurarea libertății piețelor economice.** Această măsură nu se poate realiza decât prin temporizarea monopolizării piețelor economice naționale de către marile capitaluri. Concluzia se întemeiază desigur pe experiențele economice ale economiei consumeriste care au demonstrat o dirijare arbitrară și cu *mână forte* a resurselor de către marile oligarhii financiare. Pătrunderea acestor coloși economici în țări minore, precum România și Moldova, a avut consecințe dintre cele mai grave și mai previzibile. În primul rând, este vorba de „îngroparea” libertății economiei de piață (micii întreprinzători autohtoni neavând nici o șansă în fața capitalului străin), de exploatarea forței de muncă la prețuri derizorii și de „sifonarea” profitului în afara granițelor. Ori asemenea problematici contravin flagrant idealurilor democratice și constituționale, inclusiv ale celor două state. De aceea, apreciem că oricât de stringentă ar fi nevoia de investiții, unul dintre obiectivele cheie ale asigurării libertății economiei de piață și ale dezvoltării durabile trebuie să îl reprezinte elaborarea unei legislații apte să descurajeze tendințele marilor corporații și multinaționale de a monopoliza piețele interne, concomitent cu încurajarea micilor întreprinzători și, desigur, cu protecția consumatorilor.

► **Protecția reală a consumatorului persoană fizică și juridică.** Dorința de nestăvilită de profit a marilor capitaluri străine, a făcut ca în țări cu economie slabă, precum România și Moldova, să nu se limiteze doar la exploatarea muncii la prețuri derizorii, ci să adopte soluții perverse de stoarcere a banilor consumatorilor prin tehnici de neuromarketing și alte metode științifice de ultimă oră. Mai exact, să-i determine prin manipularea inconștientului să cumpere produse care, altminteri, nu le-ar cumpăra, chestiuni inadmisibile într-o societate civilizată și de departe incompatibile cu

drepturile și libertățile omului. În arhitectura acestor stratageme perfide, intervin și companiile bancare prin acordarea creditelor de consum la costuri ultra-dimensionate și prin practicarea clauzelor abuzive prestabilite, problematici față de care legislațiile naționale oferă o protecție relativ mică și mărginită doar la persoanele fizice.

Ori, față de asemenea atentate care urmăresc ținerea în captivitate economică a populațiile celor două state, legiuitorul național ar trebui în mod firesc să intervină cu celeritate și promptitudine. O intervenție care se impune atât sub aspectul incriminării ca infracțiuni a oricăror fapte prin care se intenționează „*fabricarea*” consimțământului uman cât și sub aspectul extinderii protecției consumatorilor asupra persoanelor juridice sau cel puțin asupra micilor întreprinzători. Ultima teză se sprijină pe ideea că legea fundamentală proclamă egalitatea persoanelor în fața legii și, în plus, reprezentanții acestor mici comercianți nu sunt cu nimic diferiți de persoanele fizice necomercianți (știut fiind și faptul că, în oricare ipoteză, societățile bancare sunt departe de a fi dispuse să perfecteze contracte de împrumut de pe poziție de egalitate).

► **Încurajarea dezvoltării micilor întreprinzători și a creării de locuri de muncă.**

Vastitatea, unicitatea și valoarea inestimabilă a resurselor naturale ale României și Moldovei, potențialul ridicat de muncă al acestor țări și cadrul juridic favorabil, care nu doar că nu interzice, ci chiar obligă administrațiile (prin art.47 din Constituție) la dezvoltarea economiei și la asigurarea traiului decent al omului, sunt suficiente motive să admitem că șansele de dezvoltare economică a celor două țări nu trebuie căutate în exterior, ci în interior. Sigur că reușita acestei lucrări depinde exclusiv de viziunea economică a legislatorului și de priceperea administratorului. Tocmai de aceea, față de disproporția de forțe dintre capitalul străin și cel autohton, dar și față de nivelul ridicat al sărăciei în cadrul societății civile, măsurile de ordin legislativ trebuie focalizate pe înlesnirea accesului micilor întreprinzători la resursele economice, dar și la credite cu dobânzi mici sau chiar la dobânzi zero în zonele vulnerabile ale economiei, așa cum este agricultura. Prin urmare se impune amendarea Constituției și a actelor normative în sensul ca statul să asigure sprijinirea economică a liberei inițiative și a micilor întreprinzători, inclusiv prin facilități fiscale și alocare de resurse economice, resurse a căror exploatare să genereze omului și familiei lui cel puțin produsele și/sau veniturile necesare traiului zilnic.

► **Măsuri de combatere a corupției.** Revenind la necesitatea dezvoltării economiei în cadrul democrației participative, este esențial de reținut că o asemenea participație (*sui-generis*) la conducerea comunității necesită *ab initio* atingerea unor exigențe de transparență și de corectitudine.

Ori raportarea acestor cerințe la condițiile factuale ale secțiunii 3.1. din prezentul capitol, ne îndreptățește să căutam remediile și în aria legislației administrativ-fiscale, dar și în sfera politicilor penale. Un asemenea demers este cu atât mai imperios cu cât, până în prezent, instrumentele juridice internaționale nu au fost susținute de garanții capabile să determine statele, în special acele state care au păstrat rădăcini adânci ale distanței față de putere, precum România și Republica Moldova, să adopte o legislație suficient de eficientă pentru întremarea democrației. Și ne referim, aici, la necesitatea unor reglementări care să contribuie la consolidarea principiului echității și protecției sociale, precum și la diminuarea infracțiunilor de corupție și, de ce nu, a tendințelor de îmbogățire prin orice mijloace.

► **Reformarea fiscalității pe principiul echității și protecției sociale.** Așa cum am arătat în studiile realizate, din punct de vedere legislativ, un rol de regulator al diferențelor economice dintre indivizi îl are legislația fiscală. Regularizarea diferențelor are loc în urma procedurii de stabilire și prelevare a cotelor de impozitare⁵⁴⁵ care, în temeiul finalității legislației fiscale (care nu poate deroga de la finalitatea dreptului), poate conduce la reducerea substanțială a diferențele de venituri dintre indivizi, așa cum se întâmplă în țările cu democrații consolidate. Tot prin legea fiscală, lucrurile pot lua și o altă turnură, așa cum se întâmplă inversă în fostele țări comuniste, cu precădere în România și Republica Moldova. Aici, în urma procedurii legale de stabilire și prelevare a impozitelor unii cetățeni devin prosperi, chiar bogați, în timp ce ceilalți (majoritatea) trăiesc de pe o zi pe alta. Și ca o asemenea lege să-și producă și ultimele consecințe, se înregistrează și o creștere spectaculoasă a evaziunii fiscale

Prin urmare, propunerea noastră subscie reformării fiscalității atât în direcția reducerii diferențelor de venituri dintre indivizi, cât și a asigurării protecției sociale, fiindcă până la o eventuală preluare a obligației de asigurare a protecției sociale de către companii (conform politicilor UE de implementare a responsabilității social corporative, RSC/CSR⁵⁴⁶), statului îi revine în continuare obligația de a asigura integral protecția socială, conform constituției, a instrumentelor internaționale și, de ce nu, a regulilor creștine care, în opinia noastră, exprimă la nivelul cel mai profund uman noțiunea de echitate.

► **Extinderea și adaptarea conținutului constitutiv al infracțiunilor de furt, delapidare, înșelăciune la realitățile socio-economice.** Un rol destul de important în procesul de derulare a

⁵⁴⁵ BOSTAN, I. *Drept financiar*. Iași: Tehnopress Publishing House, 2008. ISBN 978-973-702-500-5

⁵⁴⁶ CSR în limba engleză, RSC în limba română.

relațiilor socio-economice îl joacă, indiscutabil, și acea latură a legiuitorului care se poate traduce prin meticulozitatea de a identifica și incrimina faptele cu pericol socio-economic ridicat. Din nefericire însă, politicile penale ale României și Republicii Moldova nu au reușit să țină cadența cu noile schimbări, schimbări a căror fluiditate, complexitate și viteză de reacție au cunoscut un avânt fără precedent la scara ultimelor decenii. Astfel, infracțiunile de *furt, delapidare și înșelăciune* au rămas tributare unor reglementări aproape încremenite în istorie, astfel că decadentele create au generat, pe lângă prejudicii, și reverberații jurisprudențiale de o etică indezirabilă. S-a ajuns până acolo încât sustragerea repetată de către societățile bancare a unor valori bănești din patrimoniul persoanelor fizice sau juridice, în baza unor clauze abuzive din contractele de credit bancar, să atragă doar o răspundere civilă, aceea de restituire a sumelor ilegal încasate.

Acest lucru este inacceptabil câtă vreme între raționamentul care stă la baza acestor sustrageri și cel care stă la baza incriminării infracțiunilor de furt sau delapidare există identitate. Același lucru putem să-l întâlnim și în comportamentul companiilor de furnizare a diverselor servicii (telefonice, de televiziune etc.). Dacă la aceste inechități adăugăm și abuzurile funcționarilor/demnitarilor care prin varii “inginerii financiare” și-au sporit averile sub acoperirea unor afaceri sau societăți comerciale, lucru care a condus implicit la micșorarea resurselor de trai ale populației, nici nu ne mai surprinde faptul că încrederea societății civile – fundamentul oricărei democrații – se afla pe marginea unei vertiginoase prăpastii.

► **Incompatibilitatea între funcția publică și calitatea de comerciant/profesionist.** Necesitatea de a face incompatibilă prin lege calitatea de „om de afaceri” sau de comerciant/profesionist (direct sau interpus) cu cea de demnitar sau funcționar public își găsește raționamentul atât în ideea de asigurare a integrității, obiectivității și transparenței decizionale, cât și în realitățile sumbre ale ultimelor decenii care au demonstrat că puterea publică este adesea pusă în slujba intereselor personale sau de grup, iar legea penală cu greu poate face față unor asemenea provocări. Din nefericire însă, raționamentul incompatibilității la care am făcut referire se regăsește doar în reglementări ce vizează anumite demnități sau funcțiile publice. De pildă, într-o opinie recentă a CCR (Decizia nr. 420 din 21.06.2018), la care achiesăm fără rezerve, se susține incompatibilitatea dintre funcția de deputat și calitatea de comerciant persoană fizică autorizată. Astfel, Curtea apreciază că dispozițiile textelor constituționale care privesc restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți nu operează în cauză. Ori, raționamentul incompatibilității din exemplul de mai sus nu poate fi mărginit doar la categoria deputaților. În opinia noastră, trebuie

aplicat la toate demnitățile sau funcțiile publice, ținându-se desigur seama de principiul proporționalității între cerințele de interes general și protecția dreptului fundamental la muncă.

Măsuri privind asigurarea echitabilă a distribuirii resurselor economice

Una din marile hibe cu care se confruntă postmodernitatea constă în faptul că, deși s-au făcut progrese incontestabile în direcția democratizării politicului, economicul a rămas în continuare sub dictatură. Desigur sub dictatura marelui capital unde politicile economice și distribuirea resurselor economice sunt concentrate în mâinile unei oligarhii restrânse. O dictatură injustă, inclusiv prin faptul că limitează democrația politică și legislativă (economicul și politicul fiind cele două fațade ale puterii) de așa fel încât s-a ajuns astăzi la paradoxala ireverență ca profiturile să fie privatizate iar pierderile socializate. Ori, politicile statelor europene din ultimele decenii ne-au confirmat în repetate rânduri că, într-o democrație participativă, *coeziunea socială* – un proces al cărei nucleu axiologic îl reprezintă *încrederea și responsabilitatea reciprocă stat-cetatea*⁵⁴⁷ - este, totuși, un proces care, în pofida complexității și lentoarei, nu poate fi conceput fără o cultură democratică. Ne referim la o cultură axată pe implicarea activă a indivizilor în viața publică într-un cadru legislativ care să descurajeze inechitățile socio-economice și să promoveze egala distribuire a resurselor economice. Coroborând, deci, aceste aserțiuni cu situația *de facto* a României și Republicii Moldova, propunem următoarele măsuri :

► **Implementarea distributismului economic.** Așa cum s-a consfințit în tratatele internaționale și în legile fundamentale ale țărilor moderne, inclusiv în constituțiile României și Republicii Moldova, democrația reprezintă chintesența statului de drept, singura în măsură să asigure respectarea drepturilor omului. Prin urmare, nu există niciun temei pentru care economia să facă excepție. Disociindu-ne de adevărații inamici ai libertății pieței economice – *etatismul*, specific regimurilor comuniste și *capitalismul excentric*, care exercită o reală dictatură asupra pieței (ceea ce și explică nenumăratele sale eșecuri), apreciem că soluția corijării inechităților economice o reprezintă *distributismul economic*. Acest tip de economie, întemeiat de G.K.Chesterton și H.Belloc⁵⁴⁸ și susținut de mari personalități⁵⁴⁹, a fost experimentat încă de la sfârșitul secolului XIX

⁵⁴⁷ IACUB, I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: „*Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului*”, materialele mesei rotunde, cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: AAP 2014, p.158. ISBN 978-9975-4241-8-9

⁵⁴⁸ CHESTERTON, G. K. *The Outline of Sanity*. IHS Press, 2002 (originally published 1927). ISBN-10 : 0971489408; BELLOC, H. *The Servile State*. Indianapolis: Liberty Fund Inc, 1977 (originally published 1913). ISBN-13:978-0913966310

și se întemeiază pe sistemul de valori tradițional-creștine. Mai exact, se bazează pe democratizarea capitalului printr-o diseminare a proprietății dinspre macroeconomic către microeconomic, adică către mici întreprinderi de familie, unități mici, în cadrul cărora lucrătorii să devină proprietari exclusivi asupra mijloacelor de producție. Ne referim la un tip de economie concepută în scopul creării unui cadru propice formării micilor afaceri de familie aflate în slujba comunităților. Sigur că, o alternativă la distributismul economic poate fi *Responsabilitatea socială corporativă* față de care ne-am manifestat deja unele rezerve.

► **Scoaterea terenurilor din circuitul comercial și suspendarea folosinței în caz de nelucrare.** În România, terenurile agricole, care cândva erau scoase din rândul actelor și faptelor de comerț, au devenit în ultimele trei decenii surse tranzacționabile de îmbogățire speculativă, în pofida interdicțiilor legale. Tocmai aceste operațiuni neproductive au condus la lăsarea lor în nelucrare și la îmbogățirea unor grupuri restrânse de speculanți profilați pe achiziționarea spre revânzare. Față de România, Republica Moldova a avut o politică legislativă mult mai prudentă, neîngăduind străinilor și companiilor să achiziționeze terenuri agricole. Cu toate acestea datorită sărăciei și lipsei locurilor de muncă o mare parte dintre proprietari au luat calea străinătății astfel că terenurile au rămas parțial în nelucrare în condițiile în care 75% din economia Moldovei se bazează pe producția terenurilor agricole.

Ori, în raport cu asemenea politici apreciem că se impune, atât în cazul Moldovei, cât și al României, adoptarea unor măsuri normative care să interzică dobândirea în scop de revânzare a terenurilor, inclusiv dobândirea de către străini. Desigur, atât din raționamente economice cât și juridice (pentru asigurarea stabilității acestor valori în cadrul statului „*suveran și independent, unitar și indivizibil*”⁵⁴⁹). Totodată, devine necesară descurajarea proprietarului care lasă terenul în nelucrare prin suspendarea dreptului de folosință astfel încât terenul să fie atribuit în exploatarea gratuită a unei alte persoane, pe perioada suspendării.

► **Stabilirea unui venit (salariu/pensie/ajutor social etc.) minim garantat la nivelul minim al valorii costurilor aferente traiul rezonabil.** Oricât ar putea fi de temerară o asemenea măsură, nu trebuie uitat că art.47 din Constituția României și a Republicii Moldova nu constituie o normă dispozitivă, ci una *imperativă*. Așadar, îndrituirea fiecărui locuitor al celor două state la un nivel de trai rezonabil și obligarea statelor de a-l asigura, implica *inter alia* și asigurarea așa-zisului

⁵⁴⁹ Storck T., Zamagni St., Medaille J., Madgearu V., Mihalache I, Iorga N., Rădulescu-Motru C. ș.a.

⁵⁵⁰ Art.1 din Constituția Republicii Moldova și art.1 din Constituția României.

coș minim lunar/persoană sau familie care să asigure un minim rezonabil al subzistenței fiecărui om. De aceea, apreciem că statele pot și trebuie să aducă la îndeplinire o asemenea obligație în condițiile în care depun următoarele diligențe :

- implicarea activă pentru asigurarea cadrului propice dezvoltării economiei (lucru care, de asemenea, reprezintă o obligație constituțională a statelor); și
- adoptarea unui sistem de impozitare care să micșoreze într-atât distanța dintre cei cu venituri mari și cei ale căror venituri coboară până la limita nivelului de trai decent, astfel încât să acopere deficitul celor cu venituri sub nivelul traiului decent.

Desigur, ambele măsuri nu exclud, ci dimpotrivă sunt compatibile cu măsurile mai sus evocate, inclusiv cu distributismul economic.

3.3. Concluzii la Capitolul 3

Ca o expresie dictată de arhitectura logică a considerentelor doctrinare, jurisprudențiale și legislative prezentate în capitolele precedente ale lucrării, în acest capitol am lăsat în urmă ponderea livrească a cercetării, focalizându-ne, în prima parte (3.1.), pe aspectele concrete ale dificultăților pe care le întâmpină asigurarea dreptului omului la un trai decent pe teritoriul României și Republicii Moldova și, în a doua parte (3.2.), pe identificarea acelor soluții necesare depășirii respectivelor dificultăți.

Așadar, referitor la prima parte a acestui capitol (privind dificultățile practice ale asigurării dreptului antereferit), vom raporta la fiecare obiectiv în parte rezultatele cercetărilor, după cum urmează :

În raport cu rolul jucat de educație în asigurarea dreptului omului la un trai decent. Sondarea realităților recente ale sistemelor educaționale din cele două state ne edifică asupra faptului că ministerele de resort și organul legiuitor nu s-au preocupat în sens constructiv de îmbunătățirea calității învățământului, realitățile contemporane oferindu-ne o imagine diametral opusă discursurilor oficiale (guvernamentale și normative). Mai exact, rapoartele și studiile efectuate ne prezintă un învățământ subfinanțat, politizat, cu o rată de analfabetism funcțional ridicată, cu o populația care nu își cunoaște drepturile și obligațiile și cu neimplicarea statului în asigurarea accesului la cunoașterea și exercitarea unor asemenea drepturi.

În cadrul influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice. Studiile sociologice efectuate asupra societății postmoderne ne indică o populație aflată la distanță îngrijorător de mare față de puterea publică, frustată de încălcarea drepturilor elementare de către stat/autorități. În sfera drepturilor încălcate cel mai frecvent, se disting: dreptul la ocrotirea sănătății, la viață privată (încălcător nu doar de către autorități, ci și de marile companii), dreptul de exprimare, la egalitate și la nediscriminare. De asemenea, se înregistrează o lipsă vădită de respect și de cordialitate a guvernanților față de guvernați, neconsultarea și neimplicarea societății civile în luarea deciziilor administrației publice și chiar o multitudine de cazuri de tratamente inumane.

Urmare a acestor grave nereguli, instituțiile etatice au intrat într-un proces accelerat de diminuare a încrederii populației în autorități (lucru ce anunță disoluția statului), iar societatea civilă într-un proces de rătăcire morală, de abandon școlar, de părăsire a teritoriilor naționale, spulberând tot mai mult șansele celor două țări de a se integra într-o cultură civică și democratică compatibilă cu demnitatea omului.

Față de impactul economiei și modul de distribuire a resurselor. În sfera dificultăților concrete întâmpinate în economie, statisticile europene și studiile locale ne prezintă o populație majoritară cu venituri la limita și sub limita pragului subzistenței umane și, totuși fiscalizată, inclusiv un segment semnificativ al populației cu averi supuse executărilor silite de către bănci, în condițiile în care ponderea capitalului autohton în economie este aproape inexistentă. În schimb, întâlnim prezența unor capitaluri străine dominante, prospere, specializate în politici de evitare a impozitării și de monopolizare a piețelor (prin confiscarea la propriu a *libertății* pieței economice), cu o salarizare a forței de muncă autohtone subzistențială, cu reclame publicitare opulente și nelegale (utilizând tehnici de manipulare prin neuromarketing, precum și prin alte metode), cu o expatriere masivă a profiturilor etc.

În ceea ce privește distribuirea veniturilor, acestea urmează o serie de reguli scrise și nescrise a căror finalitate s-a concretizat în adâncire segregării societății, în bogați și săraci, neexistând în această direcție preocupări serioase de stabilire a unui echilibru.

A doua parte a acestui capitol (3.2.), intitulată „*Modalități și instrumente de depășire a dificultăților în asigurarea dreptului la un trai decent*”, este expresia măsurilor ce decurg în urma constatărilor din prima parte a capitolului, măsuri care, așa cum vom vedea, vor participa la fundamentarea *recomandărilor* prezentate în cuprinsul concluziilor generale ale tezei.

Putem spune că, analiza cu privire la frecvența și intensitatea drepturilor încălcate ne-a îngăduit și o relativă prioritizare a instrumentelor și a modalităților de depășire a dificultăților, așezându-le în prim plan pe cele de natură nematerială, care țin de atitudine (educația și relația comportamentală individ-stat) deși, în realitate, acestea se găsesc într-o strânsă simbioză cu cele de natură materială (economică).

În încheiere, putem concluziona că cercetarea materializată în cuprinsul acestui capitol vine să aprofundeze și să elucideze asigurarea dreptului omului la un trai decent din cel puțin 2 perspective :

- În primul rând, contribuie – din perspectiva realităților *de facto* – la ridicarea nivelului științific a celor 3 obiective ale cercetării (3.1.); și
- În al doilea rând, participă la realizarea recomandărilor finale printr-un set amplu de măsuri (3.2.) ce implică, în principiu, modificarea legislațiilor și a Constituțiilor naționale, și care vizează depășirea dificultăților practice întâmpinate de România și Republica Moldova cu privire la asigurarea dreptului omului la un trai decent. În acest sens, s-ar impune și o hotărâre pilot a CEDO care să oblige statele să reglementeze dreptul omului la un trai decent și, totodată, să stabilească mijloacele și garanțiile necesare transpunerii acestuia în viața reală.

-

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Astăzi, mai mult ca oricând, seduși și manipulați de progresele tehnicii, antrenați în vria epidemică a hipernormativizării, hiperierarhizării, hiperformalizării, conformării, servilismului și i/amoralității consumeriste, care laolaltă au asanat profunzimea conștiinței morale și a relațiilor interumane, politicienii și în general consumatorii neaoși de taxe și impozite, sunt cei mai ardenti susținătorii a unor politici trase la indigou: *binele comun*. Din nefericire, în spatele aparențelor publice, continuă să mocnească inechitățile și malversațiunile sociale, care parcă se încăpățânează să țină în prizonieratul istoriei societatea românească și pe cea moldovenească, precum a unora dintre culturile vitregite ale Terreii, la o distanță impardonabilă față de putere, captive principiilor autoritare și mai ales inegalităților socio-economice.⁵⁵¹

Încercând să racordăm dreptul constituțional la asemenea stări asertorice, trecute și actuale, care au estropiat calitatea vieții umane în cele două state, în prezenta lucrare ne-am propus să aprofundăm cercetarea asigurării dreptului omului la un trai decent, în scopul identificării a acelor remedii apte să depășească obstacolele care-l mistuie și-l temporizează. Evident, este o temă subsumată cercetării unui drept fundamental complex ce vizează decența traiului uman – finalitate a întregii activități umane -, al cărei deznodământ ne-a proiectat obiectivele în cadrul și dincolo de granițele convenționale ale dreptului constituțional, într-o galaxie labirintică de domenii și discipline, unde trecutul se îmbină cu prezentul, raționalul cu sufletescul și socialul cu dreptul. Un drept ale cărui rădăcini conceptuale se pierd în fetișizările și violențele necruțătoare ale istoriei și care, din nefericire, și-a lăsat o amprentă definitorie asupra relației dintre individ și stat, asupra culturii adânc înfiripate în genomul arhetipal al filozofiei de viață a celor două popoare.

Revenind la contextul juridico-social al momentului, unde politicile publice și pozitivismul kelsenian continuă să rămână norii cei grei de pe cerul justiției europene, se simte nevoia crescândă a reconectării dreptului la sursele sale reale, adică la finalitățile sale, la valorile sale morale și filosofice, precum și la nevoile și expectanțele indivizilor.

Acestea sunt considerentele pentru care am îndrăznit să formulăm ca **obiective** ale cercetării dreptului la un trai decent, stabilirea rolului educației în asigurarea acestui drept, analiza influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice, impactul economiei și modul de distribuire a

⁵⁵¹ VLĂESCU, GE. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. Op.cit., p.159-167.

resurselor, ele împreună constituind premise ale atingerii scopului lucrării, respectiv ale asigurării dreptului omului la un trai, așa cum o cere demnitatea oricărei ființe umane.

Toate obiectivele au fost realizate prin concluziile capitolelor 1, 2 și 3 ale tezei, dar și prin recomandările formulate, așa cum vom arăta în continuare.

I. În ceea ce privește **concluziile** edificatoare primului obiectiv - *stabilirea rolului educației în asigurarea dreptului omului la un trai decent* -, acestea sunt prezentate în:

- capitolul 1, unde cercetarea ne ajută să fixăm conținutul dreptului omului la un trai decent, ca drept constituțional complex, care însumează toate drepturile ce influențează calitatea vieții omului – stabilind faptul că dreptul la educație este unul ce ține de esența sa.⁵⁵² Cercetând gradul de aprofundare și de reglementare juridică, concludem că acest drept, deși urmărește satisfacerea plenară a *nevoilor* și *aspirațiilor omului* (evident, cu excepția a celor care contravin intereselor generale ale societății), totuși, ca drept de sine stătător, nu se bucură de suficientă atenție, în special din perspectiva mijloacelor și garanțiile necesare asigurării transpunerii sale în practică.⁵⁵³

- capitolul 2, care antrenează sondarea complexității laturii evolutive a dreptului antereferit, abordează educația atât prin prisma evoluției sale conceptuale, cât și ca factor premergător al bunăstării (2.1.). Un alt studiu important în această direcție îl constituie și analiza corelației dintre educație, echitate și bunăstare, în raporturile cu statul și dreptul (2.1.1.) și, nu în ultimul rând, din unghiul determinațiilor și garanțiilor drepturilor omului în general (2.2.), respectiv ca factor al determinării dreptului la un trai decent, în particular (2.2.2.2.);⁵⁵⁴

- capitolul 3, secțiunea privind *dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate* (3.1.), unde concretizăm problemele efective culese din practică, în cadrul subsecțiunilor privind dreptul la educație și la informare asupra drepturilor omului, dreptul la cultură și la identitate culturală.

Referitor la concluziile aferente celui de-al doilea obiectiv - *analizarea influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice asupra asigurării dreptului omului la un trai decent* – acestea vin în sprijinul obiectivului antemenționat prin argumentele expuse în:

- capitolul 1, unde fixăm cadrul doctrinar, legislativ și jurisprudențial, al relațiilor dintre individ și stat/autorități;

⁵⁵² SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Educația-determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent*. Op.cit., p.85-94.

⁵⁵³ VLĂESCU, GE. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. Op.cit., p.106-126.

⁵⁵⁴ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului*. Op.cit. p.79-85.

- capitolul 2, în care abordăm relațiile dintre oamenii de rând și deținătorii puterii publice din unghiul evoluției conceptuale, dar și ca factor premergător al bunăstării (2.1.), o secțiune a tezei relevantă în această direcție constituind-o *puterea publică și încrederea/așteptările indivizilor* (2.1.2.). Desigur, o încredere care ține de conștiință – individuală și colectivă - care, la rândul ei, vine din vechime cu o anumită încărcătură morală, transtemporală, ingenuă și transcendentă și care, din nefericire, a ajuns în timpurile noastre tot mai relativizată, desacralizată, exploatată și volatilizată de către sisteme juridice și regimuri politico-economice devastatoare, globalizatoare, cinice și intruzive, a căror deviză a fost, ca întotdeauna, *binelui comun*.

Tot în acest capitol se analizează și raporturile dintre individ și stat/autorități din unghiul drepturilor omului, al determinațiilor și garanțiilor drepturilor omului în general (2.2.)⁵⁵⁵, raporturi care, astăzi, când formalismul și fricile contagioase ale juridismului au invadat toate sectoarele vieții⁵⁵⁶, au nevoie mai mult decât oricând de încredere, de transparență, de suplețe și legitimitate. De asemenea, analiza vizează cu precădere principiul proporționalității (2.2.2.), a determinantilor, a garanțiilor, a efectelor și ne/respectării dreptului cu pricina (2.2.2.2.), inclusiv din perspectivele legislației și guvernării;⁵⁵⁷

- capitolul 3, subcapitolul privind *dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate* (3.1.), tratează dificultățile practice survenite în raporturile stat-individ, mai exact în subsecțiunile privind dreptul la viață și la ocrotirea sănătății, la viața privată, dreptul de exprimare, la un proces echitabil, la egalitate și la nediscriminare, dreptul de a nu fi supus torturii și relelor tratamente, de a participa la luarea deciziilor administrației publice.

Și, în sfârșit, referitor la concluziile menite să susțină cel de-al treilea obiectiv - *dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a resurselor* -, acestea sunt expuse sintetic în :

- capitolul 1, în cuprinsul căruia sunt abordate drepturile economice din unghi doctrinar, legislativ și jurisprudențial, stabilind în principiu că acestea, ca și drepturile nepatrimoniale, compar atât ca drepturi de sine stătătoare (dreptul la salariu, dreptul la inițiativă economică etc.), cât și ca drepturi constitutive ce intră în alcătuirea dreptului la un trai decent;

- capitolul 2, unde factorul economic și drepturile economice sunt examinate din unghiul evoluției conceptuale (2.1.), al corelațiilor cu alte drepturi (2.1.1), al puterii publice (2.1.2), precum

⁵⁵⁵ VLĂESCU, GE. *Distance from power and influences on the constitutional law to a decent living*. Op.cit., p.263-270.

⁵⁵⁶ VLĂESCU, GE. *Juridismul - un pericol care vine din partea dreptului*. Op.cit., p.146-154.

⁵⁵⁷ SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială*. Op.cit., p.353-360.

și ca determinanți și garanții (2.2.), din unghiul demnității umane (2.2.1.2.), dar și din perspectiva principiului proporționalității (2.2.2.);

- capitolul 3, secțiunea ce vizează *dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate* (3.1.), în cuprinsul căreia este tratat dreptul la inițiativă economică în cadrul unei economii de piață libere și dreptul la un salariu echitabil și la protecție socială, drepturi care vin să asigure conținutul economic dreptului la demnitate⁵⁵⁸ și, totodată, decenței traiului. Practic, subcapitol 3.1. marchează „testul” prefinal al fiecărui obiectiv în parte, iar subcapitolul (3.2.) se preocupă de formulele de depășire a dificultăților în asigurarea dreptului la un trai decent, cercetare care conduce, în final, la definitivarea realizării scopului cercetării și, mai departe, la prezentele recomandări și concluzii.

II. În continuare, vom prezenta **recomandările** care vin în sprijinul realizării fiecărui obiectiv în parte.

Recomandările aferente primului obiectiv - *stabilirea rolului educației în asigurarea dreptului omului la un trai decent* - reprezintă un set de măsuri necesare **îmbunătățirii calității educației**, măsuri ce constau în:

- *scoaterea de sub tutela statului a laturii didactice și academice a învățământului și punerea acestuia sub controlul unei instituții independente, care să fie guvernată de personalități notorii, de înaltă ținută academică și morală, neînregimentate politic;*

- *pregătirea tinerilor în direcția autoprotejării împotriva manipulărilor (în special a celor care vin dinspre politic și comercial) și conștientizarea asupra pericolului care se naște din juridicizare;*

- *introducerea unor materii de educație juridică elementară centrată pe noțiuni de maximă importanță practică, precum democrația și libertatea;*

- *asigurarea efectivă a liberei dezvoltări a personalității umane. Acest lucru se poate face, de pildă, prin diversificarea curriculumului școlar, respectiv prin reducerea numărului de discipline obligatorii, multiplicarea și diversificarea disciplinelor opționale, astfel încât în marja de dezvoltare a particularităților fiecărui tânăr (particularități care-i jalonează personalitatea) să*

⁵⁵⁸ VLĂESCU, GE. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. Op.cit. p.87- 105.

existe cât mai multe opțiuni, care să răspundă cât mai îndeaproape individualității, unicității și creativității fiecăruia;

- încurajarea dezvoltării conștiinței în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale naționale și universale;

- finanțarea corespunzătoare a învățământului, finanțare care, după sănătate, trebuie să aibă prioritate față de orice alte domenii ale vieții.

Între toate aceste recomandări, alocăm o atenție sporită pericolului care vine din partea dreptului contemporan, un pericol asupra căruia merită zăbovit, dat fiind potențialul său criminogen tot mai actual și mai incisiv și care, așa cum am arătat, necesită adoptarea unor remedii, spunem noi, de maximă celeritate. Trebuie să fim onești și să recunoaștem că ne aflăm în fața unor tendințe grosiere, aproape insurmontabile, care au adus modernitatea în fața unui drept vădit denaturant și deviat de la veridicitatea și autenticitatea sa firească. Lucru care generează în societate un sentiment de frică, de quasi-militarizare, de insecuritate, care anihilează încrederea socială și care, finalmente, văduvește societatea de acele elemente esențiale siguranței și liberei dezvoltări umane și nu numai.

Într-adevăr, o privire introspectivă și de ansamblu asupra relației stat-individ ne arată că, în urmă cu câteva decenii, țările dezvoltate economic și cu democrații robuste au beneficiat de legislații sumare, “aerisite” și predictibile, în timp ce țările cu regimuri autoritare, în general mai puțin dezvoltate și cu un grad notabil de corupție, erau încorsetate de legislații abundente și intruzive menite să spulbere întreaga intimitate și libertate a societății civile. Din nefericire însă contemporaneitatea a preluat sistemul juridic al țărilor din cea de-a doua categorie, asistând astăzi la o juridicizare quasi-generalizată, fără precedent și față de care dreptul constituțional nu poate rămâne indiferent.

Întorcându-ne la recomandările ce vizează în ansamblu îmbunătățirea calității educației, observăm că unele dintre ele interferează cu normele din Constituție. Din acest considerent propunem **amendarea Legii Fundamentale** a Republicii Moldova⁵⁵⁹ (proponeri valabile în egală măsură și pentru Constituția României), astfel:

Art. 35, alin. (1)¹ - Statul asigură depolitizarea și punerea întregului sistem de învățământ național sub controlul și supravegherea unei instituții independente, condusă de personalități notorii cu înaltă ținută academică și morală, alese după criterii democratice, în condițiile legii.

⁵⁵⁹ Toate amendamentele din prezentele concluzii sunt deopotrivă valabile și pentru Constituția României, știut fiind faptul gradul ridicat de similaritate cu prevederile Constituției Republicii Moldova.

Art. 35, alin. (1)² - Constituie o prioritate a întregului sistem de învățământ național asigurarea liberei dezvoltări a personalității umane și dezvoltarea conștiinței individuale în spiritul moralității, a fraternității, a iubirii față de patrie și a respectului față de valorile culturale naționale și universale.

Art. 131, alin.(3)¹ Ordinea și mărimea finanțării de la bugetul de stat și bugetul asigurărilor sociale de stat se stabilește prin lege, însă întotdeauna cu respectarea priorității sănătății și a învățământului.

În ceea ce privește recomandările aflate în legătură cu cel de-al doilea obiectiv al tezei - *analizarea influențelor raporturilor dintre individ și stat/autorități publice asupra asigurării dreptului omului la un trai decent* – acestea se concretizează într-un set de măsuri care vizează **reformarea raporturilor dintre individ și stat/autorități**, atât sub aspect comportamental, cât și din unghiul eficientizării garantării drepturilor fundamentale ale omului.

În sfera recomandărilor subsumate necesității reformării *raporturilor dintre individ și stat/autorități* avem în vedere următoarele:

- *adoptarea și promovarea unui Cod legislativ național al demnității umane;*
- *obligativitatea fundamentării științifice a oricărui act normativ;*
- *adoptarea unei legislații privind ocrotirea reală a sănătății;*
- *obligativitatea autorităților/instituțiilor publice de a informa și de a antrena societatea civilă în vederea participării la procesele decizionale administrative, inclusiv de natură normativă;*
- *impunerea unor criterii generale de performanță, cu termene prestabilite, pentru toate funcțiile publice eligibile, performanțe ale căror neatingeri să atragă decăderea de drept din funcția publică ocupată și declanșarea procedurii de organizare anticipată a alegerilor;*
- *încetarea calității de deputat a celui care a votat, în mod repetat, reglementări normative care, ulterior, au fost declarate neconstituționale de Curtea Constituțională;*
- *justificarea dobândirii averilor de către demnitarii statului, funcționarii publici și, în general, de către orice persoană care beneficiază, gestionează sau are acces la bani publici;*
- *eliberarea din funcție a magistratului, atunci când un anumit număr de soluții este desființat în căile legale de atac;*
- *crearea unui organism specializat în profilaxia și combaterea infracțiunilor de corupție, unde accentul să se pună pe prevenirea comiterii unor astfel de fapte (organism alcătuit din juriști profesioniști care se bucură de o înaltă probitate morală).*

De altfel, scopul tuturor recomandărilor mai sus expuse este unul predictibil, acela de eficientizare și reasezare a relațiilor dintre individ și stat/autorități pe criteriile încrederii, performanței, transparenței și legitimității, fără de care decența traiului ar deveni o expresie sterilă.

E firesc să fie așa, deoarece, așa cum am putut vedea, distanța față de putere a fost vulnerabilizată de o multitudine de rupturi ale raporturilor juridice, unele extrem de ostentative, în special pe fondul nerespectării de către state a drepturilor fundamentale ale omului. Din acest motiv democrația participativă – care se înfățișează ca cea mai promițătoare formulă – trebuie încurajată atât în direcția transparenței activității administrației publice, cât și în sensul responsabilizării omului de rând prin implicarea sa activă în viața publică, inclusiv în procesul de elaborare a deciziilor și a actelor normative.

Este, deci, de la sine înțeles că o asemenea problematică a apropierii omului simplu de poli puterii publice contribuie la coeziune socială și la înlăturarea suspiciunilor, acționând ca un veritabil remediu al conștiinței umane și al vigorării încrederii. Fiindcă nu trebuie uitat că cercetarea temei analizate s-a desfășurat în miezul antitetic al respectului dintre stat și individ, un respect al cărui nod gordian îl constituie *încrederea reciprocă*. O încredere care, în accepțiunea noastră, reprezintă soluția oricărui demers de îmbunătățire a calității traiului și pe care normele fundamentale ale celor două țări, și nu numai, au juridicizat-o dându-i rangul de *obligație/îndatorire* constituțională, neținând însă seama de faptul că *încrederea*, ca element esențialmente psihic, mai întâi se câștigă și apoi se reglementează.

Constatând, ca și în cazul primului set de recomandări, că unele dintre ele implică **necesitatea modificării Legii Fundamentale**, propunem următoarele amendări:

Art. 46 (3) ¹ - Nu se prezumă caracterul licit al dobândirii averii, în cazul demnitarilor statului, funcționarilor publici și al tuturor celor care beneficiază, gestionează sau au acces la bani publici.

Art. 59 (1) - Calitatea de deputat este incompatibilă cu cea de persoană care desfășoară activități comerciale private, direct sau prin interpuși, precum și cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite, cu excepția activității didactice și științifice.

Art.81 (1) - Calitatea de Președinte al Republicii Moldova este incompatibilă cu cea de persoană care desfășoară activități comerciale private, direct sau prin interpuși, precum și cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite.

Art.99 (1) - Funcția de membru al Guvernului este incompatibilă *cu cea de persoană care desfășoară activități comerciale private, direct sau prin interpuși, precum și* cu exercitarea oricărei alte funcții retribuite.

În ceea ce privește Codul legislativ al demnității umane, apreciem că acesta, deși nu implică amendarea textelor Constituției, prezintă o importanță deosebită pentru legiuitorul ordinar în vederea catalizării relațiilor democratice între membrii societății civile, pe deo o parte și stat, autorități, funcționari publici în general, pe de altă parte. Din acest considerent, apreciem că se impune cu necesitate un asemenea Cod care, în principiu, ar putea conține :

- o parte, informativă, centrată pe sinteza drepturilor și îndatoririlor fundamentale ale omului, într-un limbaj cât mai accesibil și mai explicit cu putință, cu exemple clare, selectate din jurisprudența internațională, regională și națională;

- o altă parte, legislată, care să cuprindă reguli juridice de comportament pentru cele două categorii sociale, individ și stat/autorități/funcționari publici în general, reguli întemeiate pe valori morale, precum egalitatea, toleranța, empatia, generozitatea, onestitatea, fraternitatea ș.a., valori care să încorporeze toate acele virtuți care, prin natura lor, sunt apte să creeze o punte de încredere, de armonie și de solidaritate între oameni.

Așadar, prin asemenea reguli se are în vedere determinarea autorităților/instituțiile publice să-și însușească o atitudine cordială, transparentă și cooperantă față de societatea civilă, dar și invers, atitudine care reprezintă adevărata măsură a demnității umane și, totodată, a gradului de consolidare a democrației. Sau, în termeni socio-politologici, de a micșora pe cât este de omenește posibil distanța omului de rând față de putere.

Cu toate acestea, demersul juridic nu e simplu, în primul rând datorită naturii delicate a reglementărilor juridice din cea de-a doua parte a Codului - reglementări ce necesită multă măiestrie profesională -, inclusiv pentru considerentul de a nu interfera cu anumite norme de incriminare, precum traficul de influență, abuzul de încredere etc. Pe de altă parte, apreciem că astfel de reglementări trebuie înzestrate cu o forță juridică care să asigure preemțiunea aplicării lor în raport cu alte norme chemate să reglementeze raporturile dintre funcționarii publici și membrii societății civile.

Recomandările care susțin și edifică cel de-al treilea obiectiv al tezei - *impactul economiei asupra asigurării dreptului omului la un trai decent și modul de distribuire a resurselor* – sunt absorbite într-un set de măsuri referitoare la **dezvoltarea economiei și distribuirea echitabilă a**

resurselor. Așadar, acestea se referă atât la componenta materială în sine, cât și la echitatea și echilibrul pe care le revendică o economie de piață liberă, elemente care se află într-o indispensabilă conexiune existențială și funcțională și fără de care premisele economice ale decenței traiului ar fi greu de imaginat.

În categoria recomandărilor de dezvoltare a economiei, propunem, în primul rând, *asigurarea libertății piețelor economice* prin elaborarea unei legislații care să descurajeze practicile de monopolizare a piețelor interne (uzitate la scară largă de multinaționale) și, totodată, să încurajeze micii întreprinzători particulari. Apoi, atragem atenția asupra nevoii unei *protecții reale a consumatorului persoană fizică, dar și a consumatorului persoană juridică*, iar o primă formă de protecție poate fi realizată prin incriminarea ca infracțiune a „*fabricării consimțământului*”. Adică a manipulării opiniei publice cu ajutorul tehnicilor de neuromarketing, dar și prin alte mijloace, practici care sunt pe cât de neonorante pe atât de primejdioase prin faptul că tind să arunce în aer, în plin secol al drepturilor omului, toate instituțiile dreptului.

O altă formă de protecție a consumatorului constă în extinderea conținutului noțiunii de consumator, din domeniul bancar în sfera persoanelor juridice, știut fiind faptul că, în prezent, doar persoanele fizice sunt protejate din perspectiva clauzelor abuzive din contractele de credite bancare, nu și cele juridice. Tot în orizontul cerințelor dezvoltării economiei se înscrie și teza *încurajării micilor întreprinzători și a creării de locuri de muncă*, o măsură care se poate realiza prin accederea largă a persoanelor particulare la resursele economice și la credite cu dobânzi mici sau chiar cu dobânzi zero, mai ales în zonele vitregite, dar esențiale, ale economiei, așa cum este agricultura.

De asemenea, cunoscută fiind problema corupției, generalizare la nivelul celor două state, este de înțeles că o dezvoltare economică armonioasă implică și eliminarea corupției. Un asemenea lucru, în opinia noastră, se poate realiza nu doar prin măsuri combative, ci mai ales prin măsuri profilactice, adică prin modificări legislative în sensul prevenirii unui asemenea fenomen indezirabil. Achiesând cu precădere la teza profilaxiei corupției, o primă măsură propusă de noi vizează și *reformarea fiscalității pe principiul echității și protecției sociale*.

Această ultimă recomandare are în vedere *reducerea diferențelor mari de venituri dintre indivizi*, așa cum ar fi firesc să se întâmple în urma aplicării cotelor de impunere (diferențele fiind prin ele însele expresia inechității fiscale), iar pe de altă parte, *protejarea prin neimpozitare a acelor categorii sociale care nu depășesc pragul minim economic al traiului decent*. Urgentarea asigurării protecției sociale tuturor categoriilor defavorizate trebuie să fie prioritatea oricărei guvernări, știut

fiind faptul că sărăcia este incompatibilă cu demnitatea umană, iar statul și chiar comunitatea internațională s-au angajat să-i asigure omului un nivel de trai rezonabil.

În plus, sărăcia este mediul propice pentru proliferarea corupției. Pe de altă parte, societatea se confruntă cu un mare număr de cazuri în care oamenii, din cauze exterioare voinței lor, își pierd singurele bunuri aducătoare de venit sau de subzistență (de pildă, prin executări silite). Pentru astfel de situații, se impune adoptarea unor norme proteguitoare, chiar la nivel constituțional, care să facă intangibil obiectul dreptului de proprietate privată, în condițiile și limitele în care deposedarea ar periclita nivelul minim de trai al fiecărui om în parte.

O altă măsură o reprezintă *extinderea și adaptarea conținutului constitutiv al infracțiunilor de furt, delapidare, înșelăciune la realitățile socio-economice*, precum și *instituirea incompatibilității între funcția publică și calitatea de comerciant/profesionist*, pentru considerentele arătate deja în subcapitolul 3.2. al tezei.

Și, în sfârșit, o ultimă categorie de măsuri sunt cele privind asigurarea echitabilă a distribuiri resurselor economice fiindcă, așa cum am putut vedea, politicile celor două state, asemenea multor altora, au permis (ca să nu spunem *încurajat*) direcționarea resurselor economice către vârful piramidei societății concomitent cu deversarea pierderilor/cheltuielilor înspre cei înrolați la baza acestui construct social. Ori libertatea pieței economice, ca orice altă libertate, nu poate fi absolută. Ea poate fi limitată atunci când se manifestă contra binelui comun, contra intereselor membrilor comunității. Un exemplu clasic, îl constituie multinaționalele focalizate pe exploatarea forței de muncă contra unor salarii derizorii, pe monopolizarea piețelor (evaporând libertatea pieței) și pe concentrarea de proprietăți, toate acestea în detrimentul micilor întreprinzători și, în ultimă instanță, al întregii societăți.

Tocmai de aceea susținem că pentru diminuarea inegalităților economice se impune o restructurare radicală a actualelor sisteme economice prin inventarierea și redistribuirea resurselor după criterii care să împace libera inițiativă (actualmente, fără șanse reale) cu echitatea și competitivitatea. Într-adevăr este nevoie mai mult ca oricând de un echilibru, un echilibru care se anunță extrem de fragil și în sprijinul căruia venim cu măsuri privind implementarea distributismului economic, scoaterea terenurilor din circuitul comercial și suspendarea folosinței în caz de nelucrare și stabilirea unui venit (salariu/pensie/ajutor social etc.) minim garantat la nivelul minim al valorii costurilor aferente traiului rezonabil, interzicerea concentrărilor de proprietăți în detrimentul binelui general.

Văzând că în cuprinsul recomandărilor dedicate celui de-al treilea obiectiv, există unele care necesită **amendarea Legii Fundamentale**, propunem modificarea Constituției, după cum urmează:

Art. 46 (2)¹ - Exceptând exproprierea, dreptului de proprietate privată nu i se poate aduce atingere, pe calea executării silite, decât în limitele care exced asigurării dreptului debitorului la un trai decent.

Art. 58 (2)¹ - Orice sarcină fiscală poartă numai asupra diferenței valorice care depășește pragul minim economic al asigurării decenței traiului.

Art.126 (2) - Statul trebuie să asigure: [...] litera b)¹ – să nu permită libertății comerțului concentrarea de proprietăți în detrimentul membrilor comunității și al intereselor naționale;

Art.126 (2) - Statul trebuie să asigure: [...] litera c) – protejarea intereselor naționale și ale membrilor comunității în activitatea economică, financiară și valutară;

Art.126 (2) - Statul trebuie să asigure: [...] litera c)¹ – sprijinirea economică a liberei inițiative și a micilor întreprinzători, inclusiv prin facilități fiscale și alocare de resurse economice;

Art.126 (2) -Statul trebuie să asigure: [...] litera h)¹ – exceptând bogățiile și proprietățile de interes public, resursele economiei vor fi distribuite persoanelor private astfel încât să servească cel mai bine interesului comun.

Cum însă toate cele 3 obiective subscriu dreptului constituțional privind traiul decent, considerăm că se impune modificarea Legii Fundamentale, cu atât mai mult cu cât cunoaștem maniera lapidară în care acest drept a fost consfințit prin art.47.

Prin urmare propunem și din această ultimă perspectivă **modificarea art.47 din Constituție**, după cum urmează:

Art. 47(2) - Oamenii au dreptul la asigurare în caz de: șomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrânețe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor menite să le asigure un trai decent, în urma unor împrejurări independente de voința lor.

Art. 47(2) ¹⁻ În temeiul dreptului omului la un trai decent, statul se obligă ca, în afara drepturilor enumerate la alineatele 1 și 2, să creeze omului premisele satisfacerii nevoilor și aspirațiilor în toată plenitudinea și complexitatea lor, cu excepția celor care contravin binelui comun.

Art. 47(2)¹ - Statul se obligă să cuantifice anual, din punct de vedere economic, pragul minim al nivelului de trai decent, pe baza unei expertize științifice de specialitate și să se asigure

că fiecare membru al comunității beneficiază de un venit care nu poate fi sub pragul minim al nivelului de trai decent.

Art. 47(2)² - Este pasibil de tragere la răspunderea civilă, disciplinară, contravențională sau penală, după caz, funcționarul public, demnitarul, autoritatea sau instituția publică, care cu rea-credință se face vinovat(ă) de încălcarea dreptului omului la un trai decent.

Apropiindu-ne de încheiere, putem spune că ceea ce validează recomandările propuse de noi, indiferent de natura lor, este însăși faptul că sunt consecința arhitecturii logice a considerentelor doctrinare, jurisprudențiale și legislative ale capitolelor 1, 2 și 3 ale lucrării. În plus, apreciem că ele se bucură de *legitimitate*, fiindcă se bazează pe valori și principii universale, precum libertatea, echitatea, proporționalitatea etc., au un *scop legal și determinat*, mai exact converg spre ideea de bunăstare, securitate și progres social și sunt *fezabile*, adică au capacitatea de a-și atinge scopul, mai precis contribuie la realizarea obiectivelor tezei, iar acest lucru se oglindește și în faptul că ele reprezintă cerințe efective ale micșorării ecartului de putere, principalul indicator sociologic specific statelor cu democrații consolidate.

De aceea, spunem că ele reprezintă cheia asigurării bunei funcționări a democrației și, evident, a îmbunătățirii calității vieții în celor două state ale căror politici, din păcate, s-au rezumat la pașii retro ai ultimelor decenii - pași pe care însă lumea, uneori, trebuie să-i facă înapoi că să-și poată lua avânt să meargă înainte.

De asemenea, dorim să atragem atenția și **asupra planurilor viitoare de cercetare** pe care le deschide prezentul studiu și ne referim, aici, la posibilitatea analizării dreptului omului la un trai decent din multe unghiuri (neatinse de teză sau, poate, abordate tangențial), sub următoarele aspecte:

- a libertății omului sub toate formele de manifestare. O asemenea cercetare se impune dat fiind faptul că prin legi și mai ales prin exercitarea puterii publice de către administrații și guvernanțe, omului i se răpește libertatea într-un mod imperceptibil, clipă de clipă, cu o precizie teribilă, dar și cu efecte viitoare imprevizibile asupra nivelului de trai;
- a dreptului la obiecție pe motive de conștiință, inclusiv din perspectiva convingerilor religioase, un drept recunoscut relativ recent în practica CEDO, care însă ar putea trezi interesul explorării acestui drept la o scară mai largă, având în vedere multitudinea conflictelor existente între convingerile sincere ale omului și vasititatea obligațiilor impuse de normele juridice;

- a „*fabricării consimțământului*” (manipulare), care are un efect incontestabil asupra decenței traiului și care, în opinia noastră, reprezintă una dintre cele mai penibile ofense aduse dreptului și demnității umane de către puterea publică și marile companii;
- o altă problemă care ar putea face obiectul de studiu al unei cercetări distincte este și cea a conflictului *de facto* născut între dreptul constituțional la un trai decent și fenomenul de juridicizare societății, un juridism tot mai agresiv pe care noi l-am caracterizat printr-o hiperierarhizare și normativizare excesivă, scăpat de sub control, aproape irespirabil și printr-o cerință tot mai imperioasă de conformare. Un juridism tot mai primejdios, care a făcut din actul normativ un patetic ritual al exercițiului de putere și al epurării valorilor morale, teribil de dăunător calității vieții umane și care nu reprezintă decât o deviere a dreptului pozitiv de la fundamentele și finalitatea dreptului.

Încheiem, nu prin a elogia în termeni academici atingerea scopului cercetării, ci prin a transmite o prognoză pe care-o socotim „monolitul” întregii noastre analize și anume faptul că *decența traiul omului de rând va putea deveni o realitate ubicuă doar atunci când societatea va conștientiza potențialul criminogen deținut de legi și de state/instituții/autorități. Un pericol care se dezlănțuie zilnic asupra societății, pornind de la simple discursuri, reclame și comportamente cotidiene și care se încheie cu fiecare eșec în parte al protecției drepturilor fiecăruia dintre noi.* Desigur că ne referim în primul rând la acele eșecuri create prin legi, fiindcă, așa cum spunea J. Bentham, drepturile sunt copiiii legii: „[...] din legi reale se nasc drepturi reale; însă din legi imagine, din legile naturii, plătuite și inventate de către poeți, de retori și de negustori de otrăvuri morale și intelectuale, se nasc drepturi imagine, o cumplită progenitură hidoasă de monștri, gorgone și himere.”⁵⁶⁰

⁵⁶⁰ CONSTANTIN, V. *Examinarea Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului decretată de Adunarea Constituantă în 1789*. În: Noua Revistă de Drepturile Omului, nr. 2, 2007, p.147-154. ISSN: 1841-4710. Apud. Jeremy Bentham.

BIBLIOGRAFIA

A. Referințe bibliografice în limba română

1. Acordul de Asociere a Republicii Moldova la UE, semnat la 27.06.2014, ratificat de Parlamentul Republicii Moldova la data de 02.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.185-199 din 18.07.2014.
2. ANDREESCU, M. *Principiul proporționalității în dreptul constituțional*. București: C.H.Beck, 2007. 392. ISBN: 978-973-115-080-2.
3. ANDREESCU, M. *Proporționalitatea – principiu al dreptului Uniunii Europene*. În: *Curierul Judiciar* nr. 10/2010, p.593-598. ISSN 1582-7526.
4. ANDREESCU, M. *Restrângerea exercițiului unor drepturi și principiul proporționalității*. În: *Curierul Judiciar* nr.7-8/2011, p.397-404. ISSN: 1582-7526.
5. ANDREESCU, M. *Unele probleme ale puterii discreționare și ale excesului de putere în activitatea autorităților statului*. În: *Revista Pandectele Române* nr.12/31.12.2012, p.41-46. ISSN 1582-4756.
6. ARAMĂ, E., JECEV, I. *Legitimitatea - condiție obligatorie a menținerii puterii de stat*. În: *Revista Națională de Drept*, nr.4/2013, p. 2-6. ISSN:1811-0770.
7. BAEȘU, V., ȚURCAN, S. *Reglementarea juridică a drepturilor economice ale omului*. Chișinău: Tipografia Notograf Prim, 2019. 164 p. ISBN 978-9975-84-089-7.
8. BALTAG, D. *Realizarea menirii juristului în lupta pentru justiție*. În: *In Honorem Andrei Smochină, Studii de drept național*, Chișinău, 2013. p.326-327. 392 p.ISBN 978-9975-4078-9-2.
9. BANCUIU, D. *Sociologie juridică*. București: Lumina Lex, 2007. 272 p. ISBN: 973-758-107-5.
10. BĂDESCU, V.-S. *Despre pierderea identității și spiritului dreptului românesc la un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană*. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*. Volume 6. Issue 1/2017. p.5-76. 110 p. ISSN 2285-0171.
11. BĂRNUȚIU, S. *Dreptul Natural Public*. În: *Tipariul Tribunei Române*, Iași, 1870.
12. BÎRSAN, C. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole*. Vol.I. *Drepturi și libertăți*. București: C.H. Beck, 2005. 1273 p. ISBN 973-655-663-8.
13. BOSTAN, I. *Recompensarea factorului muncă*. Iași: Media-Tech, 1999. 272 p. ISBN 973-98976-4-9.

14. BOSTAN, I. *Drept financiar*. Iași: Tehnopress Publishing House, 2008. 284 p. ISBN 978-973-702-500-5.
15. BURCU, A. *Piramida trebuințelor umane fundamentale*. Cluj: Fundația Mercur, 2003. 63 p.
16. Carta Națiunilor Unite - semnată de 50 de țări, la 26 iunie 1945, la San Francisco și a intrat în vigoare la data de 24.10.1945. În: *Monitorul Oficial al României* din 26 iunie 1945. Republica Moldova a devenit membru ONU la data de 2 martie 1992, odată cu adoptarea de către Adunarea Generală ONU a Rezoluției A/RES/46/223.
17. Carta drepturilor fundamentale a UE, proclamată la Consiliul European de la Nisa, la data de 12.12.2007. În: JO al UE 2012/C 326/02.
18. Carta Socială Europeană Revizuită a CE, semnată la 14.05.1997 și ratificată de România prin Legea nr.74/1999. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 193 din 4 mai 1999 și *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.54-55/502 din 21.08.1997.
19. CÂRNAȚ, T. *Drept constituțional*. Chișinău: Ed. Univ. de Stat Moldova, 2004. 248 p. ISBN: 9975-937-16-0
20. CÂRNAȚ, T., COBÎȘENCO, I. – *Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului privind dreptul la viața privată și de familie*. În: Revista națională de drept, Nr.3/2017, Chișinău, p.11-19. ISSN 1811-0770.
21. CIZEK, V.E. *Istoria literaturii latine*. București: Societatea „Adevărul” S. A., 1994. 821 p. ISBN: 973-9128-18-1.
22. Codul civil nr.1107-XV din 6 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 82-86 din 22.06.2002.
23. Codul civil român din 1864, decretat la 26 noiembrie 1864, promulgat la 04.12.1864. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 271 din 4 decembrie 1864 și pus în aplicare la 01.12.1865.
24. Codul civil român, adoptat prin Legea nr.71/2011. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 409 din 10.06.2011.
25. Codul educației al nr.152 din 17.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.319-324/634 din 24.10.2014.
26. Codul penal nr.985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.72-74 din 14.04.2009.
27. Codul de procedură penală nr.122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.104-110 din 07.06.2003.

28. Constituția Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.1 din 12.08.1994, în vigoare de la 27.08.1994.
29. Constituția României. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.233 din 21.11.1991, modificată prin Legea de revizuire nr. 429/2003, publicată în: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.758 din 29.10.2003.
30. Convenția Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată prin rezoluția 58/4 din 31.10.2003 a Adunării Generale a ONU și intrată în vigoare 14.12.2005. România a ratificat Convenția prin Legea nr. 365/2004, publicată în *Monitorul Oficial al României* nr.903 din 5.10.2004, iar Moldova prin Legea nr. 158/2007, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 103-106 din 20 .07.2007.
31. CONSTANTIN, V. *Examinarea Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului decretată de Adunarea Constituantă în 1789*. În: Noua Revistă de Drepturile Omului, nr. 2, 2007, p. 147-154. ISSN: 1841-4710.
32. CONSTANTINESCU, M., IORGOVAN, A. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Constituția României revizuită—comentarii și explicații*. București: All Beck, 2004. 376 p. ISBN 973-6554-36-8.
33. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, încheiată la Roma, la 4.11.1950. Ratificată de România prin Legea nr.30/994, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 135 din 31.05.1994 și de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.1298/1997, publicată în *Monitorul Oficial* nr.54-55/502 din 21.08.1997.
34. Convenția privitoare la lupta împotriva corupției, adoptată de Consiliul U.E. la 26.05.1997. În: JOCE C195 din 25.06.1997.
35. Convenția privitoare la protecția intereselor financiare, semnată la data de 26.07.1995. În: JOCE nr. 316 din 27.11.1995.
36. COSTACHI, GH. *Cultura drepturilor omului și educația pentru drepturile omului*. În: Revista Academiei de Administrare Publică, Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului, Chișinău, Î.S.F.E.P. ("Tipografia centrală"), 2014. 672 p. ISBN 978-9975-4241-8-9.
37. CRAIOVAN, I. *Tratat de Teoria generală a dreptului*. București: Universul Juridic, 2007. 533 p. ISBN 973-571-243-1.
38. CREANGĂ, I. et.al. *Constituția Republicii Moldova: comentariu*. Coord. de proiect: SOLLFRANK, K. Chișinău: Arc (Tipogr."Europress"), 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
39. CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile și libertățile fundamentale. Sistemul de garanții*. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2005. 400 p. ISBN 9975783899.

40. DĂNIȘOR, D.C. *Drept constituțional și instituții politice*. București: C.H.Beck, 2007. 784 p. ISBN 978-973-115-248-6.
41. Decizia-cadru 2003/568/JAI a Consiliului din 22.07.2003 privind combaterea corupției în sectorul privat. În: JO L 192 din 31.07.2003.
42. DELEANU, I. *Instituții și proceduri constituționale*. C.H. Beck, 2006. 936 p. ISBN 973-655-957-2.
43. DELEANU, I. *Drepturile fundamentale ale părților în procesul civil. Norme naționale, norme convenționale și norme comunitare*. București: Universul Juridic, 2008. 400 p. ISSN 2393-3445.
44. DELEANU, I. *Adnotări la câteva opinii disidente ale judecătorilor de la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în materie procesual-civilă*. În: Pandectele Române nr.3/2012. p.15-35. ISSN:2286-0576.
45. DENSUȘIANU, N. *Dacia preistorică*. București: Artemis, 2015, 1152 p. ISBN 973-9296-33-5.
46. DIACONU, I. *Drepturile omului*. București: IRDO, 1993. 221 p. ISSN 2668-9499.
47. DJUVARA, M. *Teoria generală a dreptului* (Enciclopedia juridică). Vol.II. București: Librăriei Socec & Co., 1930. 589 p.
48. DOBRINOIU, V. *Corupția în dreptul penal român*. București: Arta Lex, 1995. 336 p. ISBN 9739685269.
49. DORNEANU, V., POALELUNGI, M. (Coord.). *Preeminența dreptului și controlul de constituționalitate între tradiție și modernitate*. În: Conferința Națională „Un secol de stat național, unitar și indivizibil”, Aula Academiei Române, București, 27 noiembrie 2018.
50. DRĂGAN, I.C. *Noi Tracii, Istoria multimilenară a neamului românesc*. Craiova: Scrisul Românesc, 1976. 318 p.
51. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Volumul 1. București: Lumina Lex, 1998. 416 p. ISBN-10: 9735880520.
52. DRĂGANU, T. *Declarațiile de drepturi ale omului și repercusiunile lor în dreptul internațional public*. București: Lumina Lex, 1998. 318 p. ISBN 973-588-052-0.
53. DRÎMBĂ, O. *Istoria culturii și civilizației*. Vol.1. București: Științifică și Enciclopedică, 1985. 870 p.
54. DUCULESCU, V., CĂLINOIU, C., DUCULESCU, G. *Constituția României: Comentată și adnotată*. București: Lumina Lex, 1997. 480 p. ISBN 973-588-014-8.
55. DUDO, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite, prin Rezoluția 217 A (III) din 10.12.1948. România a semnat Declarația la 14.12.1955 când prin Rezoluția 955 (X) a Adunării

generale a ONU, a fost admisă, iar Republica Moldova a aderat la Declarație prin Hotărârea de Parlament nr.217-XII din 28 iulie 1990 (În: *Veștile* nr.8 din 30.08.1990).

56. DUȚU, M. *Dreptul mediului*. București: Ed. Gamian, 1993. 382 p.
57. GAMURARI, V. *Principiul proporționalității în jurisdicțiile naționale ale statelor: Studiu comparat*. În: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, nr. 2/2011, Chișinău, p.5-14. ISSN 1857-1999.
58. GAMURARI, V. GUȘAN, C. *Reglementarea juridică a asistenței umanitare în lumina conceptului de securitate umană elaborat de ONU (Partea I)*. În: *Revista de Studii juridice universitare, ULIM*, nr.1-2, Chișinău, 2019, p.13-23. ISSN 1857-4122.
59. GEORGESCU, C. *Cumpăna României*. București: Logos, 2014. 150 p. ISBN 978-973-8131-85-9.
60. GEORGESCU, ȘT. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2.500 de ani*. Ediția a II-a. București: All Beck, 2001. 192 p. ISBN 973-655-080-x
61. GHIMPU, S., TICLEA, A., TUFAN, C. *Dreptul securității sociale*. București: ALL Beck, 1998. 487 p. ISBN 9739876528.
62. GOUDENHOOF, G. *Legitimitatea. Ritualuri ale legalității și autoritate discursivă*. Iași: Adenium, 2014. 288 p. ISBN 978-606-8622-85-9.
63. GRECU, R. *Definiția și clasificarea drepturilor și libertăților omului conform viziunii științifice a lui Constantin Stere*. În: *Revista Națională de Drept*, nr.5.05.2009. p.19-26. ISSN 1811-0770.
64. GUCEAC, I. *Constituționalismul: imagine a societății sau condiție sine qua non pentru o guvernare moderată?* În: *In honorem Andrei Smochină*. Chișinău, 2013. p.312-320. 392 p. ISBN 978-9975-4078-9-2.
65. GUCEAC, I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău: Academia de Poliție "Ștefan cel Mare", 2001. 373 p. ISBN 9975930042.
66. HANGA, V. *Drept privat roman. Tratat*. București: Didactică și Pedagogică, 1978. 363 p.
67. HANGA, V. *Mari legiuitori ai lumii*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977. 290 p.
68. HG nr.165 din 09.03.2010 cu privire la cuantumul minim garantat al salariului în sectorul real. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.35 din 12.03.2010.
69. HG nr.396 din 25.04.2018 cu privire la modificarea punctului 1 din HG nr.165 din 09.03.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 133-141 din 27.04.2018.
70. HG nr. 967 din 09.08.2016 cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 265-276 din 19.08.2016.

71. HG nr.1478 din 15.11.2002 cu privire la indemnizațiile adresate familiilor cu copii. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.154-157 din 15.11.2002.
72. HG nr. 846/2017 pentru stabilirea salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată. În: *Monitorul Oficial al Republicii al României*, nr. 950 din 29.11.2017.
73. HUMĂ, I. *Dreptul natural, justă măsură a drepturilor omului*. În: Revista de studii interdisciplinare „C. Stere”, nr. 3-4 (11-12), Ed. Vasiliana’98, 2016, p.48-54. ISSN 2457-5550.
74. HUMĂ, I. *Vocația antropologică a dreptului*. În: Revista Națională de Drept, nr.1-3 (231-233), 2020, p.8-14, ISSN 1811-0770.
75. IACUB, I. *Responsabilitatea reciprocă a statului și a persoanei ca principiu constituțional*. În: "Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului", materialele mesei rotunde cu participare internațională din 11 decembrie 2013. Chișinău: AAP 2014.ISBN 978-9975-4241-8-9.
76. IANCU, GH. *Instituții de drept constituțional al Uniunii Europene*. București: Lumina Lex, 2007. 381 p. ISBN 973-758-090-0.
77. LAMBRU, M. *Metoda deschisă de coordonare în domeniul protecției și incluziunii sociale. Dimensiunea participativă a Metodei deschise de cooperare*. În: Revista Calitatea vieții, XXI, nr.1-2, 2010. ISSN 1018-0389.
78. Legea bugetului de stat pe anul 2018, nr.289 din15.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.464-470/810 din 29.12.2017.
79. Legea bugetului de stat pe anul 2017 nr.279 din16.12.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 472-477 din 27.12.2016.
80. Legea salarizării nr.847-XV din 14.02.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 50-52, din 11.04.2002.
81. Legea nr.239-XVI din13 noiembrie 2008 privind transparența în procesul decizional. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 215-217 din 05.12.2008.
82. Legea nr.1432-XIV din 28.12.2000 privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.21-24 din 27.02.2001.
83. Legea ocrotirii sănătății nr. 411-XIII din 28.03.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.34 din 22.06.1995.
84. Legea nr.329-XIV din 25.03.1999 pentru modificarea și completarea Legii nr.329-XIV din 25.03.1999 privind la fondurile nestatale de pensii. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.66-68 din 23.05.2002.

85. Legea nr.982 din 19.09.1996 cu privire la fondul locativ cu statut special. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 31-32 din 15.05.1997.
86. Legea nr.489-XIV din 8.07.1999 privind sistemul public de asigurări sociale. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.1-4 din 06.01.2000.
87. Legea nr.156-XIV din 14.10.1998 privind pensiile de asigurări sociale de stat. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.42-44 din 12.03.2004.
88. Legea nr.933-XIV din 14.04.2000 cu privire la protecția socială specială a unor categorii de populație. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.70-72 din 22.06.2000.
89. Legea nr.821-XII din 24.12.1991 privind protecția socială a invalizilor. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.8 din 24.12.1991.
90. Legea nr. 827-XIV din 18.02.2000 privind fondul de susținere a populației. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.65-67 din 08.06.2000.
91. Legea nr.756-XIV din 24.12.1999 a asigurării pentru accidente de muncă și boli profesionale pierderea capacității de muncă. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.31-33 din 23.03.2000.
92. Legea nr.102 din 13.03.2003 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.70-72, din 15.04.2003.
93. Legea nr.909-XII din 30.01.1992 privind protecția socială a cetățenilor care au avut de suferit de pe urma catastrofei de la Cernobîl. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.1 din 01.02.1992.
94. Legea educației naționale nr. 1/2011. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.18 din 10.01.2011.
95. Legea nr.286/2009 privind Codul penal. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 510 din 24.07.2009.
96. Legea nr.135/2010 privind Codul de procedură penală. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 486 din 15.07.2010.
97. Legea nr.215/2001 a administrației publice locale. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.204 din 23.04.2001.
98. Legea nr.554/2004 a contenciosului administrativ. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.1154 din 07.12.2004.
99. Legea nr.52/2003 privind transparența decizională în administrația publică. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.70 din 03.02.2003.

100. Legea nr.53/2003, privind Codul muncii. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.72 din 05.02.2003.
101. Legea nr.78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.219 din 18.05.2000.
102. Legea nr. 241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 672 din 27.07.2005.
103. Legea nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 372 din 28.04.2006.
104. Legea asistenței sociale nr. 292/2011. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.905 din 20.12.2011.
105. Legea nr.76/2002 privind sistemul asigurărilor pentru șomaj și stimularea ocupării forței de muncă. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.103 din 06.02.2002.
106. Legea nr.263/2010 privind sistemul unitar de pensii publice. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.52 din 20.12.2010.
107. Legea nr.61/1993 privind alocația de stat pentru copii. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.300 din 07.05.2009 (republicată).
108. Legea nr.448/2006 privind protecția și promovarea drepturilor persoanelor cu handicap. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.1 din 03.01.2008 (republicată).
109. Legea protecției mediului nr.137/1995. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.304 din 30.12.1995 (România).
110. JUGASTRU, C. *Reflecții asupra noțiunii și evoluției drepturilor personalității*. În: Institutul de Istorie „G. Bariț” din Cluj-Napoca: Series Humanistica, tom. V, 2007.
111. MANOLESCU, A. *Managementul resurselor umane*. București: Roi, Imprimeria Coresi, 1998. 454 p. ISBN 973-570-108-1.
112. MARCU, V., DIACONU, N. *Drept comunitar general*. Tratat. București: Lumina Lex, 2002. 436 p. ISBN 9735884364.
113. MATEFI, R. *Dreptul persoanei la reputație, în contextul reglementărilor legale naționale și internaționale și a jurisprudenței în materie*. În: Revista Universul Juridic, nr.3, 2019. p.57-63. ISSN 2393-3445.
114. MAZILIU, D. *Drepturile omului. Concept, exigențe și realități contemporane*. București: Lumina Lex, 2000. ISBN: 973-588-244-2.

115. MĂGUREANU, G. *Aspecte referitoare la securitatea socială în actualul context economic-social*. În: Revista Curentul Juridic, 2011. ISSN 1224-9173.
116. MICULESCU, P. *Statul de drept*. București: Lumina Lex, 1998. 312 p. ISBN: 973-588-148-9.
117. MIGA-BEȘTELIU, R., BRUMAR, C. *Protecția internațională a drepturilor omului*. Note de curs. Ed. a 5-a, București: Universul Juridic, 2010. 453 p. ISBN 9789731272528.
118. MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 8-a revizuită. București: Actami, 1998. 480 p. ISBN: 973-9300-15-4.
119. MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a 6-a revizuită și adăugită. București: Actami, 1995. 255 p. ISBN 973-97016-1-2.
120. MURARU, I. *Drept Constituțional și Instituții Politice*. București: Naturismul, 1991. 155 p.
121. MURARU, I., IANCU, GH. *Drepturile, libertățile și îndatoririle constituționale*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1992. 39 p. ISBN 973-95614-1-1.
122. MURARU, I., TĂNĂSESCU, I., SIMINA, E. *Drept Constituțional*. București: Lumina Lex, 2001. 703 p. ISBN 9735883120.
123. NEGRU, B., OSMOCHESCU, N., SMOCHINĂ, A. et.al. *Constituția Republicii Moldova, Comentariu*. Coord.de proiect: Klaus Sollfrank. Chișinău: ARC, 2012. 576 p. ISBN 978-9975-61-700-0.
124. Ordinul Ministrului Educației Naționale nr.3392/2017 privind stabilirea criteriilor generale de acordare a burselor și a altor forme de sprijin material pentru studenți. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.55 din 02.03.2017.
125. OUG.nr.40/1999 privind protecția chiriașilor. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.148 din 08.04.1999.
126. ODAINIC, M. *Transparența bugetară în Republica Moldova*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău, 2020, p. 61-69. ISSN 1857-4122.
127. PĂLĂCEAN, C. *Filosofia dreptului-Note de curs*. Universitatea Română de Științe și Arte „Gheorghe Cristea”, Facultatea de Drept, București, 2006.
128. PĂTRAȘCU, D.-O. *Drept social*. București:Universul Juridic, 2014. 216 p. ISBN 978-606-673-471-4.
129. PANȚÎRU T. *Dreptul de a căuta fericirea*. În: Revista de Drept Public nr. 1/2015. p. 26-35. ISBN 1224-4872.

130. PIDCP adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a Națiunilor Unite la 16.12. 1966, în vigoare din 23.03.1976. Ratificat de România la 31.10.1974 prin Decretul 212 din 1974, iar de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului 217-XII din 28.07.1990 (În: *Veștile* nr.8 din 30.08.1990).
131. PIDESC adoptat prin Rezoluția 2200A (XXI) a Adunării Generale a Națiunilor Unite, la 16.12. 1966, în vigoare din 03.01.1976. Ratificat de România la 31.10.1974, prin Decretul 212 din 1974, și de Moldova prin Hotărârea Parlamentului 217-XII din 28.07.1990 (În: *Veștile* nr.8 din 30.08.1990).
132. POP, N., DABIJA, D.C., IORGA, A.M. *Responsabilitatea etică a companiilor de neuromarketing în valorificarea cercetărilor de piață – O abordare exploratorie la nivel global*. În: Revista Amfiteatru Economic, Volum 16, nr. 35/2014, A.S.E., București, 2014, p.13-28. ISSN 1582 – 9146.
133. POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, GH., DĂNIȘOR, D.C. *Filosofia dreptului. Marile curente*. Ediția a -2-a, București: C.H. Beck, 2007. 543 p. ISBN 978-973-115-248-6.
134. POPESCU, A. *Dreptul internațional al muncii*. București: Holding Reporter, 1998. 576 p. ISBN 978-973-932212-6.
135. POPESCU, O. *Dreptul la sănătate și sănătatea acestui drept*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2007. ISBN: 978-973-9316-55-2.
136. POPESCU, S. *Quelques réflexions sur le rapport entre la vie juridique et la vie culturelle de la société*. În: „Memoria del X Congreso Mundial Ordinario de Filosofia del Derecho y Filosofia Social”, vol. III, Mexico, 1982, p. 293-311. ISBN 968-58-0359-5.
137. POLEARUȘ, V. *Nivelul de viață și factorii de influență asupra lui*. Chișinău: Revista Economică. nr. 1, 2013, p.25-35. ISSN: 1810-9136.
138. POTÂNGĂ, A., COSTACHI, GH. *Asigurarea drepturilor omului în lume*. Chișinău: Epigraf, 2003. 608 p. ISBN 9975903711.
139. PREDESCU, O. *Protecția internațională a drepturilor omului*. Brașov: Omnia Uni S.A.S.T., 2010. 286 p. ISSN 1223-1282
140. PROCA, L. *Esența protecției (securității) sociale – indicator al politicii sociale a statului*. În: Revista Națională de Drept, nr. 5(128) / 2011. p.28-33. ISSN 1811-0770.
141. PUIE, O. *Principiul legalității în adoptarea actelor administrative ale autorităților publice*. În: Revista Dreptul nr.9/2009, p.153. ISSN 1018-0435.
142. RĂDULESCU-MOTRU, C. *Puterea sufletească*. Iași: Ed. Moldova, 1995. 496 p. ISBN-10 : 9735720019.

143. RĂDULESCU-MOTRU, C. *În vremurile noastre de anarhie. Scrisori către tineri*. București: Anima, 1992. 46 p. ISBN 973-9053-06-8.
144. ROTARU-MASLO L. *Demnitatea – un element indispensabil al personalității umane*. În: Anuar Științific al Institutului de Relații Internaționale din Moldova , nr. 4/2006, p. 213-226. ISSN 1857-1840.
145. SCUTEA, N. *Principiul constituțional al statului de drept și postulatul dreptății sociale*. În: Revista de drept public, nr. 4/2007, p.73. ISSN 1018-04-35.
146. SMOCHINĂ, A. *Istoria Universală a statului și dreptului*. Ed.a 3-a. Chișinău: Casa Editorial-Poligrafică Bons Offices, 2006. 552 p. ISBN 978-9975-9757-2-0.
147. SMOCHINĂ, A. *Organele Constituționale ale Republicii Moldova în condițiile regimului totalitar*. Chișinău, 2001. 192 p.
148. SMOCHINĂ, A. *În onoare. Studii de drept național*. Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie, Stat și Drept, 2013. 390 p. ISBN 978-9975-4078-9-2.
149. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău 2019, p.79-85. ISSN 1857-4122.
150. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate*. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței științifice cu participare internațională, dedicată aniversării a 27 de ani de la fondarea ULIM, 16-18 octombrie 2019.
151. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Educația - determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.85-94. ISSN 1857-4122.
152. SMOCHINĂ, A., VLĂESCU, GE. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială*. Conferința „Știință, educație, cultură”, Vol. II, 2020, Comrat, Moldova, 15 februarie 2020, p. 353-360.
153. SPERANȚIA E. *Introducere în filosofia dreptului*. Cluj: Tipografia Cartea Românească, 1946. 484 p.
154. SPÎNU S. *Criza valorilor europene în rândul tinerilor din Republica Moldova*. În: Administrarea Publică, nr. 4, 2016. p. 112-116. ISSN 1813-8489.

155. STEFĂNESCU, I.T. *Dreptul muncii. Realități și perspective*. În: Revista Dreptul, nr.III/2000. ISSN: 1018-0435.
156. Tratatul de aderare a României și Bulgariei la Uniunea Europeană, semnat la 25.04.2005 și ratificat prin Legea nr.157 din 24.05.2005, publicată în MO nr. 465 din 01.06.2005.
157. Tratatul de la Lisabona, de modificare a Tratatului privind UE și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la 13 decembrie 2007 și publicat în JO C 306 17.12.2007.
158. ȚICLEA, A., GEORGESCU, L. *Dreptul securității sociale. Curs universitar*. Ediția a VII-a, actualizată, București: Universul Juridic, 2016. 454 p. ISSN: 978-606-39-0714-2.
159. ȚICLEA, A. *Dreptul securității sociale. Curs universitar*. Ediția a III-a, revizuită și adăugită, București: Universul Juridic, 2011. 476 p. ISBN: 978-973-127-499-7.
160. ȚICLEA, A. *Retorica*. Ediția a III-a revizuită. București: Universul Juridic, 2010. ISBN: 978-973 - 127-242-9.
161. ȚURCAN, S. *Valorile constituționale ale Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene*. În Conferința „Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, Chișinău, 14.11.2014, Institutul Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului, ULIM, p.25-32. ISBN 978-9975-3058-2-2.
162. UNGUREANU, O., MUNTEANU, *Drept civil. Persoanele în reglementarea noului Cod civil*. București: Hamangiu, 2013. 352 p. ISSN 978-606-522-886-3.
163. VLAICU, V. *Dreptul la ocrotirea sănătății într-un mediu sănătos*. Revista Națională de Drept, nr. 10-12, 2009, p.62-63.
164. VLĂESCU, GE. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 87- 105. ISSN 1582-9359.
165. VLĂESCU, GE. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p.106-126. ISSN 1582-9359.
166. VLĂESCU, GE. *Coeziunea economică... concept sau slogan!* În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.48-50. ISSN 1221-8669.
167. VLĂESCU, GE. *Consecințe-pe planul dreptului procesual - ale dezincriminării unei contravenții*. În: Revista „Dreptul”, nr.12/2008, p.165-172. ISSN: 1018-0435.

168. VLĂESCU, GE. *Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent*. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței internaționale “Supervizare în psihoterapie”, Ediția a II-a, 28-29 iunie 2019, Timișoara, p.263-270. ISBN 978-88-85813-66-3.
169. VLĂESCU, GE. *Evoluția criminogenă a fiscalității*. În: Revista Economistul, nr.15-16, București, 2015, p.21-23. ISSN 1221-8669.
170. VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea, în lumina creștinismului*. În: Revista Economistul, nr.13-14, București, 2015, p.44-45. ISSN 1221-8669.
171. VLĂESCU, GE. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. În: Revista Economistul, nr.17, București, 2015, p.32-33. ISSN 1221-8669.
172. VLĂESCU, GE. *Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului*.” În: Revista de studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.146-154. ISSN 1857-4122.
173. VLĂESCU, GE. *Naționalism, globalism și... fiscalitate*. În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.82-85. ISSN 1221-8669.
174. VLĂESCU, GE. *The ”survival” of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. În: Revista Anale. Seria Științe Economice Vol. XXIV, Ed. Eurostampa, 2019, p.159-167. ISSN 1582 – 2680.
175. VLĂESCU, GE. *Una din căile de realizare a guvernării unice planetare-armonizarea fiscală*. Comunicare științifică în cadrul Simpozionului științific internațional – Sustainable Rural Development, Seria I, Vol. XIII, Timișoara, 20.05. 2011, p.283-290. ISSN 1453-1410.
176. VLĂESCU, GE., GHICA, E.D. *Introducere în studiul Teoriei Generale a Dreptului*. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020. 163 p. ISBN 978-606-32-0959-8.
177. VRABIE, G. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.I. Ediția a 5-a. Iași: Cugetarea, 1999. 386 p. ISBN:973-98199-0-7.
178. ZLATE M. *Omul față în față cu lumea*. București: Albatros, 1988. 330 p. ISBN 911-a-o-s.

B. Referințe bibliografice în limbile engleză, franceză, germană

179. ARISTOTEL. *Politica*. București: Antet, 1996. 286 p. ISBN 973-9241-03-4.
180. BHABHA, K. H. *The Location of Culture*. London: Routledge, 2004. 440 p. ISBN 0415336392.
181. BELLOC, H. *The Servile State*. Indianapolis:Liberty Fund Inc, 1977. 208 p. ISBN-13:978-0913966310

182. BRUCKNER, P. *Mizeria prosperității*. București: Trei, 2002. 176 p. ISBN: 973-8291-32-1
183. BURDEAU, G. *Droit constitutionnel*. Paris: LGDJ, 1988. 701 p. ISBN: 2-275-00821-7.
184. BURDEAU, G. *Traite de Science politique*. Tome I présentation de l'univers politique. Vol. I société, politique et droit. Paris: L.G.D.J., 1980. 483 p. ISBN-13 : 978-2275011363.
185. CHARRON, N., DAHLSTRÖM, C., LAPUENTE, V. *Measuring meritocracy in the public sector in Europe, A New National and Sub-National Indicator*. În: Seria de documente de lucru, Quality of Government Institute, Universitatea din Göteborg, 2015. 38 p. ISSN 1653-8919.
186. CHESTERTON, G. K. *The Outline of Sanity*. IHS Press, 2002, originally published 1927. 184 p. ISBN-10 : 0971489408.
187. CICERO. *Despre supremul bine și rău*. București: Ed.Științifică și Enciclopedică, 1983. 480 p. ISBN 978-973-88076-1-7.
188. CLAVERO, B. *Genocide or ethnocide, 1933-2007. How to make, unmake, and remake law with words*. Milano: Giuffrè Editore, 2008. 278 p. ISBN 8814142777.
189. COOMANS, F. *Clarifying the core elements of the right to education*. În: Coomans F. și Fried van Hoof, *The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights*, SIM Special No. 18, SIM, Utrecht, 1995, p.9-26.
190. CORNU, G. (Coord.). *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007. 986 p. ISBN-10 : 2130559867.
191. DIOGENES, L. *Despre viețile și doctrinele filozofilor*. București: Academiei, 1963. 856 p.
192. DONNELLY, J. *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca: Cornell University Press, 1993. 304 p. ISBN-10 : 9780801487767.
193. DUBOUIS, L., BLUMANN, C. *Droit communautaire matériel*. Paris: Montchrestien, 1999. 528 p. ISBN 10: 2707610178.
194. DUVERGER, M. *Sociologie de la politique*. Paris: PUF, 1973. 452 p.
195. FRANCOIS, L., PARMENTIER, C., SUETENS, L.-P. *Le problème de la sécurité juridique. La sécurité juridique*, Actes du colloque organisé par la Conférence libre du Jeune Barreau de Liège le 14 mai 1993. Ed. Liège : Jeune Barreau de Liège, 270 p.
196. GRUGEL, J. *Democratizarea. O introducere critică*. Iași: Polirom, 2008. 268 p. ISBN: 978-973-46-1064-8.
197. HARE, M.R. *Maieștrii spirituali. Platon*. București: Humanitas, 1997. 141 p. ISBN, 973-50-1172-7.

198. HASTINGS, M. *Abordarea Științei politice*. Iași: Institutul European, 2000. 119 p. ISSN 973-611-111-3.
199. HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G.J., MINKOV, M. *Culturi și organizații, Softul mental – Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*. București: Humanitas, 2012. 511 p. ISBN 978-973-50-3570-9.
200. LAPIERRE, J.W. *L'Analyse des systèmes politiques*. Paris: PUF, 1973. 278 p. ISSN 978-2-13-037842-6.
201. LAPIERRE, J.W. *Essai sur le fondement du pouvoir politique*. În: Annales de la Faculté des lettres. Aix-en-Provence. Ophrys, 1968. 711 p.
202. LENKIN, L. *The Age of Rights*. New York: Columbia University Press, 1990. 224 p. ISBN: 9780231064453.
203. LEWIS O. *The Culture of Poverty*. În: Scientific American, nr. 215, 1966, p.19–25.
204. LYON-CAEN, G. *Droit social international et européen*. 8e édition. Paris: Dalloz, 1993. 360 p. ISBN 2-247-01595-6.
205. JARASS, H. D., PIEROTH, B. *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2020. 526 p. ISBN 978-3-406-74875-2.
206. JUNG, .C.G. *Tipuri psihologice*. Ediția a șaptea revizuită. București: Humanitas, 1997. 544 p. ISBN 973-28-0662-
207. KANT, I. *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*. Metafizica moravurilor. Budapesta: Gondolat, 1991. 264 p. ISBN 978-973-636-495-2.
208. KANT, I. *Metafizica moravurilor*. București: Antet Revolution, 2013. 318 p. ISBN 978-973-636-514-0.
209. MACHIAVELLI, N. *Principele*. București: Editura Științifică 1960. 209 p.
210. MASLOW, A. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, 1954. 369 p.
211. MEDAILLE, J.C., HURDUZEU, O. *A treia forță. Economia libertății*. Logos, 2009. 352 p. ISBN: 978-973-8131-66-8.
212. MEUNIER-BOFFA, M. *Droit sociale*. Paris: Edition Litéc, 1991. 652 p. ISBN-10 : 271112085.
213. MEYER-BISCH, P. *The right to education in the context of cultural rights*. Studiu prezentat în cadrul celei de-a XIX-a sesiuni a Comitetului O.N.U. pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 30.11.1998, Documentul U.N. cu nr. E/C.12/1998/17, para. 4.
214. MONTESQUIEU. *Despre spiritul legilor*. București: Științifică, 1964. 530 p. ISBN 911-a-p-c.

215. ONU. *Human Rights: Questions and Answers*. În: New York: United Nations, 1987. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <https://www.worldcat.org/title/human-rights-questions-and-answers/oclc/18529113>
216. PIEROTH, B., SCHLINK, B. *Grundrechte Staatsrecht II*. Heidelberg: C.F.Müller, 2004. 324 p. ISBN: 9783811493612
217. PLATON. *Republica*. Ediția: 2, București: Antet, 2010. 336. ISBN: 978-973-663-439-6.
218. PLATON. *Legile*. București: Univers Enciclopedic Gold, 2010. 398 p. ISBN 9786068162027.
219. POPPER, R.K. *Societatea deschisă și dușmanii ei*. București: Humanitas, 2017. 784 p. ISBN 978-973-50-5815-9.
220. RANCHORDAS, S., BOUDEWIJN DE WAARD. *The judge and the proportionate use of discretion. A comparative law study*. New York: Routledge, 2015. 207 p. ISBN 978-1-138-81299-4
221. ROUSSEAU, J. J. *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*. București: Cartex, 2017. 159 p. ISBN 978-606-8023-88-5.
222. ROUSSEAU, J. J. *Contractul social*. București: Științifică, 1957. 288 p.
223. SACHS, M. *Grundgesetz: Kommentar*. München: Beck Verlag, 2009. ISBN 10: 3406580432.
224. SCHMÖLDERS, G. *Das Irrationale in der öffentlichen Finanzwirtschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1960. 166 p. ISBN 978-3-688-10241-9.
225. SINGER, P. *The Right to be Rich or Poor*. New York: Review of Books, 1975. 367 p.
226. SOLOVIOV, V. *Drama vieții lui Platon*. Timișoara: Amarcord, 1997. 132 p. ISBN 973-9244-26-2.
227. SUDRE, F. *Drept European și internațional al drepturilor omului*. București: Polirom, 2006. 568 p. ISBN: 973-46-0151-2.
228. TOWNSEND R. *Ascensiunea într-o organizație*. București: Curtea veche, 2011. 188 p. ISBN 978-606-588-105-1.
229. VALTICOS, N. *Droit international du travail*. Paris: Dalloz, 1984. 683 p.

C. Webografie

230. ADAMS, J. S. *Inequity in Social Exchange*. În: Berkowitz L. (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 2, New York, Academic, 1965, 348 p. [vizitat la 22.12.2017]. Disponibil: [http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60108-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2)

231. ANDREESCU, M. *Principiul proporționalității. Contribuții ale filosofiei și doctrinei juridice*. În: Revista de drept public Universul juridic, nr. 2/2015. ISSN 1224-4872 [citat 07.07.2019]. Disponibil: <https://lege5.ro/gratuit/gm3dqnbwgy4a/principiul-proportionalitatii-contributii-ale-filosofiei-si-doctrinei-juridice>
232. ANESTIADI, V. *Onoarea de a-ți apăra numele*. În: Contrafort. Anul XV, nr. 1-2, (171-172), ianuarie-februarie 2009. [vizitat la 10.01.2019]. Disponibil: <http://www.contrafort.md/old/2009/171-172/1635.html>
233. ARSENI, AL. *Cooperarea internațională în asigurarea unui nivel de trai decent*. În: Revista Drepturile omului. [citat 02 aprilie 2021]. Disponibil: <https://juridicemoldova.md/10847/conferatia-cooperare-internationala-in-asigurarea-unui-nivel-de-trai-decent.html>
234. ARSENI, AL. *Drepturile omului în Republica Moldova – Geneză și actualitate*. Rezumatul discursului din cadrul Conferinței "Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale", Chișinău, Moldova, 13-14 decembrie, 2018 [citat 02.04.2021]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/author_inst_articles/213/10944
235. BOIRE, G. R. *Libertatea cunoașterii. (On Cognitive Liberty)* [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: http://drugequality.org/files/Boire%20_On_Cognitive_Liberty.pdf
236. BOSTAN, I. *Investigating the effectiveness of programs on health financing based on audit procedures*. În: Iranian Journal of Public Health, 2016, Vol. 45, No. 8, p.1074-1079. ISSN 2251-6093. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: http://apps.webofknowledge.com/full_record.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=1&SID=3FRb5ci5Yika7tKA5iG&page=1&doc=2
237. BOSTAN, I. *Law dimensions of the environmental policy. Supplement „Quality – access to success”* În: Journal, 2010, Vol. I, nr. 118, p.36-39. pISSN:1582-2559. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: <http://www.calitatea.srac.ro>
238. Carta Socială Europeană, semnată la Torino în 1961 și intrată în vigoare în anul 1965. [vizitat la 21.08.2018]. Disponibil: http://irido.ro/irido/pdf/755_ro.pdf
239. CE. *Combaterea inegalităților*. Semestrul european, 2017. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/.../european-semester_thematic-factsheet_addressing-inequalities
240. CE. *Fișa tematică. Calitatea administrației publice*. [vizitat la 26.04.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_quality-public-administration_ro.pdf

241. CE. *Liniile directoare ale CE pentru participarea civilă la procesul de luare a deciziilor politice* adoptate de Comitetul de Miniștri la 27.09.2017 la cea de-a 1295-a reuniune a delegaților miniștrilor. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://rm.coe.int/linii-directoare-pentru-participarea-civila-la-procesul-de-luare-a-dec/16807701ac>
242. CE. *Raportul MCV, privind România*. Strasbourg, 13.11.2018, [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-romania-2018-com-2018-com-2018-851_ro.pdf
243. CE. Raportul de țară din 2018 privind România, CE, Bruxelles, 7.3.2018. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2018-european-semester-country-reportromania-ro.pdf>
244. CE. *Raportul de țară privind România*, publicat în 2019. [vizitat la 13.02.2020]. Disponibil: https://ec.europa.eu/romania/events/20190320_semestrul_european_raport_tara_ro
245. CE. *System Analysis and Policy Needs*. Brussels: FOP 323, 1993. [vizitat la 14.07.2019]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/media/21216/82736.pdf>
246. CE. *Studii efectuate de Reprezentanța CE în România*. [vizitat la 15.08.2018]. Disponibil: <https://www.agerpres.ro/economic/2018/03/07/oferta-de-competente-nu-tine-pasul-cu-nevoile-din-sectorul-economic-gradul-de-saracie-e-in-crestere-in-romania-raport-ce--68808>
247. Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare și Fundația Est-Europeană. Indexul coeziunii sociale 2019 în Republica Moldova, elaborat de grupul de experți din cadrul Centrului Parteneriat pentru Dezvoltare și Fundației Est-Europene [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: http://www.progen.md/files/4553_cpd_indexul_coeziunii_sociale_final.pdf
248. Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova. Principiul egalității și nondiscriminării. Chișinău, 2012, p.3. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/principiul_egalitii_i_nondiscriminarii.pdf
249. Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA”. *Studiu*. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil : <https://politik.md/articles/infografic/cetatenii-republicii-moldova-vor-sa-le-fie-respectat-dreptul-la-viata-privata/41597/>
250. Centrul de Sociologie Urbană și Regională. Sondaj. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/361923-2/>

251. CIVICUS MONITOR. *Studiu: peste jumătate dintre țările lumii folosesc cenzură sau violență pentru a reprima discursul public*. [vizitat la 20.07.2019]. Disponibil: <https://www.green-report.ro/drepturi-civile-incalcate-raport/>
252. Constituția Belgiei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/belgia.pdf>
253. Constituția Suediei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/suedia.pdf>
254. Constituția Letoniei. [vizitată la data de 13.05.2021]. Disponibil: <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/letonia.pdf>
255. Constituțiile Bulgariei, Italiei, Spaniei, Irlandei și Japoniei. [vizitate la 20.07.2019]. Disponibile : <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/02/bulgaria.pdf>, <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/italia.pdf>, <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/spania.pdf>, <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/irlanda.pdf>, <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/constituc89bia-japoniei.pdf>
256. Consiliului pentru Prevenirea Torturii. *Raport pe anul 2018 privind prevenirea torturii*. Chișinău 2019, p. 8. [citată la 27.03. 2020]. Disponibil: http://ombudsman.md/wp-content/uploads/2019/07/Raport-anual-de-activitate-CpPT-2018_Romana.pdf
257. COSTAȘ, C. F. *Principiul securității juridice*. În: Revista Română de Fiscalitate, 2008. [citată la 08 august 2019]. Disponibil: <https://www.fiscalitatea.ro/principiul-securitatii-juridice-342/>
258. CRJM: Centrul de resurse juridice din Moldova. Ghid. Discriminarea. Cum să o recunoaștem și cum să ne protejăm împotriva ei? Chișinău: 2016. Disponibil: <https://egalitate.md/wp-content/uploads/2016/04/CRJM-Ghid-Nediscrim-Public-2016-ro-1.pdf>
259. CRJM: Centrul de resurse juridice din Moldova. 21 ani de CEDO în Republica Moldova. Chișinău: 2018 [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <https://crjm.org/21-ani-de-cedo-in-republica-moldova/>
260. DALIA RESEARCH, ALLIANCE OF DEMOCRACIES FOUNDATION. *Studiu efectuat realizat în 2019 pe un eșantion de 125 000 de oameni, din 50 de țări*. [vizitat la 20.07.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/oamenii-vor-mai-mult%C4%83-democra%C8%9Bie-sondaj-de-opinie/30019296.html>
261. Decizia CCR. nr. 765 din 15.06.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 476 din 06.07.2011. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/129850>

262. Decizia CCR nr.294 din 01.11.2001. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 21 din 16.01. 2002. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/33292>
263. Decizia CCR nr.1221 din 12.11.2008. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 804 din 02.12.2008. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/99719>
264. Decizia CCR nr. 1594 din 14.12.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.909 din 21.12.2011. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: [https://www.lege-online.ro/lr-DECIZIE-1594%20-2011-\(133939\)-\(1\).html](https://www.lege-online.ro/lr-DECIZIE-1594%20-2011-(133939)-(1).html)
265. Decizia CCR nr. 1 din 11.01.2012. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.53 din 23.01.2012. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/134705>
266. Decizia CCR nr. 494 din 10.05.2012. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 407 din 19.06.2012. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/138919>
267. Decizia CCR nr. 447 din 29.10.2013. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 674 din 01.11. 2013. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/152292>
268. Decizia CCR nr. 245 din 27.05.2004. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 716 din 09.08.2004. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/54246>
269. Decizia CCR nr. 476 din 10.05.2012. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 465 din 10.07.2012. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/139501>
270. Decizia CCR nr.1109 din 08.09.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.678 din 09.10.2009. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/112091>
271. Decizia CCR nr.418 din 18.07.2005. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 664 din 26.07.2005. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=65289
272. Decizia CCR nr.1576 din 07.12.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.32 din 16.01.2012. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/134543>
273. Decizia CCR nr. 298 din 08.07.2003. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr.581 din 14.08.2003. [vizitat la 11.07.2020]. Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=49884

274. Decizia CCR nr.4 din 03.07.1992. În: *Monitorul Oficial al României*, nr. 182/1992. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/2099>
275. Decizia C.C.R. nr.26/2019. În: *Monitorul Oficial al României*, partea I, nr. 193 din 12.03.2019. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: https://www.ccr.ro/files/products/Decizia_nr.26_din_2019+opinii_1.pdf
276. Decizia CCR nr. 420 din 21.06.2018. În: *Monitorul Oficial al României*, nr.950 din 09.11 2018. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=154217
277. Decizia CEDO din 20.03.2012, Ionel Panfile împotriva României, cererea nr. 13.902/11. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/137778>
278. Deciziile CEDO de inadmisibilitate din 23.04.2002, Larioshina *versus* Rusia și din 28.10.1999, Pancenko *versus* Letoniei.Site-ul CSM [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <https://www.csm1909.ro/275/3659/Jurispruden%C5%A3a-CEDO>.
279. Decizia ÎCCJ nr.1837 din 07.12.2017, Secția a II-a Civilă. [vizitat la 14.07.2020]. Disponibil: <http://www.scj.ro/1093/Detalii->
280. Decizia Tribunalul Harghita nr. 866 din 14.11.2018.[vizitat la 04.06.2020]. Disponibil: <https://www.legal-land.ro/daune-morale-pentru-atingeri-aduse-imaginii-unei-persoane-juridice/>
281. Declarația asupra Dreptului la Dezvoltare, adoptată de Adunarea Generală a ONU prin rezoluția 41/128 din 4.12.1986. [vizitat la 04.06.2020]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2010-0312_RO.html
282. Declarația de la New York privind refugiații și migranții, adoptată de ONU la 19.09.2016. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: <https://www.unhcr.org/ro/homepage/guverne-si-parteneri/guverne-si-partenericonferinte-si-intalniri/declaratia-de-la-new-york-privind-refugiatii-si-migrantii>
283. Declarația de la Porto adoptată cu prilejul summitului informal al membrilor Consiliului European, care a avut loc la Porto (Portugalia), în perioada 7-8 mai 2021. [vizitat la 13.05.2021]. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2021/05/08/the-porto-declaration/>
284. DONNELLY, J. *Drepturi ale omului, drepturi individuale și drepturi colective*. [vizitat la 02.02.2018]. Disponibil: <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/2/002Drepturi%20ale%20omului.pdf>
285. DUE PROCESS, CRCE. *Raport de cercetare*. Întocmit pe baza informațiilor furnizate de Consiliul European, pentru Romania, referitor la perioada 2014-2017. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil:

<http://ph-online.ro/politica/item/98931-raport-romania-este-de-departe-cel-mai-grav-violator-al-drepturilor-omului-in-ue>

286. DUE PROCESS, CRCE. *Raportul de cercetare din 2018*. O cercetare care vizează perioada 2014-2017. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.dcnnews.ro/romania-pe-primul-loc-in-ue-la-in-calcarea-drepturilor-omului_607128.html
287. DUȚU, M. *De iustitia et de iure sau despre nevoia reabilitării ideii de drept*. [citât 08.08.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/1282/de-iustitia-et-de-iure-sau-despre-nevoia-reabilitarii-ideii-de-drept>
288. ECRI. Raportul ECRI privind Romania, adoptat la 03.04.2019, al cincilea ciclu de monitorizare, publicat la 05.06.2019, Strasbourg. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-romania-romanian-translation-/168094c9e7>
289. ECRI. Raportul ECRI asupra Republicii Moldova (al cincilea ciclu de monitorizare), adoptat la 20.06.2018 și publicat la 02.10.2018, Strasbourg. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-the-republic-of-moldova-translation-in-official-language/16808de7d9>
290. Oficiul European de Statistică. „România, ultima din UE la protecție socială, dar pe locul cinci la ponderea cheltuielilor cu pensiile”. [vizitat la 02.5.2019]. Disponibil: <https://cursdeguvernare.ro/romania-ultima-din-ue-la-protectie-sociala-dar-pe-locul-cinci-la-ponderea-cheltuielilor-cu-pensiile.html>
291. FORST, M. Raportul special privind situația apărătorilor drepturilor omului. Declarație de sfârșit de misiune a lui Michel Forst, Raportor Special al Națiunilor Unite privind situația apărătorilor drepturilor omului în Republica Moldova, 25-29 iunie 2018. [vizitat la 13.08.2020]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/End%20of%20mission%20Moldova%20Final%20RO.pdf>
292. GHEȚĂU V. *ANALIZA. Privire de ansamblu asupra declinului și depopulării în ultimii 30 de ani*. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: Contributors.ro
293. GLAESER, W. S. (Schutz der Privatsphäre in Josef Isensee, Paul Kirchhof). *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschlands*. Vol. VI, Freiheitsrechte, Heidelberg: C.F.Müller Juristischer, 2000. 328 p. [citât 02 iulie 2019]. Disponibil: <https://translate.google.com/translate?hl=ro&sl=hu&u=https://adoc.pub/tartalomjegyzek-alkotmanyjog-alapjogok.html&prev=search&pto=aue>
294. GOMBER T. *Manual de democrație socială 6. Statul, societatea civilă și democrația socială*. 2015. [citât 15.08.2018]. Disponibil: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12415.pdf>

295. GONGEARUC, V. *Dreptul de proprietate–un drept inviolabil sau nu prea?* [citat 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.bizlaw.md/2016/12/08/dreptul-de-proprietate-un-drept-inviolabil-sau-nu-pr-ea/>
296. GRIBINCEA, V., GOINIC, D., GRECU, P. *Sinteza violărilor constante de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în privința Republicii Moldova.* [vizitat la 02.07. 2019]. Disponibil: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2018/03/Violari-20-de-ani.pdf>
297. Guvernul Republicii Moldova. Indexarea cu 6,6% a pensiilor, de la 1 aprilie 2018 [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://gov.md/ro/content/guvernul-decis-indexarea-cu-66-pensiilor-de-la-1-aprilie-2018>
298. HALLEROD, B., ROTHSTEIN, B., NANDY, S., DAOUD, A. *Bad governance and poor children: a comparative analysis of government efficiency and severe child deprivation în 68 low- and middle-income countries.* În: World Development, Elsevier, vol. 48(C), p.19-31, august 2013. ISSN 0305-750X. [citat la 26 04. 2019]. Disponibil: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X13000831?via%3Dihub>
299. HCC nr. 3 din 14. 01. 2021 a Republicii Moldova. [vizitat la 12.05.2021]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocs.php?l=ro>
300. HCC nr.10/08.05.2018 a Republicii Moldova. [vizitat la 12.05.2021]. Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=657&l=ro>
301. HCC nr. 9 din 30.03.2004 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_2004/h_9.pdf
302. HCC nr.46 din 25.10. 2001 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_2001/h_46.pdf
303. HCC nr. 4 din 27.01.2000 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_2000/h_4.pdf
304. HCC nr. 9 din 03.03.1997 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/informatie_utila/Comentariu_Constitutie.pdf
305. HCC nr. 14-16 din 03.03.1997 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.constcourt.md/public/files/file/informatie_utila/Comentariu_Constitutie.pdf
306. HCC nr.17 din 10.05.2017 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=99841&lang=ro

307. HCC nr.55 din 14.10.1999 a Republicii Moldova. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=9845&lang=ro
308. Historynutshell.com. *Moldova are cea mai mică speranță de viață din Europa*. [vizitat la 01.05.2019]. Disponibil: <http://unica.md/monden/moldova-cea-mai-mica-speranta-de-viața-din-europa/>
309. Hotărârea CEDO din 10.04.2012, Panaitescu împotriva României, cauza nr. 30909/06/. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Cauza-Panaitescu-impotriva-Romaniei.pdf>
310. Hotărârea CEDO din 15.01.2009, Burdov împotriva Rusiei, cauza 33509/04. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Pilot_judgments_ROM.pdf
311. Hotărârea CEDO din 17.10.2006, Holomiov contra Moldovei, cererea nr.30649/05. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: [http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/HOLOMIOV%20\(ro\).pdf](http://justice.md/file/CEDO_judgments/Moldova/HOLOMIOV%20(ro).pdf)
312. Hotărârea CEDO din 09.12.2008, Viașu versus România. Cererea nr. 75.951/01. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Cauza-Viasu-impotriva-Romaniei.pdf>
313. Hotărârea CEDO din 21.07.2005, Străin și alții împotriva României, cererea nr. 57.001/00. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Strain-si-altii-impotriva-Romaniei-rez.-.pdf>
314. Hotărârea CEDO din 05.05.1981, Hessisches Finanzgericht – Germania (Firma Anton Dürbeck împotriva Hauptzollamt Frankfurt am Main-Flughafen), cauza 112/80. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:61988CJ0026>
315. Hotărârea CEDO din 13 iulie 1965, Lemmerz-Werke GmbH împotriva Înaltei Autorități a CECO, cauza 111-63. *Apud*. Hotărârea Tribunalului de primă instanță (pct.76) din 27.02.1992 în cauza BASF AG și alții împotriva Comisiei Comunităților Europene. [vizitat la 02.07.2019] Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/rezumat-cjue/61989A0079.pdf>
316. Hotărârea CEDO din 13.09.2018, Big Brother Watch și alții contra Marii Britanii, cauze conexe 58170/13, 62322/14 și 24960/15. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil online: <https://www.juridice.ro/602488/cedo-cauza-big-brother-watch-si-altii-impotriva-regatului-unit.html>
317. Hotărâri CEDO din 6.09.1978, Klass și alții contra Germaniei. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Mass_surveillance_ROM.pdf

318. Hotărâre CEDO din 10.02.2009, Iordachi și alții contra Moldovei, cererea nr. 25198/02. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/001-127834.pdf>
319. Hotărâre CEDO din 04.05.2000, Rotaru contra României. vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/25965>
320. Hotărârea CEDO din 26.04.2007, Dumitru Popescu împotriva României, cererea nr. 71.525/01. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/12/Dumitru-Popescu-impotriva-Romaniei-nr.-1.pdf>
321. Hotărârea CEDO din 08.01.2013, Bucur și Toma împotriva României, cererea nr. 40.238/02. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <file:///C:/Users/Hp/AppData/Local/Temp/001-123026.pdf>
322. Hotărârea CEDO din 16.07.2013, Bălțeanu împotriva României, cererea nr. 142/04. [vizitat la 24.04.2019]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/B%C4%83lteanu-%C3%AEmpotriva-Rom%C3%A2niei.pdf>
323. Hotărârea CEDO din 26 aprilie 1979, Sunday Times contra Regatul Unit, cererea 6538/74. [vizitat la 20.01.2021]. Disponibil: <https://ro.scribd.com/doc/50466064/Sunday-Times-contra-Regatului-Unit-1979>
324. Hotărârea CEDO din 07.12.1976, Cauza Kjeldsen, Busk Madsen și Ederson contra Danemarcei. [vizitat la 07.11.2017]. Disponibil: <http://jurisprudentacedo.com/Kjeldsen-Busk-Madsen-si-Pedersen-contra-Danemarca.html>
325. Hotărâre pilot CEDO din 25.04. 2017, Rezmiveș și alții împotriva României, cererile nr. 61467/12, 39516/13, 48231/13 și 68191/13. [vizitat la 12.03.2020]. Disponibil: <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Rezmives-si-altii-impotriva-Romaniei.pdf>
326. Hotărârea Curții Europene de Justiție din 17.12.1970, International Handelsgesellschaft contra Einfuhr-und Vorratsstelle Getreide, cauza C-11/70. [citat 24.04.2019]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A61970CJ0011>
327. HURDUZEU, O. *Interviu John Medaille: Dincolo de socialism și capitalism se afla distributismul*. [citat 24.04.2019]. Disponibil: <https://gandeste.org/?s=John+Medaille+>
328. INS. *Dimensiuni ale incluziunii sociale în Romania*, 2017. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://www.insse.ro/cms/ro/content/dimensiuni-ale-incluziunii-sociale-%C3%AEnrom%C3%A2nia-1>
329. INSCOP Research. Sondajul de opinie la nivel național. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2019/03/Sondaj-INSOCOP-martie-2019-Institutii.pdf>

330. Institutul pentru Politici și Reforme Europene din Berlin, în parteneriat cu Institutul pentru Politici și Reforme Europene și cu Institutul pentru Inițiative Strategice, în cadrul Proiectului „*Consolidarea identității naționale în Republica Moldova în contextul asocierii cu Uniunea Europeană*”. [vizitat la 02.07.2020]. Disponibil: <https://www.ipis.md/category/proiecte/evenimente/page/3/>
331. Institutul pentru Politici și Reforme Europene. *Consolidarea coeziunii sociale și a unei identități comune în Republica Moldova*. Chișinău: 2017. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-Identity-RO.pdf>
332. JUDKINS, M. *Revizuirea proporționalității în dreptul administrativ*. Pennsylvania: Edward Elgar, 2017 [citat 12.04.2019]. Disponibil: <https://ssrn.com/abstract=2836264>
333. KERRY, J. F. *Country Reports on Human Rights Practices for 2015*. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil online: <https://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2018&dliid=289173#wrapper>
334. Magenta Consulting. Sondaj realizat de Magenta Consulting la cererea CSM. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/29025854.html>
335. MACRINICI, S., GRIBINCEA, V. *Interceptarea convorbirilor telefonice în Republica Moldova: progres sau regres?* Chișinău: Centrul de Resurse Juridice Moldova, 2015. 22 p. [citat 10.04.2019]. Disponibil: <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/01/CRJM-DA-Interceptari.pdf>
336. MARGA, A. *Juridismul ca maladie a justiției*. [vizitat la 20.05. 2020]. Disponibil: <https://www.cotidianul.ro/juridismul-ca-maladie-a-justitiei/>
337. MASON, C., SIMMONS, J. *Embedding Corporate Social Responsibility în Corporate Governance: A Stakeholder Systems Approach*. În: *Journal of Business Ethics*, 2013, p.1-10. [citat 10 august 2018]. Disponibil: <http://link.springer.com/article/10.1007/s10551-012-1615-9#page1>
338. MEDAILLE, J. *Dincolo de socialism și capitalism se afla distributismul*. [vizitat la 21.08.2018]. Disponibil: <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/cititi-in-ziarul-de-duminica-interviu-john-medaille-dincolo-de-socialism-si-capitalism-se-afla-distributismul-4528000/>
339. Media Statement. Înalțul Comisar ONU pentru Drepturile Omului Navi Pillay, în Republica Moldova. 14.11.2011. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.ohchr.org/Documents/Press/PRVisitMoldovaHC_4Nov2011_romanian.pdf
340. MISES, L. *Blestemul națiunilor subdezvoltate*. 2014 [citat 20 august 2019]. Disponibil: <https://mises.ro/1054/blestemul-naiunilor-subdezvoltate>

341. NEGUȚ, A. *Economie socială, capital social și dezvoltare locală*. Issue Year: XXIV/2013, p. 195-212. ISSN: 1018-0389. [vizitat la 05.06.2018]. Disponibil: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2013/CV-2-2013/06.pdf>
342. OCDE. *Raportul "Sănătatea pe scurt: Europa"*, ediția 2018, publicat la data de 23.11.2018. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: https://ec.europa.eu/romania/news/2018_1123_raport_2018_stare_de_sanatate_ue_romania_ro
343. OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI și OHCHR în consultare cu PNUD Moldova. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Chișinău, 2016. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: <https://www.undp.org/content/dam/moldova/docs/Publications/ro-raportdofinalpentru tipar 03.12.pdf>
344. OFICIUL AVOCATULUI POPORULUI și OHCHR în consultare cu PNUD Moldova. *Studiu. Percepții asupra drepturilor omului în Republica Moldova*. Chișinău, 2018. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: https://www.undp.org/content/dam/unct/moldova/docs/DreptOmul-10_09.12.18.pdf.
345. Oficiul European de Statistică. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
346. Oficiul European de Statistică. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://cursdeguvernare.ro/romania-ultima-din-ue-la-protectie-sociala-dar-pe-locul-cinci-la-ponderea-cheltuielilor-cu-pensiile.html>
347. ONU. *Raportul ONU privind Republica Moldova pe anul 2016*. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https://www.undp.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/UN_Raport-de-TARA-2016_rom_31-10-2017.pdf
348. ORGANIZAȚIA SALVAȚI COPIII. *România, Moldova și Macedonia, „frunțașele” Europei la abandon școlar*. [vizitat la 01.05.2019]. Disponibil: <https://pedagogoteca.ro/romania-abandon-scolar-2017/>
349. PANĂ, M. România, ultima din UE la protecție socială, dar pe locul cinci la ponderea cheltuielilor cu pensiile. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://cursdeguvernare.ro/romania-ultima-din-ue-la-protectie-sociala-dar-pe-locul-cinci-la-ponderea-cheltuielilor-cu-pensiile.html>
350. PE. *Proiect de raport conținând recomandări adresate Comisiei din P.E. privind identificarea violenței de gen*. [vizitat la 12.05.2021]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0075_RO.html?redirect#title1

351. PIVNICERU, M.-M., TUDOSE, M. *Efectele juridicizării și ale judiciarizării, ca fenomene sociale, asupra eficacității jurisdicționale*. [vizitat la 08.02.2018]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/174818/efectele-juridicizarii-si-ale-judiciarizarii-ca-fenomene-sociale-asupra-eficacitatii-jurisdictionale.html>
352. PNUD Moldova. Studiu realizat cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe al Danemarcei: *Conștiința civică în Ucraina, Republica Moldova și Belarus* [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://www.allmoldova.com/ro/news/fiecare-al-treilea-moldovean-nu-isi-cunoaste-drepturile>
353. POOLE, T. *Proportionality în Perspective*. În: LSE Law, Society and Economy Working Papers 16/2010, London School of Economics and Political Science, p. 1-2. [citat 27.01.2019]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1712449
354. PREDESCU, I. SAFTA, M. *Principiul securității juridice, fundament al statului de drept. Repere jurisprudențiale*. În: Buletinul Curții Constituționale a României nr.1 din 2009. [citat 28.01.2019]. Disponibil: <http://193.226.121.81/publications/buletin/8/predescu.pdf>.
355. Proiectul de lege pentru modernizarea Codului Civil, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova, la 19.07.2018. [vizitat la 02.05.2020]. Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelelegislative/tabid/61/LegislativId/4180/language/ro-RO/Default.aspx>
356. Raport comparativ cu privire la Jurisprudența CCM și a CEDO [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: http://www.constcourt.md/public/files/file/suport_ue_cc/Com_Rep_ROM.pdf
357. Raportul Republicii Moldova pentru al II-lea ciclul al Evaluării Periodice Universale, aprobat în Sesiunea 34 a Consiliului ONU pentru Drepturile Omului (CDO), 17 martie 2017, Geneva. [vizitat la 14.04.2019]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr21_81.pdf
358. REVENCO N. Despre mortalitatea infantilă în Republica Moldova - un interviu cu Neli Revenco, vicedirectoarea Institutului Mamei și Copilului și președinta Asociației de Pediatrie din Moldova [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/pp/29695344/pp0.html>
359. Rezoluția Adunării Generale a ONU nr.72/179 din 19.12.2017 privind protecția migranților. [vizitat la 20.05.2021]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0242_RO.html
360. Rezoluția Parlamentului European din 19.05.2021 privind protecția drepturilor omului și politica externă a UE în domeniul migrației. [vizitat la 20.05.2021]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0242_RO.html

361. SAR. Studiu realizat de Societatea Academică din România, [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <https://pedagogoteca.ro/romania-abandon-scolar-2017/>
362. STÂRC-MECLEJAN, F. *Responsabilitatea socială corporativă din perspectivă juridică. O discuție actuală*. În: Revista Română de Drept al Afacerilor nr. 4/2016. ISSN: 1583-493X [vizitat la 08.08. 2018]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/>
363. STERE, C. *Curs de drept constituțional*. Chișinău : Ed. Cartier (Tipografia Bons Offices), 2016. 392 p. ISBN 978-9975-86-088-8. [citat 27.03. 2020]. Disponibil: <https://shop.cartier.md/files/pdf/1469105527.pdf>
364. ȘARAMET, O., MATEI, C. *Dreptul la un nivel de trai decent sau dreptul la un nivel de viață suficient?* [citat 15.08.2018]. Disponibil: http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/reviste_drept/anales_10_2007/saramet_ro.pdf
365. TOFILAT, S. *Moldova rămâne fără oameni*. Chișinău, 2015. [citat 15.08.2018]. Disponibil: <https://www.dw.com/ro/moldova-r%C4%83m%C3%A2ne-f%C4%83r%C4%83-oameni/a-18633585>
366. UPR: *Universal Periodic Review*. [vizitat la 02.05.2019]. Disponibil: <http://justice.gov.md/libview.php?l=ro&idc=4&id=4428>
367. URSE L. *Calitatea vieții și cultura*. În: Revista Calitatea vieții, nr. 1-2/2008. ISSN 1844-5292 [vizitat la 26.04.2019]. Disponibil: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2008/CV-1-2-2008/02.pdf>
368. VOICU, M. *România – 20 de ani de jurisdicție a CEDO – Privire statistică și de sinteză. 2017*. [citat 02.07.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/essentials/893/romania-20-de-ani-de-jurisdicție-a-cedo-privire-statistica-si-de-sinteza>
369. *Varieties of Democracy*. Statistică: libertatea de exprimare în România, mai puțină în 2018 decât în 1990. [vizitat la 02.07.2019]. Disponibil: <http://portal-ro.com/post/statistica-libertatea-de-exprimare->
370. ZAKARIAS, K., BENKE, K. *Demnitatea umană în jurisprudența instanțelor constituționale din Germania, Ungaria și România*. În: Buletinul Curții Constituționale, 2013/2, [citat 01.03.2019] Disponibil: www.ccr.ro

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Vlăescu George, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Vlăescu George,
Semnătura

„_____” 2021

CURRICULUM VITAE

Numele de familie și prenumele: Vlăescu George

Data și locul nașterii: 27.12.1967, localitatea Toceni, comuna Dobrești, județul Dolj, România

Stdudii – superioare, masterat

1993-1997 – Universitatea din Craiova, Facultatea de Drept „Nicolae Titulescu” , secția juridic.

2003-2004 - Universitatea de Drept „Vasile Goldis”, Școala de Master a Facultății de Drept

Domenii de interes științific: Drept Constituțional, Teoria generală a dreptului, Drept administrativ.

Activitate profesională

2010 - 2020- cadru didactic universitar, asociat (asistent universitar) la Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea Europeană "Drăgan" din Lugoj, Universitatea Ioan Slavici din Timișoara, Universitatea „Tibiscus” din Timișoara.

Activități didactice de predare: Teoria generală a dreptului, Criminalistică.

Activități didactice de seminarizare: Teoria generală a dreptului, Drept european, Drept financiar.

2004 - prezent, avocat definitiv .

Cărți

1. Vlăescu Ge.(coautor). *Introducere în studiul Teoriei Generale a Dreptului*. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020, ISBN 978-606-32-0959-8.

2. Vlăescu Ge.(autor). *Introducere în studiul Criminalisticii*. Timișoara: Ed. Eurostampa, 2020, ISBN 978-606-32-0874-4.

Articole în reviste și materiale ale comunicărilor științifice

1. Vlăescu Ge. *Aporiile drepturilor privind demnitatea umană și decența traiului*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p. 87- 105. ISSN 1582-9359.

2. Vlăescu Ge. *Cea mai înaltă expresie a standardului de trai sau... dreptul la fericire*. În: Revista Anale. Seria Drept. Vol. XXIX, Ed. Eurostampa, Timișoara, 2020, p.106-126. ISSN 1582-9359.

3. Smochină A., Vlăescu Ge. *Evoluția și vocația universală aplicativă a principiului proporționalității în viața socială*. Conferința „Știință, educație, cultură”, Vol. II, 2020, Comrat, Moldova, 15 februarie 2020, p. 353-360.

4. Smochină A., Vlăescu Ge. *Dificultățile asigurării dreptului omului la un trai decent din perspectiva drepturilor încălcate*. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței științifice cu

participare internațională, dedicată aniversării a 27 de ani de la fondarea ULIM, 16-18 octombrie 2019.

5. Vlăescu Ge. *Distanța față de putere și influențele asupra dreptului constituțional la un trai decent*. Comunicare științifică susținută în cadrul Conferinței internaționale “Supervizare în psihoterapie”, Ediția a II-a, 28-29 iunie 2019, Timișoara, p.263-270. ISBN 978-88-85813-66-3.

6. Vlăescu Ge. *The "survival" of roman law in the comparative modern organizational structures and its impact on the decency of living*. În: Revista Anale. Seria Științe Economice Vol. XXIV, Ed. Eurostampa, 2019, p.159-167. ISSN 1582 – 2680.

7. Smochină A., Vlăescu Ge. *Bunăstarea și/sau traiul decent al omului - interogație a trecutului și prezentului*. În: Revista de Studii juridice universitare, nr.1-2, Chișinău 2019, p.79-85. ISSN 1857-4122.

8. Vlăescu Ge. *Juridismul - un pericolul care vine din partea dreptului.* În: Revista de Studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.146-154. ISSN 1857-4122.

9. Smochină A., Vlăescu Ge. *Educația- determinant primordial al asigurării dreptului constituțional la un trai decent*. În: Revista de studii juridice universitare, nr.3-4, Chișinău, 2018, p.85-94. ISSN 1857-4122.

10. Vlăescu George. *Proprietatea și bunăstarea omului sub ghilotina presiunii fiscale – retrospectivă și actualitate*. În: Revista de studii juridice universitare, ULIM, nr. 00, Chișinău, 2019, pp.00-00.

11. Vlăescu George. *Buna-credință, nucleu axiologic al legitimității statului la vechile civilizații*. În: Revista de studii juridice universitare, ULIM, nr. 000, Chișinău, 2019, pp.00-00.

12. Vlăescu Ge. *Naționalism, globalism și... fiscalitate*. În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.82-85. ISSN 1221-8669.

13. Vlăescu Ge. *Coeziunea economică... concept sau slogan!* În: Revista Economistul, nr.9, București, 2017, p.48-50. ISSN 1221-8669.

14. Vlăescu Ge. *Fiscalitatea, în lumina creștinismului*. În: Revista Economistul, nr.13-14, București, 2015, pp.44-45. ISSN 1221-8669.

15. Vlăescu Ge. *Evoluția criminogenă a fiscalității*. În: Revista Economistul, nr.15-16, București, 2015, p.21-23. ISSN 1221-8669.

16. Vlăescu Ge. *Fiscalitatea – între liberalism și intervenționism*. În: Revista Economistul, nr.17, București, 2015, p.32-33. ISSN 1221-8669.

17. Vlăescu Ge. *Una din căile de realizare a guvernării unice planetare-armonizarea fiscală*. Comunicare științifică în cadrul Simpozionului științific internațional – Sustainable Rural Development, Seria I, Vol. XIII, Timișoara, 20 mai 2011, p.283-290.ISSN 1453-1410.
18. Vlăescu Ge. *Consecințe-pe planul dreptului procesual - ale dezincriminării unei contravenții*. În: Revista „Dreptul”, nr.12/2008, p.165-172. ISSN: 1018-0435.

Contribuții din perspectiva aportului adus în cadrul jurisprudenței constituționale

Am contribuit, în calitate de avocat, la clarificarea Legii nr. 1/2011 prin numeroasele excepții de neconstituționalitate ridicate în fața instanțelor de judecată. Aceste excepții au fost supuse examinării și interpretării Curții Constituționale a României lamurindu-se, astfel, importanța, locul și rolul fondatorului în cadrul universităților particulare (exemplificativ, a se vedea Deciziile Curții Constituționale a României nr.268/22.02.2011, nr. 332/2011, nr. 1.031 din 14 iulie 2011, nr. 444 din 7 aprilie 2011 etc.).

Cu titlu particular, doresc să adaug și faptul că admitându-se de către Curtea Constituțională excepția pe care am ridicat-o în dosarul nr. 5.208/30/2008 al Curții de Apel Timișoara, s-a demonstrat că, parțial, Regulamentul unei universități particulare din Timișoara nu era legal, lucru care a contribuit la ajustarea acestei universități la spiritul constituțional al legii (în acest sens, Decizia Curții Constituționale a României nr.1614 din 16 decembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial 118 din 16 februarie 2011).

Cunoașterea limbilor: Engleză – bine

Date de contact: Localitatea Remetea Mare, nr.459, Jutețul Timiș, România

Telefon 0040745301928 Email: georgevlaescu@yahoo.com